ARKIV

FÖR

NORDISK FILOLOGI

UTGIVET MED UNDERSTÖD AV AXEL KOCKS FOND FÖR
NORDISK FILOLOGI SAMT STATSBIDRAG FRÅN
SVERIGE DANMARK OCH NORGE

GENOM

KARL GUSTAV LJUNGGREN

UNDER MEDVERKAN AV

JOHS. BRØNDUM-NIELSEN JÓN HELGASON
VALTER JANSSON TURE JOHANNISSON MAGNUS OLSEN
DIDRIK ARUP SEIP PETER SKAUTRUP ELIAS WESSÉN

SJUTTIOSJUNDE BANDET.

FEMTE FÖLJDEN. TJUGOFÖRSTA BANDET.

C. W. K. GLEERUP
LUND

ROSENKILDE OG BAGGER
KÖPENHAMN

LUND MCMLXII

LUND
HÅKAN OHLSSONS BOKTRYCKERI
1 9 6 2

INNEHÅLL

Beito, O. T., Professor, Oslo, Eg vart stird på noko: *mér varð litið á e—ð* 121
Benediktsson, Hreinn, Professor, Reykjavík, The Unstressed and the Non-Syllabic Vowels of Old Icelandic 7
Benson, S., se Ljunggren.
Eis, G., Professor, Heidelberg, Die Schuhepisode im König Rother und in der Vilkinasaga 224
Ekbo, S., Ordbokschef, Docent, Lund, Ordet hundare 32
Heller, R., Dr. Phil., Leipzig, Laxdœla saga und Bischofssagas . . 90
— Magnús berfœttr — Mýrkjartan Írakonungr — Melkólmr Skotakonungr 96
Hollander, L. M., Professor, Austin Texas, The Legendary Form of Hamðismál 56
Holtsmark, A., Professor, Oslo, Harald Gille, en *sending* 84
Jarring, G., Fil. dr, Ambassadör, Washington D.C., Till dateringen av supradentalt *s* i svenskan 235
Kabell, Aa., Professor, München, Apokalypsen i Skarpåker . . . 53
Kornhall, D., Docent, Lund, Om Harðar saga 215
Ljunggren, K. G., Professor, Lund, och Benson, S., Arkivchef, Docent, Lund, Litteraturkrönika 1961 241
Naert, P., Professor, Åbo, Önordiska ordförklaringar II. Fisl. *búði* 'eld' och dess grundord 63
Nerman, B., Professor, Stockholm, Eddadikternas *iarknasteinn* . 48
Nielsen, K. M., Bibliotekarie, Köpenhamn, Lis Jacobsen† . . . 236
Nyquist-Grøtvedt, P., Dr. Philos., Oslo, En strid om eiendomsforholdene mellom to gårder i Onsøy (Østfold) i 1398 101
Sčur, G. S., Professor, Moskva, Nochmals der westskandinavische Infinitiv II auf *-u* 107
Steblin-Kamenskij, M. I., Professor, Leningrad, Noen fonologiske betraktninger over de eldre runer 1
Toldberg, H., Dr. Phil., Köpenhamn, Erikskrönikans omarbejdelse og fortsættelse 125
van den Toorn, M. C., Dr., Hilversum (Holland), Erzählsituation und Perspektive in der Saga 68
Vermeer, H. J., Ziegelhausen (Neckar), Zur Deutung des Wortes «Gnitaheide» 231
Widmark, G., Docent, Uppsala, Det fda. uttrycket *i far oc i fylghe* 233
Wieselgren, P., Professor, Eslöv, Germanismer hos Stiernhielm 198
de Vries, J., Professor, Utrecht, Vǫluspá Str. 21 und 22 42
Till red. insända skrifter 274

M. I. STEBLIN-KAMENSKIJ

Noen fonologiske betraktninger over de eldre runer.

Det kan neppe være delte meninger om den opprinnelige lydverdi av runene som gjengir konsonantfonemer. I full overensstemmelse med det fonemiske prinsippet ble den stemte klusil og den homorgane stemte spirant (dvs. [b] og [β], [d] og [ð], [g] og [ɣ]), som uten tvil var allofoner av ett fonem, gjengitt ved en rune (dvs. henholdsvis runene *b*, *d*, *g*), mens den ustemte klusil og den homorgane ustemte spirant (dvs. /p/ og /f/, /t/ og /þ/, /k/ og /h/), som øyensynlig var forskjellige fonemer, ble gjengitt ved to forskjellige runer (nemlig runene *p* og *f*, *t* og þ, *k* og *h* henholdsvis). Enhver som, uten å sette seg noen teoretiske formål, forsøker å uttrykke språklydene i skriften, griper nødvendigvis til det fonemiske prinsippet, og dette gjorde skaperen av runealfabetet. Og det er nettopp fordi hans oppgave var rent praktisk at han gjennomførte prinsippet mer konsekvent enn mange teoretikere av den gamle skole fremdeles gjør det.

Alle runer som gjenga andre konsonanter, nemlig runene *s* og *z*, *n* og *m*, *l* og *r*, *w* og *j*, uttrykte også fonemer. Selv om man antar att [w] og [j] var konsonantiske allofoner av henholdsvis fonemene /ŭ/ og /ĭ/, var disse allofoner funksjonelt så selvstendige at deres gjengivelse ved to forskjellige runer er fonemisk sett helt berettiget. Det eneste avvik fra det fonemiske prinsippet når det gjelder konsonanter, besto i at runen ᛝ gjenga en fonemforbindelse (/ng/, /ing/ eller /in/), men ikke ett fonem: *uᛝwinaʀ* (Årstad runesten), *marᛝ* (Szabadbattyán spenne), *mairlᛝu* (Tanem runesten), *birgᛝgu* (Opedal runesten). Det vil si at runen ᛝ fonemisk sett var overflødig. Allikevel er det betegnende at i en innskrift fra samme periode er fonemforbindelsen /ng/ gjengitt ved to runer: *iuþingaʀ* (Reistad runesten). Alt i alt ble sytten konsonantfonemer (/w/ og /j/ medregnet) gjengitt ved atten runer.

De viktigste endringer som medførte ytterligere avvikelser fra det fonemiske prinsippet i gjengivelsen av konsonanter, var fonemisering av

lukningen i fonemene /b d g/ og defonemisering av stemtheten i de homorgane spirantene. Som kjent kunne runealfabetet tilpasse seg disse endringene bare i meget ringe utstrekning, nemlig ved å gi avkall på muligheten av å skjelne mellom stemte og ustemte konsonantfonemer.[1] Resultatet ble at, skjønt antallet av konsonantfonemer slett ikke er blitt forminsket, gjengis i det yngre runealfabetet hele konsonantsystemet ved bare tolv runer.

Det er åpenbart at fonemiske inkonsekvenser i runealfabetet (dvs. avvikelser fra prinsippet »ett tegn for hvert fonem») oppsto og ble tallrikere etterhvert som fonemsystemet forandret seg og at disse avvikelser nådde sitt høydepunkt i det yngre alfabet.[2] Det later til at, på grunn av den konservatisme som er typisk for enhver skriftlig tradisjon, er en fonemisk reform noe langt vanskeligere enn fonemisk konsekvens ved skapingen av et alfabet. De skriftlige tradisjoner hos mange folk illustrerer dette ved sin historie.

Hva gjengivelsen av vokalfonemer angår, er her den generelle utviklingstendens ennå tydeligere. De viktigste endringer som medførte avvikelser fra det fonemiske prinsippet i gjengivelsen av vokaler var for det første oppkomsten av et subsystem av nasale vokaler, for det annet, oppkomsten av et subsystem av trykksvake vokaler, for det tredje, oppkomsten av en rekke omlydsvokaler. Som kjent kunne runealfabetet noenlunne avpasse seg bare til den første av disse endringene (her siktes det til anvendelsen av runen *a* som tegn for /ã/). Hverken den andre eller den tredje av de vidtgående endringer som er nevnt ovenfor kom til uttrykk i runealfabetet. Resultatet ble at, skjønt antallet av vokalfonemer har tiltatt sterkt, gjengis i det yngre runealfabetet hele vokalsystemet ved bare fire runer (istedenfor fem eller seks ved begynnelsen).

Allikevel, hva gjengivelsen av vokalfonemer angår, er utgangsstillingen aldri blitt brakt helt på det rene.

Man er ikke enig om lydverdien av runene som gjengir vokaler i de eldste runeinnskrifter, og især i innskrifter funnet utenfor de nordiske land. Her gjør man forskjellige antagelser, som ofte er ubevislige og til og med umulige. Således antar man at runen *a* i de eldste innskrifter kunne

---

[1] Se B. Trnka, Phonological Remarks concerning the Scandinavian Runic Writing, Travaux du Cercle linguistique de Prague, 8, 1939, 292.

[2] At innskrenkningen av alfabetet var i full gang lenge før det yngre alfabetet tok fast form, erkjennes også av runologer (se H. Arntz, Handbuch der Runenkunde, Halle 1944, 90 ff.; C. J. S. Marstrander, De nordiske runeinnskrifter i eldre alfabet, I, Oslo, 1952, 150, 161).

ha vært tegn for [ǣ][1] eller at runen *e* i disse innskriftene kunne ha vært tegn for [ǣ][2] eller at runen *i* i de såkalte «gotiske» innskrifter kunne ha vært tegn for [ē][3] osv. Man pleier også å anta at germansk /ē¹/ bare i nordiske innskrifter blir gjengitt ved runen *a*. Allikevel kunne man peke på *marŋ* (Szabadbattyán spenne, sannsynligvis en avledning av **māri-*) og likeså på det faktum at gjengivelsen av dette fonem ved noen annen rune, så vel i nordiske som i kontinentale og til og med i de så kalte «gotiske» innskrifter, er upåviselig.

Fonologisk sett synes det følgende sikkert. 1) Siden fonemet svarende til germansk /ē¹/ i de eldste innskrifter konsekvent er gjengitt ved runen *a*[4], dvs. siden dette fonem kvalitativt faller sammen med /ă/ og ikke med /ĕ/, gjengir runealfabetet et vokalsystem som oppsto etter overgangen /ē¹/ > /ā/. En rune kunne jo ikke ha vært tegn for både /ă/ og /ē/ eller /ǣ/, og det kan ikke tenkes at runemesteren gjenga fonemet /ē¹/ ved runen *a* fordi han forutså at dette fonemet senere ville sammenfalle kvalitativt med /ă/. 2) Siden [ŏ] og [ŭ] i de eldste runeinnskrifter blir gjengitt ved to forskjellige runer og vel å merke også i de tilfelle hvor [ŏ] kunne oppstå bare ved analogi (nemlig i *holtijaʀ*, Gallehus runehorn, og *dohtriʀ*, Tune runesten), gjengir runealfabetet et vokalsystem som oppsto etter spaltningen av /ŭ/ i to selvstendige fonemer /ŭ/ og /ŏ/ (man vet jo at allofoner ikke substitueres ved analogi).

Det framgår herav at i de eldste innskrifter gjengir runealfabetet et vokalsystem på fem korte og fem lange vokaler, dvs. et system som man pleier å anta for den urnordiske periode:

ī		ū	ĭ	ŭ
ē		ō	ĕ	ŏ
	ā		ă	

Hva runen *ė* angår, fikk den åpenbart ingen konsekvent fonemisk anvendelse, med andre ord var den fonemisk sett overflødig (jeg sikter til dens anvendelse i Dannenberg, Freilaubersheim, Overhornbæk, By, Krogsta og futhark-innskriftene). Den var likeså overflødig, skulle den ha vært tegn for en mellomting mellom [i] og [e][5], siden en mellomting

---

[1] Se til eksempel W. Krause, Runeninschriften im älteren Futhark, Halle, 1937, 234.

[2] Marstrander, op. cit., 50.

[3] Krause, op. cit., 20 og 172.

[4] De sikreste tilfelle er sannsynligvis *mariʀ* (Torsbjærg doppsko), *makia* (Vimose doppsko), *frawaradaʀ* (Möjebro runesten) og *swabaharjaʀ* (Rö runesten).

[5] R. Henning, Die deutschen Runendenkmäler, Strassburg, 1889, 67; S. Bugge,

mellom /ī̆/ og /ē̆/ ikke kunne ha vært fonemisk sett forskjellig fra disse fonemene. Forresten kan en bokstav godt tenkes å ha vært fonemisk sett overflødig.

Et system på fem runer, dvs. runene *a, e, i, o, u,* gjenga altså et system på ti vokalfonemer, og siden hver kort vokal i sitt subsystem inntok nøyaktig den samme stilling som den tilsvarende lange vokal i sitt subsystem, kom alle kvalitative fonemiske forskjeller mellom vokalfonemene til konsekvent uttrykk.

Spørsmålet er nå om denne lydverdien av runene var opprinnelig.

Som følge av overgangen /ē[1]/ > /ā/ og spaltningen av /ŭ/ i fonemene /ŭ/ og /ŏ/, utviklet seg, som kjent, det urnordiske system på ti vokaler fra det urgermanske system på ni eller åtte vokaler:

ī	ū	ĭ	ŭ
ē[2]	ō	ĕ	ă
ē[1] (ā)			

eller

ī	ū	ĭ	ŭ
ē	ō	ĕ	ă

Felles for begge disse systemene er at korte og lange vokalfonemer innenfor hvert av dem er innbyrdes asymmetriske og følgelig kvalitativt uoverensstemmende. Imidlertid er det all grunn til å tro at når korte og lange vokalfonemer innbyrdes er asymmetriske, må den kvantitative forskjellen mellom vokalfonemer tendere imot defonologisering, med andre ord, må subsystemene med både kvantitative og kvalitative forskjeller tendere imot ett system med bare kvalitative forskjeller, og denne tendensen må forhindre gjengivelsen av to fonemer tilhørende forskjellige subsystemer ved ett tegn.

Det kan ikke være tvil om at det i begge disse vokalsystemer var en uoverensstemmelse i kvalitative distinktive faktorer mellom en kort og den tilsvarende lange vokal innbyrdes. Til eksempel kunne innenfor begge disse systemer /ŭ/ inneholde allofoner [ŭ] og [ŏ], dvs. variere mellom [ŭ] og [ŏ] (og den senere utvikling av /ŭ/ stadfester en slik antagelse), mens /ū/ ikke kunne inneholde en allofon /ō/, siden der eksisterte et fonem /ō/. Innenfor et system på åtte vokalfonemer kunne /ē/ inneholde en allofon [ā], dvs. variere mellom [ē] og [ā] (og som kjent stadfester den senere utvikling av dette fonemet en slik antagelse), mens /ĕ/ ikke kunne

---

Norges Indskrifter med de Ældre Runer, I. Hefte, Christiania, 1905; 67, Arntz, op. cit., 72.

inneholde en allofon [ă], siden der eksisterte et fonem /ă/. Man kan også anta at /ă/ opprinnelig varierte mellom [ă] og [ŏ], eller at /ō/ opprinnelig varierte mellom [ō] og [ā]. Opprinnelig var altså den kvalitative forskjellen mellom /ŭ/ og /ū/ eller mellom /ĕ/ og /ē/ ikke mindre enn mellom /ă/ og /ō/. Således, såfremt /ă/ og /ō/ fra begynnelsen av ble gjengitt ved to forskjellige runer (og det ble de sikkert, siden runene *a* og *o* som kjent har klare forbilder i de sør-europeiske bokstaver *a* og *o*)[1], skulle fonemene /ŭ/ og /ū/, /ĭ/ og /ī/, /ĕ/ og /ē/ også være blitt gjengitt med forskjellige runer. Hvis runealfabet var oppstått da et asymmetrisk vokalsystem var gjeldende, ville derfor fem og til og med seks runer ikke ha vært tilstrekkelige til å uttrykke alle kvalitative forskjeller mellom vokalene.

Ikke bare forskjellen mellom /ŭ/ og /ū/ eller /ĭ/ og /ī/, men også forskjellen mellom /ĕ/ og /ē/ kunne vanskelig komme til uttrykk i runealfabetet. Antar man at /ĕ/ og /ē/ innenfor et system på åtte vokalfonemer ble gjengitt ved runene *e* og *ė* henholdsvis, så er det uforståelig hvorfor runen *ė* senere skulle ha mistet denne lydverdi. Germansk /ē[1]/, som senere ble /ā/, var jo slett ikke et sjeldent fonem og beholdt sin selvstendighet innenfor systemet. Runenavnet, som sannsynlig aldri har begynt med /ē/, taler også imot en slik antagelse.

Innenfor et system på ni vokaler måtte /ē[1]/ være kvalitativt nærmere til /ĕ/ enn /ē[1]/, siden /ĕ/ ved sin tungestilling måtte svare til /ă/, dvs. være lav, og det samme måtte /ē[1]/, som senere ble /ā/. Tvertimot kunne /ē[2]/ sammenfalle kvalitativt med /ĕ/ bare innenfor et symmetrisk system på ti vokalfonemer.[2] Man kunne derfor formode at runen *ė* opprinnelig var tegn for /ē[2]/, og en slik formodning er blitt fremsatt uavhengig av fonologiske betraktninger.[3] Allikevel forblir det også i dette tilfelle uforståelig hvorfor denne rune skulle ha mistet den opprinnelige lydverdi. Riktignok er det sant at /ē[2]/ opprinnelig var et sjeldent fonem.[4] Men det er innlysende at i tidens løp ble dette fonem mindre sjeldent enn det opprinnelig var.[5] Runenavnet (*eihwaz > *īhwaz osv.) taler også imot formodningen om at denne runen opprinnelig kunne ha vært tegn for /ē[2]/. Det

---

[1] Marstrander, Norsk tidsskrift for sprogvidenskap, I, 1928, 88 ff.; Arntz, op. cit., 36—37.

[2] Allikevel er det grunn til å tro at til og med meget senere var den nordiske /ē/ fonetisk sett høyere enn /ĕ/ (se M. Steblin-Kamenskij, Studia Linguistica, 1958, 2, 84 ff.).

[3] Marstrander, Norsk tidsskrift for sprogvidenskap, I, 1928, 118—119.

[4] Op. cit., 118.

[5] Se J. Kuryłowicz, Biuletyn polskiego towarzystwa językoznawszego, II, 1952, 50—54.

kan ikke tenkes at diftongen /ei/ først ble /ē²/ ved overgangen til /ī/[1], siden vi vet at /ei/ aldri har falt sammen med /ē²/.

Det er klart at runealfabetet heller ikke ville passe det urgotiske vokalsystemet (dvs. et system hvor /ĭ/ og /ĕ/ har falt sammen i ett fonem), siden korte og lange vokaler også innenfor dette systemet var innbyrdes asymmetriske og antallet av vokalfonemer i dette systemet ikke var mindre enn sju. Hvis det er riktig at vokalkvantitet innenfor gotisk (og formodentlig alt i urgotisk?) ikke var distinktiv[2], var det nettopp det gotiske vokalsystemet hvor den for det asymmetriske urgermanske vokalsystem typiske tendensen fant sin fullbyrdelse.

Således er det sannsynligst at runen *ė* fonemisk sett var overflødig fra begynnelsen av. Men selv om vi antar at denne rune på en eller annen måte var en ettervirkning av asymmetrien i vokalsystemet, er det ikke tvil om at det eldre runealfabet ga et mer fyllestgjørende uttrykk for et symmetrisk system på ti vokalfonemer enn for et asymmetrisk system på ni, åtte eller sju vokalfonemer. Det er likeså umulig å anta at den konsekvente gjengivelse av en lang vokal og den tilsvarende korte vokal ved en rune var resultatet av en senere fonemisk tilpasning. Prinsippet måtte ha vært typisk for alfabetet fra begynnelsen av.

Derfor taler all sannsynlighet for at det eldre runealfabet ble til for å gjengi et symmetrisk vokalsystem på ti vokalfonemer, dvs. et system som synes å ha vært eldst innenfor det nordgermanske område, men som senere ble utbredt også innenfor det vestgermanske område. Forresten var formålet med artikkelen å fremsette noen rent fonologiske betraktninger angående lydverdien av de eldre runer, og det har ikke vært meningen å gå inn på spørsmålet om når og hvor runene er blitt til.

---

[1] Arntz, op. cit., 50.

[2] Marchand, Language, 33, 1957, 236 ff.; O. F. Jones, Language, 34, 1958, 353 ff.; E. T. Hamp Language, 34, 1958, 359 ff.

HREINN BENEDIKTSSON

The Unstressed and the Non-Syllabic Vowels of Old Icelandic.

1.1. One of the most important and most difficult problems in the history of the Icelandic language of the twelfth and thirteenth centuries is the interpretation of the fluctuation in spelling between *e* — *o* and *i* — *u* in unstressed syllables in the manuscripts of this period. The latest detailed treatment of this problem is by D. A. Seip.[1]

M. Hægstad, too, discussed this problem in detail, most recently in the posthumous volume of *Vestnorske maalføre*,[2] and on most important points Seip agrees with Hægstad's conclusions. Hægstad says:[3]

> I fyrrlitterær tid maa endingsvokalarne ha vore *i* og *u* (umfram *a*). Men i den eldste islandsk er den palatale endingsvokalen skriven *e*, og den gutturale skriven *o*: *hage*, *syner* npm, *messo*, *gǫtor* npf. I det 13. hundr. vert det — ... — skrive meir og meir *i* for *e* og *u* for *o*, so den regelrette skrift umkr. 1300 kann segjast vera *i* og *u*: *hagi*, *messu* osfr. Denne svingingi fraa *i* og *u* til *e* og *o*, og sidan paa mindre tid enn eit hundradaar til *i* og *u* atter, som svarar til uttalen paa Island i vaare dagar, er mykje merkeleg i eit konservativt maal som islandsk.

Hægstad then discusses the possibility that the variation between *e* — *o* and *i* — *u* reflects a dialect difference — a hypothesis that was advanced by G. Neckel[4] — and that the different dialects exerted in-

---

[1] D. A. Seip, "Om endelsesvokalene *e*, *o* : *i*, *u* i eldste islandsk og norsk," *Nye studier i norsk språkhistorie* (Oslo 1954), pp. 12—23.

[2] M. Hægstad, *Vestnorske maalføre fyre 1350. II:2:3. Islandsk* (Skrifter utgitt av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse. 1941. No. 1; Oslo 1942), pp. 145—149.

[3] *Ibid.*, p. 145.

[4] G. Neckel, "Untersuchungen zur Eddakritik. I.," *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* XL (1915), pp. 48—80.

fluence on the written language at different times. But he rejects this hypothesis on the following grounds:[1]

> For det fyrste peikar tilstandet alle stader i nyislandsk talemaal klaart paa tidlegare *i* og *u*. For det andre er det aa merka at det fyrst er i slike skriftstykke og bøker som syner utvilsam paaverknad av norske (trøndske) skriftteikn, at endingsvokalen *i* og sidan *u* tek til aa visa seg i islandsk so synbert at dei set farge og merke paa maalet.

Hægstad adds that it cannot possibly be a coincidence that the Norwegian influence (of Trondheim) on Icelandic writing and the transition of the suffix vowels from *e* — *o* to *i* — *u* are simultaneous. He concludes that this transition is due to literary influence of the language of Trondheim, which had *i* and *u* in endings after stressed syllables with one of the high vowels, but *e* and *o* after other vowels ('vowel harmony'). This transition was supported and promoted by Icelandic speech, which as early as this had *i* and *u* in unstressed syllables.

According to Hægstad, the spelling *e* — *o*, which is predominant in the earliest manuscripts, is also due to Norwegian influence, but this time from West Norwegian (especially the diocese of Stavanger), which did not have vowel harmony, *e* — *o* being the regular vowels of suffixes and endings.

Up to Hægstad's time, the commonly accepted explanation was that pre-literary *i* and *u* had been lowered to *e* and *o*, which in the thirteenth century were raised again to *i* and *u*, the regular equivalents of the Modern Icelandic vowels.[2] But for Hægstad the problem was no longer a matter of *speech*, only one of *spelling*.

Seip gives the following summary of Hægstad's views:[3]

1) Icelandic speech has always had *i* and *u* without regard to the vowel of the preceding syllable.

2) If the 'oldest' Icelandic written language has *e* and *o*, this is due to Southwest Norwegian influence.

3) In the thirteenth century, *i* and *u* penetrate Icelandic writing (*i* first). This is due to renewed Norwegian influence, this time from the language of Trondheim, which had *i* and *u* determined by vowel harmony. A supporting factor was Icelandic speech, which had always had *i* and *u*.

---

[1] *Islandsk*, p. 146.

[2] See, e.g., A. Noreen, *Altisländische und altnorwegische Grammatik* (4th ed.; Halle (Saale) 1923), pp. 123—127.

[3] *Nye studier*, pp. 17 f.

As pointed out by Seip, the chief difficulty in Hægstad's view is that he offers no explanation of the clear chronological difference between the change of *e* to *i* and that of *o* to *u*.

1.2. Neckel maintained a somewhat different view, which he based principally on that part of the Íslendingabók, C, which is contained in the Codex Gks. 1812 IV 4° (from about 1192).[1] While the rest of this codex has *e* and *i* in the ratio of 10 to 1,[2] this part has 19 examples of *i*, but only 3 of *e* (*o* occurs three times, but of *u* there is no example). Of the Íslendingabók there are also two transcripts, A and B, dating from 1651, of a non-extant codex, M, from about 1200. These copies have mostly *i* — *o*, while in other seventeenth century writings *e* — *u* is predominant. R. Henning and J. Hoffory had maintained that the parent manuscript, M_1, of C was closely related to M, but older and better.[3] Neckel therefore concluded that in both M and M_1 *i* — *o* was the rule, i.e. that the spelling *i* — *o* was older than 1192. This circumstance, he says, "verbietet die Anschauung, *i* sei im isl. jünger als *e*".[4]

H. Hermannsson suggested that M was a transcript of Are's own exemplar of the Íslendingabók,[5] and M. Olsen, agreeing with him in this,[6] thought that through the use of *i* — *o* in C and M we catch a glimpse of Are's own spelling, in the beginning of the second quarter of the twelfth century. Seip concludes:[7]

> Vi kan altså med sikkerhet føre en isl. skriveskikk med *i* — *o* tilbake til 12. hå., eldre enn 1192, kanskje til Are selv. Vi må gi Neckel rett i det at det ikke er bevist at *e* — *o* er eldre enn *i* — *o* i isl. skriftspråk.

Seip, therefore, does not explain the fact which constituted the chief difficulty in Hægstad's theory — that some writings from the beginning of the thirteenth century have *i* — *o* — by assuming that *i* was introduced from Norwegian earlier than *u*; on the contrary, he thinks that these

---

[1] See reference in footnote 4, p. 1.

[2] According to L. Larsson, *Äldsta delen av Cod. 1812 4to Gml. Kgl. Samling på Kgl. Biblioteket i København* (Samfund til Udgivelse af gammel nordisk Litteratur, vol. IX; Copenhagen 1883), pp. ix f.

[3] R. Henning and J. Hoffory, "Zur Textkritik der Íslendingabók," *Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur* XXVI (1882), pp. 178—192.

[4] *Beiträge* XL, p. 68.

[5] H. Hermannsson, *The Book of the Icelanders* (Islandica, vol. XX; Ithaca 1930), p. 41.

[6] M. Olsen, "Den første grammatiske avhandling. Til kommentaren og om forfatteren," *Arkiv för nordisk filologi* LIII (1937), p. 139.

[7] *Nye studier*, p. 21.

writings represent a scribal tradition of their own, with *i* — *o*, which is as old as, or even older than, the spelling with *e* — *o*. Seip sums up his views as follows:[1]

1) Icelandic speech has always had *i* and *u* (Hægstad).

2) The basis of the spelling *e* — *o* is to be found in Southwest Norwegian writing.

3) Sometimes we find *i* — *o*, but we do not know with certainty the basis of this spelling.

4) As early as the twelfth century we find traces in Icelandic of a Norwegian scribal tradition with vowel harmony.

5) Under the influence of a Norwegian writing pattern with vowel harmony and, especially, of Icelandic speech with *i* and *u*, *i* — *u* became more frequent in Icelandic writing in the second half of the thirteenth century.

The chief difficulty in Seip's explanation is that he is not able to find the basis or origin of the spelling with *i* — *o*, which, according to him, may be as old as the beginning of the twelfth century.

2.0. The basic assumption implicit in Seip's as well as Hægstad's theory is that, throughout all this period, the Icelandic unstressed vowels, besides /a/, were [i] and [u], i.e. that they had the same phonetic quality as /i/ and /u/ in stressed syllables.

However, this basic postulate is by no means tenable. This is shown, beyond all possible doubt, by the evidence of the so-called First Grammatical Treatise.[2]

2.1. It is a natural consequence of the aim of the Treatise — which, as stated by the author, is to make a practical and workable orthography for Icelandic — that the author's interest is centered on the analysis of the phonemic contrasts in the positions of maximal distinction, since, once these contrasts have been analyzed and the symbols selected to denote them, the further analysis — of the contrasts in the positions of non-maximal distinction — does not involve the introduction of any new graphemic distinctions; for the purpose of establishing an orthography, it involves only an operation of matching or identification of the units in

---

[1] *Ibid.*, p. 23.

[2] The principal editions of the Treatise are (1) V. Dahlerup and F. Jónsson, *Den første og anden grammatiske Afhandling i Snorres Edda* (Samfund, vol. XVI; Copenhagen 1886), and (2) E. Haugen, *First Grammatical Treatise; the Earliest Germanic Phonology* (Language Monographs, vol. XXV; Baltimore 1950). In what follows, references are to page and line of the only manuscript, the Codex Wormianus (AM 242 fol.) of Snorre's Edda.

the positions of non-maximal distinction with those of the position of maximal distinction.

In accordance with this, the author limits his task to the establishment of the basic graphemic-phonemic inventory, which, for the vowels, is identical with the subsystem in stressed syllables, which is the position of maximal distinction. But he refrains from describing 'the letters of which each word is by nature made up'[1] or the incidence of the phonemes in the vocabulary, and from determining 'the way in which each letter should be combined with the others'[2] or the distribution of the phonemes, including their identification in different positions.

Yet, the author takes up one problem of this kind, viz. the question of the identification of vowels in non-syllabic function with the syllabic ones. The problems of identification of the non-syllabic vowels with the syllabic ones owe their existence precisely to the fact that, in the positions of non-syllabic function, the number of contrastive units is much lower than in the position of syllabic function. The author of the Treatise is fully aware that, in a writing system with predominantly phonemic reference, the principal criterion in this matter is 'phonetic similarity'; for, discussing the non-syllabic members of the diphthongs, he says that 'the sound of a consonant — or of a vowel which takes its place and is combined with another vowel — is not easy to distinguish, for it is short and closely mixed or grown together with the vowel with which it is combined'.[3]

We shall come back to the question of the non-syllabic vowels in sections 6 and 7.

2.2. One of the characteristics in the development of the Germanic languages, as compared with their nearest sister languages, was the gradual differentiation, in vocalism, between stressed and unstressed positions. Therefore, besides the positions of non-syllabic function, there developed one additional position of non-maximal distinction of the vowels, viz. the position in unstressed syllables. The common result, in the Scandinavian branch of languages, was a subsystem of three units in this position.

Although the author does not take up the analysis of this subsystem and the identification of the units of this system with those of

---

[1] ... *of þat til huerra stafa huer orþ hafa eþle* (86. 29).

[2] ... *á hueria lund hueria stafe skylde saman stafa* (86. 29—30).

[3] ... *þat hlióþ er samhliópandenn hefer epa sá raddarstafr er í hans staþ er settr ok stafaþr uiþ annan raddarstaf er eige aupskilet þuí at lítet uerþr ok uiþ blandet nęr epa gróet uiþ raddarstaf þann er uiþr er stafat* (86. 32—87. 2).

the system in stressed syllables, as he does for the non-syllabic subsystem, his Treatise nevertheless contains considerable information on this point.

For one of three units there never was any problem of identification, viz. /a/. In the Treatise, this identification is shown by the minimal pair *ĩ sá* vs. *ísa* (85. 24—25),[1] where the unstressed [a] of *ísa* is equated with the /á/ of *sá*. Another pair of the same kind is *pú at* vs. *pũat*.[2] This identification is confirmed by the spelling with *a*, which is constant from the earliest manuscripts on.

For the second of the three unstressed units, the author, in that section of the Treatise where he establishes the vowel quantity correlation, produces the minimal pair *framer* vs. *frã mẽr* (86.9), which, as shown by the order in which the examples appear, illustrates the distinction between short and long nasal close /e/, not between short and long nasal /a/. Thus, this example shows unequivocally that the author of the Treatise identified the unstressed vowel of *framer*, in vowel quality, with the long close stressed /é/ of *mẽr*, not with stressed /í/. This is corroborated by the pair *ú bé* vs. *Ubbe* (90. 18—19), although this is an example of the opposition short vs. long /b/, and not of /e/ vs. /é/.

The third unit, correspondingly, was identified, in quality, with stressed /ó/, not with /ú/. The minimal pair *hǫ́ dó* vs. *hǫddo* (90. 19—20) may be taken as proof of this, although this example does not carry as

---

[1] The superposed tilda denotes the long nasal vowel phonemes, for which, see the present writer, "The Vowel System of Icelandic: A Survey of Its History," *Word* XV (1959), pp. 284 f., § 1.23.

[2] The meaning and etymology of this word — and even its identity — have long been unknown. However, as early as 1885, S. Bugge ("Blandede sproghistoriske Bidrag," *Arkiv for nordisk filologi* II (1885), pp. 233 f.) proposed an interpretation connecting *pũat*, as a past participle, with OHG *dûhen* 'to press', MHG *diuhen* etc., which, together with OE *þýn*, are usually derived from PGerm. **punhijan* — a root-form which accounts for the nasal vowel in the Icelandic verb — cognate with OIcel. *þuinga*, OHG *dwingan* etc. (see, e.g., H. S. Falk and A .Torp, *Norwegisch—Dänisches etymologisches Wörterbuch* (2nd ed.; Oslo 1960), p. 1305; E. Hellquist, *Svensk etymologisk ordbok* (2nd ed.; Lund 1939), p. 1252).

Although this verb is otherwise unknown in Old Icelandic, Bugge's interpretation is confirmed by the existence in Modern Icelandic of its equivalent (*þúa, þúaði, þúað*), in such phrases as *þúa hest* 'to mal-treat a horse', *þúa snœri* 'to pound a rope (with a stone)', *drengurinn var þúaður á heimilinu* 'the boy was oppressed, cowed in his home'. The same verb is probably to be found in the compounds *ofþóa* 'to abuse', *oggþóa* 'to scold; illuse'. — (See Ásgeir Bl. Magnússon, "Úr fórum Orðabókarinnar," *Lingua Islandica-Íslenzk tunga* III (1961—62), pp. 52—59).

much weight in this matter as the pair *framer* vs. *frã mẽr*, since it exemplifies, not the opposition /o/ vs. /ó/, but that of short vs. long /d/.

This then gives the following unstressed subsystem for the early twelfth century:

e o

a

This analysis is confirmed by the spelling of the earliest manuscripts, where the same symbols, *e* and *o*, are regularly used for the two unstressed vowels as for stressed /é/ and /ó/. Therefore, the hypothesis advanced by Hægstad, and concurred in by Seip, about the Southwest Norwegian influence on the notation of the unstressed vowels in the earliest Icelandic manuscripts is unfounded; these vowels were denoted by *e* and *o* for the simple reason that, in quality, they corresponded most closely to those stressed phonemes which were denoted by *e* and *o*.

A further confirmation is provided by the eleventh century verse line *Sigorþar kom norþan*,[1] which shows the identification of the vowel of the second syllable of *Sigorþar* with the /o/ of *norþan*.[2]

2.3. Whereas, in the other Scandinavian languages, the original unstressed system of three units has been further simplified, in Modern Icelandic, it is still preserved, largely intact. One of the three units is still identical with stressed /a/. The other two are identified with stressed /i/ and /u/, which, phonetically, are described as mid-front narrow, un-

[1] Þjóðólfr, "Sexstefja," 29.4.

[2] The proper name *Sigorþr* is originally a compound, **Sig-uǫrþr* < **Sigi-warðuR* (cf. OHG *Sigwart*, OE *Sigeweard*; see E. Sievers, "Nordische Kleinigkeiten," *Arkiv för nordisk filologi* V (1889), pp. 137—139). — In a language like Icelandic, with a marked difference between stressed and unstressed positions, and a sharp distinction, in phonemic and prosodic structure, between compound and simple words, frequent compounds tend, because of the simpler prosodic and phonemic pattern of simple words, to be treated as simple words, and when they are, their phonemic structure is adapted to that of simple words. Thus, the vowel of the second syllable of **Sig-uǫrþr* was replaced by the only back round vowel occurring in non-initial syllables in simple words, viz. /o/. Accordingly, the later form is *Sigurðr* (cf. below). See, e.g., Noreen, *Altisl. Grammatik*, p. 128, § 148; A. Heusler, *Altisländisches Elementarbuch* (4th ed.; Heidelberg 1950), p. 38, § 117,3. This is a change of a type that may be termed 'structurally conditioned analogical sound-change' (see the present writer, "Nokkur dæmi um áhrifsbreytingar í íslenzku," *Lingua Islandica — Íslenzk tunga* I (1959), pp. 63—67). The same change is seen, e.g., in *dǫgorþr* 'dinner', *nǫ́ttorþr* 'supper' (later *-urðr*) < *dag-uerþr*, *nátt-uerþr*; *ǫndorþr* 'early, front part of' < *ǫnd-uerþr*; *munoþ* 'lust' < *mun-úþ*; *alogat* 'earnestly' < *al-hugat*; *øroggr* 'safe' < *ør-uggr* etc.

round and round respectively, [ɪ] and [ʏ].[1] Stressed /i/ and /u/ are, from the historical point of view, the equivalents of Old Icelandic short /i/ and /u/. This gives the following unstressed subsystem for Modern Icelandic:

i u

a

2.4. There is no reason to believe that the quality of the unstressed front vowel has noticeably changed since Old Icelandic. We may therefore assume that its pronunciation, as well as that of /é/, was, in quality, similar to Modern /i/, i.e. [ɪ]. The unstressed back vowel may then, correspondingly, be denoted by [ʊ], indicating a half-close back round [o], also, presumably, the approximate pronunciation of /o, ó/. The phonetic chart of the Old Icelandic unstressed subsystem therefore was:[2]

[ɪ] [ʊ]

[a]

2.5. From this the important fact ensues that here we have to do with a problem not only of *spelling*, but of *historical phonology* as well, viz. how unstressed [ɪ] and [ʊ], from being, in the early twelfth century, identified with stressed /e/ and /o/, later came to merge with stressed /i/ and /u/, which down to Modern Icelandic have been kept distinct from /e/ and /o/.

3.0. The change in identification of the three unstressed units with the stressed vowels which has taken place between the early twelfth century and Modern Icelandic was as follows:[3]

---

[1] See J. Ófeigsson, "Træk af moderne islandsk Lydlære," S. Blöndal, *Íslensk-dönsk orðabók* (Reykjavík 1920—24), p. xv. — Some phoneticians maintain that there is a slight difference between stressed and unstressed /i/ and /u/ in Modern Icelandic, e.g., in *siðir* 'customs' and *suður* 'south'. St. Einarsson describes unstressed /i/ and /u/ as "schlaffere Varianten" of the stressed vowels (*Beiträge zur Phonetik der isländischen Sprache* (Oslo 1927), p. 20), but he transcribes both in the same way, viz. by [ɪ] and [ʏ]. Ófeigsson transcribes unstressed /u/ by [ø], but the stressed vowel by [ʏ], but says that the difference between them is perhaps not greater than between stressed and unstressed /i/, both of which he transcribes by [ɪ]. There is indeed a perceptible difference when we compare the unstressed variants with the long stressed variants, as in the two examples above, but it is less prominent in examples like *stuttur* 'short', *styttir* 'shortened', where the stressed vowels are short. In any case, the difference is so slight that there is no problem of identification in Modern Icelandic.

[2] See *Word* XV, p. 286, § 3.0.

[3] *Ibid.*, pp. 290 f., § 5.12.

3.1. In the earliest historical stage of the stressed vowel system, the number of short front unround vowels was one less than the number of long vowels,[1] and, in consequence, each of the short vowels obtained a broader range of actualization than each of the long vowels. Therefore, the short vowels may be expected to have changed their quality so as to become intermediate between the long vowels; in other words, short /i/ and /e/ were lowered. Besides, if there ever were three phonemically distinct short front vowels, we may suppose that the vowel resulting from the merger of /e/ and /ę/, from the very beginning, corresponded, in quality, neither to /é/ nor /ę́/, but was intermediate between them.

The gradual change in the short vowels as compared with the long ones may be visualized in the following manner (unstressed [ɪ] and [ʊ] included):

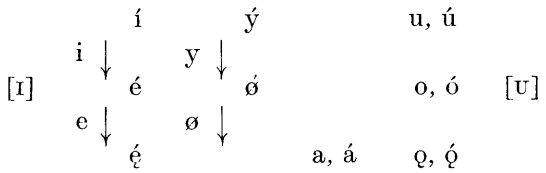

Short /i/ tends in quality towards /é/ and, accordingly, also towards [ɪ], whereas short /e/ has been differentiated from /é/ and [ɪ] and tends towards /ę́/. Hence we may say that the shift in identification of [ɪ] with the stressed short vowels was due, not to a change (raising) of [ɪ], but to a lowering of the stressed vowels /i/ and /e/, especially the former, a process which may be described as a drag-chain movement. In the diagram above, a parallel differentiation is shown in the round front vowels; this is of no consequence to the problem of the unstressed vowel system, but may be concluded from the later development, viz. the merger of /y/ with /i/.[2]

---

[1] This is what was called the earliest 'intermediate' stage (*ibid.*, p. 310, note 33), with only eight short vowel phonemes, and was regarded as the result of the earliest change in the short vowel system, viz. the merger of /e/ and /ę/ (*ibid.*, p. 290, § 5.11). — The earliest short vowel system, with nine units (*ibid.*, p. 284, § 1.22), rests solely on the distinction, made in the First Grammatical Treatise, between short /e/ and /ę/. However, unlike all the other distinctions, this distinction is not confirmed by any of the other sources of evidence — scaldic poetry, the orthography in manuscripts, or the later development. Therefore, the author's analysis must be questioned; at least, his evidence merits a closer examination, which will be undertaken in a forthcoming paper.

[2] *Ibid.*, pp. 299 f., § 7.1.

3.2. A little later, a parallel differentiation of the short vowels from the long ones took place in the back vowel series. Since short /a/ and /ǫ/, unlike the corresponding long vowels, were not opposed by a front low vowel, they tended, by a process which may also be described as a drag-chain movement, to be fronted. This entailed not only a differentiation of /ǫ/ from /ǫ́/, but also of /u/ and /o/ from /ú/ and /ó/, i.e. a lowering of short /u/ and /o/, in this manner:

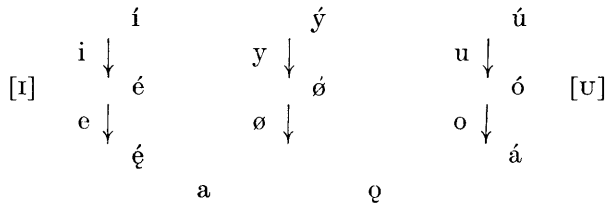

Short /u/ tends towards /ó/ and [ʊ], whereas short /o/ has been differentiated from them. This lowering continued, under still more favourable conditions, after the next step in the development of the short vowel system, viz. the merger of short /ǫ/ and /ø/.[1]

3.3. As mentioned above (§ 2.3), the lowering of the short stressed vowels is confirmed by their equivalents in Modern Icelandic:[2] /í/ (from OIcel. long /í, ý/) is [i], whereas /i/ (from short /i, y/) is [ɪ]; /ú/ (from long /ú/) is [u], while /u/ (from short /u/) is [ʏ];[3] /e/ and /o/ are transcribed phonetically as [ɛ] and [ɔ].

As to the relative chronology of this differentiation, we know that it must antedate the so-called 'vowel quantity shift' in the late fifteenth and sixteenth centuries, at which time this differentiation acquired phonemic significance.[4] The change in spelling from *e* to *i* and from *o* to *u* in unstressed syllables took place in the late twelfth and thirteenth centuries. Therefore, the lowering of the short vowels, and the consequent shift in identification of the unstressed vowels, must have taken place at this time.

3.4. There is a clear chronological difference between the change in spelling in unstressed syllables from *e* to *i* and the change from *o* to *u*; the use of *i* for earlier *e* gained noticeable ground approximately half a century earlier than *u* for *o*. This, as mentioned earlier (§§ 1.1 and 1.2), was the main difficulty in the theory advanced by Hægstad and elabora-

[1] *Ibid.*, pp. 295 f., § 6.1.
[2] *Ibid.*, pp. 301 f., § 8.2.
[3] Presumably from [ʊ], with fronting (*ibid.*, p. 300, § 7.1, end).
[4] *Ibid.*, pp. 300 f., §§ 8. 11—12.

ted by Seip. But within the present theory, this difference receives a satisfactory explanation: it corresponds to the chronological difference in development between the front and back vowel series, or between, on the one hand, the earliest 'intermediate' stage

Short				Long				Long Nasal			
i	y		u	í	ý		ú	ĩ	ỹ		ũ
e	ø		o	é	ǿ		ó	ẽ	ø̃		õ
		a	ǫ	ę́		á	ǫ́	ę̃		ã	ǫ̃

valid for the middle of the twelfth century,[1] and, on the other hand, the third 'normal' stage[2]

Short				Long		
i	y		u	í	ý	ú
e	ø		o	é	ǿ	ó
	a	ǫ		ę́		á

valid for the end of the twelfth century, or the second 'intermediate' stage[3]

Short				Long		
i	y		u	í	ý	ú
e	ö		o	é	ǿ	ó
	a			ę́		á

valid for the early thirteenth century.

3.5. In brief, then, the apparent change of the unstressed vowels between the early twelfth century and modern times was not real; on the contrary, these vowels have not undergone any important phonetic change during this period, except, of course, the comparatively late fronting of [U] to [Y], presumably concomitant with the fronting of the stressed vowel,[4] and they may be assumed to have been preserved relatively unchanged from their period of origin in Proto-Scandinavian. But the

[1] And possibly much earlier, viz. if the doubts, expressed in footnote 1, p. 9, about the validity of the analysis in the First Grammatical Treatise of the front short vowels are justified.

[2] I.e. after (1) the three mergers in the three subsystems, one in each (viz. of short /e/ and /ę/, of long oral /á/ and /ǫ́/, and of long nasal /ǫ̃/ and /õ/), and (2) the loss of the nasality correlation (*ibid.*, pp. 290—295, §§ 5. 0—6).

[3] I.e. after the merger of /ǫ/ and /ø/ (cf. above, § 3.2, end).

[4] See reference in footnote 3, p. 10.

phonologic development in the front and back short stressed vowel series resulted in the phonemic re-classification of unstressed [ɪ] and [ʊ], by which their orthographic notation was changed.[1]

4.1. The chronological difference mentioned in § 3.4 implies that some manuscripts have *i* — *o* as the predominant notation of the unstressed vowels, whereas others have *e* — *o*, and still others *i* — *u*. There is no doubt that the manuscripts with *i* — *u* are, on the whole, much younger than those with *e* — *o*. Further, there is no doubt that most of those with *i* — *o* are younger than most of those with *e* — *o*. But the curious fact remains that the earliest of the manuscripts with *i* — *o* as the predominant notation are approximately contemporaneous with the youngest of those with *e* — *o*, i.e. from around 1200. As examples may be mentioned (a) AM 315c fol., with *i* — *o* as the predominant notation, as compared

---

[1] The principle inherent in the explanation presented in the preceding sections of the change in spelling of the unstressed vowels — viz. that the implicit shift in identification of these vowels was due, not to a change of the vowels themselves, but to a change of the corresponding stressed vowels — was first applied by E. Haugen, "The Unstressed Vowels of Old Icelandic," *Norsk tidsskrift for sprogvidenskap* XV (1949), pp. 384—388, a reference which, by a regrettable mistake, was omitted in *Word* XV, p. 291, note 15.

However, Haugen's explanation covers only *e* > *i*; the corresponding correlation for the back vowel series — between the change of *o* to *u* and the changes in the stressed vowel system — is not established by him. Haugen also emphasizes the point that the unstressed vowels "were *intermediate in quality* between the corresponding stressed vowels" (p. 385), just as in Modern Icelandic "they are *not* identical in quality with the sounds ordinarily denoted by the symbols *i* and *u*" (p. 384); therefore, the "writing of *e* — *o* in the earliest manuscripts indicates an intermediate shade of vowel, still found in Mod. Icelandic ..." (p. 387).

But, as we saw above in footnote 1, p. 8, the difference, if any, between the modern stressed and unstressed variants is so insignificant that there is no problem of identification. In the same way, in the early twelfth century, according to the evidence of the First Grammatical Treatise, there was no problem of identification either. Later on, when the lowering of the stressed vowels was in progress, there were intermediate periods when the identification may have been uncertain. During these periods, when the shift in identification was taking place, we find a comparatively regular fluctuation in the spelling, in that the new notation with *i* and *u*, showing the new identification, is confined to, or preferred in, certain positions. This question will be discussed in more detail below in section 5. On the other hand, most of the orthographic vacillation between *i* and *e*, and *u* and *o*, in thirteenth century manuscripts, especially in those cases where we find a completely random distribution of the symbols, is probably not due to any uncertainty of identification; on the contrary, it is rather due simply to mechanical copying; most of the manuscripts of this period are, it is well-known, not originals, but transcripts of earlier copies.

with RM II, with *e* — *o*; (b) AM 655 II—IV 4°, as compared with AM 686c 4°; and (c) the part of Gks. 1812 IV 4° containing a section of the Íslendingabók, as compared with the rest of this codex.

The reason for this chronological overlapping is by no means clear. As mentioned above (§ 1.2), Seip assumed an independent scribal tradition with *i* — *o*, but was unable to determine its origin. Neckel, on the other hand, thought that the difference between *i* — *o* and *e* — *o* was one of dialect. Hægstad and Seip did not discuss Neckel's hypothesis in detail, but their main objection — the uniformity of Modern Icelandic — is not of great value. The main reason why Neckel's theory has met with general disapproval is probably his unsuccessful attempt to determine the geographic distribution of *i* and *e* on the basis of the two main original documents of this period, RM (I and II) and AM 279a 4°.[1]

4.2. Nevertheless, we are inclined to adhere to Neckel's theory in principle. This, however, does not mean that the quality of the unstressed front vowel was different in different varieties of Icelandic — as supposed by Neckel, and also by G. Lindblad, who also is inclined to assume dialect variation.[2] On the contrary, it means that the lowering of stressed short /e/ and /i/ — prerequisite for the change in identification of [ɪ] implied by the change in its notation from *e* to *i* — took place at slightly different times in the different varieties of Icelandic, or, in other words, that the conditions necessary for the change in spelling arose later in some dialects than in others.

This does not necessarily imply that the change spread from one part of the country to the others — an assumption which Seip finds improbable.[3] On the contrary, it follows from the very nature of this process — the systemic conditions of the lowering of short /e/ and /i/ — that it most probably took place independently in all parts of the country, and if this was the case, nothing is more natural than a slight chronological difference of the kind suggested above.

In the same way, later, the two spellings *i* — *o* and *i* — *u* coexisted for some time. One of the clearest examples of this is in a manuscript from the second half of the thirteenth century, NRA 71, 72, 72b, 76 + AM 921 4° IV, containing the Life of St. Gregory and His Dialogues, and

---

[1] Cf. O. Widding's criticism ("Bemærkninger til Neckels dialektale Inddeling af de ældste islandske Håndskrifter," *Studier tilegnede Verner Dahlerup* (Copenhagen and Arhus 1934), pp. 158 f.), to which Seip subscribes (*Nye studier*, p. 20).

[2] G. Lindblad, *Studier i Codex Regius av äldre Eddan* (Lundastudier i nordisk språkvetenskap, vol. X; Lund 1954), p. 167.

[3] *Nye studier*, p. 20.

written, for the most part, by three different, alternate, and therefore contemporaneous, hands. Two of these use regularly *i* — *o*, the third has *i* — *u*.[1] As in the case of *e* > *i*, this probably means that the lowering of the stressed back vowels — prerequisite for the change in identification of [U] — did not take place at the same time in all varieties of Icelandic.

5.0. The change in writing from *e* — *o* to *i* — *u* was explained by Hægstad and Seip as an East Norwegian influence, especially of the language of the archiepiscopal see in Trondheim, established in the middle of the twelfth century (§ 1.2). The main support for this theory was the traces, which had been repeatedly pointed out earlier, of the use of *i* and *u* according to the rules of the East Norwegian vowel harmony, i.e. mainly after syllables with one of the high vowels or the falling diphthongs ending in a high vowel.

5.1. It is difficult to estimate to what extent the East Norwegian spelling pattern may explain the occasional occurrences of *i* and *u* for [I] and [U] in the earliest Icelandic manuscripts, since there is no direct evidence of Norwegian influence on Icelandic writing at this time (as there is later, with, e.g., the introduction of *ð* and insular *f* and *v*), and since there is widespread disagreement about the details of the more indirect evidence of such influence, in general and, especially, at this early period. However, once the fact is recognized that the change from *e* — *o* to *i* — *u* is a matter of spelling, it is in itself by no means satisfactory to connect it with the Norwegian vowel harmony, which implied allophonic variation in the unstressed vowels.

It is therefore well to point out another possibility of explaining the preference for *i* and *u* after certain stressed vowels in Icelandic manuscripts from the end of the twelfth century, an explanation which disregards the apparent similarity between the Icelandic pattern and the East Norwegian one.

When the change in identification of [I] and [U], implied by the change in spelling from *e* — *o* to *i* — *u*, was taking place, it is only natural that the scribes first became aware of this change in those cases in which the unstressed vowel was preceded by a stressed syllable with a high vowel, since the result of the change was precisely that [I] and [U], having earlier been identified with non-high /e/ and /o/, were now identified with high /i/ and /u/. The sequences /i/ ... [I] and /u/ ... [U] provided the most

[1] See the present writer, *The Life of St. Gregory and his Dialogues; a Thirteenth Century Icelandic Copy* (Editiones Arnamagnæanæ, ser. B, vol. IV; Copenhagen 1962).

favourable conditions for observing the change in identification that was taking place, and this induced the scribes to change the spelling more frequently in these positions than elsewhere.

5.2. This hypothesis finds support in different details in the distribution of *i* and *u* in the earliest manuscripts.

First, taking a number of the earliest manuscripts as a whole,[1] we find the following distribution — in percentages, according to the vowel of the preceding stressed syllable (including syllables with secondary stress) — of the occurrences of *i* denoting [ɪ], instead of the usual *e*:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	ø, ǿ	o, ó	a, á	ei	ey	au
%	44.9	10.1	4.5	9.1	2.6	1.5	2.6	23.2	0.5	1.0

This table shows a very high frequency of occurrence of *i* for [ɪ] after the high vowels and the diphthong /ei/. But the frequency is very different after the different high vowels; after /i, í/ it is highest by far. This may, in part, be due to the higher general frequency of /i, í/, but this cannot be the only reason. For, as the figures in the following table show, the general relative frequency of occurrence of each of the stressed vowels before a syllable with [ɪ] as found in four of these manuscripts (AM 237a fol., AM 315d fol., Gks. 1812 IV 4°, and AM 674a 4°) is quite different:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	é	ę	ø, ǿ	o, ó	ǫ, ǫ́	a, á	ei	ey	au
%	15.9	8.4	5.5	24.3	0.5	7.5	4.0	8.7	1.5	17.1	4.8	0.8	1.0

Thus, /i, í/ are about three times (44.9 %: 15.9 %) more frequent before [ɪ] written *i* than before [ɪ] in general, whereas the other high vowels show only a slightly higher frequency before [ɪ] written *i* than before [ɪ] in general.

In Sthlm. 15 4° (The Book of Homilies), which is not included in the above survey, [ɪ] is sometimes written *i*, especially after /i, í/.[2]

In two other fragments from the same period, in which *i* for [ɪ] is much

---

[1] Viz. AM 237a fol., AM 315d fol., RM I—II, Gks. 1812 IV 4° (except the passage from the Íslendingabók and the Glossary), AM 673b 4°, AM 674a 4°, AM 655 VIII 4°, AM 673a 4° C, and AM 686b—c 4°.

[2] Th. Wisén, *Homiliu-bók* (Lund 1872), p. vj.

more frequent, viz. AM 655 VII 4°, and AM 673a 4° B,[1] the same preference for *i* after /i, í/ is manifest. This can be seen in the following tables:

AM 655 VII 4°:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	o, ó	a, á	ei	Others
% of *e*	6.8	10.8	2.9	13.7	25.5	26.5	5.9	7.9
% of *i*	28.3	6.7	5.0	18.4	1.7	23.3	8.3	8.3

AM 673a 4° B:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	o, ó	a, á	ei	Others
% of *e*	11.9	3.7	5.5	34.0	7.3	13.8	12.8	11.0
% of *i*	29.5	3.9	5.9	7.8	9.8	19.6	11.9	9.7

Second, if we take four of the earliest manuscripts which have examples of *u* for [ʊ] as a whole,[2] we find the following distribution of the occurrences of *u*:[3]

---

[1] AM 673a 4° is written by three hands, here designated A, B, and C. A is very short, and has far too few examples of [ɪ] to make a statistical comparison of the notations profitable. In B, as well as in AM 655 VII 4°, [ɪ] is written *i* in between 30 and 40 % of its occurrences, whereas C belongs to the group of manuscripts enumerated in footnote 1, p. 15, in which [ɪ] is written *i* in less than 20 % of its occurrences.

[2] Viz. AM 237a fol., AM 315d fol., Gks. 1812 IV 4° (including the passage from the Íslendingabók), and AM 674a 4°. The following manuscripts show no examples of *u* for [ʊ] (the suffix *-ung-* not included): RM I—II, AM 655 VIII 4° (hand A), and AM 686c 4°. The following two have only rare examples of *u*: AM 655 VIII 4° (hand B) (hǫ́n*u*m 3.6, hon*u*m 3.11), and AM 686b 4° (beiðull 4.9).

[3] This table includes the suffix *-und-* in words like *púsund*, *níunde*, *tíunde*. The vowel of this suffix must have been [ʊ], not [u], as shown by the frequent spelling with *o* (e.g. þ*r*ettogonda Gks. 1812 IV 4° 5.11, fi*m*tǫgonda AM 686c 4° 1.23, 26, and in somewhat later fragments, haurondi AM 655 V 4° 4.2, þusond AM 623 4° 21.4). The vowel of the second syllable of ǽfond (Sthlm. 15 4° 51.36, 210.39), ǽfonda (211.2), avffondi (AM 677 4° B 25.7), beside ǽfund (Sthlm. 15 4° 94.10 etc.), a/fund*ar* (AM 677 4° B 25.8 etc.), also receives a satisfactory explanation only on the assumption that the vowel of the suffix was [ʊ]. For then it may be regarded as a case of structurally conditioned analogical sound-change (see footnote 2, p. 7). This also applies to *púsond*, which, too, was originally a compound.

But, in its rare occurrences in scaldic poetry, this suffix rhymes with stressed /und/ (*sund Eikunda*, Þórarinn loftunga, "Tøgdrápa," 4.8; *púsundom laut undan*,

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	ó
o/o	24.6	1.5	60.8	1.5	11.6

As in the case of *i* for [ɪ] after stressed /i, í/, it appears that *u* for [ʊ] has a very high frequency of occurrence, not after all the high vowels, but mainly after only /u, ú/.[1] This is evident when the general relative frequency of occurrence of the different stressed vowels before a syllable with [ʊ] is compared in the same four manuscripts:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	é	ę	ø, ǿ	o, ó	ǫ, ǫ́	a, á[2]	ei	ey	au
%	18.8	2.5	5.9	24.7	0.7	1.3	2.6	8.8	29.5	1.0	3.4	0.1	0.7

Thus, /u, ú/ are about ten times (60.8 % : 5.9 %) more frequent before [ʊ] written *u* than before [ʊ] in general, whereas /i, í/ have only a slightly higher, and /y, ý/ a lower, frequency before *u* [ʊ] than before [ʊ] in general.

Einarr Skúlason, "Geisli," 52.6). The reason for this is undoubtedly that the combination /ond/ did not occur in stressed syllables; PGerm. /u/ did not become /o/ by *a*-umlaut before /n/ + cons., cf. *bundenn* vs. *borgenn*. Therefore, of the two possibilities of rhyming in this case, viz. with stressed /und/ or /ǫnd/, the former, though not accurate, must have appeared more appropriate.

[1] A considerable part of the examples of *u* for [ʊ] is in final *-rum* (especially in the dat. pl. forms *misserum* and *dógrum*, which are frequent in Gks. 1812 IV 4°). Seip thinks that this is due to the influence of the abbreviation sign for *-rum*; "her kom en paleografisk skikk til å styrke stillingen for *u*" (*Nye studier*, p. 18). This presumably means that the scribe, knowing that the syllable represented by this sign, in Latin, should be spelled *-rum* when written out in full, would use the same spelling when writing out in full the Icelandic syllable, -/rom/ -[rʊm], for which he might have used this abbreviation.

If we omit the examples of *u* in *-rum*, the remaining examples show the following distribution: 25.0 % after /i, í/, 1.9 % after /y, ý/, and 73.1 % after /u, ú/. If we omit the suffix *-und-*, too, the distribution is: 28.6 % after /i, í/, 7.1 % after /y, ý/, and 64.3 % after /u, ú/.

[2] In forms like *Mario*, *landeno*. The high frequency of /ǫ, ǫ́/ before [ʊ] is due to the fact that the oppositions /a, á/ vs. /ǫ, ǫ́/ were neutralized, in favour of /ǫ, ǫ́/, in this position, except before such enclitic words as the definite article and in foreign words (see the present writer, "Phonemic Neutralization and Inaccurate Rhymes," *Acta Philologica Scandinavica* XXV (1962), pp. 81—98). — The high frequency of /e/ is due to the frequency of such words as *ero*, etc.

In Sthlm. 15 4°, *o* is the rule for [ʊ], but there are examples of *u*, especially after /u, ú/.[1]

In *AM 673b 4°* the same tendency is visible:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e, é	ö, ǿ	o, ó	a, á	ei
% of *o*	22.5	3.4	6.7	10.2	22.4	24.7	6.7	3.4
% of *u*	17.5	7.5	30.0	10.0	25.0	5.0	2.5	2.5

But in AM 655 VII 4° and AM 673a 4° B it is not quite as clear:

AM 655 VII 4°:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	ö	o, ó	a, á	Others
% of *o*	12.8	5.5	4.6	15.6	18.4	15.6	22.8	4.7
% of *u*	34.6	7.7	11.6	15.4	23.1		3.8	3.8

AM 673a 4° B:

Stressed Vowel	i, í	y, ý	u, ú	e	ö	Others
% of *o*	11.6	3.4	2.4	16.3	34.9	31.4
% of *u*	21.2	10.6	15.8	15.8	10.6	26.0

5.3. The present explanation of the use, in the earliest manuscripts, of *i* and *u* for unstressed [ɪ] and [ʊ] apparently presupposes a distinct preference for *i* and *u* only after short /i/ and /u/ respectively, since only the short vowels were lowered so as to become identical in phonetic quality with the unstressed vowels. In fact, the use of *i* and *u* is much more frequent after short /i/ and /u/ than after the long vowels. This is undoubtedly due in part, but not entirely, to the higher general frequency of occurrence of the short vowels than of the long ones. In the earliest manuscripts, the general relative frequency of short and long /i/ before [ɪ] is in the ratio of between 3 and 4 to 1, whereas the relative frequency of short and long /i/ before [ɪ] written *i* is in the ratio of almost 6 to 1 (ca. 38.4 % : 6.5 % = 44.9 %).

Excepting the word *púsund*, which is a special case, the suffix having

[1] Wisén, *Homiliu-bók*, p. viij. L. Larsson, *Studier över den Stockholmska Homilieboken* (Lund 1887), p. 67, mentions examples of *u* after /ǫ/ and /ø/, too.

had secondary stress, short /u/ is much more frequent than long /ú/ before [ʊ] written *u*, but the general relative frequency of short /u/ in this position is also much higher than that of long /ú/. In the four early manuscripts which have examples of *u* for [ʊ], there is visible no difference in the frequency of occurrence of /u/ and /ú/, of the kind seen for short vs. long /i/, between the position before [ʊ] written *u* and before [ʊ] in general. But because of the low frequency of occurrence of /u, ú/ as compared with /i, í/, the statistical comparison is still more untrustworthy in the case of /u, ú/ than for /i, í/.

Besides, too much weight should not be attached to the difference of short and long in this matter. For, although short /i/ and /u/, and presumably /y/ too (§ 3.1), had been lowered and differentiated from the corresponding long vowels, their relation to the other short vowels was still the same as the relation of /í/, /ý/ and /ú/ to the other long vowels: in the short vowel system, /i/, /y/ and /u/ continued to be opposed to the other vowels as high vs. non-high, and, within the quantity correlation, they corresponded to high /í/, /ý/ and /ú/ in the long vowel system. In other words, /i/, /y/ and /u/ were still distinguished from the other short vowels by the same distinctive features as distinguished /í/, /ý/ and /ú/ from the other long vowels. It was not until at a much later date — at the time of the 'quantity shift' — that the qualitative difference between the short and the long high vowels acquired phonemic significance.[1]

Therefore, it may have been quite natural for the scribes, once they had discovered the newly arisen similarity of the two vowels in the sequences /i/ ... [ɪ] and /u/ ... [ʊ] and changed the spelling accordingly, to denote [ɪ] and [ʊ] by the same symbols after long /í/ and /ú/, not because of the overall phonetic similarity between the short and the long vowels, but because of their mutual phonemic correspondence.

5.4. Above (§ 5.2) we saw that the notation of [ɪ] by *i* is relatively frequent after stressed syllables with the diphthong /ei/. This in itself is in accordance with the rules of Norwegian vowel harmony. But since there is no trace of a relatively high frequency of *i* after the other diphthongs, nor of *u* for [ʊ] after any of the diphthongs, it is clear that in this case no more than in the others we have to do with a variation according to the rules of vowel harmony.

It has been noted, too, that the use of *i* for [ɪ] is frequent when the preceding consonant is /k/ or /g/. The use of *i* is especially frequent when it is promoted by both the preceding vowel and consonant. Thus more

[1] See *Word* XV, p. 301, § 8.12.

than half of the examples, in the earliest manuscripts, of *i* for [ɪ] after /ei/ is in the adv. *eigi*.

It seems likely that the preference for *i* in these cases must in some way be connected with the phonetic nature of these phonemes; the second member of the diphthong was a high front vowel, and /k/ and /g/ had front allophones before front vowels.[1]

6.0. As mentioned above (§ 2.1), the author of the First Grammatical Treatise takes up one question regarding vowels in positions of non-maximal distinction. This concerns the vowels in non-syllabic function, i.e. in the diphthongs.[2]

The author, saying that he intends to give 'a few examples' only (86.23), makes it clear that he does not aim at an exhaustive treatment of the diphthongs, which he analyzes as clusters of semivowels + vowels (rising diphthongs) or of vowels + semivowels (falling diphthongs).[3] The author lists six examples of diphthongs, *austr, earn, eir, eór, eyrer, uín,* apparently in alphabetic order.[4] Three of these are examples of the three falling diphthongs commonly set up for Old Icelandic (/au, ei, ey/). The remaining three are examples of rising diphthongs, which in a later stage of the language were written *ja, jó, ví*. The author obviously contented himself with giving three examples of each type, and this happened to exhaust the list of falling diphthongs. Elsewhere in the treatise there are examples of other rising diphthongs, but these are as a rule treated as clusters of consonant + vowel.

The semivowels, which occur only before a vowel and after a short vowel, are in complementary distribution with syllabic short vowels, which do not occur in these positions. Therefore, the semivowels may be identified with the syllabic short vowels, since they have common phonetic characteristics, and this is what the author obviously does. The problem is only with which of the syllabic vowels the semivowels are to be identified. As shown above, the main criterion in this matter, apart from phonemic contrast, is phonetic similarity. Although the author

---

[1] *Ibid.*, pp. 299 f., note 23.

[2] On this question, see Haugen, *Treatise*, pp. 34—36.

[3] The author does not use the terms 'semivowel' and 'diphthong', but the former we may substitute for the segments he defines (86. 21—22) as a vowel which 'gives up its nature and may then rather be called a consonant than a vowel', and the latter is implicit in his statement (86.22) that 'this [viz. its giving up its nature] happens when it is joined with another vowel'.

[4] See Haugen, *Treatise*, p. 36, note 12. The ms. reading (86. 23) is: Austr iarn eir. ivr æẏ*r*er vín.

does not say so explicitly, he evidently analyzes the falling diphthongs as clusters of vowels (/e, a/) + semivocalic allophones of high /i, y, u/, and the vowel cluster in *uín* as semivocalic /u/ + vowel (/í/). There remain the two examples *earn* and *eór*, the former of which he discusses at some length.

6.1. It is manifest that the author was in doubt whether to identify the initial semivowel in these words with syllabic /i/ or /e/, and in his discussion with his imaginary opponent, who prefers to write *iarn*, he clearly shows that he had not been able to find a satisfactory and conclusive criterion for settling the question. This is not surprising in view of the absence of phonemic contrast between /i/ and /e/ in this position, and of the difficulty, enlarged upon by the author, in applying the criterion of phonetic similarity. So he resorts to the rather far-fetched criterion, which he otherwise never uses, of invoking the authority of earlier poets and of (87.10—12) 'a number of sensible men, who have said — even before I wrote the word — that they themselves pronounce it as I have written it and that they have heard others pronounce it so'. The author then quotes a strophe from the early eleventh century — i.e. a hundred years, approximately, earlier — containing the bisyllabic form *earn*.[1] The metre requires a bisyllabic form, but it does not furnish evidence on the quality of the vowel. It is not clear, either, whether his subsequent reference to the pronunciation of 'a number of sensible men' concerns the pronunciation of this word in old poetry only, or whether it possibly can be taken as evidence for the existence of two forms of the word in the early twelfth century, one bi-, the other monosyllabic. If the former was the case, which on the whole seems more likely (cf. below), there existed, in the early twelfth century, a tradition concerning the pronunciation of the aberrant forms of this word in early poetry, a tradition which, taking into consideration the long period of oral tradition behind the earliest Icelandic literature, of course has every chance of being correct.

6.2. However, the judgement of the author's interpretation is difficult because of the uncertainty about the earliest form of this word and its development. In later Icelandic, the only form is *járn*, with a long vowel (or, later, the diphthong /aú/). This form may derive from *éarn*, by contraction, with long /é/, like *sjá* 'to see' < *séa*, *ljá* 'to lend' < *léa*, gen. *fjár* < *féar* etc. The form *éarn*, the possible antecedent of *járn*, is undoubtedly identical with the bisyllabic form of which there is ample evidence in old poetry (see below). In the stage of development preceding

[1] *gunnþings éarnhringar* (Óttarr svarti, "Hǫfuðlausn," 7.8).

contraction, identification of the vowel of the first syllable of these forms with syllabic vowels in other positions was possible on the basis of phonemic contrast, since /é/ and /í/ contrasted in prevocalic position, cf., e.g., *séa* 'to see' vs. *sía* 'to filter'. But, on the other hand, there are, in early scaldic poetry, four examples of *járn* rhyming with words with short /a/ or /ǫ/, indicating a by-form *jarn*, with a short vowel.[1] These cases are usually explained as due to metrical shortening before a consonant cluster. The earliest rhyme in poetry showing the long vowel is from the middle of the thirteenth century.[2]

First, however, although such shortenings are not infrequent in early poetry, they total only a very small part of the great number of long vowel rhymes. Therefore, it is contrary to all statistical probability that a long vowel word which occurs four times in rhymes should show shortening in all four cases. Second, these rhymes not only point towards a short vowel; they also presume a monosyllabic form of the word. Thus, although there is in poetry, besides the strophe quoted in the Treatise, ample evidence of a bisyllabic form of this word,[3] there is also, in addition to the four cases mentioned, clear and conclusive evidence, from the earliest period on, of a monosyllabic form.[4] But for the other words in

---

[1] These are: *kome ǫrn á hré iǫrnom* (Egill, "Lausavísur," 30.8, 10th cent.), *arnar uǫ́ng meþ iarne* (Þjóðólfr, "Lausavísur," 21.8, 11th cent.), *arnar hungrs á iǫrnom* (Þórbjǫrn skakkaskáld, "Erlingsdrápa," 1.6, 12th cent.), *morþgiarn þrumo iarna* (Kolli enn prúði, "Ingadrápa," 4.4, 12th cent.).

[2] *várn grœðara járnum* ("Líknarbraut," 16.4).

[3] Cf. especially, in scaldic poetry, *gunnþings éarnmunnom* (Hallfrøðr, "Erfidrápa Óláfs," 6.6), *þunn gǫlkn éarnmunnom* (Halldórr ókristni, "Eiríksflokkr," 7.4.). The evidence of Eddic poetry is less certain, owing to its greater range of variation in the 'verse filling'. The verses *skíþe-éarn* ("Hamðismál," 15.2), *kynbirt éarn* ("Sigurðar kviða en skamma," 22.7), *egghuast éarn* (*ibid.*, 68.3), e.g., are sometimes taken as evidence of a bisyllabic form, but in these verses monosyllabic reading is also possible; see, e.g., A. Heusler, *Deutsche Versgeschichte* (Grundriss der germanischen Philologie, vol. VIII; Berlin and Leipzig 1925), I, pp. 178 f., §§ 235 f.; H. Gering, "Das fornyrðislag in der Lieder-Edda," *Arkiv för nordisk filologi* XL (1924), p. 196; idem, "Zur Eddametrik," *Zeitschrift für deutsche Philologie* L (1926), p. 169.

[4] Cf. especially verses from scaldic poetry such as *hlépot iarne sépar* (Hallfrøðr, "Hákonardrápa," 2.4), *héttligt iarn er uǫ́ttek* (Þórmóðr, "Lausavísur," 25.8), *iarnstafr skapar órna* (anon., 5; Landnámabók (1900), pp. 75 and 195), *bǫ́rom iǫrn at órno* (Þjóðólfr, "Lausavísur," 5.1), *eige's iarne biúgo* (*ibid.*, 23.5), where monosyllabic reading of the stem form is either mandatory or much more likely than bisyllabic reading. The evidence of Eddic poetry is less certain. In verses like *iarne uarþar* ("Grottasǫngr," 21.7) and *ok iarna glymr* ("Helgakviða Hundingsbana I," 27.2) the monosyllabic form is much more likely. (On the opposite pattern, ⏑—x, both in scaldic and Eddic poetry, see Heusler, *Versgeschichte*, I, p. 148, § 192, note; H.

which contraction of /éa/ to /iá/ took place, the situation is different. There are numerous verse lines presupposing bisyllabic form, and there are lines where either form is possible; but, in early poetry, there are no examples where monosyllabic forms are required. Down to 1100 at least, there is evidence of uncontracted forms only, at which time contraction probably took place.[1] In the earliest manuscripts, from the latter half of the twelfth century, only contracted forms occur.

The inevitable conclusion is that, during the earliest period, there existed two forms of this word, one monosyllabic, *iarn,* the other bisyllabic, *éarn,* whatever the origin of this duality may be.[2] The latter form produced the modern word by contraction, whereas the former, being too similar to the contracted form, disappeared. This agrees well with the chronology of the attested forms; in early poetry, down to the twelfth century, the two forms coexist; the earliest certain occurrence of the contracted form is from the thirteenth century.

6.3. Whether the form quoted in the First Grammatical Treatise is the early *iarn* or the later *iárn* does not appear from the text. By comparing the archaic bisyllabic form with his own, the author arrives at an identification, which he supposedly applied, by analogy, to other cases as well, such as *iarl, iafn, iǫrþ, iór,* etc., where the diphthong is not due to contraction; for, in the absence of phonemic contrast, it is unlikely that he would have written the semivowel otherwise in these words.[3]

Kuhn, "Westgermanisches in der altnordischen Verskunst," *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* LXIII (1939), pp. 187—190 and 195—200). In *i Iarnuiþe* ("Vǫluspá," 25.2) the monosyllabic form is almost certain; the contrary pattern, with both ictuses consisting of ⏑x, is very rare (Heusler, *Versgeschichte,* I, p. 157, § 232, a).

[1] See, e.g., S. Bugge, "Vocalverkürzung im Altnordischen," *Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur* XV (1891), pp. 394 f.; F. Jónsson, *Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800—1300* (Samfund, vol. XXVIII; Copenhagen 1901), pp. 26 f., 94 f., and 111; idem, *Norsk-islandske Kultur- og Sprogforhold i 9. og 10. årh.* (Det Kgl. Danske Videnskabernes Selskab. Historisk-filologiske Meddelelser, vol. III, 2; Copenhagen 1921), p. 259.

[2] The former has been explained by Noreen as coming from **izan-,* a by-form of **īsar-* (MLF *îser*) and of the contaminated forms **īzan-* (OE *îren*), **īsan-* (OHG *îsan*), and **īsarn-* (Goth. *eisarn,* OIcel. *ísarn*); see E. Lidén, "Om några germanska pronomen," *Arkiv for nordisk filologi* IV (1888), p. 110. The stem is often taken to be a Celtic loanword. — The latter is commonly considered to be a later loanword from Celtic (cf. OIr. *íarn*). See further on this word, e.g., M. Kristensen, "De islandske halvvokaler og deres betegnelse i 'Den I gramm. afh.'," *Nordiska studier tillegnade Adolf Noreen* (Uppsala 1904), pp. 16—24; A. Kock, *Svensk ljudhistoria* (Lund and Leipzig 1906—21), vol. II, pp. 288 f., § 912.

[3] See Haugen, *Treatise,* pp. 35 f., note 12.

The back semivowel in the rising diphthongs, on the other hand, such as in *uín*, etc., he identifies, not on the basis of pattern congruity with /o/, but with /u/.[1] Thus, the result of the author's confusion of the two historically different stages — in one of which the identification of the first vowel in *iárn* could be based on phonemic contrast (/éa/ vs. /ía/), whereas, in the other, his own, it could not — was an asymmetry in the identification of the two semivowels.

The author's analysis of the semivowels is not borne out by later Icelandic orthography, where the two semivowels in prevocalic position are regularly spelled *i* and *u*. This is consistent for the back vowel, and the cases of *e* for the front semivowel are so rare that any conclusion based upon them is bound to remain untrustworthy.[2]

In this matter, therefore, in view of the methodological inadequacy of the First Grammarian's analysis, the evidence of the later orthography must be given priority, and, in accordance with the principle of pattern congruity, we conclude that the two prevocalic semivowels were /i/ [i̯] and /u/ [u̯].[3]

7.0. Finally, it should be pointed out that the semivowels — the prevocalic, identified with /i/ and /u/, and the postvocalic, identified with /i/, /y/ and /u/ — were in complementary distribution not only with

---

[1] Of course, the spelling of the examples in the manuscript is not conclusive by itself, but the identification is shown by another passage (89. 8—11), where the author specifically rejects a separate symbol for /u/ as a semivowel.

[2] See, e.g., Hægstad, *Islandsk*, p. 47, § 9 b; Noreen, *Altisl. Grammatik*, pp. 37 f., § 25, note 1. Among the earliest manuscripts, the Book of Homilies (Sthlm. 15 4°) has several examples; see L. Larsson, *Ordförrådet i de älsta isländska handskrifterna* (Lund 1891), e.g., s. vv. *biartr*, *hiarta*, *liós*, *lióss*, *nióta*.

[3] This analysis is identical with Haugen's result (*Treatise*, p. 36). But Haugen does not point out the defect in the First Grammarian's methodology and the consequent contradiction between his analysis and the one implicit in the later, traditional orthography; instead, he tries to justify the analysis by the historic consideration that "most of the initial *j*'s of ON have developed out of a stressed *e*- followed by a vowel which at some time in the ON period took over the stress of the *e*-" (p. 35), and that "as long as the *ea* and *eo* were accented on the first element, there was of course no problem". But, as pointed out above, the difficulty here is that there is no evidence of contraction in the 'broken' *iɑ* and *iǫ*, as there is for the vowel cluster in *iárn* and in a few other examples. Then, comparing the First Grammarian's analysis to the procedure of American phonemicists, Haugen says that the First Grammarian not only identified the prevocalic semivowels with the postvocalic ones, as some modern analysts would do, but went a step further, "identifying the *w*- and *-w* with the stressed *u*, and the *i*- and *-i* with the stressed *i*" (p. 36) — the natural, symmetric solution, which, however, the First Grammarian does not present.

syllabic stressed short vowels (§ 6.0), but also with the unstressed vowels, identified with /e/, /o/ and /a/. Thus, in the identification, the application of the criterion of 'phonetic similarity' leads to an overdifferentiation, which, however, disappears if, instead of the phonemes, we identify the distinctive features involved. For the prevocalic semivowels and the unstressed vowels this identification may be presented in the following diagram:[1]

	[ɪ, i̯]	[ʊ, u̯]	[a]
Low vs. non-low	—	—	+
Back-round vs. front-unround	—	+	

And the diphthongs containing the postvocalic semivowels may be analyzed in the following manner:[2]

	e	i	e	y	a	u
High vs. non-high	—	+	—	+	—	+
Back vs. front	—	—	—	—	+	+
Round vs. unround		—		+		

At this time the componential analysis of the short stressed vowels was as follows:[3]

	i	y	u	e	ø	o	a	ǫ
Low vs. non-low	—	—	—	—	—	—	+	+
High vs. non-high	+	+	+	—	—	—		
Round vs. unround	—	+	+	—	+	+	—	+
Back vs. front		—	+		—	+		

The comparison of this analysis with the two preceding diagrams clearly reveals the difference in distinctive function between the position of maximal distinction (the stressed position) and the positions of non-maximal distinction.

University of Iceland,
Reykjavik.

[1] See *Word* XV, p. 288, § 4.21.

[2] *Ibid.*, p. 288, § 4.22 with note 12. In the diphthongs, the tongue-height feature was distinctive only in so far as it distinguished the two members. Therefore, the difference between the high vs. non-high feature in this analysis and the low vs. non-low in the preceding analysis is redundant.

[3] *Ibid.*, p. 292; cf. also § 3.1 above, with note 1, p. 9.

SVEN EKBO

Ordet hundare.

Ordet *hundare* och vissa andra mer eller mindre närsläktade ord har under de senaste årtiondena tilldragit sig stort intresse inom den historiska och rättshistoriska diskussionen. I Tyskland har en rad framställningar om *Hundertschaft* och *Huntari* publicerats under åren omkring 1950.[1] Som en följd av denna livliga diskussion upptog den tyske namnforskaren Adolf Bach hithörande problem till språkvetenskaplig behandling i en uppsats med titeln *Ahd. hunto, hunno — húntari — mlat. hunría, mhd. hunríe sprachlich betrachtet* i Rheinische Vierteljahrsblätter 1953 (18: 17 ff.). Då det nordiska materialet och de inom den svenska nordistiken framförda synpunkterna endast synes ha varit ofullständigt kända av Bach, skall hans uppfattningar här närmare konfronteras med de i Sverige framförda.

Först erinras om det faktiska källläget. Ordet *hundare* är på det germanska området tidigast belagt i fornhögtyska källor från 700-talet. I en serie belägg från 776 till 1007 uppträder ordet såsom efterled i sammansättningar betecknande åtta olika områden i sydvästra Tyskland (nuv. Baden-Württemberg).[2] Från ungefär samma tid härstammar sammanlagt fyra belägg på ordet åsyftande områden i nuv. Nederländerna, särskilt Friesland. Liksom i fråga om det fornhögtyska materialet uppträder ordet här endast i ortnamn; i två av ortnamnen står *hunderi* såsom efterled i sammansättningar, i två uppträder det självständigt

---

[1] Se litteraturhänvisningar i Rheinische Vierteljahrsblätter 18:17 (1953). Om den äldre litteraturen se litt.-hänv. hos Tunberg Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning (1911), s. 140 ff.

[2] Materialet utförligt anfört hos Bach a. a. s. 19. De äldsta beläggen för de ifrågavarande namnen är *in Hattenhuntare* (776), *Muntharíheshuntari* (792), *in centena Ruadolteshuntre* (838), *Waldrammishuntari* (852), *in pagello Suuercenhuntare* (854), *in pagello Goldineshuntare* (854), *in pago Munigisingeshuntare* (904), *in pago Glehuntra* (1007).

såsom ortnamn.[1] I Sverige är ordet *hundare* tidigast anträffat på Vallentunastenen (U 212; 1000-talet) och förekommer allmänt i svealagarna (UL, SödL, VästmL, även DL[2]) samt i Gotlandslagen.[3] Ordet är i svealagarna någorlunda en motsvarighet till vad som i det övriga Norden kallas *härad*.

I sin viktiga avhandling Studier rörande Skandinaviens äldsta politiska indelning (1911) antog Sven Tunberg (s. 193 ff., 202), att det fsv. *hundare* vore lånat från kontinenten, närmare bestämt från området kring nedre Rhen. Det som närmast föranlett Tunberg till detta antagande torde vara den iakttagelsen, att en rad ortnamn i Mälarområdet uppvisar en sammansättningsled *-hund*, som tydligen varit mer eller mindre liktydig med ordet *hundare* och som måste antas representera ett äldre språkskick än det som möter på Vallentunastenen och i svealagarna. Sådana ortnamn är *Attundaland* (*de Attundaland* 1231 SD 1:260 or.; jfr *Atanht* c. 1120 SDa 1. 1:3), *Fjädrundaland* (*fiadrundaland* 1244—55 SD 1:306 or.; jfr *Fedundria* c. 1120 SDa 1. 1:3), *Tiundaland* (*de Tiundaland* 1231 SD 1:260 or.; jfr *Tindia* c. 1120 SDa 1. 1:3), *Hagunda* (*in hauunde* 1296 SD 2:214 or.; jfr *de hachundia* 1253 SD 1:367 or.), *Lagunda* (*in ... lauunde* 1296 SD 2:214 or.), *Norunda* (*in norundí* 1291 SD 2:104

[1] Materialet i korthet anfört hos Bach a.a. s. 19 f. De båda sammansättningarna lyder *in pago Kilingo. Huntari* (slutet av 700-talet; avskrift från 1100-talet; se t. ex. Oorkondenboek van Holland en Zeeland 1 (1866), s. 8; ur Traditiones Fuldenses och därför i högtysk ljuddräkt) resp. *in villa Cammingehunderi* (839; or.; se t. ex. J. F. Böhmer o. E. Mühlbacher: Regesta imperii I (2. Aufl., Innsbruck 1899), nr 997), de båda osammansatta *in villa Hunderi* (960), identifierat med *Hunderen*, gods vid Twello i Gelderland (se Nomina geographica neerlandica 3:145 f.; jfr beträffande dateringen Monumenta Germanica Dipl. Reg. I (Hannover 1879—1884) s. 299), resp. *In Hunderi* (1000-talet). Måhända bör de båda osammansatta namnen betraktas med viss misstro. Belägget från 1000-talet nämner *In Camminge in pago UUestracha* och *In Hunderi in eodem pago UUestracha* och härmed åsyftas uppenbarligen vad som 839 kallas *in pago Uuestracha, in villa Cammingehunderi*, och det är möjligt att uppgiften från 1000-talet beror på missuppfattning (se beträffande diskussionen härom Nomina geographica neerlandica 4:129 med litteraturhänv.). Om det osammansatta namnet i Gelderland hör hit, vilket är osäkert, bör man väl anta att det på ett eller annat sätt lösgjorts ur sammansättningar. — I förbigående kan här nämnas att redovisningen av hithörande belägg hos Förstemann-Jellinghaus: Altdeutsches Namenbuch II. 1:1507 (1913) är mycket missvisande. De två beläggen på *Hunderi* i Gelderland avser i själva verket två olika utgåvor av samma urkund, och det belägg på *Hunderi* i Friesland, som dateras till 839 (efter van den Bergh: Handboek der middelnederlandsche geogr. (1872), s. 143), avser i själva verket det ovan anförda belägget *Cammingehunderi*.

[2] Om *hundaret* i Dalalagen se Tunberg (1911), s. 137 f.

[3] Om *hundaret* i Gotlandslagen se Tunberg (1911), s. 139.

or., Olsson Nordberg 1:87; jfr *in hosœby norunde undereth* 1280 SD 1:571 or.), *Oppunda* (*in communi placito vppunde* 1340 SD 4:747 or.) m. fl. Av de medeltida beläggen framgår att vi här med stor sannolikhet har att göra med ett *hund*, n., identiskt med det ord *hund*, n., som bl. a. förekommer såsom räkneord i pl. i got. (t. ex. *prija hunda* '300').[1]

Att ordet *hundare* avlöst det äldre ordet *hund* behöver dock inte betyda, att det förra ordet är ett lånord i fornsvenskan. Ordet *hundra* såsom räkneord har i de nordiska språken med största sannolikhet i ett förlitterärt skede avlöst ordet *hund* i samma betydelse (jfr got. *hunda*, pl., ovan och lat. *centum*, gr. ἑκατόν m. fl.), men detta är ingen tillräcklig grund för att anta, att ordet *hundra* är lånord i de nordiska språken. För att hypotesen, att fsv. *hundare* vore lånat från nedre Rhen, skulle vara sannolik, borde betydelsen av ordet *hundare* ha på något avgörande sätt avvikit från den gängse betydelsen av det äldre och inhemska *hund*, och införandet av ordet *hundare* skulle då ha sammanhängt med att man i Sverige introducerat ett nytt, från länderna vid nedre Rhen upptaget administrativt begrepp, vilket då även erhållit det namn, som det hade i ursprungslandet. Källorna lämnar oss emellertid helt i ovisshet om vilken denna skiljaktiga innebörd skulle ha varit, och vi har veterligen inga hållpunkter för antagandet, att ordet *hundare* skulle ha haft annan innebörd än det äldre *hund*.[2] Då t. ex. *Attundaland* under medeltiden omfattar bl. a. hundarena *Seminghundra* (*de semingiahunderi* 1291

---

[1] Bach anser att här föreligger ett fem. *hunda*, *hunta* (s. 22); något sådant ord finns dock inte i något germanskt språk. Ortnamnet *Hattenhuntare* skrives en gång (888; or.; se Urkundenbuch der Abtei St Gallen (utg. av H. Wartmann) II (1866), nr 667) *Hattinhunta* (i frasen *in pago Hattinhunta et Sulihgeua*), och Bach anser, att denna form innehåller ett fem. *hunta*. Detta synes dock vara helt osannolikt. I och för sig kunde det snarare vara dat. sg. av ett neutr. *hunt*, men det sannolika är att *Hattinhunta* är felaktigt för *Hattinhuntare* (ev. uppkommet genom uteglömt förkortningstecken för *re* eller genom inverkan från det omedelbart efterföljande *Sulihgeua*); jfr *Hattenhuntare* (776; senare avskr.), *Hattenthuntari* (789; or.), *Hattenhundere* (874?; senare avskr.). Bachs antagande att fsv. *Attundaland* m. fl. skulle innehålla ett fem. *hund* är helt ogrundat.

[2] På grund av sådana överväganden tycks mig Tunbergs motivering för låneantagandet föga övertygande, då han skriver (s. 202): »Det är här [dvs. vid nedre Rhen] svearne lärt känna detta ord, och härifrån hafva de fört det öfver till sitt eget land. Närmaste orsaken till denna öfverföring har naturligtvis varit namnlikheten mellan *hundet* och *hundaret*. Emedan svearne redan ägde en *hund*-indelning, låg det för dem nära till hands att utbyta den mot en *hundare*-indelning.» Jfr kritiken hos Hjärne NoB 1947, s. 12, o. hos Dannenbauer (1949), citerad hos Steinbach i Rheinische Vierteljahrsblätter 15—16, s. 137 (1950—51). Jfr även Tunberg i Nord. Tidskrift 1945, s. 95 ff.

SD 2:118 or., Olsson Nordberg 1:114), *Ärlinghundra* (*de ... arlenningiahundære* 1298 SD 2:268 avskr. 1344), *Sollentuna* (*de ... solendahundære* 1298 SD 2:268 avskr. 1344), *Långhundra* (*de ... langhundære* 1298 SD 2:268 avskr. 1344), *Sjuhundra* (*de ... søhundari* 1291 SD 2:118 or.) och *Lyhundra* (*de lẏhundarí* 1291 SD 2:118 or., Olsson Nordberg 1:81; jfr *de prouincia Lẏundereth* 1280 SD 1:570 or.) och då *Tiundaland* vid samma tid inom sig sluter såväl hundarena *Hagunda* och *Norunda* (se ovan s. 2) som hundaret *Närdinghundra* (*in Nerdungahunderi* 1291 SD 2:104 or.), visar den här uppträdande dubbelheten *hund* (i *Attundaland, Tiundaland, Hagunda, Norunda*): *hundare* (i namn på hundaren inom båda folklanden) snarast hän på en rent språklig utveckling, karakteriserad av att ordet *hund* endast kom att kvarleva i vissa från äldre tid i fast form traderade n a m n, medan ordet *hundare* hade blivit det enda kvarlevande appellativiska ordet (och därför även väl kan tänkas ha ersatt *hund* i vissa hundaresnamn, liksom det trängt in i folklandsnamnet *Fjädrundaland*, som i senare tid förändrats till *Fjärdhundraland*).

Emot antagandet av lån till fornsvenskan uttalar sig K. Bohnenberger i en uppsats i Zeitschrift für württembergische Landesgeschichte 10 (1951), s. 1 ff., och Bach instämmer (a.a. s. 25) helt med honom.[1] Det torde heller inte kunna anföras några vägande skäl för en sådan låneteori, utan man synes ha anledning att anse de fornhögtyska, fornfrisiska och fornsvenska beläggen oberoende av varandra återspegla ett inhemskt germanskt ord. Att vårt ord är neutrum framgår med all tydlighet av de fornsvenska beläggen (t. ex. Vallentuna: **auk** × **ain ati** + **alt hu̥n̥ṭari** × **þita** +). För de fornhögtyska och fornfrisiska beläggens del finns intet som motsäger antagandet om neutralt genus. Övertygande har Bach visat, att det lånade lat. suffixet *-ārium* inte kan föreligga i de fornhögtyska namnen (a.a. s. 25). Bach tänker sig i stället (a.a. s. 24 f.), att vi här skulle möta ett neutralt germ. suffix *-arja*, som han söker vindicera genom hänvisning till ett antal avledningar av grundtal i andra ieur. språk.

De anförda orden är lit. *penkerì* 'Fünfschaft' (till *penke* '5'), osk. *pomperio* (<**pompe-riā*, koll. till **pompe* '5'), lat. *decuria* (till *decu* '10'), ir. *cōicer* '(grupp om) fem personer' (till *cōic* '5'). Bach anmärker själv att icke alla de anförda orden har neutralt genus; i själva verket är inget av de nämnda orden neutrum. I intet fall återfinner vi ett med det

[1] Tidigare har låneteorien kritiserats och avvisats av J. Sandström och E. Hjärne (se nedan s. 5). Se även s. 3 not 2.

antagna germ. *-rja-* (n.) helt överensstämmande suffix (det första *a* i germ. *-arja-* får anses vara det stambildande *-a* i **hund-a*, n.). De lat. och osk. orden visar suffixet *-riį̄ā* (som dock väl knappast är primärt; jfr lat. *decures*, pl.), det iriska ordet snarast suffixet *-ro* (se H. Pedersen: Vergleichende Grammatik der kelt. Sprachen 2:136 (1913), Meillet i Bulletin de la Soc. de Ling. de Paris 29:37 (1928)) och det lit. kollektiva räkneordet m. pl. *penkerì*, f. *peñkerios* torde — om det över huvud taget innehåller ett indoeuropeiskt *r*-suffix — representera suffixformen *-ro-* (se t. ex. Meillet a. st., Fraenkel i Indogerm. Forschungen 50:101 (1932); jfr P. Skardžius: Lietuvių kalbos žodžių daryba (1943), s. 305).[1] Härtill kommer vidare, att samtliga hithörande ord är bildade till orden för '5' resp. '10' och att en motsvarande gammal bildning till ordet för '100' saknas (lat. *centuria* med sitt oorganiska *u* torde vara bildat efter *decuria*; jfr t. ex. W. Schulze: Zur Geschichte lateinischer Eigennamen (1904), s. 545 [=Abh. der Götting. Gesellsch. der Wiss. Phil.-hist. Klasse NF 5, nr 5]). Sammanfattande kan man sålunda säga, att en ieur. bildning, som skulle ge till resultat ett germ. **hundarja-*, n., måhända inte är otänkbar men att goda stöd för antagande av en sådan bildning saknas.

Om ordet *hundare* vore bildat med neutralt *-arja*-suffix, måste man med nödvändighet anse, att ordet utgör en bildning från ieur. tid, som såsom relikt kvarstått i de germanska språken.[2] Förhållandena i Sverige talar emellertid knappast för ett sådant antagande, eftersom i så fall ett uråldrigt ord *hund*, n., skulle ha avlösts av ett likaledes uråldrigt och blott såsom relikt inom de germanska språken kvarlevande *hundarì*. Man har svårt att förstå, varför ett sådant reliktord, som genom sin bildning inte kan ha varit någon genomskinlig betydelsebärare, skulle ha avlöst ett i språket väl betygat och begripligt ord. Från svenskt håll har också föreslagits en annan tolkning av ordet *hundare*. Oberoende av varandra har J. Sandström[3] och E. Hjärne[4] framställt den uppfattningen, att ordet *hundare* (med sina västgermanska motsvarigheter) är en sammansättning av *hund*, n., och ordet *hær*, här.

[1] Sannolikare är väl måhända dock, att *penkerì* är en analogibildning efter *ketverì* (där *r* hör till grundtalets stam); jfr K. Brugmann: Grundriss² II. 2:77 (1911), J. Endzelīns: Baltu valodu skaņas un formas (1948), s. 160, J. Otrębski: Gramatyka języka litewskiego III (1956), s. 173 (för vissa av dessa hänvisningar har jag att tacka docent Velta Ruke-Dravina).

[2] Jfr Bach a.a. s. 25: Die genannten Belege lassen erkennen, dass die in Frage stehende Wortbildung als indogerm. anzusprechen ist.

[3] Upplands fornm.-fören.:s tidskrift, bd 10, bil. 3 (1927), s. 13, not 1.

[4] NoB 1947, s. 12 f. Jfr Tunberg i HT 1949, s. 77.

Några formella invändningar mot denna förklaring kan knappast göras. Ordets karaktär av sammansättning har med all sannolikhet redan tidigt blivit fördunklad för språkkänslan, vilket bidragit till at det *h*-ljud, som urspr. följde efter förledens slutande *d*-ljud (resp. i fht. *t*-ljud) och som i sammanhängande tal helt naturligt förstummades, icke restituerades (jfr Hjärne a.a. s. 13). Även den alternativa frånvaron av *i*-omljud förklaras av samma tidigt inträdande fördunkling av känslan för ordets egenskap av sammansättning (jfr Hjärne a.a. s. 13, Olson: De appell. substantivens bildn. i fornsv. s. 187 med litt.-hänv.). Ordets neutrala genus i fsv. är förmodligen ett ålderdomligt drag; sammansättningar med *ja*-stammar såsom efterled är i regel neutrala.[1] Själva sammansättningen torde sålunda vara gammal i de germanska språken. Om ordet skall antagas vara en i urgerm. tid bildad sammansättning, som bevarat sin karaktär av i bildningsavseende genomskinlig ordskapelse långt in i särspråklig tid, eller om det skall antagas vara bildat av olika germanska folk oberoende av varandra i särspråklig tid, låter sig inte avgöras.

Av stort intresse är att det enkla ordet *hund* även såsom räkneord i de germanska språken avlösts av en sammansättning, fsv. *hundrap*, fsax. *hunderod*, fht. *hundert*, feng. *hundred* osv. Efterleden utgöres här enligt vanligt antagande av ett såsom självständigt ord icke anträffat **rapa*, n. 'tal', nära sammanhängande med got. *rapjō*, 'räkenskap, tal', fht. *redia* 'tal'. Att den ursprungliga beteckningen för begreppet '100' varit *hund*, n., framgår såväl av användningen av den etymologiska motsvarigheten till *hund*, n., i andra ieur. språk (t. ex. lat. *centum*, gr. ἑκατόν) som av förhållandena i de forngermanska språken. I gotiskan användes sålunda enbart *hund* (icke **hundarap*).[2] I fornsaxiskan förekommer *hund* (Heliand) och sammansättningen *hunderod* (Frechenhorster Heberegister). I fornengelskan synes sammansättningen *hundred* tillhöra ett yngre stadium än det enkla ordet *hund*. Så är också förhållandet i fornhögtyskan.[3] I den litterära nordiskan användes enbart *hundrað*, *hundrap*. — Förhållandena gör det sannolikt, att sammansättningen *hundrap* (och dess motsvarigheter) är gammal, sannolikt urgermansk,

[1] Det vanliga fallet är ju, att det ord, som såsom *ja*-avledning bildar efterled i sammansättningen, såsom självständigt ord icke uppträder såsom *ja*-stam utan med annan stambildning (t. ex. som maskulin eller feminin *a*- resp. *ō*-stam).

[2] Här upptas till jämförelse endast de båda orden *hund* och *hundra*, icke andra beteckningar för '100', t. ex. got. *taihuntēhund*, feng. *hundtéontiz*, fht. *zehanzo*.

[3] Man har för fornhögtyskans del antagit, att det sent uppträdande *hundert* lånats från fornsaxiskans *hunderod*.

och att den länge levat som växelform vid sidan av *hund*, som först så småningom kommit ur bruk såsom räkneord.

Det förefaller rimligt att anta, att liknande psykologiska faktorer lett till att sammansättningar i båda fallen avlöst det enkla ordet. Vilka dessa faktorer har varit, låter sig helt naturligt inte med säkerhet bestämmas, men eftersom resultatet av processen är att två olika begrepp, som tidigare gått under en och samma benämning, senare erhållit vart och ett sin beteckning, kan man anta att behovet av tydlighet spelat en roll. Talet 100 såsom räkneord har försetts med en förtydligande efterled med bet. 'tal', medan ordet för mannaskaran har försetts med en förtydligande efterled 'här'.

Denna typ av förtydligande sammansättningar är väl bekant i de germanska språken. Ofta är i sådana fall det ord, som förtydligats genom sammansättning, homonymt med ett eller flera andra helt obesläktade ord, och det verkar sannolikt, att homonymin kan ha bidragit till behovet av förtydligande. Som exempel kan nämnas sv. *påfågel* (fsv. *pafughl*) i förhållande till fd. *pa(i)*, isl. *pá(i)* (såsom personbinamn), sv. *råegg* i förhållande till den äldre synonymen *rå*, t. *Windhund* i förhållande till fht. *wint*, t. *Elentier* 'älg' till ä.t. *Elen(d)* 'dets.'. Det kan alltså tänkas, att homonymin mellan *hund* '100' och *hund* 'canis' varit en bidragande orsak till att det förra ordet försvunnit ur de germanska språken och ersatts med förtydligande sammansättningar.

Om man i ordet *hundare* ser en sammansättning av *hund* och *här*, skulle ordet ursprungligen ha betytt 'härskara av (omkring) 100 (eller 120) man', och innebörden av 'område av visst slag' skulle vara sekundärt utvecklad. Till denna betydelseutveckling finns flera goda paralleller. Man kan tänka på sådana ord som fvn. *fylki* 'skara, häravdelning, fylke', *sveit* 'flock, följe, bygd, bygdelag'. Även för ordet *socken* torde den närmaste utgångspunkten för den moderna (och redan i fsv. allmänna) betydelsen vara 'skara eller menighet som besöker en viss kyrka'; jfr fvn. *sókn*, 'tillströmning av människor, hop eller samling av människor, socken m. m.' Även ordet *härad* kan anföras i detta sammanhang. Ordets etymologi är omtvistad, men enligt en av flera forskare omfattad mening skulle ordet höra samman med fht. *harireita* 'härtåg, härskara'.[1] Det är av ett visst intresse, att de två orden *hundare* och *härad* sålunda bägge tycks innehålla ordet *här* (i efter- resp. förled i sammansättning.)

Här har antagits, att ordet *hundare* liksom det äldre *hund* (i ortnamn

---

[1] Se t. ex. Tunberg a.a. s. 40 ff., Dens. i NoB 1913, s. 133 ff., Sahlgren Därs. 1920, s. 60 ff., Hellquist SvEtymOrdb. under *härad*. Jfr äv. SAOB under *härad*.

i Mälarområdet) ursprungligen haft betydelsen 'skara av (omkring) 100 (eller 120) man'.[1] Vissa forskare har velat hävda, att *hund*(-) i dessa benämningar endast betecknat ett större obestämt antal, alltså varit liktydigt med 'mängd l.dyl.' (se t. ex. Tunberg a.a. s. 159 ff., Sahlgren i NoB 1931, s. 135). Dels har man därvid hänvisat till sådana fvn. sammansättningar som *hundmargr* 'mycket talrik', *hundforn* 'mycket gammal', *hunddjarfr* 'mycket djärv', *hundvillr* 'helt vilsekommen, alldeles desorienterad', dels på det finska ordet *kunta* 'tal, mängd m. m.' (i synnerhet såsom efterled i sammansättningar, t. ex. *kyläkunta* 'byalag'), som ansetts vara lånat från germ. *hund* '100'.

Dessa båda skäl för antagande av en betydelse 'mängd l.dyl.' hos ordet *hund* är dock icke bärkraftiga. Det är inte ovanligt, att ett ord antar betydelse av förstärkande prefix genom att en eller flera meningsfulla sammansättningar bildar utgångspunkt för analogibildningar, i vilka förhållandet mellan de båda lederna inte längre kan analyseras efter samma schema som i de mönsterbildande orden. Från modern svenska kan man nämna sådana exempel som *jättestor* eller *jättestark*, som ger upphov till *jättefin*, *jätteflott* o. d., eller från tyskan *steinhart*, *steintaub*, som ger upphov till *steinreich* (varefter sv. *stenrik*)[2]. Beträffande de fvn. sammansättningarna med *hund-* kan utgångspunkten för den förstärkande betydelsen i förleden ha varit adjektivet *hundmargr*, som ursprungligen kan ha haft betydelsen 'som i antal uppgår till ett (eller flera) hundratal'; jfr Vafþrúðnismál 38: *hofom ok hǫrgom hann* (dvs. Niǫrðr) *ræðr hunnmǫrgom*. Det är väl knappast en tillfällighet, att detta ord är belagt två gånger i Eddadiktningen och ett tiotal gånger i skaldediktningen, medan övriga hithörande sammansättningar endast är anträffade i mera enstaka belägg ur skaldediktning eller prosalitteratur.[3]

Beträffande fin. *kunta* har man tidigt visat upp etymologiska motsvarigheter till detta ord i andra finsk-ugriska språk (t. ex. ungerskans *had* 'trupp'), varigenom tanken på germanskt lån omöjliggöres, och

---

[1] Så även t. ex. Hjärne a.a. s. 13, Bach a.a. s. 22, 25.

[2] Jfr i fråga om liknande analogibildningar till sammansättningar med partikel i förleden T. Johannisson: Verbal och postverbal partikelkomposition (1939), s. 46 ff., 94 ff., 122 ff., Dens. i MASO 5:37 (1943) och flerstädes.

[3] Undantag härifrån utgör ordet *hundviss*, som i Eddan användes två gånger om jättar; möjligen är detta ord att anse som en tidig analogibildning. Det kan tänkas, att ordet samtidigt innehåller en ordlekande anspelning på *hund* 'canis' och möjligen har en något nedsättande innebörd (jfr Egilsson-Jónsson Lexicon poeticum under *hundviss*).

inom den moderna fennougristiken anses ordet allmänt vara inhemskt.[1] Oberoende av låneteorien för ordet *kunta* har landskapsnamnet *Satakunta* stundom förklarats såsom översättningslån från fsv. *hundari*, men då ordet *hundari* ensamt icke tycks förekomma som ortnamn i Sverige och flera finska ortnamn uppvisar förleden *Sata-* (t. ex. *Satalahti*, *Satakoski*), torde denna hypotes vara mindre sannolik.[2]

Om man sålunda måste anse, att orden *hund* och *hundare* sannolikt aldrig haft en allmän betydelse 'mängd l.dyl.', följer inte därav, att orden inte kan ha använts för att beteckna ett antal eller en skara som ungefärligen uppgick till 100 eller 120. Sådana ungefärliga användningar av räkneord, som betecknar ett större antal, är ju vanliga i de flesta språk (jfr t. ex. Tunberg a.a. s. 183). Om arten av det 'hundratal', som legat till grund för benämningarna *hund* och *hundare* i Svealand, har åtskilligt skrivits.[3] Detta problem torde emellertid ligga utanför en språklig undersökning och höra till den historiska forskningens domäner. Avsaknaden av källor rörande samhällsförhållandena hos svearna under det första årtusendet av vår tideräkning synes dock göra hypoteserna härom osäkra, åtminstone i den mån man tror sig kunna utsäga något mera detaljerat om de samfundsförhållanden, som avspeglar sig i de gamla namnen innehållande *hund* (och *hundare*). Ordet *hundare*, som vi mött på tre helt skilda germanska områden, behöver inte hos de skilda folkstammarna återspegla identiska samhällsförhållanden. I Tacitus' Germania påträffar man ett par fall, där talet *hundra* spelar en roll vid militära och rättsliga institutioner (kap. 6,12), men man torde inte kunna uppvisa säkra motsvarigheter från senare germanska källor till användningen av hundradet just i de av honom omnämnda fallen.[4]

---

[1] Se t. ex. J. Budenz: Magyar-ugor összehasonlító szótár (Budapest 1873—1881), s. 65 f., J. Szinnyei: Magyar nyelvhasonlítás (Budapest 1927) s. 40, G. Bárczi: Magyar szófejtö szótár (Budapest 1941), s. 107, L. Hakulinen i Pühendusteos Johannis Aavikale 70. sünnipäevaks (Lund 1951), s. 93 ff., B. Collinder: Fenno-Ugric Vocabulary (Sthm 1955), s. 92, Suomen kielen etymologinen sanakirja (Hels. 1958), s. 238 f.

[2] Om diskussionen rörande detta ortnamn se P. Ravila i Virittäjä 1933, s. 321 ff., där författaren även framställer ett eget tolkningsförslag. — För de flesta av de i denna och föregående not angivna litteraturhänvisningarna har jag min vän prof. Julius Mägiste att tacka.

[3] Se bl. a. Tunberg i Nord. Tidskrift 1945, s. 96 f., Hjärne a.a. s. 10, Hafström Ledung och marklandsindelning (1949), s. 143, Land och lag (1959), s. 10 ff., Svenska kryssarklubbens årsskrift 1961, s. 33.

[4] Jfr t. ex. Taciti de origine et situ germanorum ed. by J. G. C. Anderson (Oxford 1938), s. Cviii ff.

Talet hundra synes av germanerna ha använts med förkärlek inom samhällslivets institutioner, och den förtydligande sammansättningen *hundare* har rimligtvis kunnat användas hos olika stammar och under olika skeden såsom beteckning för militära, rättsliga och kultiska kollektiv av sinsemellan växlande art.

JAN DE VRIES

Vǫluspá Str. 21 und 22.[1]

Die Strophen, die der Dichter der Vǫluspá dem Krieg der Asen und der Wanen gewidmet hat, stellen uns durch ihre Kürze und ihre dunkle Sprache vor manche Rätsel. Wir können nicht einmal sagen, ob der Verfasser den Mythos unverändert wiedergegeben hat. Denn dieser Dichter hatte mit seiner Schöpfung seine besonderen Absichten: er wollte die alte Odinswelt als sündig und deshalb dem Untergang verfallen schildern und ihr gegenüber die Vision einer Friedenswelt heraufbeschwören, in der Baldr und Hǫðr, das Opfer eines unfreiwilligen Mordes und der Mörder, versöhnt zusammen das Weltregiment führen sollten. Diese Vision ist aber, wie ich meine, das Ergebnis seines eigenen Grübelns und seiner geheimsten Hoffnungen. Ein Dichter aber, der einen neuen Mythus erfindet, um seinen eigenen Gedanken und Wünschen Ausdruck zu verleihen, wird die Neigung haben, sich auch den alten Überlieferungen gegenüber so souverän zu verhalten, daß man es ihm zutrauen darf, daß er auch an anderen Stellen seines Gedichtes die Mythen seinen eigenen Gedankengängen dienstbar gemacht hat.

Die Bedeutung des Wanenkrieges ist uns besonders nach den Untersuchungen G. Dumézils klar geworden. Der Mythus symbolisiert eine gesellschaftliche Krise, die einmal in indogermanischer Zeit das ganze Gefüge des Volkes zu erschüttern drohte. Der Gegensatz zwischen den Adelsschichten und dem einfachen Volk der Bauern und Hirten war — wir wissen nicht durch welche Umstände — so sehr verschärft worden, daß eine Gewaltherrschaft das Recht des Volkes zu vernichten drohte. Der Mythus schildert, wie eben durch die Spannung, die schließlich sogar zu einem Krieg führte, eine Lösung erreicht wurde, wodurch die Teile der Gesellschaft zu einer festgefügten Ordnung zusammengeschlossen wurden. Es ergab sich, daß nur das Gleichgewicht der beiden Gruppen in der

[1] Ursprünglich für die Otto Höfler zu seinem sechzigsten Geburtstage als Handschrift überreichte Festschrift.

Gesellschaft zu einem richtigen Funktionieren des Ganzen führen konnte. Es sollte also von einem Übergewicht einer Volksgruppe nicht mehr die Rede sein. Die letzten Zeilen der Str. 23 stellen das Problem klar dar: Sollen die Asen *afráð gjalda*, oder sollen die Götter in ihrer Gesamtheit *gildi eiga*?

Wenn *afráð* nun ‚Abgabe, Tribut' bedeutet, so ist die Situation diese, daß entweder die Asen sich als die Besiegten anerkennen müssen, oder aber daß sie den Ausweg wählen, sich mit den Wanen auszusöhnen und sie nun auch als gleichwertig anzuerkennen. Das setzt also den Augenblick voraus, in dem die Asen einsehen müssen, daß der Kampf zu einem fruchtlosen Ergebnis geführt hat. Sie müssen sich ergeben, oder aber den Forderungen ihrer Gegner entgegenkommen. Umso befremdlicher ist es nun, daß die nächste Strophe damit anfängt zu erzählen, daß Odin seinen Speer über die Kriegsschar schleudert, eine Handlung, die, wir wissen es aus anderen Quellen, eben den Anfang eines Kampfes andeutet. So entstand, sagt die Strophe 24 weiter, das erste *folkvíg* in der Welt. Die Asen waren also die Angreifer. Es fiel aber anders aus, als Odin es vorausgesehen hatte. Der *borðveggr* der Asenburg wurde gebrochen; das kann also nur bedeuten, daß die Wanen siegreich vorgedrungen sind; die letzte Zeile sagt nun auch: *knátto Vanir vígská vǫllo sporna*, das bedeutet: den Wanen, die der Schlacht ausgesetzt waren — eine ganz ungewöhnliche Erfahrung dieser sonst so friedfertigen Götter — gelang es, das Feld zu betreten, d.h. also doch wohl siegreich vorzurücken.

Hier scheint es nun, daß die Situation eingetreten ist, die die Asen dazu nötigt, sich zu beraten. Aber eben das steht in der unmittelbar vorhergehenden Strophe. Die *regin ǫll* versammeln sich auf den Urteilssitzen. Und später wieder *goðin ǫll*; das muß doch wohl darauf hinweisen: die Asen und die Wanen. Die Verhandlungen sind durch die vorhergehende Schlacht schon in ihrem Verlauf bestimmt. Die Asenburg ist berannt worden; die Asen müssen ihre Niederlage anerkennen. Sollen sie nun ihrerseits zu einem Tribut genötigt werden? Dann wäre das Ergebnis aber eben wieder dieselbe Ungleichheit gewesen, nur mit einem anderen Vorzeichen. Was das bedeuten würde, lehrt uns die irische Geschichte von Cairpre Caitchenn; das Volk hat den Adel überwunden und verjagt; jetzt soll das Volk herrschen und sie wählen ihren eigenen König. Aber das führt zu Mißernten und Hungersnot, weil dieser Cairpre doch nicht der richtige König ist; ihm fehlt die Sakralität, die das Heil der Natur und der Gemeinschaft gewährleistet. Denn das kann nur ein König von göttlicher Herkunft.

Die letzte Zeile von Str. 23 gibt die richtige Lösung: *skyldo goðin ǫll*

gildi eiga. Der Dichter braucht jetzt nicht mehr zu erzählen, daß diese Lösung auch angenommen wurde und daß damit der Streit geschlichtet war: das wußte ja jeder Hörer seines Gedichtes, der von vorneherein den Inhalt des Mythus kannte. Diese Betrachtung führt mich zu dem Ergebnis, daß die Strophen 23 und 24 umzustellen sind: erst der Kampf, dann die Beratung der Götter.

Denn die erste Zeile von Str. 24 macht jetzt den Eindruck, daß Odin die Beratung der Götter damit abbricht, daß er sich zum Krieg entschließt; die letzte Zeile aber läßt uns im Ungewissen darüber, wie es nun endlich doch zu einer Versöhnung gekommen ist. Man könnte sogar fragen, weshalb bei der jetzigen Reihenfolge der Strophen, die Götter dazu gezwungen sind, sich so feierlich zu beraten, vor allen Dingen aber, was denn die Asen in eine so unvorteilhafte Lage versetzt hat. Denn das können uns die beiden vorhergehenden Strophen kaum erklären. Denn sie erzählen von Zauberweibern, die zwar unheimlich und gefährlich sind, die aber doch nicht die Asen dazu zwingen könnten, an eine Möglichkeit des Abdankens zu denken. Die Zauberei aber konnte Odin wohl dazu veranlassen, dagegen mit Gewalt vorzugehen. Aber Odin, der nur auf seiner Macht vertraute, hat sich verrechnet; der *seiðr* war ihm jetzt zu mächtig und wir wissen, daß er erst nach dem Friedensschluß mit den Wanen in seinem Wanenkreis selber Herr des *seiðr* geworden ist.

So erhebt sich die Frage, in wieweit die Strophen 21—22 die richtige Einleitung zu dem großen Kampf der Götter sein können. Sie gehören zum Mythus dieses Kampfes, denn der Dichter fängt feierlich an zu verkünden: *þat man hon folkvíg fyrst í heimi*. Dieselbe Zeile wiederholt er in Str.24, wenn der Krieg wirklich ausgebrochen ist; hier aber fügt er das Wörtchen *enn* hinzu und ich möchte die Zeile deshalb so übersetzen: ‚Hier hast Du also diesen ersten Krieg, von dem ich vorher gesprochen habe'.

Welcher Art sind nun die Zauberkünste, die die Asen endlich zu einem offenen Krieg veranlassen? Die erste Strophe spricht von einer *Gullveig*. Es wird nicht erzählt, was sie Übles getan hat, aber nur, wie die Asen sie zu vernichten versucht haben. An erster Stelle heißt es *geirom studdo*; das heißt also: ‚sie stützten sie mit Speeren'. Das scheint wenig einleuchtend und weil an einigen wenigen Stellen in der altnordischen Literatur *styðja* auch ‚stoßen' bedeuten kann, hat man auch in dieser Strophe dieselbe Übersetzung gewählt. Gering meint sogar, daß mit den *geirar* eiserne Werkzeuge gemeint seien, die bei der Zerkleinerung des goldhaltigen Quarzes verwendet werden'. Dafür gibt es aber gar keinen Anhalt. Die Vermutung hängt damit zusammen, daß man *Gullveig*,

ihres Namens wegen, als eine Personifikation des Goldes hat betrachten wollen. Das dreimal Verbrennen und das dreimal Wiederaufleben stimmen, so hat schon Müllenhoff behauptet, zu der Prozedur, die zur Läuterung des Goldes von altersher angewendet wurde. Sollten dann die Wanen in der Person dieser Frau zur Verführung der Asen ihnen das Gold geschickt haben? Aber die Asen waren ja selber, laut Str. 7, ausgezeichnete Schmiede; wir hören in Str. 8 *var þeim vettergis vant ór gulli*. Wieso sollten die Asen jetzt auf einmal von Gullveig betört worden sein?

Ich glaube, daß wir diese Einfälle Müllenhoffs, die Detter und Heinzel sowie sogar noch Gering wiederholt haben, ruhig beiseite lassen können. Die Strophe erzählt nur von den Versuchen die Hexe zu töten. Sie wird erst von Speeren gestützt; daß kann bedeuten: Speere werden mit ihren eisernen Spitzen gegen ihren Körper gestellt, sodaß sie sich nicht von der Stelle rühren kann. Weshalb eben Speere? Wahrscheinlich, weil das Eisen eine entzaubernde Kraft hat. Die Verwendung des Eisens als Abwehrmittel gegen schädliche Dämonen ist noch im heutigen Aberglauben bekannt: man legt z.B. einen eisernen Nagel in die Wiege des Kindes, damit es gegen dämonische Einflüsse gesichert werde. Gullveig konnte aber damit nicht überwunden werden. Nun schritten die Asen zum endgültigen Vernichtungsmittel; sie versuchen sie durch Feuer unschädlich zu machen. Aber erst jetzt zeigt Gullveig ihre Unüberwindlichkeit; auch Feuer konnte ihr keinen Schaden zufügen. Wie alle echten Dämonen überlebt sie auch die Verbrennung (vgl. A. Olrik, Danmarks Heltedigtning II, 200). Damit ist deutlich geworden, daß die Asen Gullveig nichts anhaben können.

Wir wissen aber noch immer nicht, was denn diese Gullveig Übles ausgeführt hat, so daß die Asen sie zu vernichten entschließen. Aus dem Namen allein, die entweder ‚Goldkraft' oder ‚Goldtrank' bedeutet, können wir das nicht erfahren. Sollte die Erklärung nicht in der folgenden Strophe stehen?

Denn hier lesen wir: *Heiði hana héto*; das Wort *Heiðr* soll hier nicht als nomen proprium übersetzt werden; die Meinung ist: man nannte Gullveig eine *heiðr*, das heißt eine Hexe, oder auch eine *vǫlva*, wie sie auch in der dritten Zeile genannt wird. Diese Hexe soll zu vielen Häusern gekommen sein und dort *vitti hon ganda*. Nach den Untersuchungen von Hugo Pipping (SNF XVII, 3, 1926 S. 70—76 und XX, 3, 1930, S. 1—12, zustimmend Reichborn-Kjennerud, Vår gamle Trolldomsmedisin II, 1933, S. 21) darf man wohl annehmen, daß hier das Wort *gandr* eine Andeutung des ‚membrum virile' ist. Zauber am männlichen Geschlechtsglied kommt mehrfach vor; im allgemeinen dient er dazu die Zeugungs-

kraft des Mannes zu hemmen oder zu vernichten. Das wird eine wanische Hexe nun wohl nicht getan haben; im Gegenteil ihrem Charakter von Fruchtbarkeitsmächten nach, werden sie diese geradezu angeregt haben, oder wohl eher noch in falsche Bahnen geleitet haben. Pipping hat an Homosexualität gedacht, aber das könnte gewiß mit einem *seiðr* zusammenhängen, war aber wohl nicht zweckdienlich. Die Wanen aber hatten eine Sitte, so berichtet Snorri in seiner Heimskringla, daß Bruder und Schwester mit einander heiraten dürften. So heißt es auch in der Vǫluspá weiter, daß die Hexe einen *seiðr* ausübte, womit sie den Geist verführte (*seið hon hug leikinn*) und das Ergebnis war, daß sie *angan illrar brúðar* wurde. Das Wort *angan* kommt nur in diesem Eddagedicht vor und zwar noch an einer zweiten Stelle: Str 53 heißt Odin *Friggjar angan*. Hier bedeutet es gewiß nicht nur: an dem sie Sinnesfreude hatte, sondern allgemeiner ihre Lust und ihre Liebe. Auch in Str. 22 haben wir also keine Veranlassung, zwischen der Vǫlva und der schlechten Frau etwa geschlechtliche Verhältnisse anzunehmen; es heißt vielmehr, daß die schlechte Frau an der Vǫlva einen großen Gefallen fand. Weshalb sie schlecht war, wird nicht gesagt, aber nach dem was wir über die Sitte der Wanen wissen, darf man wohl vermuten, daß sie die Schwester andeutet, die mit ihrem Bruder geschlechtlichen Umgang hatte. In Str. 45 kommt der Dichter noch einmal auf dieses Übel zurück: *muno systrungar sifiom spilla*. Nein, auch seiner Meinung nach beruht die Ordnung der Welt bei den Asen und nicht bei den Wanen; die Erneuerung der Welt legt er deshalb auch in die Hände zweier Asen.

So hat der Dichter es vorgestellt, daß die Wanen, die bis dahin in den Kreis der Asen nicht aufgenommen worden waren, dennoch ihren Einfluß haben ausüben können. Sie sind in der Lage ihr ungezügeltes Benehmen unbehindert auszuüben, weil sie gewissermassen auf unerlaubte Weise ihre Zauberpraktiken in Wirkung setzen. Diese Zauberpraktiken waren aber die Entartung und Kontrafaktur der wanischen Riten, die ja auch immer auf Fortpflanzung und Geschlechtlichkeit Bezug nahmen. Oder wenn wir es soziologisch ausdrücken wollen: neben der Adelsschicht mit einer streng patriarchalischen Ordnung lebte eine breite Volksmasse, die bei bestimmten Kultfeiern orgiastische Riten ausübte. Das galt es nun zu verhindern. Und wenn dann die Hexe Gullveig sogar durch Feuer nicht vernichtet werden kann, so erschien es notwendig, das ganze Unwesen durch einen Kampf auszurotten. Deshalb sagt nun auch Str. 24: Odin sandte seinen Speer über die Heerschar. Es ist anzunehmen, daß dieser Tat eine Beratung der Asen vorangegangen ist. Deshalb hebt auch Str. 23 mit der Einberufung der göttlichen Dingversammlung an, aber

worüber die Götter beraten, ist eben nicht, ob man das immer frechere Auftreten der Wanen mit Kraft unterdrücken müsse, sondern es handelt sich darum, ob die Asen Tribut errichten werden. Wie ich das oben schon bemerkte: daß sind Überlegungen, die erst nach dem Wanenkampf an der Ordnung sind.

Es ist bemerkenswert, daß der Dichter das ‚hysteron proteron' in seiner Darstellung gerne anwendet. Erst die Strafe der wanischen Hexe, dann erst was sie verschuldet hat. Erst die Verhandlungen nach dem Kampf, dann erst der Kampf selber. Str. 28—29 haben eine ähnliche Reihenfolge: erst kommen die Worte der Vǫlva, dann aber die Gaben, die Odin spendet und die Mitteilung, daß er jetzt auch *spiǫll spaklig ok spáganda* empfing. In Str. 32—33 wieder dasselbe: erst die Rache, die Váli nimmt, dann erst die Vorbereitungen dazu. Es ist eine Technik, die besonders geeignet ist, beim Hörer eine gewisse Spannung hervorzurufen.

Der Verfasser der Vǫluspá ist ein eigenwilliger Dichter. Am Ende der heidnischen Zeit wagt er es mit den allbekannten Mythen einen ganz eigenen Gedankengang aufzubauen. Mit seiner kritischen Einstellung der Odinswelt gegenüber, darf er es sich erlauben, die Mythen als Emailstücke zu behandeln, mit dem er sein eigenes Mosaik zusammensetzte. Sie dienen ihm nur dazu sein eigenes Weltbild auszugestalten.

Deshalb glaube ich auch, daß es verlorene Mühe ist, den Namen Gullveig als einen altüberlieferten mythischen Namen aufzufassen und deshalb an einem darin verborgenen Geheimnis herumzurätseln. Er ist eine Erfindung des Dichters: es gab noch andere Namen mit dem Element *veig* wie Rannveig, Sólveig, Almveig. Zu diesen bildete er jetzt Gullveig; Detter-Heinzel hatten nicht so sehr Unrecht, als sie sagten, der Name sei etwa als ‚Goldelse' zu übersetzen. Nur muß man dann in dem Element ‚Gold' nur eine Andeutung für eine Werterhöhung sehen. Der Dichter hat sich ja noch an einer anderen Stelle erlaubt, einen neuen Namen auszudenken; niemand wird doch wohl den Hirten *Eggþér* in Str. 42 als eine uralte mythische Figur betrachten wollen. Denn dieser Name kommt noch als Andeutung für den Vater eines Seekönigs vor; er gehört also zu den fingierten Namen und ist wohl dem altenglischen *Ecgðeow* nachgebildet worden.

Das Ergebnis meiner Betrachtung ist also, daß man die Vǫluspá als Quelle für die Mythologie mit Vorsicht verwenden soll. Sie enthält zweifellos mehrere höchst bedeutsame Mythen, aber der Dichter verwendet und gestaltet sie nach seinen eigenen Absichten. Er kann sogar neue Mythen schaffen, wie jene der Wiedererneuerung der Welt nach dem Weltuntergang.

BIRGER NERMAN

Eddadikternas *iarknasteinn.*

I tre Eddadikter, Vǫlundarkviða och Guðrúnarkviða I och III, förekommer ordet *iarknasteinn* m. 'ädelsten'. Det är på nordisk botten endast belagt i dessa dikter, men det har en motsvarighet i anglosaxiskan: *eorcnanstān*, *eorclanstān*. Man har tvistat om, huruvida ordet i nordiskt språk är ett lån från anglosaxiskan eller tvärtom[1]. Mera överens synes man vara, att första ledet går tillbaka på kaldeiskt *jarkān* 'gul ädelsten'. Man har sammanställt detta ord liksom det nordiska och det anglosaxiska ordet med ord i flera indoeuropeiska språk; särskilt bör framhållas sammanställningen med got. *aírknipa* 'renhet', *unaírkns* 'oren'.

Ser man det nordiska ordet mot arkeologisk bakgrund, är det av intresse att konstatera, att ädelstenar uppträda i Norden först under den s.k. yngre romerska järnåldern, d.v.s. tiden ca 200—ca 400 e.Kr., och att de främst kommit hit med den strömning, som under tiden ca 200—ca 375 går från goterna norr och nordväst om Svarta Havet genom Polen och norra Tyskland upp till Skandinavien. Goterna hade ju framemot Kr.f. kommit ifrån Skandinavien till området vid nedre Weichsel, varifrån en del av dem i slutet av 100-talet e.Kr. vandrade ned till trakterna av Svarta Havet. Här blevo dessa så småningom utsatta för inflytelser ifrån flera håll, och de upptogo en mängd kulturelement, både av materiell och andlig art. Bl. a. lärde de sig tekniken att i bleck, ofta i guld, infatta ädelstenar. Läromästarna ha varit de klassiska folken. Liksom så mycket annat, som goterna lärt nere vid Svarta Havet, vidarebefordrade de infattningstekniken till Norden. Ädelstenarna ha väl både följt med som infattningar på föremål och kommit upp till Norden som löst gods.

Mot denna bakgrund vore det ju tilltalande att anse, att det nordiska ordet *iarknasteinn* närmast skulle vara av gotiskt ursprung. Detsamma kan gälla det ags. *eorcnanstān*, *eorclanstān*, då den nämnda goterströmningen ju även berör saxarna vid nedre Elbe och i hög grad anglerna på

[1] Se De Vries, J., Altnordisches etymologisches Wörterbuch, Lieferung 5, Leiden 1958, och där citerad litteratur.

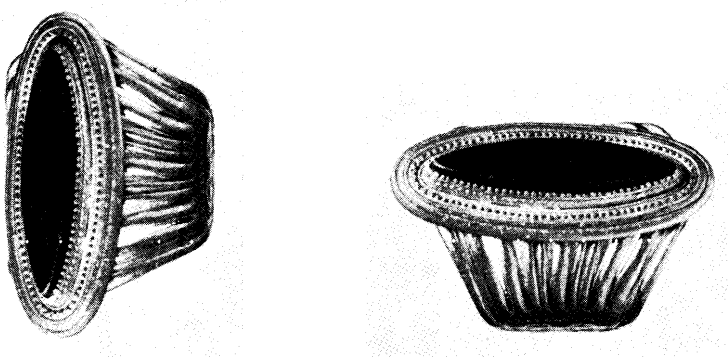

a b

Fig. 1 a, b. Guldfingerring med infattad karneol. Söderbyn, Fullerö. Gamla Upsala sn, Uppland. 1/1.

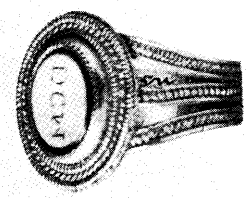

Fig. 2. Guldfingerring med infattad agat(?). Östra Spångby, Alunda sn, Uppland. 1/1.

Fig. 3. Pärlor av glas, glasfluss och mosaik jämte stor facetterad pärla av bergkristall. Grav på gravfält vid Rackmyra, Gredby, Adelsö, Adelsö sn, Uppland. 1/1.

ANF *Birger Nerman*

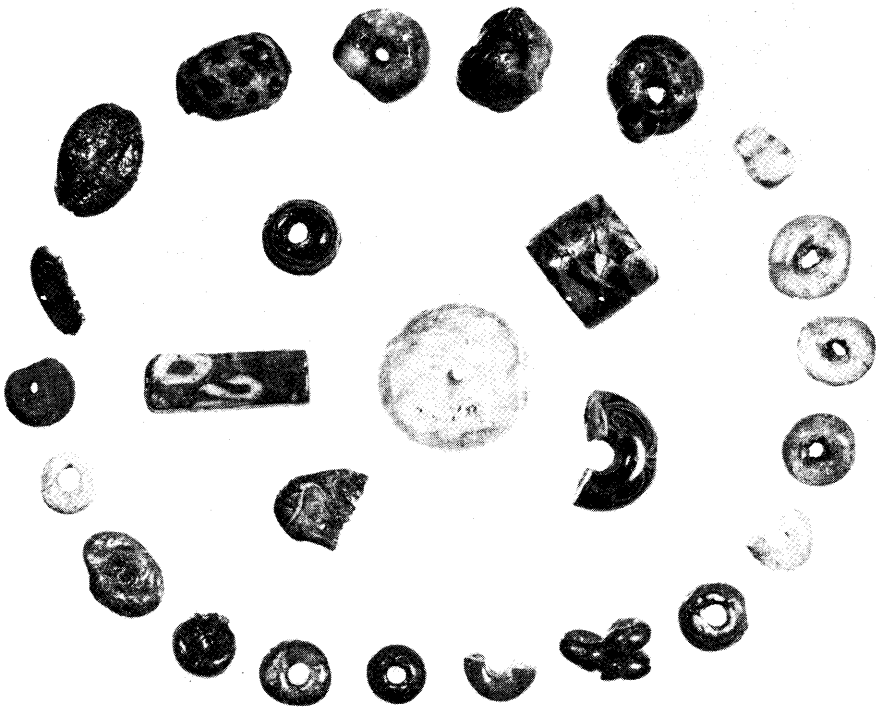

Fig. 4. Pärlor av glas och mosaik, en bronspärla och två pärlor av bergkristall. Grav på gravfält vid Solbu, Rogne sn, Ostre Slidre pgd, Opland. >2/3.

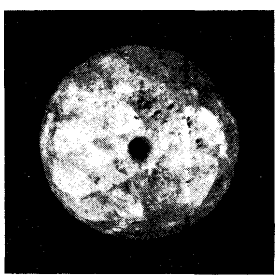

Fig. 4 a. Den stora bergkristallpärlan i fig. 4. 1/1.

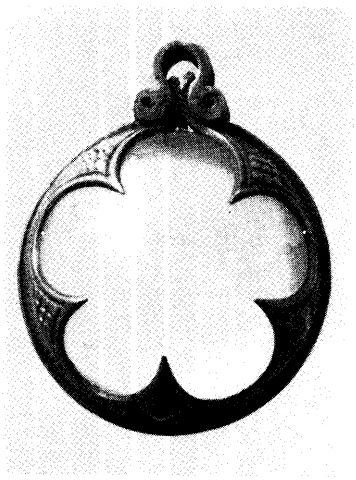

Fig. 5. Bergkristallkula infattad i ett silverband med ögla. Från en silverskatt vid Lilla Rone, Lye sn, Gotland. 1/1.

Fig. 6. Pärlor av glas, mosaik och brons jämte en av bergkristall (i mitten). Grav 45 på gotländska gravfältet vid Grobin ö. om Libau, Lettland. 1/1.

den södra delen av den jylländska halvön. Ordet skulle i så fall vara känt av dem före invandringen i England.

Med det sagda har jag dock naturligtvis icke velat förneka, att ordet kan ha lånats från England till Norden eller vice versa efter den anglosaxiska invandringen i England, jag har endast velat framhålla, att så ej behöver ha varit fallet.

Ordets etymologi spelar emellertid föga roll för föreliggande uppsats, som avser att arkeologiskt belysa Eddadikternas *iarknasteinn*.

Innan vi gå in på detta ämne, må dock erinras om, att ordet — i formen *eorclanstān* — en gång uppträder i Beowulf. Det är på de tförsta av de tre ställen i dikten, där geaterkonungen Hygelacs Frislandståg omtalas (str. 1202—1214, de två andra äro str. 2354—2366 och 2913—2920). Förloppet av detta är ju, att Hygelac på sin flotta kommer till Frisland, först besegrar motståndarna, vilka benämnas såväl friser som franker, huger och hattvarer, tar byte, men senare, tydligen då han vill återvända, stupar i ett sjöslag. Hygelacs Frislandståg sättes vanligen till år 516, men man har också velat datera det 5—15 år senare.

På det första stället säges i str. 1207—1209 i samband med hans död[1]:

> .....; hē þā frætwe wæg,
> ĕorclanstānas ofer ȳða ful,
> rīce þeoden: hē under rande gecranc.

Hygelac har alltså rövat med sig dyrbarheter, bland vilka nämnas ädelstenar, på sina skepp, men upphinnes av landets folk, besegras och stupar; ädelstenarna kommo aldrig till Norden.

På det ifrågavarande stället finnes ingen beskrivning av de rövade ädelstenarna. Det måste väl dock närmast gälla föremål med infattade ädelstenar — ett rov bör ju främst ha gällt större föremål än ädelstenar.

Övergå vi till de tre Eddadikter, vari ordet *iarknasteinn* förekommer, ges i Guðrúnarkviða III inga närmare uppgifter om de där omnämnda ädelstenarna; det omtalas endast, att Gudrun för att värja sig mot beskyllningen av Atles frilla Herkja för otrohet tillsammans med Tjodrek med oskadda händer tar upp *iarknasteina* ur en kittel med sjudande vatten. Mera upplysande äro däremot uppgifterna i de andra dikterna.

I Vǫlundarkviða lockar Volund för att hämnas på konung Nidad, som fängslat honom och skurit av hans knäsenor, till sig Nidads två unga söner och hugger huvudena av dem. Huvudskålarna belägger han med silver och sänder dem till konung Nidad, och av tänderna gör han *brióstkringlor*, tydligen pärlor, som han sänder till dennes dotter Bodvild, vilken han

[1] Beowulf citeras efter F. Holthausens edition (=Alt- und mittelenglische Texte hgg. von L. Morsbach u. F. Holthausen Bd 3[I], Aufl. 5), Heidelberg 1921.

senare vid hennes besök våldtager. Även konungens gemål får en sådan makaber gåva[1]:

en ór augom iarknasteina
sendi hann kunnigri kono Níðaðar;

Denna uppgift i str. 25 upprepas i str. 35.

För en arkeolog ter det sig mycket naturligt, hur en sådan till synes egendomlig uppgift kunnat komma till. I Skandinavien förekomma under tiden ca 350—ca 550 fingerringar av guld med en ädelsten infattad på det bredare partiet, alltså ringar i stil med våra s. k. klackringar. Stenarna äro givetvis införda (ett par äro försedda med grekiska bokstäver), men i varje fall de flesta av själva ringarna ha tillverkats i Norden. Stenarna kunna vara av olika slag. Vanligast äro karneoler, vilkas gulbruna färg ju skulle passa till den ovannämnda etymologien för kaldeiskt *jarkān*, men även andra stenarter förekomma; f. ö. ersättas stenarna stundom av glasfluss av olika färg. I fig. 1 återges en sådan ring med en infattad karneol, anträffad i en obränd mansgrav, som undersöktes 1934 av G. A. Hellman vid Söderbyn, Fullerö i Gamla Upsala sn och som trots att den tydligen blivit plundrad i gammal tid bl. a. innehöll rester av förnämliga vapen och ytterligare fyra guldföremål: två vulstförsedda fingerringar, en mycket nött aureus, präglad för den romerske kejsaren Maximianus (286—305) och i Norden använd som hängsmycke, och en annan hängprydnad.[2] Graven kan dateras till mitten av 400-talet. En annan ring, med en infattad blågrå agat(?) (med bokstäverna DCM), avbildas i fig. 2; den är ett lösfynd från Östra Spångby, Alunda sn, Uppland (Stat. Hist. Mus., Stockholm, inv.-nr 16029). På ringar av ifrågavarande slag har infattningen ögats spetsovala form eller också en mera oval sådan, och, som av avbildningarna ses, ge de, ställda på kant, intryck av ett öga. Det är tydligen kännedomen om sådana ringar, som ligger bakom diktens uppgift om att Volund av de dödade konungasönernas ögon gjorde ädelstenar.

Denna uppgift skulle alltså gå tillbaka till tiden senast omkring år 550. I en uppsats om de äldsta Eddadikterna skall jag söka visa, att Vǫlundarkviða tillkommit under förra hälften av 500-talet och att sedermera endast obetydliga förändringar ägt rum.

[1] Vǫlundarkviða citeras efter G. Neckels Eddaupplaga, I Text (=Germanische Bibliothek hgg. von W. Streitberg, Abt. 2, Band 9, Aufl. 3), Heidelberg 1936.

[2] Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Årsbok 1936—1938, Statens Historiska Museum och K. Myntkabinettet, Tillväxten 1934, sid. XL; Arwidsson, Greta, i Tor (=Meddelanden från Uppsala Universitets Museum för nordiska fornsaker) 1948, sid. 41 ff.

I Guðrúnarkviða I sitter Gudrun vid Sigurds lik, förstummad av sorg. Hon kan icke gråta och låter sig icke trösta av de högättade kvinnornas berättelser om deras egna sorger. Först då man tar bort svepningen från Sigurds ansikte, brister hon i gråt och bryter ut i en monolog, vilken börjar:

str. 18. Svá var minn Sigurðr hiá sonom Giúka,
sem væri geirlaukr ór grasi vaxinn,
eða væri biartr steinn á band dreginn,
iarknasteinn yfir ǫðlingom!

Här är det alltså fråga om en *biartr*, d. v. s. 'ljus, lysande' pärla, som är förmer än andra på ett band uppträdda pärlor.

Under tiden före ca 700 e.Kr. äro pärlorna i Norden i regel av mera begränsad storlek. Större pärlor kunna förekomma, men äro icke alltför vanliga. Efter nämnda tidpunkt blir det emellertid vanligt med stora pärlor. Oftast ha pärlorna nu växlande storlek, men stundom kan det finnas pärlband med idel stora pärlor. Efter ca 700 uppträda ganska ofta pärlor av bergkristall. Av alla sorters pärlor äro dessa i genomsnitt de största, och de kunna nå väldiga dimensioner. Och icke sällan finner man ett halsband, där bergkristallpärlan eller en sådan är den största. I fig. 3 se vi en samling av 16 pärlor, upptagna i en av Hanna Rydh 1920 undersökt grav på ett gravfält vid Rackmyra, Gredby på Adelsö intill Birka.[1] Pärlorna bestå av glas, glasfluss och mosaik, vartill kommer en av bergkristall, mycket större än de övriga och av en ovanlig form, facetterad. Graven kan genom ett arabiskt mynt dateras till 900-talet. Från Sverige känner jag åtskilliga fall med en dominerande bergkristallpärla. Även ifrån de andra skandinaviska länderna och Island kunna dylika fall anföras. I en grav på ett gravfält vid Solbu, Rogne sn, Østre Slidre pgd, Opland, undersökt 1955 av Wencke Slomann, hittades bl. a. 29 hela eller delar av pärlor av glas och mosaik jämte en bronspärla och två pärlor av bergkristall, varav den ena, av vanlig pärlform, större än alla de andra pärlorna.[2] I fig. 4 återges de bäst bevarade av dessa pärlor. Graven kan dateras till vikingatiden. Det förtjänar även nämnas, att på Gotland de stora bergkristallpärlorna eller stora kulor av bergkristall ibland infattats i silverband med spetsiga uddar; bandet är försett med en (ibland förgylld) ögla, varför pärlan eller kulan fått karaktär av ett hänge. En väldig

[1] Rydh, Hanna, Förhistoriska undersökningar på Adelsö (=Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens monografier nr 24, Stockholm 1936), sid. 132 med pl. II.

[2] Universitetets Oldsaksamling, Årbok 1954—1955, Oslo 1956, sid. 157.

sådan klotrund kula ses i fig. 5; den härrör ifrån Lilla Rone i Lye sn och tillhör en stor vikingatidsskatt.[1] I denna ingå jämte kulan 2 armringar, 1 hänge och 1 rembeslag av silver, 3 bronshängen med beläggning av silverbleck (i ett fall även av guldbleck), ytterligare 2 klotrunda och på liknande sätt som fig. 5 infattade, ehuru mindre bergkristallkulor, 11 runda välvda bergkristaller, infattade på enahanda sätt, samt 61 pärlor, varav 10 av silver, 1 av bergkristall, 10 av bärnsten, 35 av mosaik, 3 av glas och 2 av glasfluss. Bergkristallhängena ha använts tillsammans med pärlorna, särskilt med dem av silver. Medan pärlorna växla i storlek, äro alla bergkristallhängena stora; dock övergår fig. 5 i storlek vida alla andra hängen av bergkristall liksom alla pärlor.

Det kan knappast finnas någon tvekan om, att det är en stor pärla av bergkristall, som avses med beskrivningen av pärlan i Guðrúnarkviða I:18: *iarknasteinn*, *biartr*, förnämare än de andra; endast på en sådan pärla passar beskrivningen in. Dikten talar om Sigurd som *iarknasteinn yfir ǫðlingom*, med detta något otydliga uttryck angivande, att Sigurd övergår ädlingar liksom iarknasteinn är förmer än andra förnämliga pärlor. Även till detta kan jag anföra flera arkeologiska paralleller. Jag väljer ett fynd, som jag själv grävt upp. På det gotländska gravfältet vid Grobin i det gamla Kurland — den svenska anläggningen där omfattade även två mellansvenska gravfält, en fornborg och s. k. svart jord, där själva bosättningen haft sitt säte — upptogs vid våra svensk-lettiska utgrävningar 1930 i grav 45 20 pärlor, alla stora, varav 2 av brons, 2 melonformade av glas, 15 av mosaik och 1 av bergkristall.[2] Den sistnämnda, försedd med en avfasning i form av ett runtgående band, är den största. I fig. 6 återges 9 av pärlorna, i mitten den av bergkristall. Här kunna alla pärlorna liknas vid *ǫðlingar*, varvid dock bergkristallpärlan övergår de andra. Denna grav kan med stor säkerhet dateras. Som bl. a. det i graven funna dosformiga spännet[3] med välutbildad djurornamentik i Salins s. k. stil III visar, tillhör graven förra hälften av 700-talet.

Guðrúnarkviða I:18 med den ifrågavarande skildringen av den förnämliga pärlan kan alltså icke vara äldre än omkring år 700. Såvitt jag kan se, finns heller intet annat i dikten, som skulle tala för en högre ålder.

---

[1] Stenberger, M., Die Schatzfunde Gotlands der Wikingerzeit II (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens monografiserie, Stockholm 1947), sid. 143 f.

[2] Nerman, B., Grobin—Seeburg, Ausgrabungen und Funde (=Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens monografier, Stockholm 1958), sid. 36 med pl. 29 fig. 162. [3] Nerman, B., a.a. pl. 28 fig. 156.

AAGE KABELL

Apokalypsen i Skarpåker.

Til Otto von Friesens mange runologiske fortjenester hører den interessante iagttagelse,[1] at nogle tidligere uforstaaede tegn mod slutningen af indskriften paa Skarpåker-stenen i Södermanland maatte opfattes som saakaldte Hälsingeruner, den ved bortkastelse af hovedstaven og derved foranlediget videre omformning stærkt forenklede skrifttype, som man kunde kalde en slags runeskriftens stenografi, og som i det paagældende tilfælde sikkert er benyttet paa grund af pladsmangel.

Skarpåker-stenen er fra kristen tid, bærer korsets mærke og bringer først en ganske simpel mindeindskrift i normale, yngre runer: **kunar raisþi stain þansi at lüþbiurn.**[2] Herefter følger saa, næsten udelukkende i Hälsingeruner: **iarþsalrifnaukubhimin,** der med indskud af et supplerende tegn af v. Friesen opdeles saaledes: **iarþ s[k]al rifna uk ubhimin.** Disse ord antages at udgøre et regulært stavrimet langvers — v. Friesen oversætter i sin sidste fremstilling: «Jorden skall remna och himlen där ovan» — og tiltager sig særlig interesse derved, at lignende formler læses i adskillige andre gammelgermanske tekster. Ældst er vel paa nordisk grund den forkunstlede omskrivning fra gudekampen i Haustlǫng af Þjóðólfr ór Hvini 16^{3-4}: *hristusk bjǫrg ok brustu, brann upphiminn.* Dernæst bemærkes skildringen af urtidens kaos, Vǫluspá 3^{5-6}: *iǫrð fanz æva né upphiminn,* fremdeles Vafþrúðnismál 20^{4-6}: *hvaðan iǫrð um kom eða upphiminn fyrst, inn frǫði iǫtunn*; Þrymskviða 2^{5-7}: *er eigi veit iarðar hvergi né upphimins*; Oddrúnargrátr 17^{5-6}: *iǫrð dúsaði ok upphiminn.* Fra

[1] Förhandlingar vid Svenska Filolog- och Historikermötet 1912, 1913, 28. Jf. samme: Runorna i Sverige, 1915, 15; samme, Nordisk Kultur VI, 1933, 158—60, hvor opdagelsen henskydes til 1914.

[2] Stedet er ikke her til en drøftelse af det heldige eller uheldige i O. v. Friesens stadige omskrivninger af østnordiske runeindskrifter til vestnordisk sprogform, *penna* for **þansi** og lignende. Omskrivningen *reisti stein* støttes ikke af indskriften, der, som mange andre, antagelig anvender hævdvunden digraf for monoftongeret vokal.

vestgermansk omraade haves det til ordene i Vǫluspá saa paafaldende nøje svarende sted i andet langvers af Bønnen fra Wessobrunn: *ero ni uuas noh ufhimil*, endvidere Heliand vers 2885 f.: *thit uueroldriki, ertha endi upphimil* (parallelhaandskrift: *erde endi uphimil*), oldengelsk Andreas vers 798: *eorðan eallgrene ond upheofon*, Christ 967 f.: *eorþan mid hire beorgum, ond upheofon torhtne mid his tunglum* og en trylleformular: *eorðan ic bidde and upheofon*.[1] Intet under, at den svenske runeindskrift er blevet staaende som et kært bidrag til belysning af oldgermansk verdensopfattelse.[2]

Imidlertid lader det sig ikke skjule, at v. Friesens læsning af Skarpåkerstenen laborerer under en enkelt iøjnefaldende svaghed, idet der jo mangler et tegn for lyden *k* i **skal**. Man maa her formode en temmelig grov skrivefejl, og da vokalen i **iarþ** synes fremmed i svensk, hvor det ikke drejer sig om første led i en sammensætning, overvejer Erik Brate, om begyndelsen af indskriften ikke hellere skulde tolkes som **iarþsalr** [**h**]**ifna**, «himlarnes jordsal».[3] Herved er skrivefejlen rigtignok reduceret til, hvad der hyppigt forekommer eller rettere ikke forekommer paa adskillige runesten; men tolkningen bliver til gengæld temmelig vanskelig, ja helt urimelig.

Samtidig antyder Brate imidlertid, at etpar tegn mod slutningen tillader en anden læsning end v. Friesens: sjettesidste rune som **a** i stedet for **b** og ottendesidste som **s** i stedet for **k**. Man skulde da have ... **usuahimin**. Et nærmere studium af de til raadighed staaende afbildninger[4] bestyrker nærmest denne læsemaade. Man søger forgæves den lille tværstav, der skulde gøre ottendesidste rune til **k** i stedet for **s**. Forskellen mellem de to tegn er i det paagældende alfabet saa ringe, at de let kan være faldet sammen for runologer i den gamle som i den nyere tid.[5] Forskellen mellem **b** og **a** bestaar blot i, om en isoleret bistav sættes nederst eller midt i skriftbaandet, og helt nederst i skriftbaandet staar det omhandlede tegn i alt fald ikke. Optager man de nævnte rettelser, faas runefølgen **iarþsalrifnausuahimin**, der da passende kan udlæses: **iarþ s**[**k**]**al rifna** [**a**]**u**[**k**] **sua himin.**

[1] C. W. M. Grein og R. P. Wülcker: Bibliothek der angelsächsischen Poesie, I, 1883, 313.

[2] Jf. f. eks. Jan de Vries: Altgermanische Religionsgeschichte, II², 1957, 361.

[3] Sveriges Runinskrifter, 3, I, 1924—36, 117 f.

[4] Sveriges Runinskrifter, 3, II, 1924—36, planche 70; Nordisk Kultur VI, 1933, 160; A. Bæksted: Runerne, 1943, 79. Jf. ogsaa tegningerne hos v. Friesen: Runorna i Sverige, 1915, 15 og hos Bæksted: Runerne, 76 f.

[5] Den vanskelige forskel paa tegnene for *s* og *k* udredes først af S. Bugge: Rune-Indskriften paa Ringen i Forsa Kirke, 1877, 37.

Visselig bestaar her stadig det forvirrende tegn **a** i **iarþ**; men da det paagældende alfabet nu engang ikke har nogen rune for *o*, og da man bevisligt herfor har brugt **a**, saasom i skrivemaaden **ak** for *ok* to gange paa Högstenen i Hälsingland,[1] behøver man ikke at ængstes for at udlægge **iarþ** som *jorð*. Om nogen konsekvens i den vanskelige lyds runiske gengivelse er der dog ikke tale; man kan efter behag ansætte **uk** eller, med hyppigt anvendt digraf, **auk**. I det sidste tilfælde maa en **a**-rune forudsættes læst to gange; men noget saadant hører jo til runeskriftens mest indgroede ejendommeligheder og forekommer ogsaa blandt Hälsingerunerne paa stenene fra Malsta, Sunnå og Tuna i Hälsingland. Derfor kan det heller ikke undre, at de helt eller praktisk talt identiske tegn for *s* og *k* skal forudsættes læst to gange; man har været vant til dobbeltlæsning af runer med særdeles varieret lydværdi, og det skulde hermed være muligt at faa lidt bredere praksis for, hvad der i v. Friesens tolkning henstaar som uforklaret: dobbeltlæsningen **s** + **k** eller **k** + **s** forudsættes ikke blot i s[k]**al**, men ogsaa i [**a**]**u**[**k**] **sua.** Dog maa man heller ikke paa dette punkt forlange nogen konsekvens fra indskrift til indskrift. Paa Malsta-stenen er **k** og **s** gennemført forskellige og brugt ved siden af hinanden i genitiven **ufaks**, det vil sige *Ófégs*. Forholdet svarer aabenbart til, at for eksempel runen **u** i det længere runealfabet snart bruges forskelsløst for lydene *u* og *y* m. m., snart differentieres med indsat tøddel som særligt *y*-tegn.

Den her foreslaaede læsning af Skarpåker-stenens afslutning løsner sammenhængen mellem den svenske formular og de øvrige oldgermanske ytringer om himmel og jord, dels fordi versformen gaar tabt — hvis man da ikke vil ansætte et temmelig daarligt langvers med allitteration i *ok* — dels fordi den karakteriske glose *upphiminn* udrangeres. Tabet af denne glose gør ellers ikke meget fra eller til; meningen kunde for saa vidt blive den samme. Men det vide blik over himmel og jord har sikkert med eller uden *upphiminn* et mere direkte kristeligt perspektiv, end selv de angelsaksiske digtere har lagt i det. Meningen er nok en anden, end man har troet. v. Friesen karakteriserer sætningen som «dystra» slutord om denne timelige verdens forgængelighed, noget i modsætning til stenens ornamentik, der røber «hoppet på ett annat och lyckligare liv». Man fristes dog til at læse det modsatte ud af teksten: fortrøstningen til de stærke tegn før dagen, der skal lade ogsaa den for tidligt afdøde Lydbjørn vende forklaret tilbage.

München 1961.

[1] C. Säve og G. Stephens: Some Runic Stones, 1878, 9—11.

LEE M. HOLLANDER

The Legendary Form of *Hamdismál.*

Three magnificent Gothic lays have come down to us — in ruins. Each, we may say, classically exemplifies typical situations felt as tragic by the Germanic ethos. In the Old High German *Hiltibrantsliet* we have the 'impossible' situation of the fight to the death between father and son who will not recognize his sire. In the *Lay of Hloð and Angantýr* the latter denies his half-brother's claim to an equal share of his royal inheritance, and in the ensuing battle Hloð falls. In the Eddic Lay of Hamðir, according to the opinion generally held, the old ruler Jormunrekk, suspecting his young bride, Svanhild, guilty of adultery with his own son, Randvér, has her trod to death by wild horses and Randvér hanged on the gallows; and the inescapable vengeance following ends with the death of the avengers, Svanhild's brothers.

As it happens, the Lay of Hamðir is the one poem in the Eddic Collection which unquestionably goes back to recorded history: the Gothic writer Jordanes (6th century) in his *De Origine Actibusque Getarum*[1] tells us that Hermanaricus, King of the Ostrogoths, had a certain woman by the name of Sunilda bound to wild horses and torn to pieces because of the treachery of her husband, the chief of the tribe of the Rosomoni; and that in vengeance therefore her two brothers, Sarus and Ammius, fell upon him, plunging their swords into him, but only wounding him. — Legend, so we may suppose, then explained the tyrant's cruel deed as one done in a jealous rage. It made the woman his bride and invented the figure of his own son who seduced her. Connection with the Burgundian cycle of legends was then effected, presumably in the North, making Sunilda-Svanhild the daughter of Guðrún by Sigurð.

Against the view of Svanhild in our lay being Jormunrekk's bride, and Randvér, his son — held to my knowledge by all scholars — the eminent Germanist, Helmut de Boor has written a keenly reasoned

[1] Chap. 24.

article[1], the main points of which are the following: 1) That, contrary to generally accepted opinion, the lay furnishes no valid indication of Svanhild's being Jormunrekk's spouse; which, if it were not for the later, romantic versions of the legend in the *Vǫlsunga saga*, the *Snorra Edda*, the brief introductory remark prefacing *Guðrúnarhvǫt*, and Saxo's account, we would not think of reading into the poem. And de Boor of course has no trouble in establishing the fact that so far as Jordanes is concerned, Sunilda is *not* Hermanarik's wife but only *quœdam mulier*, a certain woman, whom he has torn to pieces by his horses to avenge the treacherous defection of her husband, a chieftain of the *gens Rosomonorum* tributary to the Goths. In other words, de Boor claims that also the old Gothic lay on which scholars are agreed Jordanes depended for his account would have made it clear that suspected adultery and furious jealousy were the reason for Hermanarik's insensate deed *if* this had been the case; which 'would give us the right to consider the legendary form of *Hamðismál* also as old and conformable to Jordanes.'[2]

2) In the second place, that Jordanes knows nothing about the existence, the guilt, and the tragic end of a son of Hermanarik by Sunilda; that if there *had* been such a figure in the old Gothic lay he would have been Sunilda's son by her Rosomonic *maritus*, on whom Hermanarik would have additionally wreaked his vengeance.

3) Third, that Bragi's (approximately contemporaneous) account in the *Ragnars drápa* is so different in important features as to force us to suppose that he knew a lay differing from *Hamðismál*.

Since de Boor's article has not evoked any controversy for nearly a decennium, I take it that there is general concurrence in his views. Therefore, if I take issue with him it is in the hope that before they are generally accepted there will be renewed discussion of the evidence: as it is certain that no new facts will come to light bearing on the complicated situation created by the existence of the six different versions of the legend in Old Norse literature alone, we must re-examine the evidence at hand most scrupulously.

With regard to de Boor's first point, let me urge the following considerations: it is of course impossible to know whether Jordanes correctly or fully rendered the contents of the hypothetic Gothic lay. If, as is evident in many cases, historic events are de-politicised in lays treating of them, so that they are translated into the heroic sphere or, as Olrik

[1] Die nordische Svanhilddichtung. In *Erbe der Vergangenheit*, Germanistische Beiträge, Festgabe für Karl Helm. Tübingen 1951, 47—62.

[2] *Op. cit.*, 51. A Non sequitur!

put it[1], that struggles between individual heroes take the place of struggles between nations, who will vouch that Jordanes in his rôle of historian did not do the reverse and re-politicised the contents of the lay into a quasi-historical account, and in so doing divested it of its personal, emotional elements, leaving the dry bones of (supposedly) historic facts? Admittedly, this is speculation; but the observation gains force when we reflect that a heroic lay, such as the Gothic poem must have been, would not have been viable without strong emotional contents; nay, could hardly have come into being without them. In the case of our lay, let Svanhild be *quædam mulier* and Randvér, possibly her son by her *maritus* and you have deprived it of much of its gripping emotional motivation; for ever so much of the tight-knit tragedy — and our tense reaction to it — lies in Svanhild being, both hard-tried Guðrún's daughter and old Jormunrekk's young spouse; and Randvér, Jormunrekk's son and the adulterous lover of Svanhild, who both through the old tyrant's fierce jealousy lose their young lives.

But let us, as does de Boor, question the Lay of Hamðir such as it is handed down to us, without reference to any other account. We are told in it that Guðrún incites her sons, Hamðir and Sorli, to avenge the death of their sister, done to death by Jormunrekk. We are not told why he did it; and one's mind, and no less the legend, is bound to supply the motive. We ask: what, conceivably, is Svanhild's rôle at Jormunrekk's court? Only two answers are possible, in the Germanic world and its heroic legend: she was there, either as a hostage or as his bride. If the former, the lay would owe us an explanation why she suffers death at his hand. And the death of a woman in such a rôle would be unique in Germanic heroic lore. The other alternative must be the furious jealousy of the old king suspecting her of having betrayed him with a young lover — *her* own son?! The legend demands a categoric answer. It is supplied in all the Scandinavian versions. And it is a matter of total indifference whether or no Jordanes does.

Also, considering the ruinous condition of the lay the possibility cannot be ruled out that by an impish accident a stanza, a phrase, a single word, perhaps, is lost which could have supplied just this information. That at least one stanza is missing has been convincingly shown by Carol ine Brady.[2] Certainly the stanzas dealing with Erp would be incomprehensible if we did not have the other accounts.

---

[1] *The Heroic Legends of Denmark* I, 29.

[2] *The Legends of Ermanarik*, Berkeley 1943, 28 f. — I take this opportunity to advert to the ignorance of both de Boor and Zink (*Les Legends de Dietrich et*

Again, it is quite conceivable that the poet took it for granted that the relations between Jormunrekk, Svanhild, and Randvér were so well known to his audience that a restatement of them was not necessary: a wide-spread knowledge of the legend — not necessarily our lay — can safely be inferred from Bragi's *drápa* (? first half of the 9th century), from the kenning in Þjóðólfs *Ynglingatal* st. 26, and from the unmistakable allusions in Torf-Einar's *vísur*[1] (both of whom lived about the turn of the 9th century).

Still another consideration: in the poem[2], Jormunrekk clearly expects the hostile approach, sooner or later, of Hamðir and Sorli, *góð bǫrn Giúka* (21[7]) (who, by the way, would have been far more appropriate hostages than Svanhild). They are called *ríkir* and *mátkir* (19[6–7]) by Jormunrekk's henchmen, who warn him to be on his guard because, as they know and say, he has had their sister Svanhild trod underfoot by horses (19), wherefore a revenge is naturally to be expected. But the king only scornfully laughs in the overweening pride which comes before a fall — he has surrounded himself with ten hundred Gothic warriors in anticipation, we surmise, of the attack which he knows is bound to come, and boastfully declares that he would be glad to see Hamðir and Sorli in his hall — he would bind them with bowstrings and hang them on the gallows (like Randvér) (20, 21), and so wreak additional vengeance on Svanhild's kin, obliterating the race of Giúki. Whereupon, as I take it, his mother (or his leman, or some other woman at his court)[3] — the stanza seems irretrievable damaged — warns him again to beware, for two men — of heroic strength, or fortified by magic — might overcome even his ten hundred Goths; for how else would they, *tveir menn einir* (22[1]) conceivably dare to attack Jormunrekk in his hall? This warning he disregards, too; and his hybris is immediately followed by the tumult caused by the inrushing brothers.

On their way to Jormunrekk's hall, *vestan bœiar*, i.e. close to his palace,

---

d'Ermrich dans les Littératures Germaniques, Paris 1950, pp. 167—189 and the Bibliography) of this comprehensive and, on the whole, conclusive treatment of the matter of Ermanarik. It is true, her work appeared during the War, yet scholars certainly must have been aware of its existence through Stefán Einarsson's review (*Skírnir* 1948, 212—213) and Kemp Malone's extensive remarks (*MLN* 1944 (59) 183—188) and *JEGP* 1944 (43), 449—453).

[1] Cf. Magnus Olsen, *Norrœne Studier*, 1938, 189 ff.

[2] Cited after Neckel's edition[3], 1936.

[3] Hardly, as Miss Brady (*Op. cit.* 91—99; PMLA 1940 (55), 910—930) contends, Óðin; or Guðrún, as Bouman, NPh 1952 (36), 182—183) argues. Cf. Zink, *Op. cit.* p. 177.

the brothers behold an (unnamed) man's corpse dangling on the gallows. The lay calls him *systur son* (17), their sister's son, hanged, of course, by the tyrant. Only one stanza is devoted to this scene, but one of crucial importance; or would the composer of this, by universal consentus superb, poem have left it there? We sense, even if we are not told in so many words, that the hanged person is the one involved with Svanhild in betraying the king. To de Boor[1] the stanza has only stimmungsgebenden Charakter and, according to him, has the function of whetting the brothers still further in their quest of revenge. But why should the sight of a hanged man do so, seeing there is no hint, whether in our poem or any other cource, of any kinship of the hanged man to Guðrún, of his actually being their sister's son, which would additionally call for revenge. If this had really been the relation it would indeed have been their holy duty to avenge him, as Guðrún would have unfailingly pointed out to them in the relatively intact initial stanzas.

Who then is this hanged man? If not Sunilda's son by Ermanarik, argues de Boor, then he is the son of the Rosomonian *maritus*. As to the first of these possibilities — Randvér being Sunilda's son by Ermanarik — nothing could be more unlikely: legends are notoriously oblivious of the canonic age of a heroine. Our legend, e.g. does not boggle at Guðrún in her third marriage having fullgrown sons, able to avenge her wrongs. But giving Svanhild[2], her daughter, a son old enough to deserve the gallows for adultery, real or suspected, would be going farther than even legend would tolerate; and, nota bene, involve the motif of incest, which can be ruled out in this legend. — As to assuming both Randvér and Guðrún's progeny to belong to the Rosomonian tribe, and Randvér thus being their cousin by the unnamed *maritus*, that can be ruled out, as just shown, by the absence of any necessity to avenge him. — There is, of course, a third possibility, one infinitely more plausible to the legendary way of thinking: he is Jormunrekk's son by another woman, a previous wife, whom he suspects of adultery with his new bride, Svanhild.

But then, it may be asked, why should he in the same stanza be called Hamðir's and Sorli's *systur son*? Very simply because after Svanhild's having married Jormunrekk, according to Germanic custom Randvér may be called her son[3]. No other conclusion is possible, even if all other accounts were non-existent.

---

[1] *Loc. cit.*, 53. — Bouman, *loc. cit.*, 174 says it is een volkomen statisch toneeltje.

[2] *Guðrúnarhvǫt* in the unquestionably old stanzas taken from *Hamðismál* 2[7] calls her *unga at aldri*.

[3] For a clear parallel, cf. *Hymiskviða* st. 8—9 (Neckel). There, *in friða frilla*

Coming now to de Boor's last point, to wit that, because of two important differences the lay Bragi knew had a legendary form different from that of *Hamðismál*. Great stress is laid by him on Bragi's seeming to imply[1] that the attack on Jormunrekk took place without warning and at night, with the king in his bed; whereas in the lay he sits carousing with his henchmen and is forewarned of the attack by the watchman (or -men) without. (18—19). I take it that de Boor infers night time from Bragi's phrase *knátti eðr við illan Jǫrmunrekkr at vakna ... draum í sverða flaumi* 'Jormunrekk awaked with (or from) an ill dream'; and second, from the much debated, difficult lines telling that the Gothic warriors (or the brothers) closely surrounded the *couch* of the king[2] (NB. after he has tumbled on the floor flooded with blood and ale, and after his hands and feet are loped off!?), whether to attack or protect him. However, the stereotype phrase *vaknaði við illan draum* conceivably should not be taken literally, to wit, that Jormunrekk had actually been asleep. It may metaphorically mean simply becoming suddenly aware of something with an unpleasant shock of surprise.[3] Moreover, if one took Bragi literally there is a contradiction between Jormunrekk being asleep and his plunging into 'the flood of the ale cups', which implies that he was at the banquet table. — Now with regard to the second point, to wit, that warriors surround the king's couch, it must be born in mind that Bragi, though unquestionably acquainted with the legend, aimed to describe what he saw on the panel, or segment, of a painted ceremonial shield. Now, without underrating the art of Old Norse wood carving (clumsy though it is in the representation of humans) of which we have such impressive monuments as e.g. the Hyllestad portals we may yet surmise that what the poet saw, in rudimentary and symptomatic portrayal, was only a prostrate figure (representing the maimed and fallen Jormunrekk), surrounded by others (the avenging brothers or Goths hastening to protect him). The names, and some details, were of course supplied by his knowledge of the legend, and some, by his imagination. Thus, a person to have his legs and arms cut off must have been in a reclining position; that is, on a couch, which again suggests to his mind a surprise attack at night.

(st. 30) of Hymir offers the drink of welcome to Týr, whom she calls her son, but also *attniðr iǫtna* 'related (by marriage) to etins': by her Týr, who most certainly is not of giant kin, is the stepson of Hymir.

[1] Finnur Jónsson, *Skjaldedigtning*, 3, 1—4.

[2] *Op. cit.* 5, 1—4.

[3] Cf. now also the remarks on this expression by Cecil Wood, *S.S.* 1960, pp. 155 f.

De Boor cites as another deviation of Bragi from the lay that the stoning of the brothers occurs, not on Jormunrekk's command (as in *Hamðismál* 25) but *samráða*[1] auf gemeinsamen Rat'. "Unfortunately, though, this is an ambiguous expression. It may mean 'by common action', that is, that the Goths with one accord reached out for stones when they found swords useless against the brothers. Or it may mean 'by common agreement' ... Again, *samráða* may mean 'as the result of counsel'; the element *ráð* implies some such meaning."[2] And if this last interpretation is correct, then there is no difference with the lay, where (st. 25) the unbeheaded Jormunrekk roars out: "Cast stones, ye men, as steel will bite not, nor iron arms, on Jónakr's sons."

Finally, when de Boor states that Bragi's *Ragnars drápa* differs from *Hamðismál* in calling Jormunrekk Svanhild's lover (*Foglhildar mun*) and Randvér, Jormunrekk's son (*Jǫrmunreks haufuðniðja*) (sts. 3 and 6), he is arguing *in circulo*, by assuming that these relations do not exist in the lay, the very thesis he has set out to prove.

All in all, the agreements between the *drápa* and the lay are far more numerous than the superficial differences; so that it is unnecessary to assume a different legendary form in the two most ancient poetic monuments dealing with the tragic revenge of Hamðir and Sorli.[3] By the same token we shall have to abide by the generally accepted view that in the Scandinavian form of the legend Svanhild is Jormunrekk's spouse and the man dangling on the gallows, his son.

---

[1] *Op. cit.* 4, 5—6.

[2] Brady, *Op. cit.* 41 f. But I cannot agree with her in thinking that it is Óðin who gives the advice. (Argued also *PMLA* 1940 (55), 910—930).

[3] This is also Zink's conclusion, *op. cit.* p. 185.

PIERRE NAERT

Önordiska ordförklaringar II

Fisl. *búði* 'eld' och dess grundord

Fisl. *búði* är mask. och betyder 'eld'. Detta ord, som Ivar Lindquist gjort mig uppmärksam på, känner vi f. n. endast från tre textställen ur Islands medeltidslitteratur:

1) I Þulur IV, Remser fra Snorra Eddas håndskrifter, pp. Ellz heiti 3 (1100-talet) upptas bl. a. bvði. Jag citerar de två sista av þulans åtta versrader:

kyndr bal vægin*n*
kveyk*ir ok* bvði.[1]

2) Abboten Árni Jónssons Guðmundar drápa (1300-talet), str. 19:

Aun*n*ur bæ*n* af Kolbeins kueine
knudi sart hid millda hiarta
ke*nn*i m*ann*s ad hialpa hran*n*a
hått prvdast *til* lindi bůda
...[2]

Både Finnur Jónsson och Ernst A. Kock läser den sist citerade raden *háttprúðastri lindi búða*.[3] *hranna búða lindi* är en regelrätt kvinnokenning: 'vågornas elds [=guldets] lind, dvs. bärerska'.

3) Dámusta rímur IV, str. 50:

Lidr um sidir laufa þraung
lesti dreingnum snialla,
brast ok gnast aa branda taung
bude Herians halla.[4]

---

[1] Sk. A I, s. 684. [2] Ibid. A II, s. 415 f.

[3] Ibid. B II, s. 445, resp. Den norsk-isländska skaldediktn. rev. av Ernst A. Kock. II (1949) s. 243.

[4] Rímnasafn ... ved Finnur Jónsson. 2 (1913—22), s. 798.

Herian(n) är ett av Odens många namn och *bude Herians halla* en kenning för 'svärd'.

M. Hægstad og A. Torp, Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding (1909) har *buði*, men denna form med *-u-* utan accenttecken torde vara tryckfel; jfr L. Hægstad, Gamalnorsk ordbok med nynorsk tyding (1930), där man finner *búði*. Att i detta fall räkna med kort rotvokal lär inte leda till någon godtagbar etymologi. Såväl verstakten i de tre anförda diktavsnitten som assonansen mellan *-prúðast-* och *búða* i Guðmundar drápa 19 är bevis för att rotvokalen i fisl. *búði* verkligen haft lång kvantitet. Ordet, som (företrädesvis) tillhört det poetiska språket, har i Finnur Jónssons Ordbog till ... rímur ... (1926—28) fått förklaringen »af *búð*, jfr *seti* af *set*». Jan de Vries, Altnord. etym. Wörterbuch (1957—) ger två alternativa härledningar av *búði*: »viell. aus **ga-būþa* 'geselle, kamerad'? (Holthausen, PBB 66, 1942, 271). Oder vielmehr zu *búð* und dann 'das zum wohnort gehörende'.» Några andra försök att bemästra ordets etymon känner jag ej till.

Eldbeteckningen mask. *seti* kan vara antingen en nominalbildning, till neutr. *set* — med innebörden 'den vid [mellan] sätena, bänkarna' — eller en verbalbildning, till verbet *sitia* — med innebörden 'den man sitter vid'. Semantiskt är onekligen den andra uttydningen att föredraga, men jag har inte till hands några parallellexempel på det förhållande mellan grundord och avledning som det i så fall rör sig om. Föga trolig synes mig däremot Alexander Jóhannessons tolkning »der russmacher».[1] Först bör man styrka att *set* kan betyda 'sot'! Vad åter gäller *búði*, är inte bara förklaringen »**ga-būþa* 'geselle, kamerad'» utan även »das zum wohnort gehörende» alltför otillfredsställande ur betydelsesynpunkt. Innebörden ter sig i båda alternativen för vid för att vara eldbetecknande. Det bevarade äldre isländska språkmaterialet tycks här lämna oss i sticket, men senare isländska visar — som ofta — vägen. Sålunda torde det vara ofrånkomligt att *búði* är en (poetisk) tillhörighetsavledning till det först i nyisländskan betygade fem. *búð* '(*í eldstó*) Mængde af Brændsel uden for det antændte'.[2] Ásgeir Blöndal Magnússon, ordboksredaktör vid Orðabók Háskóla Íslands, har i brev vänligen meddelat mig att denna institutions kartotek inte innehåller fler belägg på ordet än det som ligger till grund för artikeln hos Blöndal. Han omtalar vidare att den excerptlapp som det här rör sig om är av följande lydelse: »*búð 4* (í eldstó) Mængde af brændsel udenfor det antændte. —

---

[1] Isl. etym. Wörterbuch (1951—56), s. 781.

[2] Sigfús Blöndal, Isl.-da. Ordbog (1920—24), s. 1014 (i: Tillæg og Rettelser).

(í eldstó) mikill eldur eða eldiviður utan með glóðinni. Breidd. (Sigurj. Jóns.)». Ásgeir Magnússon upplyser att de isländska orden förefaller vara skrivna med prof. Stefán Einarssons handstil, att en Sigurjón Jónsson tycks ha varit hans sagesman och att »Breidd.» — som bekant — avser bygden Breiddalur på Östlandet. Breiddalur är Stefán Einarssons isländska hembygd. I denna trakt av Island har insamlats en hel del — ofta ålderdomligt — språkmaterial, som är värdefullt för isländsk lexikografi.[1]

Hur skall nu detta *búð* förstås? Närmast till hands låge väl att identifiera det med *búð*='bod, etc.' (så gör Blöndal) och då som en bildlig användning av en innebörd '(fågel)bo' hos detta ord; jfr fi. *pesä* 'fågelbo' och 'härd, ugn' samt det etymologiskt identiska syrj. *poz* '(fågel-, etc.) bo' och 'Herd (vor der Mündung des Ofens)'.[2] *Búði* skulle i så fall vara 'det som finns i (eld)boet'. Men: *búð* är inte känt i betydelsen 'fågelbo'. Detta begrepp uttryckes i isländskan med ett annat ord, nämligen neutr. fisl. *hreiðr*, nyisl. *hreiður*. En annan innebörd kan dock tänkas, även den bildlig: ordet har kanske avsett vedträshögen, hydd- eller kåtliknande innan elden fått den att rasa samman. En sådan hög kunde väl lätt jämföras med en hydda, och *búð* användes säkert sedan gammalt om mer eller mindre hyddliknande konstruktioner; jfr *verbúð* 'Fiskerhytte' (Bl.).

Om denna förklaring är den riktiga — och det torde den vara — är det inte lätt att avgöra, huruvida avledningen *búði* i bildningsögonblicket avsett det konkreta föremålet (naturfenomenet) eld eller denna tänkt som en levande varelse, personifierad. Gäller det förra, bör bildningen vara mycket gammal. Den har då av allt att döma verklig tillhörighetsbetydelse ('det som finns i *búð*-en'), och med denna betydelse[3]

[1] Utöver detta har Ásgeir Magnússon ur ordbokskartoteket meddelat mig följande belägg på *búð* i ännu en betydelse, nämligen 'bostad, levnadsomständigheter (bústaður, aðbúð)': *þeir voru með lið sitt norður á fjöllum og áttu þar illa búð.* Páll Melsted, Nýja sagan I 1, s. 29. — *þó þeim væri óhætt á lífi og limum, áttu þau þar samt illa búð.* Ibid. II 1, s. 43. *Hefur hann líklega oft haft þar* [ɔ: *í hellinum*] *kalda búð.* Óðinn V, s. 21.

[2] Y. Wichmann, Syrjänischer Wortschatz ... Bearb. u. hrsg. von T. E. Uotila (1942).

[3] Betydelse är ett tvetydigt ord, eftersom det avser såväl det betecknade, åsyftade som själva »andemeningen» hos ett ord, det sätt varpå ordet så att säga definierar det åsyftade. På grund av detta har jag i ett arbete De appellativa substantivens bildning i fornvästnordiskan (f. n. i manuskript) helt övergivit termen betydelse och ersatt den med »syftning» resp. »mening». Meningen lägger jag till grund för bildningssättens indelning, och syftningen användes som underindelningsgrund.

är blott mycket få sakliga konkreta bildade i särnordisk tid. Det enda någorlunda säkra exemplet är — enligt min mening — *tjäle*, till en rot **tel-* 'grund', alltså 'det som finns i grunden [jorden]'. Om bildningen *búði* däremot tänkts som personifierande — och det är väl troligast, med tanke på den poetiska stiltillhörigheten — kan den vara relativt ung. *Bóli* 'arrendator', *búi* 'bonde, -bo' och *hrísi* 'oäkta barn', som står *búði* nära, även genom grundordet *búð*:s i detta sammanhang specifika betydelse, förefaller inte vara gamla bildningar.

Att denna härledning till *búð* 'bod, etc.' är den troligaste är redan antytt. Detta vilken »mening» — eller »syftning» — *búð* än haft i bildningsögonblicket och vilken bildningens semantiska art än varit. Helt uteslutet kan det dock ej anses, att etymologien endast har sken av riktighet. Det är nämligen inte omöjligt att det i *búð* 'ouppbrända bränsledelar' döljer sig ett urgammalt ord för 'eld', i abstrakt eller konkret bemärkelse, som kommit att beteckna endast en del av en konkret eld. Men det är ej nödvändigt, att så har skett, innan ordet lades till grund för *búði*.

I min skrift Quelques mots indoeuropéens à la lumière d'une langue exotique[1] har jag visat på flera ord för 'eld' med labial konsonant+labial vokal. Av där nämnda ord måste åtminstone burushaskispråkets *pfu* vara ljudsymboliskt (en återgivning av det ljud som åstadkommes när man blåser på en eld) eller onomatopoetiskt (en återgivning av det ljud elden själv kan ge ifrån sig). Såsom närmast hörande till denna kategori nämner jag ainuspråkets *fuči*, etc. 'ds.'. Jag vill här åberopa även ainu *puči* 'An onomatopoea for the sound of burning, frizzling fish when roasting'. Också *búð*<**bhūti* (hellre än<**bhūtā*) kan höra hit. Om *búð* även skall anses vara genetiskt besläktat med det ljudlagsenligt överensstämmande ainuiska *fuči* vill jag låta vara osagt. Två omständigheter tål emellertid att tänka på i sammanhanget. För det första hör eldterminologien till det i ainuvokabulären som visar de mest långtgående och bästa överensstämmelserna med erkänt indoeuropeiskt ordmaterial.[2] För det andra betecknar ainu *fuči* den gudomliga elden; det ingår av allt att döma i *Fujiyama*,[3] som nu är japanernas heliga berg

[1] Studia linguistica 1956, s. 78.

[2] Se härom min bok La situation linguistique de l'aïnou. I. Aïnou et indoeuropéen (LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 53. Nr 4, 1958), särskilt §§ 266—68, 433, [446] och 451, samt I. Lindquist, Indo-European features in the Ainu language (LUÅ. N. F. Avd. 1. Bd 55, 1960), s. 24—28.

[3] Jfr ainu *fuči-so* (variant: *fužį-so*) 'Crater'; efterleden *so* har betydelserna 'Crater' och 'The fire bed upon a hearth' (John Batchelor, An Ainu-English-Japanese dictionary, 1938, Part II, s. 482 och Part III, s. 27).

men säkert har sprutat eld och torde även ha dyrkats av ainu innan de nya herrarna tog landet i besittning. *Fuči* är vidare homonymt med — och väl ursprunget till — *Kamui fuči*, 'den gudomliga *fuči*', som är ainunamnet på eldgudinnan.

Som framkommit i denna studie, kan man misstänka att fisl. *búði* ursprungligen varit en personifierande benämning. Men ofta är *-an-*bildningar (från början) endast dubbletter till resp. grundord. Kanske har inte blott *búði* utan även *búð* en gång varit personbetecknande uttryck för en animistisk uppfattning av elden.

M. C. VAN DEN TOORN

Erzählsituation und Perspektive in der Saga.

Herrn Prof. Dr. A. C. Bouman bei seinem Abschied als Hochschullehrer gewidmet.

Bei der Strukturerforschung der isländischen Saga handelt es sich darum, die Saga prinzipiell und systematisch als literarische Form zu beschreiben, immer kleinere Kreise um sie zu ziehen, stets näher an sie heranzurücken, bis schliesslich die Form deutlich sichtbar gemacht worden ist. Einar Ól. Sveinsson zögert nicht, die Eigenständigkeit dieser Form als existenzberechtigt zu ponieren, indem er behauptet: »If we study the narrative method of the sagas and their formal tendencies, we are bound to notice that as a literary *genre* they are original and clearly distinguishable from all other kinds of literature.«[1] Abgesehen von dem Terminus *genre*, den wir in diesem Zusammenhang lieber zugunsten von »Form« vermeiden, können wir Sveinsson völlig beipflichten. Ihm fehlte in dem Aufsatz, aus dem wir zitierten, Zeit und Platz, um diese seine Behauptung zu erhärten, ausserdem wird noch viel Tinte fliessen müssen, bevor die Saga als Form befriedigend beschrieben worden ist, aber trotzdem lohnt es sich immer, die strukturellen Merkmale der Saga näher zu betrachten, um die literarische Form näher zu bestimmen, wie unbeweisbar die Existenz der Form vorerst noch ist. Schliesslich kann man nur suchen, wenn man weiss, was man finden will.

Es ist allmählich eine landläufige Vorstellung geworden, dass die Saga ausserordentlich dramatisch verfährt, stark dramatische Züge aufweist. Heuslers Einwand, dass es schulmeisterisch sei, die Saga als dramatisch zu bezeichnen[2], ist sicherlich nicht mehr stichhaltig, seitdem Emil Staiger den adjektivischen Gebrauch dieses Terminus (»dramatisch«) von dem substantivischen (»Dramatik«) getrennt hat und damit die so heikle Gattungspoetik umgangen und zu einer fundamentalen Stil-

[1] E. Ó. Sveinsson, The Value of the Icelandic Sagas, SBVC XV (1957—59), 1—16.

[2] A. Heusler, Die altisländische Saga und unser deutscher Prosastil, in: Germanentum. Vom Lebens- und Formgefühl der alten Germanen, Heidelberg 1934, S. 135.

typologie zurückgebracht hat.[1] Als stilistischen Grundbegriff kann man den Terminus »dramatisch« ohne jede Gefahr für die Saga anwenden; man bleibt weit davon entfernt, sie der Gattung »Dramatik« zuzuweisen. Trotzdem bleibt Heuslers Widerstand begreiflich, gerade jetzt, in der neueren Literaturwissenschaft, weil man leicht dazu kommen könnte, bei der Saga vor lauter Dramatischem die epische Grundsituation zu vergessen: denn vor allem bleibt die Saga ein Werk der Epik.

Wir dürfen annehmen, dass für die wissenschaftliche Betrachtung der Saga zunächst die Urbedingung aller erzählender Kunst berücksichtigt werden muss: In einer zuhörenden Gesellschaft wird über etwas »Wirkliches«, jedenfalls über etwas Geschehenes berichtet. Wie diese Gesellschaft aussah, wie sie sich zusammensetzte, wann, wo und wie sie zusammenkam, wer erzählte, wir wissen es nicht genau und können bloss Vermutungen hegen[2]. Für die Zuweisung der Saga, des geschriebenen Werkes, das wir besitzen, zur Epik ist diese detaillierte Kenntnis jedoch entbehrlich. Wir haben es eben mit diesem geschrieben überlieferten Werk ohne Hörerschaft zu tun, und für dieses Geschriebene gilt genausogut die epische Ursituation, die beim Erzählen schlechthin gilt, welche Staffan Björck ganz einfach und einleuchtend charakterisiert als: »jag berättar för dig, och du hör på, och vi ska bägge två vara allvarliga och låtsa, att det är sant.[3]« Auf dieser »Verabredung« beruht überhaupt die Existenz des Erzählkunstwerks.

Auch wenn wir es später, d.h. nach der Zeit, in der die grossen Epen feierlich vorgetragen wurden, mit geschriebener Literatur, d.h. vor allem mit Romanen, die für den Einzelleser geschaffen worden sind, zu tun haben, fällt uns auf, dass der Schwerpunkt in dem Verhältnis »Erzähler — Hörer« sich verlagert, sozusagen uneigentlich wird, und der Situation »Verfasser — Leser« den Platz räumt. Dies bringt gewisse Änderungen mit sich. Das Erzählen ändert sich in bewusste künstlerische Arbeit, die der Autor allein, zwar mit dem Auge auf seine künftigen Leser, aber doch allein, leistet, wobei er ändern und umgestalten kann, soviel er will. Der Übergang vom erzählten Epos zur geschriebenen Prosaepik vollzieht sich jedoch allmählich; bei den allerfrühesten Romanen fällt sofort auf, dass die Autoren die Fiktion des mündlichen Erzählens einer Hörerschaft gegenüber beizubehalten trachten. »The shift begot a

[1] E. Staiger, Grundbegriffe der Poetik, Zürich o. J. (1946).

[2] Mehr darüber in meinem Aufsatz: Das Publikum der isländischen Saga, Wirkendes Wort 10 (1959), 143—149.

[3] S. Björck, Romanens Formvärld. Studier i prosaberättarens teknik[4], Stockholm 1957, s. 57.

traditional form in which the new kind of presentation still stimulates the old; as the earliest Greek stone columns simulated tree trunks, and our first electric lamps were made to look as much like candles or kerosine lamps as possible«, wie Susanne Langer zutreffend sagt.[1]

Das Merkwürdige ist nun, dass die Saga, wenn sie mündliche Vorläufer gehabt hat (was doch immerhin anzunehmen ist und bleibt), sich entweder ziemlich weit von der gemütlichen Erzählung für eine Hörerschaft entfernt hat, oder eine Tradition des Erzählens fortsetzt, die ausserordentlich wenig persönliche Einmischung des Erzählers duldete. Wir stellen nämlich unschwer fest, dass die Saga sich wohl sehr von dem traditionellen Epos unterscheidet. Sicherlich finden wir in den wenigen belegten Fällen, wo von einem Erzählakt die Rede ist (namentlich in der bekannten Stelle in der Fóstbroeðrasaga[2]), die epische Grundbedingung erfüllt: es ist eine begrenzte Gesellschaft da und jemand aus dieser Gesellschaft erzählt. Man hat dabei das Gefühl, dass der Erzähler »Unsereiner« ist, was gerade Koskimies als sehr wichtiges Moment hervorgehoben hat.[3] Sobald wir aber die geschriebenen Werke vor uns haben — und das sind sämtliche Sagas —, sehen wir, dass von dem für das Epos so kennzeichnenden Wortreichtum nichts zu spüren ist. Wo man behaupten kann, dass für das echte Epos überflüssige Worte überhaupt nicht zu verwerfen sind — gerade das liebevolle Verweilen bei Einzelheiten bedingt die Umständlichkeit und Ausführlichkeit des Epos —, da stellt man bei der Saga eine auffallende Zurückhaltung und Wortkargheit fest. Wo ausserdem das Epos für feierlichen und öffentlichen Vortrag geschaffen worden ist, kennt die Saga keinen absichtlich gehobenen Stil. Die Lehre von den verschiedenen Stilhöhenlagen[4], wie sie für die antike Kunstprosa gilt, ist für die Saga nicht ohne weiteres anzuwenden. Irgendwelche gehobene Sprache, wie bei Homer, finden wir in der Saga nicht; im Vergleich zu der poetischen Sprache der Edda oder gar der Skaldendichtung mutet sie uns durchaus 'kunstlos', ja, fast modern und alltäglich an. Sveinsson zögert nicht, bei den gegebenen feierlichen, niedrigen und mittleren Stilhöhen der mittelalterlichen Poetik, für die Saga den mittleren Stil zu reservieren. »The spoken

---

[1] S. Langer, Feeling and Form. A Theory of Art developed from Philosophy in A New Key[2], London 1959, p. 295.

[2] Näher ausgeführt in Wirkendem Wort 10, a.a.O.

[3] R. Koskimies, Theorie des Romans. Annales Acad. Scient. Fennicae B XXXV, Helsinki 1936, S. 92.

[4] Siehe dazu z.B.: E. Auerbach, Mimesis. Dargestellte Wirklichkeit in der abendländischen Literatur[2], Bern 1959.

language with its rhythm and vividness is an essential factor in the creation of this style, while the diction is condensed and purified of empty words according to the dictates of art.«[1] Inwieweit man auf die gesprochene Sprache des Mittelalters, die ja niemand gehört hat, Schlüsse ziehen darf, bleibe dahingestellt; sicher ist, dass die Sprache der Saga überhaupt nicht feierlich ist und uns des öfteren an die moderne Alltagssprache erinnert.

Mit dem Zurücktreten des Feierlichen und Rhetorischen aus der Epik hat sich noch eine andere Wendung vollzogen: im Roman ist aus den äusseren Vorgängen, die die Epopöe schildert, der Vorgang des inneren Lebens geworden. Er trägt eine Art Privatcharakter, wie auch die Isländersaga Privatgeschichte isländischer Grossbauern bietet.[2] Die Verhöhnung alles Feierlichen und Allzuwürdigen, die angebliche Sorglosigkeit hinsichtlich der Form, und nicht zuletzt das Anknüpfen beim Volkstümlichen, wie die ältesten Romane seit Cervantes und Rabelais es zeigen, sind gewiss teils auf die gewollt parodistische Tendenz, teils auf die verwendeten Stoffe zurückzuführen.[3] Davon entfernt sich die Saga entschieden; die demokratischen Anfänge der Sagaliteratur haben keine spürbare Reaktion auf etwaige Feierlichkeit verschuldet, und man kann — mutatis mutandis — behaupten, dass die Saga sich eher mit dem bewusst künstlerischen Roman unserer Tage als mit dem vorhin erwähnten reaktionären Emporkömmling des ausgehenden Mittelalters vergleichen lässt. Erstens besitzt die Saga den gleichen vom Epos unterscheidenden Stoffbereich wie der moderne Roman. Dieser umfasst alles, »was an einem Menschen personeller und individueller Art ist. Der Mensch als Individuum betrachtet: das ist der dem Roman eigene stoffliche Aspekt«.[4] Diese Meinung Wolfgang Kaysers lässt sich leicht abgewandelt, namentlich mit dem Vorbehalt, den man für jedes mittelalterliche Werk (das sich immerhin nicht ohne weiteres mit der Literatur der modernen Zeit gleich stellen lässt) machen muss, auch für die Saga vertreten. Und zweitens hat sich die Saga fast genausoweit von dem alten epischen Stil des feierlichen Vortrags entfernt, wie der moderne dramatische oder personal erzählte Roman, indem die Gegenwärtigkeit

---

[1] E. Ó. Sveinsson, a.a.O. S. 12.

[2] Siehe dazu: W. Baetke, Über die Entstehung der Isländersagas, Berichte über die Verh. der Sächs. Ak. d. Wiss. zu Leipzig, Phil.-hist. Kl. Bd 102, Heft 5, Berlin 1956.

[3] R. Koskimies, a.a.O. S. 134.

[4] W. Kayser, Wer erzählt den Roman? Die Vortragsreise S. 82—101, Bern 1958, S. 86.

des Autors bis aufs äusserste reduziert worden ist. Wo der ältere Roman, trotz aller Verspottung des feierlichen Stils, bei der vertrauten Erzähltradition anknüpft und die Anwesenheit des Erzählers deutlich bemerken lässt, verzichtet die Saga meistens darauf. Die wiederholte Einmischung des allwissenden Autors, ein Strukturelement, das bis tief ins neunzehnte Jahrhundert begegnet (das klassische Beispiel eines solchen »intrusive author«[1] ist wohl Thackeray), ist der Saga in dieser schroffen Form völlig unbekannt. Und in dieser Hinsicht steht sie sogar dem modernen Roman des Bewusstseinsflusses (oder »stream of consciousness novel«) näher als dem auktorial erzählten klassischen Roman des neunzehnten Jahrhunderts.

Andererseits jedoch finden wir in der Saga, also in den geschriebenen Werken, die wir betrachten, nicht die gleiche Freiheit der Komposition, die den Roman kennzeichnet, eine Freiheit, die eben durch die Umwandlung von gesprochener zur geschriebenen Literatur bedingt wurde und sich durchsetzen konnte. Der einsame Leser, der seine Lektüre beliebig unterbrechen kann, verwendet auf die Komposition des Gelesenen nicht die gleiche Aufmerksamkeit, wie der Hörer auf das Gesprochene, und andererseits schöpft das moderne gedruckte Buch die Möglichkeit zum Experimentieren in Satz- und Kapitelanordnung (auch typographisch), wie sie für das echte erzählte Werk nicht möglich ist. Die Saga ist nie zum raffinierten Experiment vorgedrungen; die reihenmässige Entwicklung der Handlung, wie sie die reine Erzählung fordert, ist erhalten geblieben, und die Saga nimmt damit eine bemerkenswerte Zwischenposition ein: der Epik angehörig und trotzdem dramatisch verfahrend, dem modernen Roman vergleichbar und zugleich weniger frei als dieser, stilistisch nicht gehoben oder feierlich, aber trotzdem würdig und zurückhaltend in der Sprache. Immer dringt sich der Vergleich mit dem Roman auf; dabei zeigt sich jedoch, dass die Saga sich einer exakten Definition weniger entzieht als jener. Sie ist einheitlicher und daher deutlicher bestimmbar, wie die Untersuchung der Erzählsituation und die Frage nach der Perspektive zeigen soll.

Die Erzählsituation lässt sich durch das Kriterium der Anwesenheit, bzw. der Abwesenheit des Autors näher bestimmen. Diese Begriffe werden hier nicht in einem erkenntnistheoretischen Sinn als Frage nach der Existenz des Autors, sondern als das Sichtbar- und Hörbarwerden des Autors in der Erzählung, bzw. sein Zurücktreten hinter der Erzählung

[1] Vergl. A. A. Mendilow, Time and the Novel, London, New York 1952, p. 100.

verstanden. Dies begründet den seit längst erkannten Unterschied zwischen berichtender Erzählung und szenischer Darstellung. Wir lassen hier Stanzel weiter zu Worte kommen: »Tritt der Autor durch Leseranreden, Kommentare zur Handlung, Reflexionen usw. hervor, so übersetzt der Leser die Kluft zwischen seiner Welt und der dargestellten Wirklichkeit sozusagen geführt von der Hand des Autors, es wird auktorial erzählt. Glaubt sich der Leser in eine der auf der Szene anwesenden Gestalten versetzt, dann wird personal erzählt. Liegt der Standpunkt der Beobachtung in keiner der Gestalten des Romans und ist trotzdem die Perspektive so eingerichtet, dass der Beobachter bzw. Leser das Gefühl hat, als imaginärer Zeuge des Geschehens anwesend zu sein, wird neutral dargestellt.«[1]

Stanzel hält die auktoriale Erzählweise für die älteste. Für den Roman trifft das zweifelsohne zu, und wenn man überhaupt die berichtende Darstellung als ursprünglicher betrachten will als die szenische, oft bewusst künstlerische Darstellung eines Geschehens — das Alltagsgespräch zeigt es uns —, so wird ersichtlich, dass auch die Saga in erster Linie auktorial ist, wenigstens immer rein auktorial anfängt: *Þat var á dǫgum...*, *Þat var upphaf þessi sǫgu...*, *Þórðr hét maðr...* u.ä. Obwohl nicht gleich am Anfang der Erzähler sich in erster Person kund gibt, so ist doch seine Anwesenheit als Erzähler, als Stimme, unverkennbar. Es erzählt uns jemand über Geschehenes, Vergangenes, Wirkliches, so scheint es; das auktoriale Verfahren dient am besten dem Illusionsanspruch der erzählenden Literatur: durch die Trennung der Seinsbereiche zwischen Erzähler und Erzähltem entsteht eine gewisse Erzähldistanz, und zwar Posteriorität. Angeblich erzählt uns der Autor Vergangenes, wobei er selbst Zeuge gewesen ist oder worüber er ausserordentlich gut Bescheid weiss. Er scheint ein historisch verifizierbares Bild hervorzurufen.

Im letzten Teil der Heiðarvígasaga begegnet der Satz: *Kunnum vér nú eigi annat (at) segja, en til mannjafnaðar váru menn lagðir, er fallnir váru,...* (Kap. 35). Es unterliegt hier keinem Zweifel, dass wir es mit einem Fall des typisch auktorialen Erzählens zu tun haben: der Autor führt sich selbst, zwar anonym, aber doch unverkennbar in der ersten Person auf. An seiner Anwesenheit, fast leibhaftig, ist nicht zu zweifeln. Dasselbe gilt auch für einen Satz wie: *Þat er nú at segja frá Þormóði: hann ferr upp fyrir sunnan ána,...* usw. (Kap. 28), wo der Erzähler

[1] F. Stanzel, Die typischen Erzählsituationen im Roman dargestellt an Tom Jones, Moby-Dick, The Ambassadors, Ulysses u.a., Wien, Stuttgart 1955, S. 23.

zwar nicht sich selbst nennt, doch seine nicht misszudeutende Anwesenheit, d.h. sein schaffendes, gestaltendes Erzählen bekundet, indem er gleichsam den Handlungsfaden neu aufnimmt. Es ist, alsob wir ihm bei der Arbeit des Erzählens zusehen. Die verhältnismässig häufigen Einschübe wie: *Nú er þar til máls at taka* oder *Nú er at segja frá* oder *Svá er sagt*, die in jeder Saga vorkommen, rücken diese Literatur unwiderruflich auf auktoriale Ebene.

Weniger eindeutig ist die Erzählsituation zu determinieren, wenn es von beliebigen Leuten heisst: *þeir váru enir mestu ágaetismenn at vœnleik, ok at afli ok at íðróttum* (ibid. Kap. 21). Hier mischt sich kein Erzähler ein, doch ist offensichtlich, dass er es ist, der dies berichtet. Dasselbe scheint sich behaupten zu lassen, wenn wir über Þórðr in der gleichen Heiðarvígasaga lesen: *Nú kemr hann árdegis þar ok fær yxinit, ok drepr af ok gerir til; bindr upp á hestinn ok ferr síðan leiðar sinnar, ok kemr heim, leggr af hestinum;* usw. (Kap. 19). Eine typische Aufzählung, und wenn man darauf achtet, wie sogar in verschiedenen Sprachen die Bezeichnung für 'Erzählen' den Begriff 'Zahl' enthält (erzählen, to tell, raconter, vertellen) — denn 'Erzählen' heisst: 'der Reihe nach darlegen, Entwicklung zeigen', — wird deutlich, dass eine solche Aufzählung einen typischen Fall des auktorialen Erzählens darstellt. Wie verhält sich aber dazu der unmittelbar vorangehende Satz: *Ekki hirðir hann, hvárt hann ferr á dǫgum eða nóttum*? Sicherlich berichtet uns das auch der gleiche Erzähler, aber wie weiss er das? Wie ist er dessen sicher, dass Þórðr sich nicht um Tag oder Nacht kümmert? Er weiss es nicht, er ist kein reiner Berichterstatter mehr; er tut, alsob er es weiss, und macht sich damit zum künstlerischen Erzähler, er schafft. Es vollzieht sich hier, zwar ganz leise, aber unverkennbar, der Übergang vom auktorialen Berichten zur personalen Darstellung, wobei sich der Autor in die Gemütsverfassung seiner Person versetzt und seinem Leser einen Einblick in ihr Inneres gewährt. Der Autor der Heiðarvíga tut es auf sehr bescheidene Weise, aber er macht hier einen grösseren Schritt als der Übergang vom sachlichen Bericht zum Erwähnen seines eigenen Namens gewesen wäre.

Der Blickpunkt verlagert sich hier von der olympisch anmutenden Überschau des auktorialen Erzählers zur Einsicht in das Innere der Person, über die erzählt wird, ja, zum Wissen, was in ihr vorgeht. Der Autor kriecht gleichsam in die Haut dieser Person, es wird nicht mehr über sie erzählt, sie wird erzählt. Diese Beziehung zwischen Person und Autor und gleichfalls zwischen Leser/Hörer und Person — denn der Leser ist es, der diese Beziehung nachträglich analysiert — nennt man

die Perspektive, eine psychologisch-literarische Kategorie, die man nicht mit der räumlichen Perspektive verwechseln soll. Sie ist also von der Erzählsituation bedingt. Wenn in der Heiðarvígasaga berichtet worden ist, wie zwei Männer sich auf den Weg gemacht haben und wie ein dritter sie sich gesellt, lesen wir: *Nú sá þeir, at maðr reið ór túninu ofan, ok kenna þeir Arngrím forunaut sinn*, usw. (Kap. 21). Hier wird für den Leser die Einsicht in das Geschehen weniger von dem Autor bestimmt, als durch den Punkt des Beobachtens und Erlebens, wie er sich in den Personen der Erzählung befindet. Es steht da: *ok kenna þeir Arngrím*, und nicht: *ok var þat Arngrímr*, was von der Perspektive des Erzählers aus gesehen wäre.

Deutlicher wird diese personale Darstellung in einem etwas längeren Abschnitt aus derselben Saga (Kap. 27): *Ganga nú ofan undan skóginum hverr eptir qðrum, ok þótti þeim svá fyrst Þorgauts sonum, sem einn maðr gengi þar, ok tekr hann til orða Þormóðr, er síðast sló á teignum: »Menn fara þarna«, kvað hann. »En mér sýnisk«, segir Gísli, »at maðr gangi einn«. En þeir gengu hart ok runnu eigi. »Eigi er þat«, kveðr Ketill brúsi; »menn eru þar ok eigi allfáir«, — ok námu staðar nqkkut ok sá á.* Bei oberflächlicher Beobachtung könnte man versucht sein zu denken, dass auch hier auktorial erzählt wird. Für den Anfang dieses Abschnittes trifft das zu; sobald jedoch erwähnt wird, was die Söhne des Þorgautr denken, ändert sich die Perspektive. Der Leser wird näher herangerückt, er wird nicht mehr von der Hand des Autors geführt, doch weiss er selbst, was in der erzählten Person vorgeht. Nicht der Autor erzählt, dass drüben ein Mann oder mehrere Leute zu reiten scheinen, es wird durch die Augen des Þormóðr gesehen. Damit verlagert sich das Orientierungszentrum des Lesers in die erzählte Gestalt selbst, es wird personal dargestellt.

Zur vollständig ausgebildeten Bewusstseinsdarstellung, wie der moderne Roman sie mit Vorliebe zeigt, ist es jedoch in der isländischen Saga nicht gekommen. Es bleibt bei Ansätzen zur personalen Darstellung, wie: *Þá undu þeir við hóti betr, ok ætluðu, at þá mundi fram koma þat, er fyrir var ætlat*, usw. (Kap. 27). Die Verben der inneren Vorgänge bleiben in den Sagas zu *ætla*, *hyggja*, *þykkja*, ein einziges Mal *gleðja* beschränkt. Trotzdem ist eine Untersuchung nach der Verwendung des am häufigsten gebrauchten Zeitworts *þykkja* nicht ohne Bedeutung.

Man würde erwarten, dass die auktoriale Erzählsituation am reinsten in den älteren Sagas vertreten sein würde. Das Verb *þykkja*, das zur personalen Darstellung gehört, würde somit in einer anerkannt alten Saga, wie die Heiðarvígasaga, weniger zu erwarten sein als in den späte-

ren, gereiften Werken der Sagakunst, wie z.B. in der Laxdoela, in welcher viel nuancierter und psychologischer erzählt wird. Dem ist auch so, doch lässt die Dürftigkeit des Materials nicht allzu weitgehende Schlüsse zu. Ausserdem zeigt sich das Verb viel häufiger vertreten in Sagas, in denen man es nicht sofort erwarten würde.

Für die Berechnung der Verwendungsfrequenz kommt für jede Saga nur der rein erzählende Teil in Betracht. Die direkte Rede scheidet dabei also aus. Für die Heiðarvígasaga können wir obendrein nur die authentische zweite Hälfte berücksichtigen, die abzüglich der direkten Rede 552 Sätze enthält, in denen *þykkja* 16 Mal vorkommt. In einer Übersicht einiger Sagas gestaltet sich diese Zahl folgendermassen:

Droplaugarsonasaga	8	Mal	*þykkja*	in	599	Sätzen,	oder 1.3 %
Óláfssaga Tryggvasonar	20	»	»	»	1532	»	» 1.5 %
Egilssaga Skallagrímssonar	56	»	»	»	3411	»	» 1.8 %
Fóstbroeðrasaga	29	»	»	»	1382	»	» 2.1 %
Hrafnkelssaga Freysgoða	9	»	»	»	369	»	» 2.4 %
Heiðarvígasaga	16	»	»	»	552	»	» 2.8 %
Vápnfirðingasaga	16	»	»	»	458	»	» 3.5 %
Hávarðarsaga Ísfirðings	36	»	»	»	896	»	» 4.0 %
Gíslasaga Súrssonar	42	»	»	»	926	»	» 4.5 %
Laxdœlasaga	155	»	»	»	3322	»	» 4.6 %

Auffallend ist in dieser Darstellung die Stellung der Eigla, von der man viel eher eine höhere Prozentzahl erwarten würde, weil sie uns moderner, psychologischer anmutet als z.B. die Hávarðarsaga Ísfirðings. Dass künstlerische Sagas wie die beiden letztgenannten die personale Darstellung stärker zeigen als die übrigen, erstaunt uns aber nicht. Wohl dagegen, dass die alte Heiðarvígasaga, wo man vorwiegend auktoriales Erzählen erwarten würde, in der Reihenfolge nach der Eigla und Fóstbroeðrasaga kommt. Insofern aber diese Stichproben, die ja auf beschränktem Material beruhen, Schlüsse erlauben, zeigen sie, dass auktoriale, bzw. personale Erzählsituation nicht mit dem mutmasslichen Alter gleichen Schritt hält. Vielmehr widerspiegelt die Erzählsituation die Persönlichkeit der verschiedenen Verfasser.

Gleichfalls bedeutend für die nähere Bestimmung der Erzählhaltung der verschiedenen Verfasser ist der Anteil der direkten Rede, bzw.des Dialogs. Wo eine Person in einer Erzählung sprechend aufgeführt wird, entzieht sich ihre Rede sozusagen der Verantwortung des Erzählers. Sozusagen, denn wie dramatisch eine vorwiegend dialogisch gestaltete

Erzählung uns auch erscheinen mag, d.h. wie wenig der Autor selbst zum Vorschein kommt, schliesslich ist es doch dieser Autor, der die Rede entworfen und gestaltet hat. Sein sichtbarer Anteil an der Erzählung ist aber kleiner als bei Gebrauch der indirekten Rede, die zum Bericht gehört. Bei der Wiedergabe der direkten Rede ist es, alsob der Autor von aussen her zuschaut und lediglich registriert. Er erzählt weniger als dass er wiedergibt; die auktoriale Erzählhaltung verschwindet dabei völlig. Wenn sich dann das Orientierungszentrum des Lesers in einer Gestalt der Erzählung befindet und dort längere Zeit bleibt, können wir von personaler Darstellung sprechen.[1] Am klarsten zeigt das der moderne Roman, in dem die Aufmerksamkeit für längere Partien hintereinander auf dieselbe Person gelenkt bleibt (Mendilows »restricted point of view«[2]); meistens werden dabei ihre Reden und Gedanken, oft in erlebter Rede, wiedergegeben. Die Saga kennt das bekanntlich nicht. Der Blick ruht nie längere Zeit hintereinander auf einer Gestalt; zuviele Personen wechseln sich ab und fordern die Aufmerksamkeit des Lesers. Schon der Dialog bedingt das: Rede und Gegenrede wenden das Interesse von der einen Person zur anderen. Die Gegenrede wird nicht von dem Blickpunkt der redenden Person gesehen, wie es in der personalen Roman möglich ist, sondern, wie es scheint, von dem Standort eines Zuschauers. Diese Darstellung nun, wobei das Orientierungszentrum des Lesers sich in einem imaginären Beobachter findet, nennt man die neutrale Erzählsituation.[3]

Dass diese neutrale Darstellungsweise sich nicht mit der personalen deckt, zeigt eine Tabelle der Prozentzahlen der direkten Rede, wie sie in den oben untersuchten Sagas (in der gleichen Reihenfolge) vorkommt:

Droplaugarsonasaga	19 %
Egilssaga Skallagrímssonar	24 %
Fóstbroeðrasaga	24 %
Hrafnkelssaga Freysgoða	41 %
Heiðarvígasaga	34 %
Vápnfirðingasaga	25 %
Hávarðarsaga Ísfirðings	33 %
Gíslasaga Súrssonar	25 %
Laxdœlasaga	31 %[4]

[1] F. Stanzel, a.a.O. S. 93.

[2] A. A. Mendilow, a.a.O. S. 114.

[3] F. Stanzel, a.a.O. S. 93.

[4] Nach den Angaben von I. Netter, Die direkte Rede in den Isländersagas, Leipzig 1935, S. 17—18.

Es besagt dies alles, dass die Erzählhaltung in der Saga einem starken Wechsel ausgesetzt ist: sie ist auktorial, wo sich der Autor selbst in seine Erzählung hineinmischt. Diese Einschübe fehlen wohl in keiner Saga, doch ist ihr Vorkommen so geringfügig, dass es kein statistisches Verzeichnen zulässt. Mit grosser Zurückhaltung lässt sich das jedoch wohl für die personale Darstellung tun, insofern sich diese im Gebrauch der Verben der inneren Vorgänge widerspiegelt. Am deutlichsten zeigt sich die neutrale Erzählsituation; einer ihrer Aspekte, die Verwendung der direkten Rede, lässt sich zahlenmässig sehr gut sichtbar machen.

Wie jäh sich die Erzählsituationen abwechseln, zeigt ein beliebiger Abschnitt aus der Heiðarvígasaga: *Sá þeir þá tvá menn ríða ofan með fram Svínavatni, — þaðan var víðsynt af bœnum, — ok kendu, at þar var Eiríkr víðsjá ok Þorljótr gjallandafóstri.* (Kap. 21). Innerhalb dreier Zeilen finden wir die personale Darstellung (*sá* und *kendu*) und die auktoriale: was ist der Satz zwischen Gedankenstrichen anders als eine Angabe des Erzählers! Nach zehn weiteren Zeilen fängt dann direkte Rede an. In der allgemein für alt gehaltenen Heiðarvígasaga beträgt diese nicht weniger als 34 % des ganzen. Wo wir uns nicht wunderten, dass in »modernen« Sagas, wie Laxdœla und Gíslasaga, die personale Erzählsituation stärker vertreten war, so ist es auch nicht erstaunlich, dass diese beiden Sagas viel direkte Rede aufweisen. Um so merkwürdiger ist indessen wieder, dass die alte Heiðarvígasaga so viel weniger auktorial verfährt als man von alten, »trockenen« Erzählungen erwarten dürfte. Auch hier zeigt sie sich in ihrer Darstellung eher ausgesprochen neutral als auktorial.

Ein merkwürdiges Licht wirft diese neutrale Darstellung ausserdem noch auf die Tempora. Wo ein auktorial verfahrender Erzähler sein Interesse daran hat, die Fiktion, dass er Wahres, Vergangenes, wirklich Geschehenes mitteilt, aufrecht zu erhalten, und sich dabei vorzugsweise des Präteritums bedient, verbleicht der ursprüngliche Wert des Tempus eher bei personaler, bzw. neutraler Darstellung. Auffallend ist in der Heiðarvígasaga der häufige Gebrauch des Präsens, aber auch der jähe Wechsel der beiden Tempora, der wieder zeigt, dass Zeit und Tempus sich in der Saga keineswegs decken.[1] Stanzel behauptet, dass bei personaler Darstellung eine Anzahl von Erzählelementen neutralisiert wird, und er bemerkt richtig: »So wird z.B. im Zusammenhang einer personal oder neutral vermittelten Szene den Inquitformeln, den kurzen regieartigen Anweisungen, die gern in den Dialog eingefügt werden, und

[1] Vergl. dazu meinen Aufsatz: Zeit und Tempus in der Saga, ANF 76.

möglicherweise auch dem verhältnismässig objektiv gehaltenen, eng dem Geschehen auf der Szene folgenden Handlungsbericht jede auf den Erzählakt eines auktorialen Erzählers verweisende Bedeutung genommen.«[1] Es ist wohl daher auch erklärbar, dass sich gerade bei den verba dicendi so viele Vermischungen von Präsens und Präteritum finden. Abkürzungen in den Handschriften, von denen z.B. Turville Petre berichtet[2], lassen nicht erkennen, ob man für das *s* entweder *segir* oder *sagði*, *svarar* oder *svaraði* lesen soll. Für die neutrale Darstellung jedoch wird dieses Problem irrelevant: jeder Bezug auf die Erzählsituation, der hier nur durch nähere temporale Bestimmung zustande gebracht werden könnte, fehlt. Nur die Situation lebt, d.h. die mitgeteilte Situation, die Szene.

Es ist nicht von ungefähr, dass man gerade anlässlich dieser neutralen Darstellungsweise behauptet hat, es sei hier kein Erzähler tätig, sondern die Erzählung erzähle sich selbst. Das ist metaphorisch ausgedruckt, denn letzten Endes wird jede Erzählung, jeder Roman, jede Saga von einem Autor geschaffen. Der Autor ist nach dieser Auffassung jedoch nicht mit dem Erzähler identisch. »Der Erzähler des Romans — das ist nicht der Autor, das ist aber auch nicht die gedichtete Gestalt, die uns oft so vertraut entgegentritt. Hinter dieser Maske entsteht der Roman, der sich selber erzählt, steht der Geist dieses Romans, der allwissende, überall gegenwärtige und schaffende Geist dieser Welt.«[3] Allwissend könnte man auch den Geist der Welt der Saga nennen, wenn es uns nicht zu mystisch vorkommen würde. Allwissend ist sicherlich der Erzähler im Rahmen seiner Geschichte, insoweit er das noch Kommende überschaut, es einteilen und gliedern kann. Nicht jedoch besitzt er die olympische Perspektive des rein auktorialen Romans; zugunsten der Wirklichkeitsillusion verzichtet er freiwillig darauf. Ein Beispiel dafür bietet das bekannte Gespräch zwischen Styrr und Snorri goði in der Eyrbyggja (Kap. 28). Ersterer holt sich bei Snorri Rat, wie er sich die unleidlichen Berserker vom Halse schaffen soll. Beide gehen Helgafell hinauf: *Síðan gengu þeir á fjallit upp ok sátu þar á tali allt til kvelds; vissi þat engi maðr, hvat þeir tǫluðu. Síðan reið Styrr heim.* Auch der Erzähler tut so, alsob er es nicht weiss; aus der Fortsetzung zeigt sich jedoch, wie Snorri eine List angegeben hat, durch welche Styrr die Berserker aus dem Wege räumen kann.

Allwissend ist der Erzähler der Saga also nicht. Natürlich weiss er,

[1] F. Stanzel, a.a.O. S. 95.

[2] G. Turville-Petre, Víga-Glúmssaga, London 1940, Introduction p. lv.

[3] W. Kayser, Wer erzählt den Roman? a.a.O. S. 98.

was er erzählt, aber noch besser weiss er, wie er erzählt. Er verzichtet bewusst auf eine olympische Überschau des Ganzen und verengt seinen eigenen Gesichtswinkel. Friedman, der den literarischen Gesichtspunkt nach verschiedenen Massstäben einteilt, unterscheidet zwischen Editorial Omniscience und Neutral Omniscience. Bei der erstgenannten Perspektive haben wir es mit der rein auktorialen Erzählsituation zu tun; der Autor ist völlig frei, sich in seine Erzählung einzumischen, er waltet wie ein Gott in seiner eigenen Schöpfung. »The *tendency*, however, in Editorial Omniscience is away from scene, for it is the author's voice which dominates the material, speaking frequently as »I« or »we«.«[1] Der Autor einer Saga macht sicherlich keinen verschwenderischen Gebrauch von dem Pronomen der ersten Person, wie wir festgestellt haben; ausserdem zeigt er gerade grosse Vorliebe für die szenische Gestaltung. Bei Friedmans Neutral Omniscience haben wir es nicht mehr mit einem sich bemerkbar machenden Erzähler zu tun, aber auch hier wird eher indirekt als szenisch vorgestellt. Seine Multiple Selective Omniscience nähert sich stärker der Erzählsituation der isländischen Saga; man hört hier 'niemandem' zu, der Erzähler scheint verschwunden zu sein, und die Gedanken der Personen werden im Einzelnen konsekutiv wiedergegeben, d.h. szenisch gestaltet und nicht nachträglich vom Autor geordnet. Wenn Friedman jedoch die Romane von Virginia Woolf als Beispiel dafür heranzieht, sehen wir ein, dass diese Art der Omniscience für die Saga auch nicht ganz zutrifft.

Die neutrale Erzählsituation, die wir in der Saga vorwiegend antreffen, weil sie die wenigen Äusserungen der auktorialen und personalen Erzählhaltung überschattet, gipfelt in einer Art Fernrohrperspektive: es wird gleichsam von beträchtlicher Entfernung zugesehen — der Erzähler mischt sich nicht ein — und doch deutlich, gleichsam vergrössernd oder näher herbeiziehend dargestellt — die Gestalten werden von aussen her gesehen und durch ihr Äusseres kennen wir ihr Inneres. Wie Sveinsson sagt: »The Icelandic sagas begin by relating events — but, almost before we realize it, their main purpose turns out to describe people. They never neglect the events, but people are described as they manifest themselves in the events, through their actions and words. People are described from without as if an intelligent witness were telling the story.«[2] Der Autor bleibt also im Hintergrund, er bringt keine Moral

---

[1] N. Friedman, Point of View in Fiction: The Development of a Critical Concept, PMLA LXX (1955), 1160—1184.

[2] E. Ó. Sveinsson, a.a.O.

an, er »pretends not to have any hand in it at all.« Und da sind wir fast wieder bei der Auffassung von der Saga, die sich selbst erzählt.

Auf Grund dieser Arten des Erzählens, der auktorialen und der personalen, bzw. neutralen Erzählsituation, hat man versucht, eine neue Typologie des Romans auszubilden. Weiter als Norman Friedman, der bloss eine Anzahl von verschiedenen Situationen unterschied, ging dabei Stanzel, der seine drei Erzählsituationen zur Grundlage einer neuartigen Typologie machte. Mit der Ich-Erzählung, die wir hier nicht erwähnt haben, weil sie für die Saga nicht kennzeichnend ist — nur die *æfisaga* als epische Einlage, z.B. in der Egilssaga einhenda ok Ásmundar berserkjabana, kennt diese Situation —, stellt Stanzel sie auf einen Kreis: er fängt oben mit der auktorialen Erzählung an, dreht nach links unten, wo als logischer Übergang die Ich-Erzählung erscheint (sie ist im Grunde auktorial, neigt aber zum Personalen), dann weiter nach rechts unten, wo die personale Erzählung sich befindet, und endet dann wieder rechts nach oben, wo er dem Ausgangspunkt, der auktorialen Erzählsituation, wieder begegnet. Es leuchtet unschwer ein, dass wir die Saga rechts oben zu stellen hätten: zwischen auktorial und personal/neutral, mit einer starken Tendenz zum letzteren Typ. Doch legt eine solche Einteilung einen zu starken Zwang auf. Für den Roman lässt sich bereits kein reiner Typ finden, für die Saga gilt dies um so stärker. In jeder Saga treffen wir die verschiedenen Erzählsituationen vermischt an. Es wäre unmöglich, z.B. für die Egilssaga einhenda einen Platz auf Stanzels Kreis zu finden. Zuerst verfährt der Erzähler dieser romantischen Geschichte auktorial, bald erscheinen aber Dialoge: es wird neutral dargestellt. Dann kommen als selbständige epische Einlagen die Lebensgeschichten von Egill und Ásmundr, in der dritten Person wiedergegeben, und die *æfisaga* von Arinnefja in der ersten Person. Hier wird die Erzähldistanz der auktorialen Geschichte beibehalten: es gibt einen Spalt zwischen dem erlebenden Ich und dem erzählenden Ich, wo die Frau z.B. erzählt: *Faðir minn Qskruðr ok móðir áttu XVIII dœtr, ok var ek yngst af þeim, ok var þat allra manna mál, at ek vœri vœnst af þeim* (Kap. 12). Diese Lebensgeschichte mündet dann wieder in die Saga aus, d.h. die dargestellte Wirklichkeit der *æfisaga* wird ausgeweitet bis sie ihre Folgen in der dargestellten Wirklichkeit der Saga erhält: Egill einhendi bekommt seinen verlorenen Arm zurück.

Freilich ist diese Saga ein spätes Produkt der Nachblüte des einst so hervorragenden Sagaschrifttums. Künstlerisch und inhaltlich vermag

sie uns kaum zu fesseln; erzähltechnisch ist sie jedoch nicht unbedeutend. Sie zeigt Strukturmerkmale, die man erst am Ende einer langen Entwicklung erwarten darf. Es ist allgemein anerkannt, dass die Tendenz der Erzählkunst stets weiter von der auktorialen Erzählsituation abführt; die Entwicklung des Romans zeigt es, und das Beispiel der hier besprochenen lygisaga könnte das bestätigen. Im grossen Ganzen ist aber Vorsicht geboten, wo wir doch gesehen haben, dass die Entfernung von der auktorialen Erzählsituation nicht immer ein Indiz für hohes Altertum ist: die Heiðarvígasaga liess das deutlich erkennen.

Wo jedoch das Erkennen der Erzählhaltung und der Perspektive keinen brauchbaren Stützpunkt weder für eine Typologie, noch für eine Chronologie der Sagas verschafft, ist die Untersuchung schlechthin der Erzählart keineswegs belanglos. Sie zeigt, dass vieles, sehr vieles, was man erst anhand des modernen Romans entdeckt hat, schon in der Saga vorhanden ist. Sveinsson unterscheidet drei Werte der isländischen Sagas. Zunächst seien sie von grosser Bedeutung für die Isländer selbst. Sie vermitteln Kenntnisse über die älteste Geschichte und Kultur des Landes und bilden einen Stimulans für die Nachwelt, sogar für die heutige. Zweitens haben sie diesen gleichen Wert für ganz Skandinavien. Die Heimskringla könnte als norwegische Nationalliteratur gelten. Und drittens erblickt Sveinsson einen universalen Wert in den Sagas. In literarischer Darstellung und in Charakterschilderung sind sie einzigartig in der mittelalterlichen Literatur. »In all these respects the sagas are the forerunners of Western literature of later times«, fügt er hinzu.

Tatsächlich sind sie das; die Saga erscheint uns nicht selten als Vorläufer des modernen Romans, und literarwissenschaftlich liegt ihr Wert für einen erheblichen Teil eben in diesem Umstand. Fabel und Komposition, Strukturmerkmale, die man in dem Roman findet, wie Vorausdeutungen, die man sonst in der Bibel und im Drama der Antike nachweisen kann, es sind ebensoviele Erscheinungen, die man auch an der isländischen Saga demonstrieren kann.[1] Bericht und Szene, direkte Rede und künstlerisch gestalteter Dialog, Erzählsituationen und sogar die Ich-Erzählung, alles dies ist in der Prosaliteratur in Form der Saga längst vorhanden, bevor überhaupt vom prosaischen Roman die Rede ist. Sogar in der Entwicklung der Sagakunst beobachten wir die gleiche Tendenz wie bei der Entwicklung des Romans. Hier finden sich die Autoren oft im Kampf mit sich selbst: Cervantes erklärt sich gegen das Lesen von Romanen, Madame Bovary wird als verdorben von schlechten

[1] Siehe auch Staffan Björck, a.a.O. s. 66.

Romanen dargestellt, Defoe und Richardson betonen den Ernst ihres Anliegens und verurteilen die Unwahrheiten, die man in Romanen findet.[1] Gleichfalls sind die Autoren der späteren Sagas bestrebt, ihre Werke als wahr anzubieten. Wahrheit heisst für sie noch Tatsachenwahrheit, die Übereinstimmung einer sprachlichen Aussage mit einem Sachverhalt, die man philosophisch als die *adaequatio orationis ad rem* bezeichnet.[2] Wo die Grenzen, die das Mögliche vom Unmöglichen trennen, immer enger geworden sind und für unser Gefühl einer wissenschaftsbestimmten Vorstellung entsprechen, lag im Mittelalter der Horizont, hinter dem sich das Unglaubliche befand, viel weiter. Der Begriff der Wahrheit hat sich im Laufe der Zeit verwandelt, und wo man die Beweise dafür im Roman gesucht und gefunden hat, hätte man sich der Saga zuwenden können, um für Jahrhunderte früher die gleiche Feststellung zu machen. Dass die Autoren sich der Phantastik ihrer Erzählungen bewusst waren und diese als Wahrheit zu präsentieren versuchten, zeigen Apologien wie der ausführliche Prolog in der Flóressaga konungs ok sona hans oder die Ausführungen in der Gǫngu-Hrólfssaga.[3]

Ein moralisierendes Element sucht man in den Sagas schliesslich vergeblich. Wo die ältesten Romane nicht ohne dies auskommen konnten und sich erst im Laufe der Zeit von diesem Moral befreit haben, was man als Sieg der erzählenden Kunst angesehen hat[4], sind die Sagas hiervon immer frei gewesen. Wenn schon von einer moralisierenden Tendenz die Rede sein könnte[5], zeigt sich, dass diese sich ungezwungen in die geistige Struktur des Werks einfügt, ohne dass durch ihr Vorkommen den erzählkünstlerischen Eindruck gestört wird. (Wir sehen hier von der am Ende einiger Sagas offensichtlich später angebrachten christlichen Moral ab.) So gibt die Saga in vielerlei Hinsicht ein bemerkenswertes Beispiel von reiner, hochentwickelter Erzählkunst, lange bevor der Prosaroman entstand und sich mühsam zu seiner heutigen raffinierten Form entwickelte. Es liegt wohl an dem Fehlen einer Kontinuität zwischen Saga und Roman, dass man bei aller Verschiedenheit die schlagenden Übereinstimmungen zwischen beiden Erzählarten so lange übersehen hat.

[1] Vergl. Staffan Björck, a.a.O. s. 41.

[2] Siehe dafür W. Kayser, Die Wahrheit der Dichter. Wandlung eines Begriffes in der deutschen Literatur, Hamburg 1959, S. 10.

[3] Vergl. meinen Aufsatz: Saga und Wirklichkeit, ANF 72 (1957), 193—205.

[4] R. Koskimies, a.a.O. S. 260.

[5] Beispiele davon in meiner Dissertation: Ethics and Moral in Icelandic Saga Literature, Assen (Holland) 1955.

ANNE HOLTSMARK

Harald Gille, en *sending*.

Sverres saga gir kong Magnus Erlingsson et godt ettermæle. Sverre selv beklager at han og Magnus ikke hade lykke til å bli venner, og forfatteren av sagaen, abbed Karl Jónsson[1], tegner et meget sympatisk billede av ham. Han var vakker og vennesæl og elsket av folk i landet. Sagaen sier «det tror vi især kom av at *ǫllu landzfolkino var sva kært allt af-kvæmi Sigurdar konungs iorsala-fara oc Eysteins konungs bropur hans. En þeir hotuðuz við ætt Haralds gilla oc villdu þeiri firir-coma. colluðu þa hina verstu sending hafa comit i land er hann com i Noreg*[2]». Magnus var som bekjent Sigurd Jorsalfares dattersønn, og Sverre Harald Gilles sønnesønn — etter hva han selv sa. Abbed Karl vil føre Sverres upopularitet hos landsfolket, det vil vel si høvdingene, tilbake til Harald Gille; om ham ble det sagt at det var den værste *sending* som noen gang er kommet til Norge da han kom.

Det er ingen tvil om at ordet *sending* er brukt in malam partem, det burde vært med i den samling skjellsord og utnemne som Indrebø har med i sin Innleiding til sagautgaven s. LXIII f. Men ingen av de tre betydninger hos Fritzner kan regnes som skjellsord: gave, budskap, rett mat. Vígfússon har med henvisning til Jón Árnason, Íslenzkar þjóðsögur... også «a ghost, raised and sent by a wizard to an enemy is called sending», og Blöndal likedan: «Genganger, som utsendes for at dræbe et Menneske: senda e-m s.». Hans kilde er vel den samme som Vígfússons.[3]

Det er en betydning som kommer skjellsordet betydelig nærmere. I

---

[1] Abbed Karl Jónsson var i Norge 1184—1188, hans del av sagaen har iallfall gått til etter Magnus's fall 1184, selv om det intime samarbeid med Sverre har rukket bare til ca. 1179.

[2] Sverris saga, utg. ved Gustav Indrebø, Kristiania 1920, s. 103 f.

[3] Jón Árnason: Íslenzkar þjóðsögur og æfintýri, I—II, Lpz. 1862. Avsnittet om sendingar står b. I, s. 317—354, i den nye utgave ved Árni Böðvarsson i 5 bind, Reykjavík 1954, står den b. I s. 304—339.

denne mening er ordet gransket av Nils Lid i to artikler i Maal og minne og av I. Reichborn-Kjennerud,[1] og de har kommet med så mange opplysninger at det lønner seg å se på stedet i Sverres saga om igjen.

Etymologisk er *sending*, f. greit, samgermansk, verbalabstrakt til *senda*, v., fra å betegne handlingen, kan det gå over til konkret, det sendte. Når det i isl. har fått den pregnante betydning «en dauing, et gjenferd, som blir sendt», må det regnes som en eufemisme; man kvier seg for å si rett ut hva som sendes og bruker den nøytrale, altomfattende verbalavledning som ikke sier noe om objektets art. Det ser ut til at den pregnante betydning av *senda e-m sendingu* 'sende en dauing på en' ikke har vært kjent utenfor nordisk, og selv der innskrenker den seg til eldre islandsk; i norsk og svensk kan 'sending' vel ha betydning av 'noe vondt som er sendt med trollskap', men det trenger ikke være noe fra dødsriket. Nils Lid nevner sv. 'spåsänning' hvor 'spå-' betyr trolldom, Reichborn-Kjennerud har 'sending' i no. dial. som sykdomsnavn; det er ikke noen bestemt sykdom, men det tenkes at den er 'sendt' på en, kommer gjennom luften uten påviselig årsak. Fra norrønt har han et eksempel fra den lengste saga om Olav den hellige, det står i den innskutte tåtten om Egill Hallsson og er bare overlevert i Flateyarbok, Thomasskinna og Bergsbók,[2] dvs. islandsk sent 14. årh. og 15. årh. Det fortelles at en mann kom løpende på berget ovenfor der kongens skip lå, han roper, men det blir ikke svart, da kaster han hanskene ombord i skipet *ok syndizst þeim suo sem dust ryke af þeim* Flat., *ok rauk ur dust* Thom., *hravt or dust* Berg.; det kom *sótt*, sykdom, ombord og Egill ble hårdt angrepet, men hellig-Olav helbredet ham; for sikkerhets skyld tok kongen et klede for ansiktet før han la hånden på den syke. I Flat. kaller mannen det han kaster en *sending*, i alle hskr. har kong Knut kjøpt en finn til å kaste sotten på kong Olavs menn. Det er trolldom.

I Qrvar-Odds saga er sendingen mer bastant; en jotun har oppdaget at Odd og hans felle sitter i en liten båt innunder berget hans og lytter til hva han sier. *Nú skal ek senda þeim sendingu*, sier han, og slynger tre kjempesteiner etter båten, men traff jo ikke, så Odd kom unna.[3]

I Jón Árnasons Íslenzkar þjóðsögur er det en egen bolk om *sendingar*[4];

---

[1] I. Reichborn-Kjennerud: Norsk trolldomsmedisin I og II, Oslo 1927 og 1933. (Skrifter utg. av Videnskapsakademiet i Oslo, Hist. philos Kl. 1927, nr 6, 1933, nr. 2).

[2] Alle tre hskr. utg. Saga Óláfs konungs hins helga, utg. av O. A. Johnsen og Jón Helgason, Oslo 1941, b. I, s. 778—792.

[3] Qrvar Odds saga, hg. R. c. Boer, s. 43 f.

[4] Utg. Leipzig 1862 b. I s. 317—345, 2. utg. Reykjavík 1954, b. I s. 304—339.

sagnene har alltid tre «personer», trollmannen, den han vil føre vondt over og en *draugr*, dvs. en død som er vekket opp, og som trollmannen sender i vei for å drepe eller iallfall skade. Det er ikke helt ufarlig å vekke en død opp av graven, dauingen kan vende seg mot den som vekker ham opp, og islandske gjengangere er temmelig håndfaste; det er rådelig å velge en barnegrav som utgangspunkt. I sagnene har sendingen flere skikkelser, en liten gutt, bitteliten; han kan skape seg om og blir narret til å skape seg om til en flue, som en så kan stenge inne i et hult bein, glass e. l., og om du så av vanvare kommer til å slippe den ut, forlater den åstedet med et brak. Sendingen kalles *draugr*, *draugsi* og ofte *púki*; den er en *uppvakningr*. To *galdramenn* er fiender, de *sendust sendingum á*, det er dauinger de sender. En trollmann kan true med å *senda e-m sendingu*, og da må en være på vakt; en tåkedott, søvnighet, en flue, en liten gutt kan være den livsfarlige sendingen.

Nils Lid har gjenkjent *sending* i sykdomsnavnene alvskot og finnskot[2], de er «i nært samband med den gamle dødskulten, med truene um attergangarar og um dei vette som dei frå gamalt tenkte seg som avlidne menneske» (MM 1921:37). *Alfr*, m. er en død, en underjordisk som bor i graven; det er ikke riktig å snakke om sjel om vi på kristen vis tenker oss sjelen adskilt fra legemet. Men alvene tilhører de dødes verden, og de er farlige for levende mennesker fordi de vil ha dem med seg til sin verden. Alvskot er et fenomen som er kjent over hele norden. Finnene ble regnet for å kunne trolldom, slik at i norrøn litteratur er *finnr* nesten synonym med *galdramaðr*; når en finn opptrer, må vi vente oss noe overnaturlig. Reichborn-Kjennerud uttrykker seg slik: sendingene var sykdomsvetter, de var opprinnelig representanter for de dødes sjeler, særlig hadde finnene ord på seg for å «sende» vondt, de har luftens vonde ånder i sin tjeneste.[3] I b. II sier han: sending, vond sending eller utsending, er også en sykdom som skal komme gjennom luften. Sykdommen sier de er utsendt eller påsendt av vonde mennesker ved trolldom. Navnet er hos oss kjent i Østfold, Namdal, og Sunnhordland, foruten i Sverige og på Island, men svarer ikke til noen bestemt sykdom.[4] I artiklen Gand og tyre trekker Nils Lid parallell mellom «gandfluen» som hører til i lappisk trolldom og «fluen» som den islandske *sending* forvandler seg til. Forestillingen er beslektet, mener han, med sagn om djevelen som blir narret

---

[2] Alvskot og finnskot, Maal og minne 1921, Gand og tyre, sst. 1927, opptr. i Trolldom, 1950, s. 37.

[3] Norsk trolldomsmedisin I, s. 7 og s. 20.

[4] A.a. II, s. 9.

til å gjøre seg så liten at han kan manes inn i et lite hull, f. eks. i et økseskaft så øksen hugger av seg selv.

Den siste parallellen interesserer oss: *sendingin* blir i Island også kalt *púki*, og det er som bekjent også et gammelt navn på djevelen. I kristen tid er djevelen hersker i dødsriket, han har sine engler som han kan sende ut likesom Vårherre sender sine fra himmelen.

«Gand» er etter Nils Lid tenkt som et lite levende vesen som trollmannen sender ivei, gandfluen. Han fortsetter: «Eit anna slag «utsendingar» som er tenkt sendt som «finnskot», er små beinfliser som skal finnes i holdet på krøtter og folk». Det er mulig riktig å peke på i denne sammenheng at de islandske galdramenn bare trengte en liten del av en knokkel av en død for å få i stand en *sending*; om man greier å besverge trolldommen f. eks. ved å si Jesu navn, kan det hende at en finner beinsplinten. Men det er i de islandske sagn ikke tale om å finne den *i* folk, som et skudd, så det er vel tvilsomt om de to forestillingene har noe med hverandre å gjøre.

Det har vært hensikten hittil å finne ut hvilke forestillinger som abbed Karl kan legge i uttrykket *en versta sending* om Harald Gille. Han sier det ble brukt av Sverres motstandere, og de har dermed villet si at Harald og hans ætt er sendt av den vonde. Sverres tilhengere har ment noe annet, i den talen Svina-Peter holder til Bergensmennene etter kong Magnus's fall, sier han blant annet: *takit nu við Sverri konungi er guð hefir sennt yðr* 'ta imot kong Sverre som Gud har sendt dere'[1], det kan være protest mot det vi får høre like etter, at landsfolket kalte Harald Gilles ætt for den verste *sending* som var kommet i Norge[2]. Og i talen Sverre selv holdt ved samme anledning sier han: noen sier at Sverre er seiersæl og klok, da blir det svart at det er vel ikke noe rart så mye som han har gjort for å bli det, han har gitt seg til fanden. Noen sier at jeg er djevelen selv og kommet fra helvete, og han er nå løs og jeg er blitt til av ham — *se hann lavs orðinn, en ec muna nu af orðiɴ*.[3]

Borgerkrigstidens oppfatning av Harald Gille og hans ætt kommer frem i sagaens fortelling om en drøm som Sigurd Jorsalfare hadde før Harald kom. Den er referert i Morkinskinna og Heimskringla og har hørt til i den eldre saga som er kilde for Morkinskinna når det gjelder Magnus berrfots sønner; Eirik Oddssons Hryggjarstykke begynner med Haralds komme. Eiriks bok er tapt, men stykker av den er tatt opp av

---

[1] Sverres saga, utg. Indrebø, s. 103.
[2] Sst. s. 104.
[3] Sst. 105.

senere sagaforfattere; den har omfattet tiden fra Sigurds død 1130 til Sigurds Slembes død 1139, mulig har den vært fortsatt etterpå, men var iallfall avsluttet før Sverre kom til Norge.[1] Drømmen er slik: Sigurd Jorsalfare syntes han stod ute på Jæren og så utover havet. Da kom det en tåke (eller svart sky, *sorti*) inn mot land, da den kom nærmere, viste det seg et stort tre i den, med røtter i havet og grener som gikk til himmels. Da treet nådde stranden, gikk det i stykker, og deler av det drev i land langs hele Norges kyst. Kongen ba sine menn tyde drømmen men ingen torde, og så måtte han tolke den selv: Det skulle komme en mann til Norge, og hans ætt skulle spre seg over hele landet. Og i neste kapittel kommer altså Harald Gille.[2]

Treet som symbol på en ætt er et almindelig drømmemotiv, så det trenger ingen kommentarer. Om drømmen er laget av sagaens forfatter, eller om den ble fortalt i kretser i Norge som heldte til det parti som støttet den gamle kongeætten, er også uvesentlig for det spørsmål det gjelder her. Det er derimot grunn til å feste seg ved at synet begynner som en *sorti*, sky eller tåke. Det er også en *sendings* manifestasjon, den kan vise seg først som en *gufa*[3]. Drømmen som varsler Haralds komme, har drag som minner om en sending, og det skal vel få publikum til å tenke på slikt. Det gjorde da også folk på Sverres tid, abbed Karl og Sverre selv.

Slik Harald Gille er skildret i Morkinskinna og Heimskringla har han også noe uhyggelig over seg. Han var irsk, snakket ikke godt norsk, hans utseende og atferd var fremmed. Han underkastet seg en gudsdom som var strengere enn noen hadde hørt om før, gik på 9 (eller 7) glødende plogjern og kom vel fra det, han løp overnaturligt fort, han bryter den ed han har svoret Sigurd Jorsalfare så snart denne er død, han er unaturlig grusom. Samtiden må tro at han har overnaturlig hjelp, og hans fiender mener jo da at det er fanden som hjelper ham. Hans ættlinger har tilnavn som ikke er gitt av venner: Sigurd *Munn*, Inge *Krokrygg*, Eystein *Meyla*. Og så nå alle Sigurd Munns sønner med Sverre i spissen: Harald var ikke konge i mer enn 6 år, men han hadde 3 sønner som alle ble konger, og 3 døtre som ble gift med storfolk, så en kan vel si at «treet drev i land over hele Norge». De var ikke *sammædra* og holdt ikke fred, med Harald begynner borgerkrigene.

---

[1] Morkinskinna. Ugd. Finnur Jónsson, Kbh. 1932, s. XXX f.

[2] Mks. s. 395, Snorri Sturluson: Heimskringla, udg. Finnur Jónsson, Kbh. 1911, s. 547.

[3] Isl. þjóðs. 2, I, s. 324, 334.

Men nå er det grunn til å sjekke opp kronologien. Eirik Oddsson var i Norge og skrev så langt som til Sigurd Slembes død 1139,[1] mulig noe lenger. Da var Haralds barn enda små, og Erling Skakkes sønn Magnus var ikke konge før 1163. Kapitlet om drømmen forutsetter en tilstand etter Haralds død, han etterlot seg 3 sønner og 3 døtre, som senere alle ble gift med stormen. Det er ikke bevist, men det er sannsynlig at drømmen hører til Sverretidens historieskriving. Morkinskinna, også «den eldre», tør være skrevet etter Sverres tid. Men den mann som først skrev drømmen, enten han forfattet den eller gjenga noe han hadde hørt, vil ha kunnet kalle Harald en *sending*; det kan være et fiendtlig ord folk brukte om han og har da hjulpet til å lage billedet i drømmen.

Ordet *sending* i Sverres saga er brukt som skjellsord. Det hører semasiologisk sammen med betydningen av *senda* med underforstått objekt 'sende trollskap'. Fra førkristen tid har denne trollskapen hatt forbindelse med de døde, og forbudet i lovene mot å *vekia troll upp* tør være der nettopp for at ikke folk skal ha lov til å benytte seg av de døde når de vil noen til livs. I kristen tid har djevelen fått dødsriket til rådighet, og i de islandske sagn om *sendingar* kan sendingen kalles *púki*. I det norske sykdomsnavn *alvskot* som blir sendt på en, har vi også en minnelse om de døde. I Sverres saga er djevelen lengst fremme i tanken. I stedenfor *hin versta sending* kunne det vært sagt «en fandens sending», med tanke på trollskap, *troll* som er vakt opp, djeveler som er sluppet løs.

Leksikalsk vil det si at betydning 4 hos Vígfússon og Blöndal ikke bare er nyislandsk, men kan dateres tilbake til 13. århundre.

---

[1] Hkr. s. 593.

ROLF HELLER

Laxdœla saga und Bischofssagas.

Elisabeth Karg-Gasterstädt zum 75. Geburtstag gewidmet.

Die überarbeitete Fassung der Þorláks saga biskups unterscheidet sich von der ursprünglichen in erster Linie dadurch, daß in ihr ausführlich berichtet wird, welch schweren Stand Bischof Thorlak gegenüber den Großen des Landes hatte. Besonderes Augenmerk ist auf die wiederholten ernsten Zusammenstöße Thorlaks mit Jon Loptssohn, dem Haupt der mächtigen Oddi-Familie, gelegt. In der ursprünglichen Þorláks saga wird dieses Thema nur angedeutet. Der Grund für diese Zurückhaltung dürfte — wie allgemein angenommen wird — darin zu suchen sein, daß die Saga in der Umgebung von Thorlaks Nachfolger im Bischofsamte, Paul Jonssohn, verfaßt wurde. Ihm als Sohn Jon Loptssohns und der Schwester Bischof Thorlaks, Ragnheid, mußte daran gelegen sein, daß die Erinnerung an die Zwistigkeiten zwischen seinem Vater und seinem Mutterbruder nicht aufgefrischt wurde, da neben anderem auch das außereheliche Zusammenleben seiner Eltern zu heftigen Angriffen Thorlaks Anlaß gegeben hatte.

Der Bearbeiter der Þorláks saga, der wohl erst geraume Zeit nach dem Tode Pauls (1211) zur Feder griff, brauchte darauf keine Rücksicht mehr zu nehmen. Ihm danken wir daher im wesentlichen unser Wissen über Thorlaks Verhältnis zu Jon Loptssohn. In keiner Quelle steht dieser große Häuptling des 12. Jahrhunderts so deutlich vor uns wie in dem in die ursprüngliche Þorláks saga eingeschobenen Oddaverja þáttr. Neben Jon tritt in ihm noch Högni von Bœ im Borgarfjord als Widersacher Thorlaks auf.

Bei der herausragenden Stellung Jon Loptssohns im ausgehenden 12. Jahrhundert und dem weitreichenden Einfluß seiner Nachkommen in den ersten Jahrzehnten des 13. Jahrhunderts ist es nicht zu verwundern, daß der Oddaverja þáttr über den engeren Familienkreis der Oddi-Leute hinaus aufmerksame Hörer und Leser gefunden hat. Einer von ihnen ist

aller Wahrscheinlichkeit nach der Verfasser der Laxdœla saga gewesen. In seinem Werke finden sich nämlich Partien, die — in Wortlaut und Motiv — an den Þáttr erinnern. Die entsprechenden Textstellen werden zum Vergleich nebeneinander gesetzt. —

Freunde begleiten den geachteten Gast (Bischof Thorlak — Kjartan) beim Wegreiten, weil sie fürchten, daß seine Gegner (Högni von Bœ — die Osvifrssöhne und Bolli) einen Hinterhalt gelegt haben. Unterwegs werden sie jedoch mit freundlichen Worten zur Umkehr bewogen. Sie verhehlen ihre Besorgnis nicht, geben aber dem Wunsche nach.

Jüngere Þorl. s. bisk. c. 21[1] —

»einn tíma gisti heilagr Þorlákr biskup í Reykjaholti, at Magnúsar prests. hann reið við flokk manna suðr undir Múlafell með herra biskupi, ok at skilnaði mælti hann: ‚veit ek at penna dag munu þér liðs þurfa, ok því hafða ek marga menn með mér; vil ek fylgja yðr til þess at ek veit yðr hættulaust vera‘. ... biskup svaraði: ‚haf þökk firir fylgd þína ok trúleika; en þú skalt heim ríða ok fara vel; undir guði er vár ferð; ekki mein munu Bœjarmenn mér gera‘. Magnús svarar: ‚svá skal vera sem þér vilit, en segja vildi ek yðr hvat varast var, ok láta til reiðu mitt föruneyti‘ ... riðu Reykhyltingar þá heim, en biskup fór fram til Grímsár.«

Laxd. c. 48[2] —

»Kjartan sitr ... á Hóli ... þeir riðu með Kjartani á leið alls tólf saman ... mælti Kjartan, at þeir Þorkell mundu snúa aptr. Þorkell kvazk ríða mundu, þar til er þrýtr dalinn. ok þá er þeir kómu suðr um sel þau, er Norðrsel heita, þá mælti Kjartan til þeira brœðra, at þeir skyldu eigi ríða lengra ... Þorkell hvelpr svarar: ‚þat munu vér nú veita þér at ríða nú eigi lengra, en iðrask munu vér þess, ef vér erum eigi viðstaddir, ef þú þarft manna við í dag‘. þá mælti Kjartan: ‚eigi mun Bolli frœndi minn slá banaráðum við mik ...‘ síðan riðu þeir brœðr vestr aptr.«
c. 49 — *»nú ríðr Kjartan suðr eptir dalnum ...«*

---

[1] Die jüngere Þorláks saga biskups wird zitiert nach der Ausgabe von 1858, Biskupa sögur, gefnar út af Hinu íslenzka bókmentafélagi, Kaupmannahöfn, I. Bd., S. 263 ff. — Alle Zitate werden in Kleinschreibung gegeben.

[2] Die Laxd. wird zitiert nach der Ausgabe von Kålund, udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, XIX, København 1889—1891.

In beiden Fällen folgt das Zusammentreffen mit den im Hinterhalt liegenden Gegnern.

Ist es in diesem — die Auseinandersetzungen mit Högni von Bœ betreffenden — Bericht eine geschlossene Handlungseinheit, die ebenso geschlossen in der Laxd. wiederkehrt, so fallen in der Wiedergabe der Zwistigkeiten zwischen Jon Loptssohn und Thorlak einzelne Wortfolgen auf, die an verschiedenen Stellen der Laxd. ein Gegenstück haben.

c. 23 — »*hættið yðr ekki undir vápn heljarmannsins*«	c. 39 — »*hvárt þá væri betr ráðit at hafa þar lagit sjálfa sik í hættu við heljarmenn slíka*« c. 57 — »*þykki mér þú miklu til hætta, hversu ferðin teksk, en at eiga við heljarmann slíkan*«
c. 23 — »*fara mun ek sem ek hefi ætlað*«	c. 48 — »*fara mun ek (=Kjartan), sem ek hefi áðr ætlat*« c. 33 — »*Gestr ... kvazk þó mundu ríða, svá sem hann hafði ætlat*«
c. 23 — »(*biskup*) *gekk til kirkju, sem hann hafði ætlat*« c. 24 — »(*biskup*) *bað þá ekki óttast, ‚þviat til mín en eigi til yðar er sjá leikr gjörr‘*«	c. 76 — »*gekk Guðrún til kirkju, svá sem hon hafði áðr ætlat*« c. 37 — »*til hans (=Kára) var leikr gørr*«.

Die letzte Parallele ist besonders auffällig, weil diese Wortverbindung selten ist und das von der Laxd. in diesem Zusammenhang geschilderte Zaubertreiben zuvor nur als »*seið*« und »*seiðlæti*« bezeichnet wird.

Auf Gedanken und Motive, die in ähnlicher oder gleicher Form in der Laxd. erscheinen, stößt man in der Þorláks saga auch außerhalb des Oddaverja þáttr. Verschiedentlich findet man dabei Wortmaterial, das in der Sagaliteratur nicht häufig verwendet worden ist. Für den Vergleich ist hier allerdings die ältere ursprüngliche Þorláks saga heranzuziehen, da in der jüngeren Fassung der Wortlaut an den entsprechenden Stellen zum Teil verändert worden ist.

Þorl. s. bisk. c. 4[1] —	
»*fýstist hann utanferðar ok*	c. 40 — »*er þat várkunn mikil ...*

[1] Die ursprüngliche Þorláks saga biskups wird zitiert nach der Ausgabe in Biskupa sögur, a.a.O. S. 89 ff.

vildi þá kanna siðu annarra góðra manna«	*at þik fýsi at kanna annarra manna siðu«*
	c. 70 — *»en mesta várkunn, at þik fýsi at kanna siðu annarra manna«*
c. 4 — *»þat er ok margra manna siðvenja, at þeir búast þá vandligar at vopnum ok klæðum, er þeir koma út or fǫr«*	c. 20 — *»hann bjó sik vel at vápnum ok klæðum«*
	c. 22 — *»hann var vel búinn at vápnum ok klæðum«*
	c. 77 — *»Bolli var ... mikill skartsmaðr, er hann kom út ór fǫr þessi«*
c. 5 — *»fýstu frændr Þorláks, at hann skyldi staðfesta sitt ráð nokkut meir en þá var, ok vildu þeir helzt at hann kvángaðist«*	c. 7 — *»þat hefir mér komit í hug, frændi, at þú munir staðfesta ráð þitt ok kvænask«*
	c. 43 — *»mér væri á því hugr at staðfesta ráð mitt ok kvángask«*[1]
c. 5 — *»váru þær konor svá í heraði, er beztr kostr þotti í vera«*	c. 9 — *»sá þótti þá kostr beztr í ǫllum Vestfjǫrðum«*
	c. 22 — *»þessi kostr er albeztr í ǫllum Borgarfirði«*[2]
c. 5 —	c. 68 —
Umstände bei der Werbung um eine Witwe:	
»var við þeim tekit þar forkunnar val. en er þeir tóku svefn eptir góðan beina á þeirri hinni sömu nátt ...«	*»Guðrún tók við Snorra ágæta vel; var þeim veitr allgóðr beini, ok er þeir hǫfðu verit þar eina nótt ...«*
c. 10 —	c. 70 —
Ausrüstung zu einer Auslandsfahrt:	
»vildi hann bæði hafa lítið fé, at þí sem aðrir hafa haft, ok eigi mikit föruneyti«	*»Þorleikr kvazk ekki mundu hafa mikit fé«.*

Darüberhinaus zeigt die Þorláks saga mehrere Ausdrücke, die zu dem für den Laxd.-Verfasser charakteristischen Wortgut gehören.[3]

[1] Vater und Brüder der Frau unterstützen die Werbung; dabei wird zweimal das Wort *»fýsa«* verwendet (c. 43).

[2] S. auch c. 58: *»þeirar skaltu konu biðja, er beztr kostr er«.*

[3] Vgl. dazu Heller, Studien zu Aufbau und Stil der Laxdœla saga, in: Arkiv 75, Lund 1960, S. 113 ff.

c. 3 — »*hann mundi fyrir þeim öllum verða*«;
c. 9 — »... *at vera afbragð annarra manna í sinni gœzku*«;
c. 12 — »*réðst Þorlákr í skip, ok lét í haf með sitt föruneyti, ok varð val reiðfara, ok tóku þeir þar höfn, sem þeir mundu kjósa*«;
c. 12 — »... *lagði mesta ást ok elsku á presta*«;
c. 12 — »... *svá mikla stund sem hann lagði á um þá tilskipan*«, vgl. auch c. 14 und c. 15;
c. 23 — »... *átti bú gott ok gagnauðigt*«.

In der Saga über den schon genannten Bischof Paul Jonssohn fällt eine Formulierung auf, für die es in der Laxd. zwei Parallelstücke gibt.

Páls s. bisk. c. 2[1] —
»*Herdís varðveitti bú þeirra í Skarði ok börn þeirra öll, ok öll auðrœði þeirra, vel ok sœmiliga, meðan hann var utan*«

c. 11 — »*Hœskuldr ... lýsir því, at hann ætlar utan, en Jórunn varðveitir bú ok bœrn þeira*«
c. 29 — »*Óláfr lýsti því fyrir Þorgerði, at hann ætlar utan, — ‚vil ek, at þú varðveitir bú okkar ok bœrn‘*«.

Wohl handelt es sich dabei nicht um ungewöhnliche Wendungen, aber der vorliegende, in den Sagas nicht seltene Sachverhalt wird meines Wissens sonst nicht mit diesen Worten wiedergegeben.

Daneben erscheint mir erwähnenswert, daß der Verfasser der Páls saga offensichtlich eine Vorliebe für das Substantiv »*skœrungr*« (bzw. »*skœrungskapr*«) gehabt hat. Er verwendet es in seinem verhältnismäßig kurzen Werk nicht weniger als 8mal. Das Wort spielt auch in den Personenbeschreibungen der Laxd. eine bedeutende Rolle.[2]

Der Verfasser der Laxd. hat sich — wie wir wissen — auffallend häufig anderen Werken entlehnten Erzählmaterials bedient, und er verstand es meisterhaft, solches Material in die eigene Saga einzubauen. Was er seinen Stoffquellen entnahm, erstreckt sich vom einzelnen ungewöhnlichen Ausdruck bis zu ganzen Abschnitten oder Motivreihen.[3]

---

[1] Die Páls saga biskups wird zitiert nach der Ausgabe in Biskupa sögur, a.a.O. S. 127 ff.

[2] Vgl. Heller, Studien, a.a.O. S. 116.

[3] Vgl. Einar Ól. Sveinsson, Íslenzk Fornrit V, Reykjavík 1934, S. XXXVI ff.; Heller, Literarisches Schaffen in der Laxdœla saga. Die Entstehung der Berichte über Olaf Pfaus Herkunft und Jugend, in der Rh.: Saga, Heft 3, Halle 1960; ders.,

Angesichts dieser besonderen Art von »Verfasserschaft« und der Tatsache, daß der Laxd.-Verfasser neben anderen die zeitgenössischen Berichte über die Ereignisse der Sturlungenzeit — d.h. die in die Sturlunga saga aufgenommenen Einzelsagas des 12. und 13. Jahrhunderts — gekannt und benutzt hat[1], darf es nach dem vorgelegten Material als wahrscheinlich angesehen werden, daß er die Anregung zu einigen Zügen seines Werkes von den Bischofssagas erhalten hat. Vor allem mit dem, was über Bischof Thorlak den Heiligen niedergeschrieben worden war, scheint er vertraut gewesen zu sein.

Als Stütze für die Annahme einer derartigen literarischen Beziehung zwischen der Laxd. und den Bischofssagas kann wohl auch der Umstand gelten, daß sich das außergewöhnlich häufige Auftreten des Substantivs »*blíða*« in der Laxd. am ehesten als Widerhall des ebenfalls häufigen Erscheinens dieses Wortes in den Bischofssagas erklären läßt.[2]

Laxdœla saga und Königssagas, ebd. Heft 5, Halle 1961; ders., Laxdœla saga und Sturlunga saga, in: Arkiv 76, 1961.

[1] Vgl. Heller, Laxdœla saga und Sturlunga saga, und die dort angegebene Literatur.

[2] Vgl. Heller, Studien, a.a.O. S. 122, Anm. 5.

ROLF HELLER

Magnús berfœttr — Mýrkjartan Írakonungr — Melkólmr Skotakonungr.

Alle historischen Darstellungen über König Magnus berfœttr berichten, daß er während seiner kriegerischen Unternehmen im Raum von Schottland und den Hebriden seinen noch im Kindesalter stehenden Sohn Sigurd mit einer Königstochter verheiratet hat — Ágrip c. 51; Orkneyinga saga c. 41; Morkinskinna c. 43; Fagrskinna c. 69; Heimskringla, Magn. berf. c. 11 —. In den Angaben über die Herkunft des Mädchens und über ihren Vater stehen sich zwei Gruppen gegenüber; die eine — Ágrip, Orkn. und Hkr. — spricht von Bjadmynja, der Tochter des Irenkönigs, die andere — Mork. und Fagrsk. — von einer nicht namentlich genannten Tochter des Schottenkönigs.

Irische Annalen bezeugen, daß Magnus' Schwiegertochter eine irische Königstochter war.[1] Danach müssen die von den übrigen isländischen Quellen abweichenden Angaben in Mork. und Fagrsk. als historisch unglaubwürdig betrachtet werden. Es ist zu fragen, wodurch sie entstanden und wie sie in diesen Überlieferungszweig gekommen sind.[2]

In der Orkn. heißt es in c. 41:

»þa er Magnus konungr var i Suðreyium, fekk hann til handa Sigurði syni sinum Biaðmuniu, dottur Myrkiartans Irakonungs af Kunnactum. þa var Sigurðr ix vetra, enn mǫrin v vetra«[3],

---

[1] In der isländischen Überlieferung wird diese Verbindung um einige Jahre zu früh angesetzt. Vgl. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk Fornrit XXVIII, Heimskringla III, Reykjavík 1951, S. 225, Anm. 1.

[2] Diese Frage ist meines Wissens bisher nicht gestellt worden. Bjarni Aðalbjarnarson z.B. schreibt, a.a.O. S. XLVI, nur: »Að sögn Msk. (og Fsk.) fékk Sigurður dóttur Skotakonungs (rangt!) ...«

[3] Die Orkneyinga saga wird zitiert nach der Ausgabe von Sigurður Nordal, udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, XL, København 1913—16.

und in c. 43 wird nach dem Bericht über König Magnus' Tod in Irland gesagt:

»*Sigurdr konungr spurde fall fǫdur sins i Orkneyiar, for hann pegar austr til Noregs ... Sigurdr let eftir dottur Irakonungs firir vestan hafit.*«

Damit vergleiche man c. 43 der Mork.:

»*oc er M(agnus) konvngr var staddr íOrcneyiom þa sendi Melkolmr Scota konvngr dottor sina vt til Orcneyia M. konvngi til settar vip hann. en M. konvngr gaf hana Sigurpi syni sinom. oc var hann þa .ix. vetra. en merin .v. vetra*«[1].

Auch hier wird — c. 44 — das Zurücklassen der Frau ausdrücklich erwähnt:

»*oc nv lętr Sigvrþr eptir vestr þar dottor Melkolms Scota konvngs*«.

Die Übereinstimmung in diesem Punkte und in den Angaben über das Alter der Verheirateten lassen einen Zusammenhang zwischen beiden Werken vermuten.[2]

Auffällig an der Darstellung der Mork. ist, daß von einem Vergleich durch diese Heirat gesprochen wird, obgleich bereits in c. 42 von einem von Magnus angenommenen »*sættarboð*« des Schottenkönigs — des Inhalts, daß er »*allar eyiar fire Scotlandi*« an Magnus abtreten wolle — die Rede war. Über diese Gebietsabtretung berichten — von dem kurzen, überblickartigen Bericht in Ágrip abgesehen — alle historischen Werke.[3] In der Orkn. (und der Hkr.) ergibt sich dabei jedoch keine störende Doppelung, weil der Vergleich mit dem Schottenkönig ausgehandelt, die verwandtschaftliche Beziehung aber mit dem Irenkönig geknüpft wird.[4]

Wie wir wissen, hat der Verfasser der Mork. die Orkn. gekannt.[5] Es

---

[1] Die Morkinskinna wird zitiert nach der Ausgabe von Finnur Jónsson, udg. for Samfund til udgivelse af gammel nordisk litteratur, LIII, København 1932.

[2] Man beachte, daß in Ágrip die Altersangaben nicht erscheinen und das Zurücklassen der Frau nur aus dem Satz »*hans dóttor átti Sigurþr Mǫgnússunr nękkvera stund*« erschlossen werden könnte.

[3] Vgl. Orkn. c. 41; Fagrsk. c. 69; Hkr., Magn. berf. c. 10.

[4] Die isländische Überlieferung insgesamt ist bezüglich des Schottenkönigs Melkolm in einem Irrtum befangen. Melkolm starb bereits 1093, so daß er nicht der Gegenspieler von Magnus berfœttr gewesen sein kann. Die isländische Überlieferung wird Melkolm an die Stelle seines (vielleicht weniger bekannten) Sohnes Jatgeir gesetzt haben. Vgl. Bjarni Aðalbjarnarson, a.a.O. S. 224, Anm. 1.

[5] In dem Bericht über die Streitigkeiten zwischen Jarl Thorfinn von den Orkaden und Rögnvald Brusissohn verweist die Mork. auf die Orkn. Zwar fällt diese Stelle in die große Lücke im Anfangsteil der Mork., diese Lücke kann aber mit Hilfe der Saga Magnúss konungs ok Haralds konungs in der Flateyjarbók aufgefüllt werden.

kann daher als wahrscheinlich betrachtet werden, daß die genannten Übereinstimmungen zwischen beiden Werken auf einer Beeinflussung der Mork. durch die Orkn. beruhen. Warum aber ist der Verfasser der Mork. dann im gleichen Zusammenhang bei der Angabe über die Heirat von der Orkn. abgewichen?

Meines Erachtens liegt hier eine Verwechslung vor. —

In c. 12 der Orkn. wird von einer Heirat berichtet, bei der ein Schottenkönig Melkolm der Brautvater, ein Jarl Sigurd von den Orkaden der Bräutigam ist:

»*Sigurdr* (=*Sigurðr digri Hlǫðvesson*) *gek þa at æiga dottur Melkolfs Skotakonungs*«.

Der hier genannte Schottenkönig regierte von 1005 bis 1034[1]; Jarl Sigurd fiel 1014 in der sog. Brjansschlacht auf irischem Boden. Die Heirat fällt also in die Zeit Olafs des Heiligen.[2] Sie lag damit außerhalb des Interesses des Verfassers der (Ur)Mork., der ja seine Darstellung erst mit Olafs Sohn Magnus begann. Er hat aber offensichtlich jenen Orkadenjarl Sigurd mit Sigurd, dem Sohn von König Magnus berfœttr vermengt und diesem infolgedessen die Tochter eines schottischen Königs Melkolm an die Seite gestellt. Erleichtert wurde dieser Personentausch dadurch, daß Magnus berfœttr bei seinen Heerzügen um Schottland entsprechend der isländischen historischen Tradition mit einem schottischen König gleichen Namens Verhandlungen geführt hat.

Vielleicht ist diese Übertragung auch der Grund dafür, daß Sigurd Magnussohns Heirat nach der Mork. stattfand, »*er M(agnus) konvngr var staddr íOrcneyiom*«, während es in der Orkn. heißt: »*þa er Magnus konungr var i Suðreyium ...*«

Als Ergebnis kann also festgehalten werden:

Sigurd, der Sohn des Königs Magnus berfœttr, wurde — wohl noch als

---

Die Übereinstimmung dieser Saga mit der entsprechenden Darstellung der Mork. ist so groß, daß man entweder eine gemeinsame Grundlage für beide annehmen oder davon ausgehen kann, daß die Flat.-Version nach einer Handschrift der Mork. geschrieben ist (vgl. Finnur Jónsson, Einleitung zur Ausgabe der Mork., a.a. O.S. IX). Wenn also die Flat. im genannten Zusammenhang (c. 5) bemerkt: »*vrdu þar vm morg stortidendi sem segir j Jarlasogum*« (Flat. III, Christiania 1868, S. 270; vgl. auch die Ausgabe der Mork., a.a.O. S. 31), so kann man das auch für die Mork. in Anspruch nehmen.

[1] Vgl. Bjarni Aðalbjarnarson, Íslenzk Fornrit XXVII, Heimskringla II, Reykjavík 1945, S. 160, Anm. 1.

[2] Sie ist deshalb auch in c. 96 der Óláfs saga helga der Hkr., bzw. c. 81 der selbständigen Ól. s. hlg. erwähnt.

Kind — verheiratet mit einer irischen Prinzessin Bjadmynja, der Tochter des Königs Myrkjartan bzw. Myr(k)jartak. Diesen Sachverhalt haben Ágrip und Orkn. bewahrt.

Durch Vermengen zweier historisch etwa ein Jahrhundert auseinanderliegender Personengruppen mit den Namen Sigurd und Melkolm bei zweien ihrer Hauptgestalten erscheint in der Mork. eine schottische Prinzessin, Tochter Melkolms, als Schwiegertochter von Magnus berfœttr. Diese falsche Angabe darf (neben dem genannten Zitat) als Beweis dafür gewertet werden, daß der Verfasser der (Ur)Mork. die Orkn. gekannt und benutzt hat.

Die Fagrsk. hat in diesem Punkte keinen selbständigen Wert. Ihr Bericht — c. 69 — stimmt fast wörtlich mit dem der Mork. überein und ist aller Wahrscheinlichkeit nach aus der (Ur)Mork. abgeschrieben.[1] Die Fagrsk. enthält demzufolge auch die falschen Angaben über Magnus' Schwiegertochter. Den Orkadenjarl Sigurd und den älteren Schottenkönig Melkolm nennt sie überhaupt nicht.

Snorri Sturluson dagegen hat sich nicht von diesem Überlieferungsstrang beeinflussen lassen. Er hebt den Vergleich mit dem Schottenkönig (Hkr., Magn. berf. c. 10) deutlich ab von der Heirat mit der Tochter des Irenkönigs (c. 11).

Obwohl die Melkolm-Partien von Mork. und Fagrsk. gleichzusetzen sind, zeigt die Fagrsk. in nächster Nachbarschaft, bei der Darstellung von Magnus' letztem Heerzug und von seinem Fall auf irischem Boden, eine nicht unwichtige Abweichung in der Namensform des irischen Verbündeten. Dem »Myrkiartan« der Mork. (c. 44) steht in der Fagrsk. ein »Myrkiartak« (c. 70) gegenüber.

An anderer Stelle konnte gezeigt werden,[2] daß die auf »-ak« ausgehende Namensform als die richtige Entsprechung des irischen Namens »Muircheartach« angesehen werden muß. Unter den älteren Werken hat auch Ágrip eine Form auf »-ak« — »Mýrjartak« (c. 51) —, und vielleicht ist der Fagrsk.-Verfasser durch sie beeinflußt worden.[3]

---

[1] Nach Indrebø (Fagrskinna, Oslo 1917, S. 103 ff.) hat die Fagrsk. die Orkn. nicht gekannt; dem Verfasser der Fagrsk. kann also jene Personenverschmelzung nicht zugeschrieben werden.

[2] Heller, Literarisches Schaffen in der Laxdœla saga. Die Entstehung der Berichte über Olaf Pfaus Herkunft und Jugend, in der Rh.: Saga, Heft 3, Halle 1960, S. 20 ff.

[3] In der Namensform »Mýrkjartak« spiegelt sich sicherlich die Schreibung in der ursprünglichen (wohl selbständigen) Saga über König Magnus berfœttr wider.

Wenn die Mork. dagegen die jüngere veränderte Form »Myrkiartan« verwendet, so wird man das ebenfalls der Bekanntschaft mit der Orkn. zuschreiben dürfen. Dort taucht »Mýr*kjartan*« wohl zum ersten Male auf; ihr Verfasser hat wahrscheinlich wissentlich jene Angleichung des für isländische Ohren ungewöhnlichen »Mýr*kjartak*« an den zu seiner Zeit schon in Island heimischen Namen »*Kjartan*« vorgenommen.[1]

[1] Vgl. Heller, a.a.O. S. 24. — Offen bleibt dabei nur die Frage, auf welchemWege die Form »Mýrkjartan« in die Jóns saga helga (c. 14) gekommen ist.

PER NYQUIST GRØTVEDT

En strid om eiendomsforholdene mellom to gårder i Onsøy (Østfold) i 1398

Det er atskillige av de norske middelalderbrev som avspeiler strid om eiendomsrett til jord. Disse brev har en betydelig interesse ved de bidrag de gir til forståelse av sosiale og rettslige tilstander i middelalderen. Også fra et språklig synspunkt er de av stor interesse, da flere av dem inneholder sjeldne ord eller ordformer, fordi slike brev ved fastsettelse av grenseskjell mellom eiendommer og ved vitneprov om eiendomsforholdene i eldre tid lett får et mer muntlig preg med uttrykssett som er mindre tradisjonsbundne.

Et par slike brev (DN 4. bd.: nr. 680, 684), utstedt på Skorar i Onsøy 2. mai og 3. juli 1398, handler om deling av en jordteig mellom *Einar Kolbjørnsson* på Skorar (nå uttalt «skåra») og *Thore Hallvardsson* på Dale (utt. «dæ'le»). Denne teig hadde opprinnelig vært felleseie, da den ble nyttet som *slo* «slepevei» (f. eks. for tømmer), men var blitt delt, kanskje fordi behovet for en slo ikke lenger var så sterkt. Einar hadde stevnet Thore på Dale til Skora for å få avgjort striden. Brevet har to utstedere. Opprinnelig hadde Einars navn stått blant utstederne; derfor står det *førnemdar Einar*; men det var igjen blitt strøket, da det ikke var vanlig at den som var part i saken, samtidig var nevnt som brevutsteder.

Einar fører vitner om eiendomsforholdene på mannedauens tid omkr. 1350. De først nevnte vitner, Guttorm Stillogesson (av gno. Stýrlaugsson) og hans kone Thora, forteller at de bygslet jorden på Dale 6 år etter den store mannedauen. Eieren Øyulf kom da og foretok en deling av den omstridte jordteig, så eieren av Skorar, Gest, fikk 2/3 og eieren av Dale 1/3. Grunnen til denne fordeling nevnes ikke. (Kanskje fordelingen skjer i forhold til «boltalet» d.v.s. gårdenes størrelse.) Men det er sannsynlig at den senere eier av Dale er misfornøyd med at bonden på Skorar har fått den største delen og driver trakasserier mot den annen part. De omtalte vitner sier: «eghe wisse þe anat sanare firir gudi at þa atte *huar sesum slo*».

Slo er det samme som gno. *slóð* «vei». Fritzner tilføyer: «som er dannet af de Spor, som en har efterladt sig der, hvor han har faret frem». Hægstad: «veg etter sleping el. trakk, farveg, spor». Aasen har ordet i samme betydning: «Slæbevei, Sted hvor man slæber eller drager noget frem» og dessuten i bet. «Række, Følge (f. eks. av Kreature)». *ð*=bortfall mellom vokaler og i utlyd etter vokal i endelser er gammelt (jfr. Seip NS s. 273, Studier i Norsk Sprh. s. 72 ff). Som sluttlyd etter vokal i trykksterk stavelse holder ð seg bedre), sml. dog *wmbo* 4:852 — Østf. 1432, *gus na* 14:29 -- Aust Agder 1412).

sesum kunne tenkes å være sammensatt av *sér* refl. pron. i dat. og *sum* for *sem* sml'skonj. Meningen må da være at hver (*huar=hvárr*) for seg hadde de to parter rett til sin del av teigen som «farvei» (*atte* av *eiga* i bet. «ha rett til», sml. bet. 8 hos Fritzner).

Men det er en annen like så nærliggende tolkning: *sesum* kan stå for *sessum* dat. pl. av *sessi* m. «en person som sitter sammen med en annen» (Fritzner), «en felle». Her kunne man formode at det skulle stå best. form *sessunum* eller slik som i gsv. *sessumen*, som har mange tilsvarende eksempler i søno.: *gardhomen* (1:772 — Slemdal i Nedre Tel. 1440), *engiomen*, *pæningomen*, *husummæ* (Rom. — 1414), *jordhummen* (Østf. — 1414); men det er ingen sikre ekss. på at sammentrekningen har gått så langt at bare *-um* (*-om*) står tilbake. Skrifttradisjonelt skulle man også ha ventet *sessanna* part. gen. (hver av de to feller). Da genitiv i folkelig tale rett tidlig i mange tilfelle blir erstattet med komplement, samtidig med at en tradisjonsbunden skrivemåte uten preposisjon foresvever skriveren, finner en ikke sjelden en annen kasus, især dat. istedenfor gen. I et brev fra Sandar i Vestfold i 1395 (4:649) skrives: «j sedstofuone *prestgardenom* a Sandom» istf. gen. *prestgardsens*, og i et brev fra Båhuslen i 1396 finnes følgende passus: «med radhe oc samþykt *allu logþingeno* a Bagaholma» — istf. *alls logþingsins* («med hele lovtingets råd og samtykke»). Iflg. denne tolkning står da *sesum* (<*sessunum* el. *sessumen*) for gen. *sessanna*.

Et annet vitne forklarer at han før mannedauen «sa *kaflunghsskipthe* a tegenum».

kaflungsskipti n. oppfører Fritzner under tvil med samme bet. som nor. (*h*)*lutskipti*. Det første sammensetningsledd har trolig sammenheng med *kafli* (*kaflr*?) «langagtigt Træstykke, især om sådanne, der fæstes ved den øvre Rand af Garn eller Not for at holde dem oppe.» Aasen har bet. «Rulle, Valse, Cylinder» med forskjellige betydningsavskygninger, bl. a. «rund Kjæp el. Stump av Træ» (Østf.); dessuten nyttes ordet om et lite mellomstykke, f. eks. en liten stang mellom ringene i et bissel. I den av Fritzner oppførte bet. har Aasen *kavl* («Flydholt paa Fiskegarn»). Ross har fra S.

Trøndelag *kavl* også i bet. «Rulle» (med apokopert vokal?); *kaflungr* er mulig en diminutivsform «liten, rund kjepp el. stokk», altså *kaflungsskipti* «deling som avmerkes ved tynne stokker». Dette tyder på at der ikke settes opp gjerde som eiendomsskille. Da det fortelles at teigen «op ligger mæd Daalsgardhe», er det en mulighet for at den skjærer gjennom den mark som tilhører bonden på Dale, og da ville det være upraktisk med et gjerde. Dersom behovet for en slo til tømmersleping og frakting av annet tungt gods etter mannedauens tid ikke lenger spiller noen vesentlig rolle, er det også rimelig at bonden på Dale vil ha endret eieforholdene på teigen.

Det samme vitne forteller videre at bonden på Skorar «*kuirsætte* sua myken *salduid* firir sæm fyrnæmdar Stillogar hafde *lagh* a tegen».

kuirsætte til inf. *kvirrsetja*, øno. sideform til *kyrrsetja*. Betydningen i eksemplet ovenfor har sitt utgangspunkt i Fritzners bet. 2: «nedlægge Forbud mod, at nogen tiltager seg eller udøver fri Raadighed over en Ting, naar denne har foranlediget et Retsspørgsmaal, en Tvist som endnu ikke har fundet sin Afgjørelse». Hertzberg (Norges gl. Love V) har bet. «beslaglægge, tage i offentlig Forvaring». Spranget til den mer generelle betydning «legge beslag på», uten at der antydes en midlertidig ordning som følge av et rettsspørsmål, er ikke langt. Aasen har *kverrsetja* i bet. «sette fast, holde fast» og fortsetter «Også: lægge Beslag paa» Solør, Ork.; Ross har *kværrsæta* fra Bagn i Vald. i samme bet.

salduid ak. oppføres av Fritzner i nom. som *saldviðr*. Det siste sammensetningsledd må da være viðr i bet. «skog» el. «trevirke»; I. smsetn'sledd *sald f.* kan vel ikke være annet enn *såld* f., som har 2 bet.: 1) kjørel til å sikte med, 2) et visst kornmål (i Landsl. = ½ skippund); men like som i våre dager har det nok skiftet fra sted til sted. Dersom *viðr* er den rette form i nom., kan *sald* betegne et visst mål for skog (nedfelte trær) eller trevirke og *lagh* ha bet. «opplag» (av slikt trevirke). — Mindre sannsynlig er at *sald-* er skrivefeil for *sal-*, *salviðr* i bet. «trevirke til salgs».

I det andre brevet tales der imidlertid om «græsskadan badhe af *ængeno* ok *skedeno* (*skeið* n. iflg. Hægstad «køyreveg millum åkrane på ein gard») ok *gatune* (av *gata* i bet. «fegate» «gutu»?)». Men dette gjelder tilhøve ca. 50 år senere. Går man ut fra at teigen i det vesentlige ikke har forandret karakter siden mannedauens tid, bør *salduid* gis en annen tolkning. Ordet kan oppfattes som *såldvídd* f. i bet. «jordvidde som (kan) tilsåes med korn», sml. *såldssáð* n. «so mykje jord som ein sår til med eit såld korn» (Iflg. Hægstad er *saldsåd* på Voss nå om lag 12,5 ar = 1¼ mål). Det foregående «sua myken» (for *mykena* ak. f. = mykla) forutsetter at det ikke kan være tale om noe bestemt mål, men at *såldvídd* brukes generelt om «akervidde». *lagh* kan ha bet. «skikk, orden» (på jorda). Meningen

blir da: Gest la beslag på så mye akerjord som Stillog (leilendingen på Skorar?) hadde klart å få i hevd (på sin del av teigen). Både Dale og Skorar har vel vært bygselgårder på mannedauens tid. Om gården Dale heter det at eieren Øyulf «koom þa siælwar tel jærdar sinna».

Striden får sin avgjørelse ved seksmannsdom 3. juli samme år. Av de 6 domsmen er 2 utstedere av det første brev. Einar Kolbjørnsson førte fram 2 vitner som avgav vitneprov om at Thore Hallvardsson på Dale var stevnet til Skora iflg. lagmannsorskurd. Einar, sammen med disse vitnene, må noen dager i forveien ha oppsøkt Tønsberg-lagmannen Jon Karlsson, som omkr. 1. juli pleide å innfinne seg i Sarpsborg «a almannlegha loghþing», derav navnet Borgatings lagmann, som blir vanlig på Sigurd Sjofarssons tid. Iflg. 5:379—1/7 1398 må han ha kommet til Sarpsborg noen dager før domsavgjørelsen på Skorar. Da ma også spørsmålet om domsmenn ha vært drøftet. Lagrettemannsinstitusjonen var enda ikke blitt fast utformet. Men før de 6 menn «gængo til domz», oppnevnte Einar 3 menn «tel *summa* manna», hvor *summa* synes å være feiltolkning av *suinna*, av adj. *svinnr* i bet. «klok, forstandig» (jfr. *úsvinnr* NgL). En lesemåte *sinna* er høyst tvilsom. Disse 3 menn skulle vel da sørge for at saken gikk for seg i rettsgyldige former og rettlede dommerne om den skade som var forvoldt. Den andre parten skulle vel også ha samme rett; men han møtte ikke. Bruken av prep. *tel* synes underlig. Man kan ikke oppnevne noen til «forstandige menn» (sml. uttrykk som «nefna e-n til þings»). Det er kanskje slik å forstå at *svinnir menn* i enkelte strøk er et fast rettsbegrep, en slags stilling eller verv som en kan oppnevnes til. *svinnr* synes ikke å være vanlig brukt i gammel tid. Formen *svint* i bet. «hurtig, rask» kan være påvirket av mnty. *swint* (*geswint*) og er meget utbredt på Østl. Grunnbetydningen er kanskje «sterk» (>«hurtig» >«klok»), sml. got. *swinþs* «sterk».

Domsavgjørelsen gikk ut på at Thore skulle betale 9 ører årlig «*j fosta saleno*» (nor. *i fostu salinu*) og betalingen av denne skadegjeld skulle foregå 2 gg. om året, omkr. Marteinsmessa (11. novbr.) og Halvardsmessa (15. mai).

For sammenhengens skyld er et resymé av saken nødvendig. Mellom gårdene Skorar og Dal var det strid om en jordteig. Eieren av Skorar førte et dobbelt sett med vitner. Det første vitneprov gikk ut på at Øyulf, eieren av Dal på mannedauens tid, kom til sin jord, mens vitnene Guttorm Stillogsson og hans kone Thora var bygselfolk på gården. Øyulf skiftet selv teigen med Gest, eieren av Skorar, slik at Gest fikk 2/3 og den andre 1/3 av teigen. De to eiere skulle holde seg på hver sin side av skillelinjen.

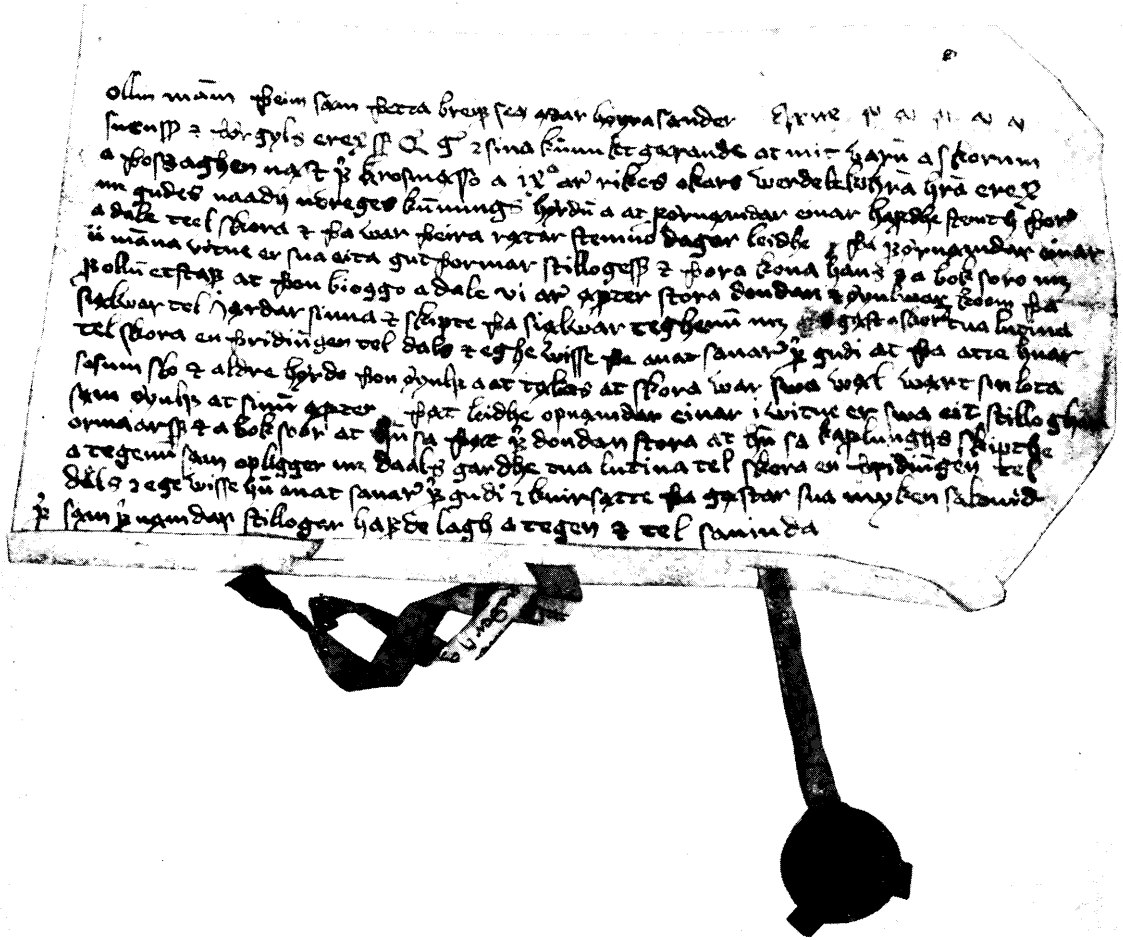

DN. 4:680 — $^{2}/_{5}$ 1398.

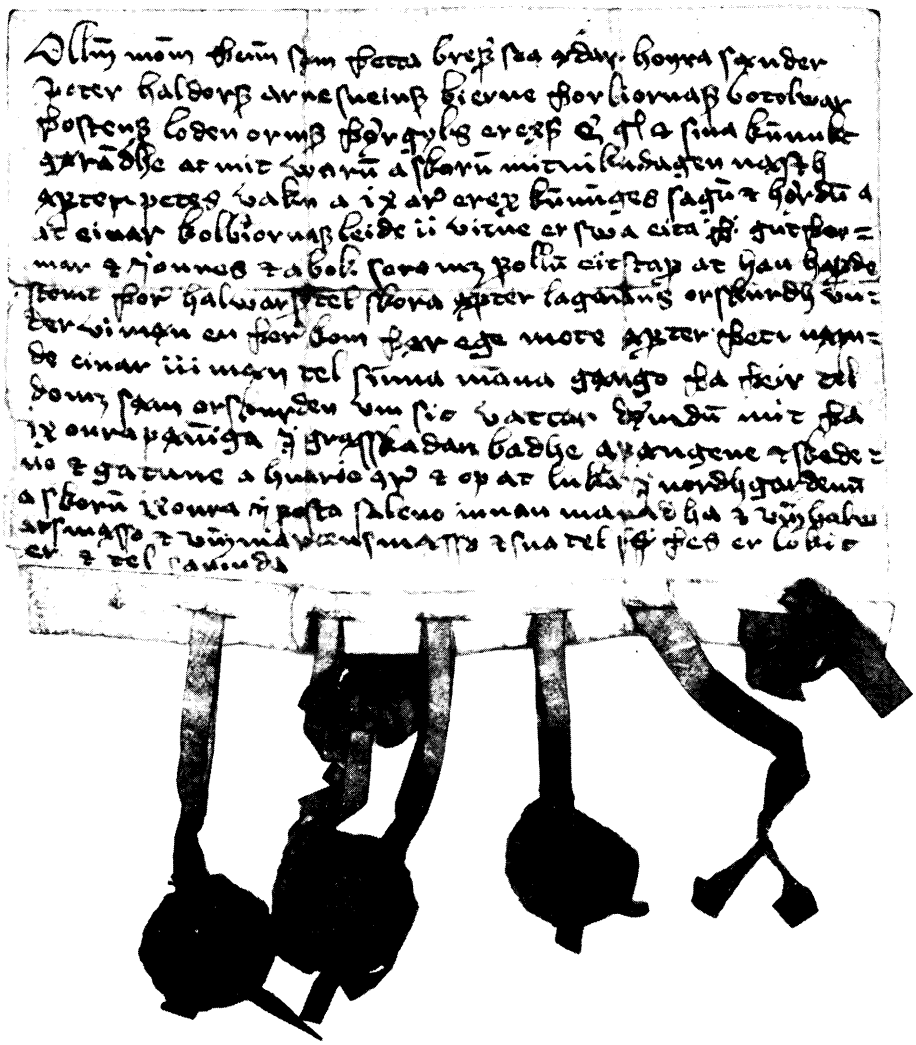

DN. 4:684 — $^{3}/_{7}$ 1398.

Fotokopier av de 2 brevoriginalene er hentet fra Det Arnamagnæanske Institut i Kjöbenhavn.

Men dette skille må ha vært enda eldre; for et annet vitne avla det vitneprov at han før den store mannedauen så en grensemarkering (kaflungsskipti) av den omstridte teig som var i samsvar med det første vitneprov. Eieren av Skorar, Gest, la beslag på så mye akerjord som Stillog, leilendingen hans (?), hadde klart å få i hevd (*salduid=sáldvídd* «akervidde»).

Også etter de ovenfor omtalte vitneprov har nok Thore fortsatt med å ta seg selv til rette. Derfor har eieren av Skorar sammen med de to vitner henvendt seg til lagmannen Jon Karlsson, som på det tidspunkt hadde innfunnet seg i Sarpsborg (omkr. 1. juli) til de årlige tingstevner. Det blir da ved lagmannens hjelp — da saken var for ubetydelig til at lagmannens nærvær skulle være nødvendig — ordnet med en privat-rettslig prosess med 6 dommere fra bygda. Thore møtte ikke, da han vel visste at dommen ville gå ham imot. Saken endte med at Thore ble dømt til å betale 9 ører årlig i 2 terminer for gresskade.

Om Thore virkelig kom til å betale det stipulerte beløp, vites ikke. Han hørte nok til den mennesketype som i sagaene kalles *údældarmaðr*, iflg. Fritzner «Menneske med hvilket det er vanskeligt at komme til rette». I Króka — Refs saga står det: «mikill ódældarmaðr var hann, ok þótti øllum illt við hann at eiga». (14[20] i Palmi Pálssons sagautg., Kbh. 1883). Men det bør tilføyes at Thore — dersom den oppfatning er riktig som ovenfor er antydet om teigens beliggenhet — har følt seg sterkt forurettet, og ved sin stahet har han fått sine sambygdinger imot seg.

Det er en typisk nabostrid som de to brevene forteller om. Mer kjent og av større dimensjoner er den samtidige striden mellom sogneprest Eirik Kolbjørnsson i Sandar og mennene fra Vervik grend, en strid som pågikk i flere tiår. Her dreier det seg om sleping av tømmer og annen ferdsel over prestegårdens grunn fram til sjøen. Biskop Øystein måtte gripe inn for å få et forlik istand; men striden fortsatte også etter hans tid. I mange av de brevene som handler om delesgang og fastsettelse av grenser mellom eiendommer, kan en lese mellom linjene at det forut har vært usemje og rivninger mellom naboer; men brevene er så nøkterne at de ikke gir uttrykk for de dramatiske sider av slike stridigheter, som sikkert har ført med seg at sterke kjensler som vrede, hat og misunnelse er blitt satt i sving.

Der er av verdi å vite hvem som kan ha skrevet brevene, som må være ført i pennen av samme skriver. Det er neppe noen geistlig som har skrevet dem, selv om innledningen er tradisjonell nok. Skriveren har derimot ikke behersket slutningsformularen, men slutter brått med: «ok tel saninda».

Brevene har mange ukonvensjonelle ordformer, og av disse må mange skyldes dialektinnslag. Begge brev viser ofte *æ* som tegn for den korte

vokal, f. eks. i 680: *ædar, sænder, gærande, krosmæsso, fornæmdar, Gæst, tælias, wæl, wært* (av *verðr*), *kuirsætte*, derimot *stemmo dagar, stemth;* de lange *e*—*æ*-lyd har fått samme skrivemåte: *næst, rætar* adj. for *réttr*. 684 har en tilsvarende skrivemåte: *næmde, ængene, mæn, gængo, pæninga, græsskadan* o. fl., også *næsth*. I Onsøy-målet synes de indre strøk å ha en bredere uttale enn den østlige del som har nærmere tilknytning til Frederikstadmålet (riksmålsuttale?) Dette svarer til opptegnelser som er samlet i Målførearkivet, og de studier som er gjort av dr. Ingeborg Hoff iflg. utrykte opptegnelser.

i er senket til *e* i *werdeleks, teel, tel* prep. (sml. utt. «te»). Svarabhaktivokalen skrives *a* (*siælwar, Gutpormar, fornæmdar*), slik som i mange andre brev fra det vestlige og sydlige Østfold. Også 2:682—1425, utstedt på Krossnes i Onsøy har *a*. Denne støttevokal kan ha hatt en ustabil karakter; i det sydlige Østfold må den ha vært temmelig åpen.

Diftongforenklingen er et fremtredende drag i Onsøy-målet idag; men brevene har få ekss.: *hørdo, Suensson, Martensmæsso, Erex, skedeno* (for nor. *skeiðinu*), *þe* pron. for *þeir, etstaf* for *eiðstaf, eghe, ege* i begge brev for *eigi, tegen* i 680 for *teiginn* viser trolig omvendt skrivemåli, slik som også egenn. *Stillogsson* (for *Styrlaugsson*, skrevet *Stillaugsson i* 3:682—1425).

Progressiv omlyd *ia*>*iæ* har *siælwar* (sml. utt. *šæl*), *jærdar, Biærne*. *U*-omlyden er sparsomt representert. Det skrives *gatune* dat. f. og *Petes vaku* derimot *fosta* adj. for nor. *fǫstu* (j *fosta* saleno), *lag* i smsetn. *lagmans* mangler omlyd. Skrivemåten *lota* 680 (i s. br. tua *lutina*) kan være uttrykk for *a*-omlyd. *I*-omlyd i *græs* i smsetn. *græsskadan*, som kan skrive seg fra *grasia-*, sidef. til *a*-st. *grasa-*, er vel en lokal form.

G. S. SČUR

Nochmals der westskandinavische Infinitiv II auf -u.

Im vorliegenden Artikel werden mit dem Infinitiv II auf *-u* die im Neuisländischen vorkommenden Formen *mundu* — Hilfsverb »beabsichtigen«, *skyldu* — Hilfsverb »sollen«, seltener *vildu*[1] »wollen« bezeichnet, die gewöhnlich als Infinitive präteriti[2] bekannt sind.

Diese Formen stehen etwas abseits von den für die germanischen Sprachen gewöhnlichen umschreibenden Formen des Infinitivs II (Infinitive perfecti), die durch Verbindung des Infinitivs I der Verba mit der Bedeutung »haben« oder »sein« mit dem Part. II des Sinnverbs gebildet werden.

Vgl. nisl.	
að hafa gripið	— greifen und
að vera hlaupinn	— laufen.

Der Form nach fällt der Inf. II auf *-u* mit der 3. Pl. Prät. Ind. zusammen.

Vgl. nisl.	
Inf. II	3. Pl. Prät. Ind.
mundu	mundu
skyldu	skyldu

[1] Ausführlich über Bedeutung, Gebrauch und Formen der Präteritopräsentia munu und skulu im Neu- und Altisländischen s.:
S. Blöndal, Islandsk-Dansk Ordbog, Reykjavík, 1920—22, SS. 561, 745.
B. Kress, Zur Bedeutung des isländischen Verbs munu. Wissenschaftliche Zeitschrift der Ernst Moritz Arndt-Universität Greifswald, Jahrgang VIII, 1958/59, S. 179—187.
R. Cleasby, G. Vigfússon, An Icelandic-English Dictionary. Second Edition with a Supplement by Sir William A. Craigie. Oxford, 1957, S. 439, 560.
M. Nygaard, Betydningen og Brugen af Verbet munu.
Aarbøger for Nordisk Oldkyndighet og Historie, Kjøbenhavn, 1878, S. 259—303.

[2] *St. Einarsson*, Icelandic, Baltimore, 1949, S. 95.

Allein das Spezifische dieser Formen kommt nicht nur in ihrer Morphologie zum Ausdruck, sondern auch in der syntaktischen Verwendung, da sie an der Bildung der umschreibenden Formen des Inf. futuri II beteiligt sind, was ein gewisses Interesse für die vergleichende Grammatik der germanischen Sprachen bietet.

Auch die Tatsache, dass in den altskandinavischen Sprachen diese Formen nur in der westlichen Gruppe vorkamen, später aber sich nur bei 3 isländischen Verba erhielten, verdient Beachtung.

Ausserdem waren die Formen des Inf. II auf *-u* in den altskandinavischen Sprachen zahlreicher und kamen nicht nur bei den Präteritopräsentia und beim Verbum *vilja* vor, sondern auch bei den starken und schwachen Verba.

So taucht bei der Analyse der Formen des Inf. II auf *-u* eine Reihe von Fragen auf:

1) Welches sind die allgemeinen Bedingungen für die Entstehung dieser Formen?

2) Wie steht es um die absolute und relative Chronologie der Entstehung der Formen des Inf. II auf *-u* und des umschreibenden Inf. II in den altwestskandinavischen Sprachen?

3) Ist die Bildung ähnlicher Formen in den anderen germanischen Sprachen im Prinzip möglich?

4) Wodurch erklärt sich das Vorhandensein dieser Formen in den altwestskandinavischen Sprachen und ihr Fehlen in den ostskandinavischen?

5) Warum fehlen diese Formen im Gotischen und in den altwestgermanischen Sprachen?

6) Warum verschwanden diese Formen im Norwegischen und erhielten sich im Isländischen?

Im Altwestnordischen kommt der Inf. II auf *-u* bei folgenden Verba vor:

bendu zu benda — beugen; biuggu zu búa — wohnen, bereiten; brugðusk zu bregða — sich schnell bewegen; burguz zu bjarga — bergen; báru zu bera — tragen; feldu zu fella — fällen; fengu zu fá — greifen, nehmen; flœðu zu flœja (flýa) — fliehen; frǭmðu zu fremja — ausführen, tun; frágu zu fregna — fragen; fryðu zu frýja — tadeln; fundu (sk) zu finna — finden, ausfindig machen; fóru zu fara — fahren; gengu (gingu) zu ganga — gehen; gerðu zu göra (gerva) — machen; hǫfðu zu hafa — haben; hvǫttu zu hvetja — schärfen, antreiben; kenndu zu kenna — erkennen; knáttu zu knega (ungebräuchlich) — können; kunnu zu kunna — können, kennen; kyrrðu zu kyrra — beruhigen; kváðu (kvǫðu) zu kveða — sagen,

singen, rufen; kómu (kvómu) zu koma — kommen; leiddu zu leiða — führen; lágu (lǫgu) zu liggja — liegen; mistu zu missa — missen, verlieren; mundu (myndu, møndu) zu munu — Hilfsverb — beabsichtigen; mæltu zu mæla — sprechen; mættu zu mæta (mœta) — begegnen; máttu (mǫttu) zu mega — vermögen; náðu zu ná — erreichen, fassen; ollu zu valda — walten; ortu zu yrkja — Gedichte verfassen; skiptu zu skipta — teilen, wechseln; sendu zu senda — senden; skerðu zu skerða — vermindern; skyldu zu skulu — Hilfsverb, sollen; spǫrðu zu spara — sparen; stóðu (stoðusk) zu standa — stehen; þóttu zu þykkja — scheinen; þekþusk zu þekkja — verstehen, wissen; tókusk zu taka — nehmen; anorw. urðu zu værða — werden; vissu zu vita — wissen; váru zu vesa (vera) — sein; vildu zu vilja — wollen.[1]

Aus den angeführten Beispielen ist zu ersehen, dass die Formen des Inf. II auf *-u* fast in allen Klassen der starken und schwachen Verba und bei den Präteritopräsentia vorkommen, ausgenommen die I.—II. der starken Verba und die I. Konjugation der schwachen Verba. Die IV. Konjugation der schwachen Verba ist durch die Verba *nǫ́þo (náðu)* zu *ná* — »nahen, erreichen, fassen« und *spǫrðu* zu *spara* — »sparen« vertreten.[2]

Obgleich die Formen des Inf. II auf *-u* der starken und schwachen Verba zahlreicher sind, sind sie jedoch viel weniger gebräuchlich als die Verba *munu* und *skulu*. Dies findet eine Erklärung darin, dass nur die Formen *mundu*, *skyldu*, seltener *vildu* in der Prosa verwendet werden. Die übrigen sind in den poetischen Denkmälern, so in der poetischen Edda und in den Werken der Skalden vorhanden.[3]

---

[1] *J. Grimm*, Deutsche Grammatik, Bd. 4, Göttingen, 1837, S. 170.
G. F. V. Lund, Oldnordisk ordföjningslære. København, 1862, S. 386.
F. Jónsson, Det norsk-islandske skjaldesprog omtr. 800—1300. København, 1901, SS. 89, 100.
A. Noreen, Altisländische und altnorwegische Grammatik, 4. Auflage, Halle, 1923, S. 355.

Für eine Analyse der zweifelhaften Formen des Inf. II auf *-u*, die von einigen Forschern angeführt werden, und ausführliche Literaturangaben zu diesem Problem s. *H. Kuhn*, Die Altnordischen Infinitive Praeteriti. Zeitschrift für deutsches Altertum. Bd. 76, 1939, SS. 122—148.

[2] *H. Kuhn*, op. cit., S. 137.

[3] *A. Noreen*, Geschichte der nordischen Sprachen besonders in altnordischer Zeit. Strassburg, 3. Auflage, 1913, S. 208.
Die hier von A. Noreen angeführte Form anorw. urðu ist zwar prinzipiell denkbar, aber entweder zu selten gebraucht oder hypothetisch, da sie anderen Forschern nicht bekannt ist.

Vgl. z.B. *H. Kuhn*, op. cit., S. 127.

Die Tatsache selbst, dass in den altwestskandinavischen Sprachen synthetische Formen des Inf. II auf *-u* existieren, zeugt wahrscheinlich von zwei Tendenzen — einer synthetischen und einer analytischen — bei der Bildung der kategorialen Form der Inf. II in diesen Sprachen.

Die synthetische Tendenz fand hauptsächlich in der Poesie ihren Niederschlag, in der häufig synthetische Formen, z.B. Präsensformen in futurischer Bedeutung anstelle des umschreibenden Futurs Verwendung finden oder Präteritalformen in solchen Fällen, in denen bei Prosa das Perf. verwendet wird.

Das findet seine Bestätigung und Erklärung ebenso in der Chronologie der Entstehung des Perf. und des Inf. Perf. im Altwestnordischen wie auch in der Chronologie des Entstehens und Verschwindens der Formen des Inf. II auf *-u* in dieser Sprache.

Das umschreibende Perf. und Plusquamperf. wird in der nordischen Dichtung schon seit der Mitte des IX. Jhs. beobachtet. Allerdings erscheinen hier die nächsten Inf. Perf. (der umschreibende Inf. II) bedeutend später (in der Mitte des 12. Jhs.). Dieser Umstand ist völlig erklärbar, da für alle altgermanischen Sprachen die Regel gilt, dass der Inf. Perf. später als das umschreibende Perf. entsteht. Der Inf. II auf *-u* der starken und schwachen Verba lässt sich schon im 10. Jh. feststellen und verschwindet gänzlich im 13. Jh.[1], d.h. entsteht gleichzeitig mit dem umschreibenden Perf. und verschwindet mit der Entwicklung des Inf. perf. auch in der Dichtung.[2] Aber sowohl in der Poesie, als auch in der Prosa wird der Inf. II. auf *-u* nur im Akk. c. Inf. und im unechten Nom. c. Inf. — bezeugt.[3]

In diesen Konstruktionen wird der Inf. II auf *-u* der starken und schwachen Verba zur Wiedergabe der vergangenen Handlung benutzt.

Dabei kann das Verb des Hauptsatzes sowohl im Präs. als auch im Prät.[4] stehen und das Subjekt des Hauptsatzes im Singular oder im Plural.

---

[1] *H. Kuhn*, op. cit., SS. 137, 138, 140.

[2] Andere Erklärung s.: »Der Gegensatz zwischen Prosa und Dichtung kann ... nicht gut ein Gegensatz zwischen Volkssprache und Kunstsprache sein. Es ist vielmehr der Gegensatz zwischen zwei Zeiträumen. Im 13 Jh., der Zeit der Prosa, waren die Inff. Praet. der zweiten Gruppe auch in der Dichtung so gut wie tot. Was wir da finden, sind nur noch ein paar Nachzügler. Ihr Fehlen im Prosaschrifttum fordert deshalb keine weitere Erklärung«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 137.

[3] *H. Kuhn*, op. cit., S. 122.

[4] Dieser Umstand ist völlig erklärbar, da für alle altgermanischen Sprachen, darunter auch für das Altisl., nicht nur der unregelmässige Gebrauch des Kon-

Vgl. ferð hykk friðar mistu. (Fornm. I, 178)
mistu zu missa — missen, verlieren.
Ich denke, die Friedensfahrt gelang nicht.

hykk i hunðraðs flokki Haralds bróðurson stóðu.
(Heimskr. III, 34)
stóðu zu standa — stehen
Mir scheint es, Haralds Neffe stand in der Hundertschaft.

ek frá Droplaugarson báru hærra hlut (A. M. 748)
báru zu bera — tragen.
Ich erfuhr, (dass) Droplaugs Sohn den Sieg davon getragen

hvat hyggr þú — undir því váru? (Gísl. Surss. I, 67)
váru zu vera — sein
Was meinst du, war unter diesem?[1]

Zum Unterschied von den starken und schwachen Verba bezeichnet der Inf. II auf -*u mundu, skyldu,* seltener *vildu,* eine zukünftige Handlung und kongruiert in seiner Form mit dem Verb des Hauptsatzes, das immer im Prät. steht.[2]

Im Akk. c. Inf. und im unechten Nom. c. Inf. bilden diese Verba in

---

junktivs nach Konjunktionen, die ihn fordern, charakteristisch ist, sondern auch der unregelmässige Gebrauch der Tempora im Haupt- und Nebensatz. Vgl.:

»Die meisten Fälle machen jedoch den Eindruck, dass die Tempora vertauscht sind, dass das Praeteritum des finiten Verbs vor dem Inf. praes. das Praesens vor einem Infinitiv der Vergangenheit vertritt«.

H. Kuhn, op. cit., S. 138.

H. Pollak, Über den Gebrauch der Tempora in Ares Íslendingabóc. Arkiv för nordisk filologi. Lund, 1930, bd. 46, SS. 171—187.

[1] In Zusammenhang mit diesen und manchen anderen Beispielen erscheint die Behauptung A. Noreens, dass der Inf. II auf -*u* »oft mit Präsens-Bedeutung« auftritt, nicht begründet. *A. Noreen*, Geschichte ... S. 208. Weitere Beispiele s. *G. F. V. Lund*, Oldnordisk Ordföjningslære, S. 386. *F. Jónsson*, Det norsk-islandske skjaldesprog, SS. 89, 100. *H. Kuhn*, op. cit., S. 125 ff.

[2] *E. Prokosch*, A Comparative Germanic Grammar. Philadelphia, 1939, S. 217. H. Kuhn erklärt dieses Phänomen folgendermassen: »Der Gebrauch nur nach einem regierenden Verb im Praeteritum ist besonders bei *myndu* leicht zu erklären. Da von *mun* im Praeteritum fast nur noch der Optativ gebraucht wurde, der mit der Vergangenheit meist nichts zu tun hatte, so konnte sich im Nebensatz die Wahl des Tempus hier fast überall nach dem übergeordneten Satze richten. Das heisst, das Praeteritum von *mun* pflegte im Nebensatz nur dann zu stehen, wenn das Verb des übergeordneten Satzes im Praeteritum stand. Diese Beschränkung konnte beim Inf. praet., der ja aus dem finiten Verb eines Nebensatzes entstanden ist, leicht beibehalten werden«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 128.

Verbindung mit dem Inf. I des Sinnverbs die umschreibende Form des Inf. futuri II.

Vgl.:

hann hugði mik til hjalpar sér of koma mundu (Oddr. 29)
Er dachte, (dass) ich ihm zu Hilfe kommen würde.

hón kvadz þann hest muna skyldu ok launa, ef hón mætti. (Njál. 75)
Sie sagte, (dass) sie dieser Ohrfeige gedenken werde und rückzahlen werde, wenn sie es vermöchte.

þeir kváðusk vildu koma (Egilss. 135)
Sie sagten, (dass) sie kommen wollen (würden)[1]

Im Infinitiv II auf *-u* sind also in einer kategorialen Form die grammatikalische Bedeutung der Vergangenheit und die der Zukunft vereinigt.

Die Verwendung des Inf. II auf *-u* hauptsächlich in der Konstruktion Akk. c. Inf. zeugt allem Anschein nach davon, dass die Syntax bei der Bildung dieser Form eine bestimmte Rolle spielte.

Bei der Erklärung der Herkunft des Inf. II auf *-u* genügt es jedoch nicht, nur von den syntaktischen Faktoren auszugehen, d.h. von der Konstruktion Akk. c. Inf. und von anschlusslosen Ergänzungssätzen[2] oder von der bestimmenden Bedeutung dieser Konstruktionen[3], wobei in

---

[1] Andere Beispiele s.:
G. F. V. Lund, Oldnordisk Ordföjningslære, S. 386.
H. Kuhn, op. cit., S. 125 ff.

[2] Vgl.: »Dass diese an. Neubildung aus der infinitivisch verwendeten 3. Pl. Prät. Ind. entstanden ist, geht aus hie und da angetroffenen Konstruktionen wie einerseits — *hygg ek iarlar knáttu*, andererseits — *Þórir kuaþ Gretti skyldi* (vgl. nisl. — *hann sagðist skyldi, hann kuaz mundi* (Niála) hervor«. *A. Noreen*, Aisl. und anorw. Gramm. S. 355. *A. Heusler*, Altisländisches Elementarbuch, 4. Auflage, Heidelberg, 1950, S. 134. *H. Kuhn*, op. cit., S. 122.

[3] Vgl.: »Der Infinitiv II auf *-u* entstand infolge der Auffassung der 3. Pers. Plur. Ind., die in die erweiterte Ergänzung (in die Konstruktion Akk. c. Inf. G. Sč.) einging als Infinitiv, was dadurch begünstigt wurde, dass die 3. Pers. Plur. Präs. Ind. immer mit dem Inf. I zusammenfiel. Z.B. *þér hykk mæltu* — »sie, denke ich, sprachen« analog mit *þér hykk mæla* — »ich denke, dass sie sprechen (reden)« wurde aufgefasst wie — *þær hykk mæltu* — »ich denke, dass sie sprachen«.
M. I. Steblin-Kamenskij, Drevneislandskij jazyk. Moskva, 1955, S. 131. S. auch: »Die Verwendung der 3. Plur. als Infinitiv beruht wohl teils auf der Gleichung Präs. Inf. *fara* »fahren« = 3. Plur. Präs. *fara* »fahren«, teils auf anakolutischen Konstruk-

beiden Fällen die Hauptrolle der Kongruenz in Person und Zahl zugewiesen wird.

Bei einer derartigen Erklärung bleibt das Fehlen des Inf. II auf -*u* im Altschwedischen und Altdänischen unverständlich, in denen der Inf. I der starken und schwachen Verba ebenso wie im Isländischen mit der 3. Pl. Präs. Ind. zusammenfällt, und in denen wir eine ebenso weite Verbreitung (besonders in der altdänischen Umgangssprache) der Konstruktion Akk. c. Inf. und anschlusslosen Ergänzungssätzen haben, bei denen die umschreibende Form des Inf. II verwandt wird.[1]

In den anderen altgermanischen Sprachen führt das Vorhandensein der erwähnten Konstruktion auch nirgends zur Entstehung eines Inf. II auf -*u* oder einer ähnlichen Form.

Gleichzeitig werden im Norwegischen und im Dänischen in der Gruppe der Präteritopräsentia Bildungen vom Typ des isl. Inf. II auf -*u* festgestellt.

Vgl. Inf. I im: — Neunorw. — *burde*, Neudän. — *burde*, Neuschwed. — *böra*, Aisl. — *byrja* — sollen und auch Inf. I im Neudän. und Neunorw. *måtte* — sollen, *turde* — dürfen.[2]

Diese Formen sind wie der westskandinavische Inf. II auf -*u* vom Prät. des Ind.[3] der entsprechenden Verba gebildet, was von der Bildung derartiger Formen in anderen germanischen Sprachen zeugt. Die Ungleichzeitigkeit ihres Auftauchens in den einzelnen Sprachen weist jedoch wahrscheinlich auf verschiedene Gründe hin, die die Entstehung dieser Formen bedingten, wodurch gleichfalls die verschiedenen Funktionen derartiger Bildungen erklärt werden.

Zu Bildungen gleicher Art gehören auch die Formen des Inf. I und II auf -*i* (vgl. nisl. *muni*, *mundi* etc.), die sich schon im Altisländischen[4] beobachten lassen und im Mittel- und Neuisländischen weitere Verbreitung finden[5], und die von der 3. Pl. Präs. und Prät. Konj. gebildet sind.

---

tionen wie *ek sá þá fóro* (statt *þá fara*, oder *þeir fóro*, wie *hygg ek iarlar knýtto*) »ich sah sie fahren (dass sie fuhren)«. *A. Noreen*, Geschichte ... S. 209.

[1] Vgl.: Adän. faþer kallar sik hava waret brytia (Sk. Lov) *H. Falk og A. Torp*, Dansk-Norskens Syntax i historisk fremstilling. Kria, 1900, S. 201.

[2] *L. L. Hammerich*, Über die Modalverba der neugermanischen Sprachen (mit besonderer Berücksichtigung des Dänischen). Zeitschrift für Deutsche Wortforschung, 16, 1960, SS. 47—70.

[3] *H. Falk und A. Torp*, Norwegisch-dänisches etymologisches Wörterbuch. Erster Teil A—O, Heidelberg, 1960, S. 118, 687.

[4] »Statt des -*u* ist bei den Inff. praet. jedoch auch oft die Endung -*i* bezeugt«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 122.

[5] Ausführlicher darüber s. *G. S. Sčur*, Der isländische Infinitiv auf -*i*. (Islandskij

Hierhin gehören auch die Inf. I Neuschwed. *tordas*[1] und Finnoschwed. *måsta* (vgl. Det är tungt att måsta skiljas),[2] die von der 3. Pl. Prät. Ind. gebildet werden und die umlautenden Inf. I der Modalverba im Deutschen: können, mögen, dürfen, müssen, die von der 3. Pl. Präs. Konj.[3] gebildet werden, und andere ähnliche Formen.[4]

Die Chronologie für das Auftauchen des Inf. II auf *-u* und die grammatikalische Bedeutung dieser Form zeigen, dass ihre Entstehung in den altwestskandinavischen Sprachen der Entstehungsperiode der Perfektkategorie — und damit verbunden der grammatikalischen Infinitivkategorie und des umschreibenden Futurs — angehört.[5]

Wie in den anderen germanischen Sprachen setzt sich die Kategorie des Infinitivs in den westskandinavischen Sprachen aus der Opposition der synthetischen Form des Inf. I und der umschreibenden Form des Inf. II zusammen.

Eine Besonderheit der altwestskandinavischen Sprachen ist das Vorhandensein zweier kategorialer Formen mit futurischer Bedeutung in der Kategorie des Infinitivs neben den erwähnten Formen: Inf. futuri I und Inf. futuri II. Vgl.: Inf. futuri I — *munu, skulu, fara* und Inf. futuri II — *mundu, skyldu, fara.*[6]

Der Unterschied zwischen dem Inf. futuri I und dem Inf. futuri II war kein temporaler, sondern bestand darin, dass von zwei Handlungen in der Zukunft die vorhergehende durch die Konstruktion des Inf. futuri II, die folgende durch den Inf. futuri I wiedergegeben wurde. Dabei wurde der Inf. futuri I mit dem Verb des Hauptsatzes im Präsens verwandt, der Inf. futuri II hingegen mit dem Verb des Hauptsatzes im Präteritum. Vgl.:

---

inifinitiv na -i), Sbornik v čest' 70-letija prof. V. M. Žirmunskogo, Moskva, 1962.

[1] *E. Hellquist*, Svensk etymologisk ordbok. Lund, 1957, Bd. II, S. 1272.

[2] *E. Wessén*, Svensk språkhistoria. Stockholm, Bd. I, S. 190.

[3] Ausführlicher darüber s. *G. S. Sčur*, Über den Umlaut in den deutschen Modalverben. Neuphilologische Mitteilungen. H. 4, S. 206—219, Helsinki, 1962.

[4] *K. Roelandts*, Regressieve en secundaire woordvorming. Mededelingen van de vereniging voor naamkunde te Leuven en de commissie voor naamkunde te Amsterdam. Zesendertigste jaargang 1960, 3—4, SS. 89—124.

[5] In den westskandinavischen Sprachen sind Formen des umschreibenden Futurs ebenso wie die Konstruktion mit dem Verb hafa, der postpositive Artikel und die Infinitivpartikel schon in IX. Jh. festzustellen. *M. Nygaard*, Norrøn Syntax, Kristiania, 1905, S. 237.

[6] »*Myndu* ist wahrscheinlich der älteste Infinitiv eines reinen Modal — oder Hilfsverbs in den germanischen Sprachen. Mit *myndu* sind die ersten germanischen Infinitive futuri und konditionalis gebildet worden«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 136.

Hygg ek mik ráða munu. (Sig. 2, 9)
Ich denke, dass ich beschliessen werde.
Hafa kvazk hón Helga hylli skyldu. (H.H. 2, 15)
Sie sagte, dass sie Helges Gunst erwerben würde.[1]

Neben den angeführten Faktoren wurde die Entstehung der Formen des Inf. II auf -*u* in den altwestskandinavischen Sprachen auch durch folgendes begünstigt:

a) durch den schon für die altskandinavischen Sprachen charakteristischen Zusammenfall der Formen des Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind., der in den skandinavischen Sprachen eine strukturelle Erscheinung wird und dank dem Vorhandensein eines Systemverhältnisses unter diesen Formen eine wichtige Rolle bei der Entstehung neuer infiniten Formen spielt (vgl. Inf. I — rísa, 3. Pl. Präs. Ind. — rísa);

b) durch das Fehlen des Part. II bei den Präteritopräsentia, d.h. der Hauptkomponente des umschreibenden Inf. II;

c) durch die lautliche Einheit der Pluralendungen des Präsens und Präteritums dieser Verba, was sich genetisch erklärt, aber auch strukturellen Charakter hat. Vgl. 3. Pl. Präs. Ind. — *skulu*, 3. Pl. Prät. Ind. *skyldu*;

d) durch die Tatsache der Bildung des Inf. I einiger Präteritopräsentia aus dem 3. Pl. des Präs. Ind. Vgl. Inf. I — *munu*, 3. Pl. Präs. Ind. — *munu*.[2]

Die absolute Chronologie (I. Hälfte des 9. Jhs.) und die angeführten Strukturfaktoren gestatten die Vermutung, dass die Formen des Inf. II auf — *u myndu, mundu* früher entstanden als der Inf. II auf -*u* anderer Verba.

Die Entstehung des Inf. II auf -*u mundu, myndu* bei dem Präteritopräsentium *munu*, mit dessen Hilfe in der altisländischen Prosa in über 50 % aller Fälle, wie eine Zählung ergab, das Futur wiedergegeben wird, und die oben aufgezählten Bedingungen begünstigten allem Anschein nach die Entstehung von Formen des Inf. II auf -*u*, nicht nur bei *skyldu*

[1] *M. Nygaard*, Eddasprogets Syntax. Bergen, 1867, Bd. II, S. 48.

[2] Da andere Forscher die Formen des Inf. I auf -*u munu, skulu* für jünger halten als die Formen des Inf. II auf -*u mundu, skyldu*, was für *skulu* gerechtfertigt erscheint, für *munu* aber anfechtbar, fordert der letztere Umstand einen besonderen Erweis, der in einer anderen Arbeit gebracht werden soll. S. z.B. »Nach allem Beigebrachten scheint mir sicher zu sein, dass die Infinitiva *munu* und *skulu* erst in Anlehnung an die Infinitive *myndu* und *skyldu* und, wenn nicht in der Absicht, so doch in der Wirkung zu ihrer Ergänzung gebildet worden sind«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 136.

und *vildu*,[1] sondern auch bei einer Reihe von starken und schwachen Verba[2], obwohl bei ihnen ein Part. II vorhanden war.

Dabei spielte bei der Entstehung der erwähnten Formen folgendes Verhältnis wahrscheinlich die Hauptrolle:

Inf. I	3. Pl. Präs. Ind.	3. Pl. Prät. Ind.	Inf. II
munu	munu	mundu	myndu, mundu
fara	fara	fóru	fóru

Sodann führte die Entwicklung des umschreibenden Inf. II, der nicht nur die Gebundenheit der Handlung an die Vergangenheit wiedergab, sondern auch das Aufeinanderfolgen der Handlungen, zum Schwund der Formen des Inf. II auf *-u* der starken und schwachen Verba.

Bei diesem Prozesse spielte die Vereinigung der grammatikalischen Bedeutung der Vergangenheit und der Zukunft in einer kategorialen Form des Inf. II auf *-u* die Hauptrolle.[3]

Die Erhaltung der synthetischen Form des Inf. II auf *-u* mit futurischer Bedeutung *mundu, skyldu* im Neuisländischen wurde erstens begünstigt durch das Fehlen des Part. II bei diesen Verba, zweitens durch die Tatsache, dass die Formen *mundu, skyldu*, wie im Altisländischen, an der Bildung des Inf. futuri II beteiligt sind.

Die seltene Form des Inf. II auf *-u vildu* im Isländischen — ungeachtet des Vorhandenseins des Part. II bei diesem Verb — erklärt sich ebenso wahrscheinlich dadurch, dass dieses Verb manchmal an der Bildung des Inf. futuri II teilnimmt.

Das häufige Vorkommen der Formen des Inf. II auf *-u mundu, myndu, skyldu* im Altisländischen und ihr selteneres Auftreten im Neuisländischen erklärt sich vor allem durch den häufigen Gebrauch des umschreibenden Futurs mit diesen Verben im Altisländischen und dem seltenen Gebrauch

---

[1] S. *H. Kuhn*, op. cit., S. 136.

[2] Vgl. auch: »Die Infinitive *fóru* usw. mögen ebenso alt oder wenig jünger als *myndu* sein. Sie werden diesem ihr *-u* abgegeben haben. Das könnte allerdings auch erst etwas später geschehen sein. Dagegen scheint *myndu* umgekehrt schon gleich im Anfang einen Einfluss auf die zweite Gruppe gehabt zu haben«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 137.

[3] Vgl. aber: »Die zweiteiligen Inff. perf. wurden schliesslich doch stärker als die Inff. praet. Dabei muss ihnen geholfen haben, dass sie von vornherein nicht auf den Akk. c. Inf. beschränkt waren und dass sie, der Entwicklung des finiten Perfekts folgend, die Funktion der Inff. praet. mit übernehmen konnten. Ausserdem hatten sie eine starke Stütze an der gesamtgermanischen Entwicklung, während die Inff. praet. vielleicht nicht einmal im ganzen westnordischen Gebiet verbreitet und wohl nie allgemein gebraucht gewesen sind«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 143.

der Formen des umschreibenden Futurs im Neuisländischen, in dem das Futur in der Regel durch die Form des Präsens wiedergegeben wird,[1] ausserdem durch die unterschiedliche Verbreitung des Akk. c. Inf. im Alt- und Neuisländischen und durch die weitere Verbreitung der Ergänzungsnebensätze mit *að* im Neuisländischen.

Dieser Umstand — gemeinsam mit der endgültigen Entstehung der attractio modi — bedingt nicht nur, dass in den Fällen, wo *að* ausgelassen wird, ein solcher Satz ohne Konjunktion als Akk. c. Inf. aufgefasst wird, sondern auch das häufige Vorkommen des Inf. I und II auf -*i* im Neuisländischen im Vergleich zum Altisländischen.[2] Vgl. die Inf. I *muni*, *skuli*, Inf. II — *myndi*, *mundi*, *skyldi* und seltener *vildi*, gebildet von der 3. Pl. Konj. Präs. bzw. Prät., die für die Umgangssprache charakteristisch sind.[3] Das oben gesagte rechtfertigt die Behauptung, dass bei allen Fällen der Ableitung des Inf. I und II auf -*u* oder -*i* von den finiten Formen der 3. Pl. Präs. bzw. Prät. des Ind. wie Konj. und auch bei der Bestimmung ihrer Häufigkeit morphologische bzw. strukturelle Gründe bestimmend sind. Die Syntax bestimmt nur, ob die neue Form des Inf. ein Inf. auf -*u* oder -*i* sein wird, d.h. ob sie vom Ind. oder Konj. gebildet ist, ebenso die Chronologie ihres Auftretens. Sie bedingt aber nicht ihre Entstehung ausgerechnet von der 3. Pl. bzw. Sg. und entsprechend Präs. bzw. Prät. Ebenso erklärt sich das Verschwinden der Formen des Inf. II und I auf -*u* im Norwegischen nicht durch syntaktische, sondern vor allem durch morphologische Gründe und zwar durch das Verschwinden des umschreibenden Futurs mit *munu* und die weitere Verbreitung des umschreibenden Futurs mit *ville* und *skulle* im Norwegischen, wobei zweifellos ein Zusammenhang zwischen dieser Erscheinung und anderen morphologischen Faktoren besteht.

Das Fehlen von Formen des Inf. II auf -*u* (*un*) im Gotischen, hypo-

---

[1] *St. Einarsson*, Icelandic, S. 139.

[2] Vgl.: »Im Neuisländischen sind *mundi* und *skyldi* häufige Nebenformen der alten Infinitive *mundu* und *skyldu*. Diese Infinitive sind nicht mehr recht lebendig. Sie werden wieder viel mehr als finite Formen empfunden. Deshalb werden sie fast nur noch gebraucht, wo ihr Akkusativ als Nominativ aufgefasst werden kann, und ihre Stellung ist der des finiten Verbs angenähert. Damit ist die Konstruktion denn beinahe wieder an ihren Ausgangspunkt zurückgekehrt«. *H. Kuhn*, op. cit., S. 122—123.

[3] »Two verbs have an infinitive in u: *munu* shall, will, and *skulu* shall. These two verbs as well as *vilja* (rarely) also have a preterite infinitive: *mundu*, *skyldu*, *vildu* with the same -*u* ending. Sometimes, however, these preterite infinitives end in -*i*, but that is chiefly colloquial«. *St. Einarsson*, Icelandic, S. 95.

thetisch rekonstruiert von J. Grimm,[1] ist vor allem durch das Nichtvorhandensein einer Perfektkategorie im Gotischen zu erklären.

In den altwestgermanischen Sprachen wiederum ist das Fehlen der Form des Inf. II auf *u* (*-un*) sowohl mit dem Fehlen der Perfektkategorie als auch mit dem Fehlen des Zusammenfallens des Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind. verbunden. Die späteren norwegischen und dänischen Formen des Inf. I *måtte, turde, burde,* die von der 3. Pl. Prät. Ind. gebildet wurden, erklären sich aus der Störung der entsprechenden Verbindung zwischen dem Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind. der Präteritopräsentia infolge der Ausbreitung von Singularformen dieser Verba auf Pluralformen in diesen Sprachen.[2]

Sowohl die Bildung der erwähnten Formen des Inf. I als auch die Erhaltung von Formen des Part. II bei den Präteritopräsentia im Dänischen und Norwegischen und das Fehlen dieser Formen bei den Modalverba im Englischen erklären sich aus strukturellen Gründen.

Diese strukturellen Gründe bestehen vor allem darin, dass für das dänische und norwegische Verb ganz allgemein lexikalische Kategorien der Person und Zahl charakteristisch sind, während für das englische Verb das Vorhandensein grammatikalischer Kategorien bei den starken und schwachen Verba charakteristisch ist, bei den Modalverba hingegen das Vorhandensein lexikalischer Kategorien der Person und Zahl, deren Entstehung im Englischen in dieser Verbgruppe zum Schwund der infiniten Formen der Modalverba führt.

Die Erhaltung des Part. II dieser Verba im Dänischen und Norwegischen und das Fehlen dieser Form im Englischen wurde durch die verschiedene Chronologie der Entstehung der Perfektkategorie und der Kategorie des Infinitivs in diesen Sprachen begünstigt.[3]

Die allgemeine Bedingung für das Entstehen in den germanischen Sprachen von Infinitivformen, die von der 3. Pl. Prät. Ind. (mundu) sowie auch von der 3. Pl. Prät. Konj. (mundi) und der 3. Pl. Präs. Ind. (munu) und Konj. (muni) u.a. gebildet wurden, ist das Vorhandensein eines Systemverhältnisses zwischen den finiten und infiniten Verbalfor-

---

[1] * vestêdun — wissen; * kunthedun — kund sein;
* fundhun — finden; * sôkidedun — suchen

J. Grimm. Deutsche Grammatik, Bd. 4, Göttingen, 1837, S. 170.

[2] S. auch *H. Kuhn,* op. cit., SS. 134—135.

[3] Ausführlicher darüber s. *G. S. Sčur,* »Über das vergleichende Studium der englischen Modalverba«. »K sopostavitel'nomu izučeniju anglijskich modal'nych glagolov«. Doklady vyssšej školy, serija »Filologičeskie nauki«, Moskva, 1959, N 3, SS. 67—77.

men, das seinen Ausdruck in der Opposition der durch gemeinsame unpersönliche Bedeutung vereinigten infiniten Formen und der Formen der 3. Pers. zu den finiten Formen der 1. und 2. Pers. findet. Die Entstehung der angeführten Opposition in den germanischen Sprachen wurde wahrscheinlich teilweise durch den unpersönlichen Charakter der indogermanischen 3. Pers. begünstigt.[1] Aber seiner Abstammung nach ist dieses Systemverhältnis zwischen finiten und infiniten Verbalformen in den germanischen Sprachen strukturell.[2]

Demnach ist:

1) die Entstehung der Formen des Inf. II auf -*u* in den germanischen Sprachen mit der Ausbildung der grammatikalischen Kategorien des Perfekts und Infinitivs und mit der Chronologie ihrer Entstehung sowie mit dem Fehlen des Part. II bei den Präteritopräsentia verbunden;

2) die Entstehung dieser Formen in den skandinavischen Sprachen mit dem lautlichen Zusammenfall der Formen des Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind. verbunden, der eine strukturelle Rolle spielt;

3) der westskandinavische Charakter des Inf. II auf -*u* ausser den oben erwähnten Faktoren und der Chronologie ihrer Entstehung in diesen Sprachen auch durch die Entwicklung eines besonderen umschreibenden Futurs mit dem Verb *munu* im Aisl. und Anorw. zu erklären;

4) der Schwund der Formen des Inf. II auf -*u* bei den starken und schwachen Verba im Aisl. und Anorw. durch die Vereinigung der grammatikalischen Bedeutung der Vergangenheit und der Zukunft in einer Kategorialform des Inf. II auf -*u* zu erklären;

5) der Schwund des Inf. II auf -*u* *mundu*, *skyldu* im Norwegischen und die Erhaltung dieser Form im Isländischen durch den Verlust des Futurs mit *munu* im Norwegischen und seiner Erhaltung im Isländischen zu erklären;

6) das Fehlen des Inf. II auf -*u* (-*un*) im Gotischen und in den altwestgermanischen Sprachen durch das Fehlen der grammatikalischen Kategorien des Perfekts und des Infinitivs und durch das Fehlen des umschreibenden Futurs und des Zusammenfalls des Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind. in diesen Sprachen zu erklären;

---

[1] *E. Benveniste*, Structure des relations de personne dans le verbe. Bulletin de la Société de Linguistique de Paris. 1947, V. 43, f. I, S. I ff.

[2] Ausführlicher darüber s. *G. S. Sčur*, »Der skandinavische Infinitiv I auf -*u* und das Problem des Verhältnisses zwischen finiten und infiniten Formen des germanischen Verbs«. Skandinavskij infinitiv I na -u i problema svjazi meždu imennymi i ličnymi formami germanskogo glagola. »Voprosy jazykoznanija«, Moskva, N 6, SS. 87—94, 1958.

7) die Entstehung von Bildungen des Typs des Inf. II auf *-u* im Norwegischen und Dänischen (vgl. *måtte* etc) auf eine Störung des Verhältnisses zwischen dem Inf. I und der 3. Pl. Präs. Ind. in diesen Sprachen zurückzuführen;

8) die allgemeine Bedingung für die Entstehung in den germanischen Sprachen der Formen des Infinitivs, die von der 3. Pl. Präs., Prät. Ind. und Konj. gebildet wurden, das Bestehen eines Verhältnisses zwischen den finiten und infiniten Formen des Verbs in diesen Sprachen;

9) dieses Verhältnis spielt gemeinsam mit den angeführten strukturellen Faktoren die Hauptrolle bei der Enstehung der untersuchten Infinitivbildungen in den germanischen Sprachen;

10) die Syntax (die Konstruktionen: Akk. c. Inf., Nom. c. Inf. und attractio modi) spielt eine wenig bedeutende Rolle und bestimmt nur den relativen Häufigkeitsindex, die Chronologie der Entstehung des Inf. I und II auf *-u* und *-i* und die Bildung dieser Formen vom Indikativ oder Konjunktiv. Sie bedingt aber nicht die Entstehung der angeführten Formen aus der 3. Pl., ebenso wenig wie vom Präs. oder Prät., was besonders deutlich am Beispiel des Inf. I der Präteritopräsentia im Dänischen und Norwegischen wird, der von der 3. Pl. Prät. Ind. (vgl.: *måtte, burde*) gebildet wird, und am Beispiel des umgelauteten Inf. I der Modalverben im Deutschen, der von der 3. Pl. Präs. Konj. aus rein morphologischen Gründen gebildet wird.

OLAV T. BEITO

Eg vart stird på noko: *mér varð litið á e-ð.*

I Arkiv för Nordisk Filologi (76, s. 152—209) har Pierre Naert ei interessant utgreiing om den islandske konstruksjonen *e-m verður litið á e-ð*. I tilknyting til denne utgreiinga skal eg her koma med nokre opplysningar frå nynorsk, som kan ha interesse i denne samanhengen.

Ivar Aasen har i Norsk Ordbog dette dømet under *stira*: «Han vardt stird paa dæ: han kom til at see paa det, han blev det vaer. Valdres (I Hallingdal ‚styrd'). Vel egentlig: ‚honom vardt stirt', ligesom G.N. honum vard litit.»

Same forklaring på denne konstruksjonen finn vi i Segner frå Bygdom I (Valdres) ved Hallvard Hande (1871): «... so tok han (haugakallen) Hatten sin aa svinga han trjaa Gaange over se i Vere aa daa ho Aaste vart stird um se, støndo dei i ein stor fin Gard. (Fotnote til ‚vart stird':) kom til å sjå. I Fyrretidom hava dei væl sagt: henne vart stirt; jfr. gamalnorsk honum varð litit» (o.c.2).

Andre døme på denne konstruksjonen der han står utan kommentar: «Daa fenta vart stird dit, kvakk ho so ho skølv.» (Segner fraa Bygdom I,XII).

«men daa ho (gygra) kom ut paa Dørahelludn, vart ho te Stein, før Skogen gleim o blenkte so Sole ve Høgsdags, o daa Prinsessa vart stird te, hadde Fillehytta vorte te ein gresk Kungsgard.» (Segner fraa Bygdom IV (Hallingdal) ved Hallvard Bergh 1879, s. 15).

«Skulemeistaren helsa, snart[1] um tett framanfor og vart ikkje stird på desse norskarane.» (Hallvard Bergh: Fraa fjord og lid og fjell 1903, s. 60).

«Den tid han vart stird paa koss alle syrgde, skar han tenner, so sint vart han.» (H. Høyne (Hallvard Bergh)): Nye Bilæte ifraa Bygdom 1912, s. 3).

---

[1] *snart* pret. av *snerta* gå snøgt.

«Han (Moses) vart stird på denne logen, som han ikkje skyna kor han kom ifrå.» (Ivar Mortensson Egnund: Nyklar 1922, s. 41).

«Då ho hadde set litt på dei, vart ho stird på at dei hadde lang rove som hekk ned undan stakken.» (Knut Hermundstad: Gamletidi talar 1936, s. 38).

»Ho bestemor tok kui og skulde stad finne ukse åt henne. Då ho kom burtover eit stykke, fekk ho ikkje kui or feto. Og ress so det var, sleit kui seg frå henne og sprang dit ho før hadde vore. Ho bestemor etter. Då vart ho stird på at kui bar seg åt nett som ho hadde havt ukse hjå seg» (Knut Hermundstad:Bondeliv 1940, s. 15).

Liksom Ivar Aasen har sitt døme på denne konstruksjonen frå Valdres og Hallingdal, så er dei siterte forfattarane ovanfor frå Valdres, med unnatak av Ivar Mortensson Egnund, som er frå Østerdalen. Hallvard Bergh har tilknyting til både Hallingdal og Valdres. I Valdres er denne konstruksjonen i bruk den dag i dag, og bruken hjå desse valdresforfattarane er i fullt samsvar med målføret. Ivar Mortensson Egnund, som både var vel heime i gamalnorsk (islandsk) og i bygdemålslitteraturen, kan kanskje ha lagt seg til denne ordlegginga på litterær veg.

Som ein ser, har alle døma preteritumsform av hjelpeverbet *verta,* noko som òg er det mest vanlege i dei islandske døma. Valdres-målet nyttar no elles ikkje presens av dette hjelpeverbet, men har i staden *bḷi*; hjelpeverbet har her ei suppletiv bøying: *o bḷi, bḷi, vaṛṭ, vøṛṭe.* — Men der eg av denne konstruksjonen har funne presensforma *bḷi,* har det alltid vore historisk presens. Døme er:

e sāt' solȧin i mi ȧin`vøṛṣlehȧit, męn so bḷi e stīṛḍ' utijøno gḷā'sə,* o *då ḳę̄m' dę ȧit hȧil̥t' fuḷ`ji ḳørandis (Eg sat såleis i mine eigne tanker, men så kjem eg til å stira ut gjennom glaset, og då kjem det eit heilt fylgje køyrande). *han jikk* o *pḷø̄g`də på stōr`åkre.då tverr`stana hest'n* o *han ō`la bḷi stīṛḍ' nepå vę̄`gən på ȧin åïk' so kom renn`andis* (Han gjekk og pløgde på Storåkeren. Då tverrstana hesten, og han Ola kjem til å sjå ned på vegen på ein øyk som kom rennande).

Alle døma har perfektiv aspekt, og tydinga er i samsvar både med den forklaring Aasen har gjeve og med den som er vanleg ved den islandske konstruksjonen.

Når det gjeld høvet mellom den gamalnorske konstruksjonen *mér verðr* (*varð*) og nynorsk *eg vert* (*vart*), då er det mange døme på denne overgangen frå gamalnorsk til nynorsk. Såleis ved upersonleg passiv av verb som i gamalnorsk styrer dativ, t.d. gno. *mér varð borgit* — nynorsk *eg vart berga.* Eller i uttrykk som *mér varð dátt við* — nynorsk *eg vart dått*

ved. — Vi veit at den gamle dativen i stor mon har gått av bruk i nynorsk, og at upersonleg konstruksjon mykje har vorte ombytt med personleg uttrykk, der partisippforma eller adjektivet samsvarar med subjektet.

Verbet *lita* i tydinga *sjå* er i nynorsk ikkje i bruk lenger; det finst berre i einskilde folkeviser (jfr. Aasen, Norsk Ordbog 449 b), og vanleg er det då avløyst av synonym som *sjå, stira* eller andre. At ord vert avlagde og andre kjem i deira stad er eit velkjent fenomen, som når t.d. gamalnorsk *hyggja* vert ombytt med *koma i hug, tenkja på* osfr., eller gamalnorsk *ógna* med *skremma, truga* osfr.

Det skulle såleis ikkje vera noko i vegen for at den nynorske konstruksjonen *eg vart stird på noko* kan gå attende til *mér varð litit á e-t.*

Det er lite i nynorsk som minner om den tilsvarande samansette typen. Frå Vestre Slidre i Valdres er oppgjeve:

> «E vart rein einstird, då e fekk sjå de, kunne ikji kjenne de att» (Eg vart ståande og stira då eg fekk sjå deg, av di eg ikkje kunne kjenna deg att). — I Årdal i Sogn seier dei at «ein vert høgstird», når han må spila opp augo og sjå (på noko uventa).

Meir vanlege i nynorsk er slike ordlag med notidspartisipp som Pierre Naert nemner frå færøysk (o.c. 197). Døme er:

> «Då eg vart sjåande til, dreiv me med straumen.» (Leiv Heggstad: Norsk Grammatikk, større utgåve 1931, § 461).
>
> «Henne vart han pratande med» (ibid.).
>
> «Dei fleste vart glåmande, for dei hadde ikkje høyrt noko om denne nye, før han no stod midt framfor dei.» (Ola Setrom:Medan steinane mel 1937, s. 138).
>
> «Og tidt når eg sit einsleg um vinterkveldan og bli sjåande på skåpet, då stig dei fram og syner meg andleta sine.» (Olav Åsmundstad: Ovanum Helgefjell 1924, s. 7).

I alle desse døma har *verta*+presens partisipp tydinga »koma til å», og, så langt det kjem fram av døma, perfektiv aspekt. Ein må gje Pierre Naert rett i at likskapen mellom konstruksjonane med supinum og presens partisipp er så stor at det ikkje er truleg dei har utvikla seg uavhengig av kvarandre.

Typen *eg vart*+preteritum parisipp er no avgrensa til eit lite målføreområde. Det er konservative dalmål, der det er lite rimeleg å rekna med lån eller påverknad utanfrå. Snarare er det vel så at dei i dette tilfellet, som i fleire andre, utgjer eit reliktområde. Men så reiser det spørsmålet seg, kvifor denne konstruksjonen har vorte trengd tilbake. —

For meg ligg det nær å tru at det er samanfallet med den omskrivne passiven som har gjort denne konstruksjonen mindre brukande.

At vi i nynorsk har konstruksjonar som *eg vart stird på noko* svarande til islandsk *mér varð litið á e-ð* og *eg vart sjåande* svarande til færøysk *mær var(ð) lítandi,* det skulle stadfesta Pierre Naerts meining om at desse typane hadde sit opphav i Noreg og er eldre enn utvandringa til Færøyane og Island.

HELGE TOLDBERG

Erikskrönikans omarbejdelse og fortsættelse.

Af Klemmings udgave, Svenska Medeltidens Rim-krönikor[1] (I—III, 1865—68), får man let det indtryk at Erikskrönikan, Karlskrönikan og Sturekrönikan, samt overgangsleddet mellem de to første, der nu almindeligvis kaldes Förbindelsedikten,[2] principielt er klart afgrænsede enheder, ligesom tilfældet er med Lilla Rimkrönikan. Tendensen til at udskille mindre enheder fulgte Klemming endnu et skridt ved — i overensstemmelse med antydninger i ældste bevarede håndskrift — at inddele Sturekrönikan 1452—96[3] i tre dele, og nyere forskere er gået videre i dette spor med de ældre krøniker. Somme tænker sig muligheden af at Erikskrönikan er blevet til i flere tempi, og de fleste opfatter Karlskrönikan som en sammenarbejdelse af en Engelbrektskrönika og en egentlig Karl Knutsson-krønike. At betragte Erikskrönikan isoleret vil naturligvis altid være berettiget; dels foreligger den særskilt i 3 gamle afskrifter, og disse er de eneste der har indledningen i dens oprindelige form, dels er den ubestridt forudsætning og forbillede for al senere rimkrønikedigtning i Sverige. Og hvad Karlskrönikan angår, er vi i den enestående situation at originalhåndskriftet (Kungl. Bibl. D 6) er bevaret[4]. Men enkelte krønikedele, det bevismateriale som sikrest kunne underbygge de fremsatte teorier om særskilt affattelse af større eller mindre afsnit, savnes næsten helt, skønt håndskriftantallet er impone-

---

[1] Svenska Fornskr.-Sällsk.s Samlingar 17:1—3 (1865—68); i det følgende forkortet S. M. R. Derudover anvendes i nærværende afh. følgende forkortelser: E-K Erikskrönikan (vershenvisninger til Rolf Pippings udg. 1921, SFS 47); F-D Förbindelsedikten (S. M. R I, 171 ff., jf. note 2); K-K Karlskrönikan (S. M. R. II); L-R Lilla Rimkrönikan; N-B Ny början af Gamla Krönikan (dvs. E-K, S. M. R I, 163 ff.); S-K Sturekrönikan 1452—96 (S. M. R III, 1—144); S-R Stora Rimkrönikan (sammenarbejdelsen); Y-R Yngsta Rimkrönikan (den monologiske fra 1520erne).

[2] Navnet endeligt fastslået af Ingvar Andersson (Källstudier till Sveriges historia 1230—1436, 1928, 174 ff.), af Klemming kaldt Sammanfogningen mellan Gamla och Nya Krönikan.

[3] Den fortsatte verstælling s. 145 ff. er vildledende, idet det er en ny tekst, slutningen af Y-R.

[4] Facsimileudg. 1938 ved Oscar Wieselgren. Jf. henvisningerne Ny ill. sv. litt.-hist. I (C. I. Ståhle, 1955), 376, især S. Kraft, Hist. Tidskr. 1937, 1 ff.

rende. Der findes vist kun to stykker: en overlevering af Sturekrönikans slutning (v. 3557—4198) med overskriften Rydzers historia, i Stjerneldska handskriften (Uppsala Univ.bibl. E 133), et blandingshdskr. fra slutningen af 16. århundrede,[1] og en hidtil overset ung afskrift af den ændrede indledning til Erikskrönikan, N—B v. 61—74 + 2 ellers ukendte linjer (Kungl. Bibl. Engeströmska Saml. B—IV, 1—1 bl. 40 r).

Det er da ikke på forefundne brudstykker, men på Klemmings tilrettelæggelse, nyere forskning bygger; og man skænker det sjælden en tanke at hans indsats er skelsættende, idet forgængerne — Messenius,[2] Hadorph[3] og Fant[4] — indtog det modsatte standpunkt og henholdt sig til helhedsoverleveringen, som den første gang forekommer i et hs. fra ca. 1500, Kungl. Bibl. D 5, med én sammenhængende tekst, spændende fra Erikskrönikans reviderede indledning (N—B) til Sturekrönikans afslutning med begivenhederne 1496. Hadorph (og i hans fodspor Fant) tog dog noget hensyn til de øvrige tilgængelige hss., ikke mindst at nogle af dem standsede ved slutningen af Erikskrönikan eller Karlskrönikan. Forøvrigt var det Fants inddeling af S-K Klemming senere benyttede, mens Hadorphs trykningsmåde (s. 498 ff.), med ligeligt indsnit efter v. 1848 og 1932, stemmer bedre med hs. end Klemmings opstilling gør. Faktisk står dennes udgave — fraregnet det bibliografiske afsnit — langtfra mål med vor tids editionstekniske krav. De kan kun betragtes som honoreret af Rolf Pipping, hvis variantbetegnelser[5] vil blive brugt i det følgende, også når det gælder senere dele af S-R.

Sammenlignet hermed er forgængernes mangler — og selvsikkerhed — iøjnefaldende. Alligevel har i hvert fald Messenius et fortrin som selv den dygtigste videnskabsmand i dag savner: en tilnærmelsesvis samtidighed med arbejdsobjektet og dets tradition. Har nutidens forskere bedre betingelser for at belyse tilblivelsestid og eventuelle igangsættere, havde datidens den nære fornemmelse af traditionens karakter. Tråden bagud var ikke overskåret, man levede endnu i renæssancen og havde usvækket sans for fortidssammenhængen og dennes manende virkning. Deri ligger en forpligtelse til os til ikke ubeset at skyde S-R til side.

Naturligvis er de bevarede rimkrønikehss. kun et tilfældigt udsnit af hvad der engang har eksisteret, jf. at Hadorph har benyttet to som siden er gået tabt, Rålambs og Sten Bielkes; men de findes dog i tilstrækkelig mængde til at bekræfte de også andetsteds gældende love for rimkrøniken som genre: for det første, at den er en brugsgenre, udløst af et politisk behov, og som sådan et følsomt instrument for forskydninger i magtbalancen og den situationsbestemte agitation; for det andet, at der —

---

[1] Jf. Karin Hagnell: Sturekrönikan 1452—1496 (1941), 19 ff.

[2] Then Gamble Rijm Krönikes Första Deel (1616, slutter med K-K v. 6371).

[3] Then Gamble och Widlyfftige Rijm-Krönikan, Två gambla Swenske Rijm-Krönikor (1674), 17 ff.

[4] Stora Rimchrönikan (Chronicon Rhythmicum Majus), Script. Rer. Svecic. I (1818) Sectio posterior, 1 ff. Kapitelinddelingen med tilføjede overskrifter står for Fants regning.

[5] Erikskrönikan (1921), I ff. Fortegnelsen er hér udvidet med 2 bogstaver: U for det nyfundne fragment af N-B, Kungl. Bibl. Engeström B—IV, 1—1 nr. 13, og V for afsnittet af S-K i Uppsala E 133.

delvis som følge heraf — er et næsten ubegrænset spillerum både for udeladelse og tildigtning, enten interpolation eller fortsættelse. Det er herefter betænkeligt at gå let hen over en grundstamme på 14 (17) håndskrifter, hvoraf 5 (6) tilhører middelalderen, med krønikerne som en organisk sammenhængende helhed og kun tilfældige og uensartede tilløb til inddeling[1].

Dette indebærer ikke, at de gode hss. af E-K og K-K særskilt taber deres betydning, men blot at vi ikke må forsømme at sammenligne dem med de bearbejdede former i S-R, fordi vi må regne med mulig tilstedeværelse dér af sidsteøjebliksændringer i den oprindelige udformning eller, for E-Ks vedkommende, af oprindelige elementer der er bortfaldet eller forvansket i de 3 afskrifter der kun indeholder den. Ved K-K har vi jo et enestående indblik i tilblivelsen, men ikke garanti for hvad der har stået i den endelige renskrift. Vi tør derfor ikke eo ipso regne en læsemåde eller en linjes tilstedeværelse eller fravær i D 6 for definitivt autoriseret mod en kompakt majoritet blandt afskrifterne. Allerede Klemming, der har fortjenesten af som den første at have placeret D 6, var opmærksom på at K-Ks form i afskrifterne var resultat af en sidste censur,[2] og bragte en liste over udeladelser og tilføjelser i S-R, uden at gøre krav på absolut fuldstændighed. De registrerede udeladelser er overvejende politisk bestemt, men blandt de oversete småændringer kan fremdrages et par formelle, udeladelse af v. 1048 f., og tilføjelse af et stereotypt vers med det manglende rim til 2737: Tiith hænne lysthe wara[3]. Disse forbedringer kan lige så godt stamme fra den endelige renskrift af K-K som fra en tidlig afskriver.

Ved E-K er vi endda ringere stillet, fordi vi ikke har noget arbejdseksemplar at sammenligne med; men vi kan dog danne os et nogenlunde sikkert overblik ud fra Pippings variantapparat. Den tekst han lægger til grund (A, dvs. Kungl. Bibl. D 2) er utvivlsomt den bedste nu foreliggende, men den er ikke fejlfri, selv om den og de indbyrdes sammenhørende varianter BC[4] er ene om at bringe indledningen i dens formentlig ældste form[5] og standse ved v. 4543, det sandsynlige oprindelige endepunkt. Om disse tre redaktioner er der næppe nævneværdigt mere at sige. De frembyder en velafrundet tekst, hvor en udførligt fortalt forhistorie leder op til »Nyköpings gästabud« og dets følger. Af de to skændigt myrdede hertuger står den betydeligste, Erik, som værkets helt, og forskningen regner i dag med tilblivelse ikke ret længe efter hans død, even-

---

[1] Messenius inddelte på egen hånd det han nåede at udgive, i 4 bøger, hvoraf den sidste begynder ved E-K 4440, så slutningen af E-K går i ét med F-D og K-K.

[2] S. M. R III, 294 ff., især 296. Jf. yderligere Krafts iagttagelse, Hist. Tidskr. 1937, 21 f.

[3] Her citeret efter F (Linköping H 131).

[4] Pipping har personlig gjort mig opmærksom på fejltagelsen s. VII at v. 686 f. ikke skulle findes i B, jf. Erik Noreen: Studier rörande Eufemiavisorna II (1927), 14. Dermed bortfalder hindringen for at C kan være afskrift af B.

[5] Bjarne Beckman har (Matts Kättilmundsson och hans tid (Kungl. Vitterhets Hist. o. Antikv. Akad. Handl. 84—85, 1953—55) I, 344 ff.) både stilistisk og sagligt søgt at underbygge at i det mindste N-B 61—64 skulle være oprindelige, men forslaget har ikke vundet tilslutning, jf. iøvrigt senere.

tuelt som en vejledning (»kongespejl«) for hans søn, Magnus (smek), ved dennes regeringsovertagelse som myndig (1332).[1]

I de øvrige hss. er den oprindelige indledning erstattet af N-B, som udgør en mærkeligt ensartet tradition uden relevante afvigelser fra hs. til hs., og E-K glider over i F-D og F-D igen i K-K uden nogen slags tomrum og uden større overgangsinitial end ved afsnitsbegyndelse i E-K, et afgørende vidnesbyrd om at skriverne har modtaget og opfattet krønikeværket som en ubrudt helhed. Det er denne helhed som er taget op til behandling her, uden at der er draget noget skel mellem de tilfælde hvor den slutter med K-K og dem hvor den går længere; den kaldes her som hos Fant S-R, og undersøgelsens mål er, som allerede antydet, at konfrontere denne med Klemmings tilrettelæggelse, med andre ord: om han havde ret i at udskille F-D og S-K som nye enheder, eller i at datere tilblivelsen af N-B og F-D »vid år 1452« (S.M.R I, 163 og 171). For at komme til bunds heri er den første betingelse imidlertid et overblik over overleveringen i de enkelte hss.

En særstilling indtager den i nyere tid underkendte fortsættelse til A i D 2, bestående af F-D og K-K. Mens A selv antages at stamme fra 1470erne, er fortsættelsen, som vi her vil kalde A_1, skrevet henimod 1523[2] af præsten Johan Spegelberg,[3] som hs. er opkaldt efter. Mellem A og A_1 er der et tomrum på 2 linjer, hvori dog findes spor af en bortraderet linje (på latin) lige under A, rimeligvis et udtryk for afskriftens fuldførelse,[4] som har tabt sin mening da Spegelberg fandt en fortsættelse i et andet hs., velsagtens en S-R-version hvis E-K-afsnit har været uden betydning da han allerede havde krøniken. For K-Ks vedkommende er det tydeligt at forlægget har været defekt, og dette er sikkert hovedgrunden til Klemmings brutale afvisning; men der er hertil at sige, at Spegelberg ikke har været blind for manglerne. På 3 steder har han ladet plads åben for at markere lakuner, ved den største (K-K 5046—5299) 2 tomme blade. Ved de mindre (v. 2658—64 og 2810—17) har han nøjagtigt beregnet plads til det manglende, det er senere udfyldt af Hadorph. Den eneste virkelige vanskelighed ved A_1 er en noget suveræn skriverholdning, kendelig ved novationer, ikke mindst indsættelse af andre rimord end i de øvrige tekster; men den opvejes af afgørende vink til tolkningen af de to ældste S-R-hss., D og E, især det sidste. A_1 er nær-

---

[1] Jf. redegørelse og henvisninger i artiklen Erikskrönikan (af Jerker Rosén) i Kulturhist. leks. f. nord. middelalder IV (1959) samt Ingvar Andersson: Erikskrönikans författare (1958).

[2] Hertig Fredrik av Normandie, som står senere i hs., angives at være indskrevet 1523.

[3] Jf. Klemmings oplysninger om denne S. M. R III, 244.

[4] Svarende til den latinske indledningsformular (se Pippings udg.). Læsningen af linjens første halvdel er dels usikker, dels umulig. Det første ord er rimeligvis finitu*m*, men kan også være factu*m*. Det næste er en forkortelse for *est*. Derefter er konturresterne yderlig svage, om ikke spor af blyantsskrift på et stykke papir der har været lagt ovenpå, de forsvinder ved infrarød belysning. De sidste ord er der derimod næppe tvivl om: s*ancta* m*aria* (jf. fortkortelsesbuerne i disse i overskriften) de*o* gr*atia*s; de 2 sidste ord har allerede Klemming skimtet, jf. S. M. R III, 244.

meste variant til E, og de to er fælles om en række ordudeladelser og indsættelser af kortere ord for længere, en tendens der virker naturligere i det smalle foliohs. A end i den relativt brede kvart E. På den anden side overspringer A_1 kun ganske få vers i sammenligning med E, og i betragtning af den øvrige lighed tør derudfra sluttes at E går tilbage til en langt fuldstændigere tekst.

I forhold til D er A_1 en variant på lige fod med andre, men kunne som de ved tilbørlig hensyntagen fra Klemmings side have hjulpet til en sikrere tekstfastsættelse ved F-D, som han uden forbehold aftrykker efter D[1]. Således er et par rettelser i A_1 muligvis oplysende for fejl i D. Det gælder først og fremmest ordfølgen i v. 35: *Han hade ther til för borga*, med ombytningstegn (2 gange 2 skråstreger) over præpositionerne. Da ingen af varianterne har *förborgat* eller bare sammenskrivning, kan det ikke opfattes som participium, det må være substantiv; og da *han* går på panthaveren, er meningen at denne havde de i v. 36—40 nævnte bygninger og herreder *i pant*. Den dertil svarende ordstilling, med *til* sidst, findes da også i FGI. Når A_1 har fejlen med rettelse og D — som eneste redaktion — uden rettelse, tyder det på at den er fremkaldt af en skrivefejl, med eller uden rettelse, i et for disse fælles forlæg. Den anden rettelses betydning er vanskeligere at overskue, men den kan være retningsgivende, enten for skrivernes almindelige vilkårlighed overfor det stereotype rimgods, eller — som før — for tilstanden i et fælles forlæg for A_1 og D. Det drejer sig om rimordet i v. 120 (nederst bl. 47 v), der først er skrevet *vanda*, men overstreget og nedenunder erstattet med *onada*. Dette kommer igen — med samme rim — i v. 130, ligesom i D (og Q), mens FGI her har det bedre *vadha*. Det bør tilføjes, at A_1 og D mangler F-D 36, som findes i FG, mens den gode unge variant I har en tom linje; dette beviser en brist på et ældre trin.

Ellers er udeladelser (og ombytninger) af hele vers i A_1 få og — med én undtagelse — uvæsentlige. Denne undtagelse er F-D 89—98, versene om Magnus smeks søster Eufemia og hendes afkom ned til Christiern I, som i betragtning af denne stammoder burde »vara suerige godher« (D m.fl.[2]), lige præcis de vers der tjener som hovedargument for den sene datering af F-D; modsat Klemming, som jo ignorerer A_1, har Hadorph tydeligt gjort opmærksom på fraværet med klammer ud for versene. At de mangler i en tekst fra middelalderen, selv om det er dens allersidste år, er under alle omstændigheder bemærkelsesværdigt; men hvor stor betydning man skal tillægge denne kendsgerning, må afhænge af ens øvrige indtryk af versionen, og det er derfor den er beskrevet så udførligt. Efter min opfattelse er det afgørende at selve teksten er moderniseret noget i formel henseende, men netop ikke forkortet; og det forekommer mig usandsynligt at en moderniserende skriver skulle udelade de vers der havde aktuelt perspektiv og umiskendelig adresse til det danske kongehus, med andre ord overvejende sandsynligt at de er interpoleret i DF m.fl.

[1] Jf. redegørelsen for F ndf. Fra denne har Klemming dog udfyldt et par huller i D, jf. S. M. R I, 289 f.

[2] Fraregnet E, hvor de falder sidst i en større overspringelse.

Det vil være naturligt at fortsætte hs.redegørelsen med E (Uppsala C 62), dels som nærmeste variant til A_1, dels fordi det er den S-R-version hvis datering og proveniens er sikrest bestemt. Det er fuldført 1489 i Stockholms gråbrødrekloster,[1] hvis exlibris findes forneden på tekstens første side (15 r). Som allerede sagt, kendetegnes det ved voldsomme overspringelser, både af enkeltord, verspar og større afsnit, således omtrent halvdelen af F-D. Der er tale om en virkelig nedbrydning af teksten, hvor syntaktisk omarbejdelse jævnlig har været nødvendig for at undgå meningsforstyrrelse ved tekstens genoptagelse. Denne tendens begynder dog først i den senere del af E-K[2], i dens første del lægger skriveren tydelig omhu for dagen. Eksempelvis anbringer han det glemte v. 257 (med ét ord udeladt) efter v. 256 og et par adskillende skråstreger. At så meget uden vanskelighed har kunnet stå i én linje, tyder på at i hvert fald ordudeladelserne må gå tilbage til et forlæg, det der var fælles for E og A_1. Da denne ikke har nævneværdige versudeladelser, kan disse derimod med rimelighed tillægges Es skriver. Det er forøvrigt ikke udelukket at de tjener et bestemt formål: et ønske om at reducere de ophobede versmasser, for at give plads til nydigtede fortsættelser efterhånden som historien skred videre; slutningen af N (jf. ndf.) kunne tyde på noget lignende. Det der påkalder størst opmærksomhed, er i virkeligheden at E — med kun 3 vers på sidste side (100 r) — ender med K-K 9610, dvs. 18 vers før A_1DI og D 6.[3]

Som tidligere berørt, er D (Lunds Univ.bibl. Medeltidshs. 32) i nyere tid som regel blevet opfattet som prototypen på S-R-versionerne, skønt det i visse henseender står tilbage for det lidt yngre F. Det er antagelig færdigskrevet 1480, idet et på lxxx endende tal forekommer i en defekt latinsk linje under sidste vers og der ville være plads til mindst ét tal bagefter.[4] Hs., som består af en blanding af pergament- og papirblade, hvoraf navnlig de første har lidt under tidens tand, er nydeligt udført, og der er rigeligere afsnitsdeling med tilhørende initialer end i de andre; Klemming støtter sig tit til denne i K-K, fordi der savnes initialer eller initialmærker i D 6, men følger ikke angivelserne konsekvent i F-D, skønt D dér er hans udgaveforlæg. I tekstgengivelsen er tilstræbt omhu, men til at gennemskue lectiones difficiliores har skriverens evner langtfra altid rakt. Også i andre henseender er D beheftet med fejl, f. eks. oversprungne og ombyttede vers, så det må beklages at Klemming ikke i stedet valgte F som grundtekst for F-D, fordi senere forskere har taget

---

[1] Jf. Isak Collijn: Franciskanernas bibliotek på Gråmunkeholmen i Stockholm, NTBB IV (1917), 101 ff., især 123 og 130 f. (selve hs.beskrivelsen), klostrets exlibris på planche modstillet s. 101.

[2] Jf. Pippings variantapparat, hvor forøvrigt Es udeladelse af v. 3003—32 er glemt.

[3] Et kernepunkt i Erik Lönnroths argumentation, Sverige och Kalmarunionen 1397—1457 (1934), 364 f. — Om berøringspunkter mellem E og Ericus Olai, jf. Jerker Rosén: Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder (1939), 363 f., Ernst Nygren, Sv. biogr. lex. XIV (1953), 226, og Sven Axelson, Hist. Tidskr. 1961, 22 f. Dog har Axelson overset at (bl.a.) F-D 471—85 er udeladt i E.

[4] Jf. Pippings protest (udg., II) mod Klemmings misvisende oplysninger S. M. R III, 257 f.

hans aftryk af D som kanonisk. Ombyttet er F-D 287—88, og udeladt v. 36, som Klemming har tilføjet fra F, samt v. 185, hvorom han intet bemærker. V. 185 er nemlig de øvrige teksters 186, og Ds 186 frit opfundet. Alle andre tekster er enige om følgende ordlyd af F-D 185—86, her gengivet efter F:

saa kom han heem mz skam och skadha
ty han ey lydde jomffrw maria raadhe.

Nærmeste gamle variant til D var sandsynligvis den nu tabte Rålambs codex som Hadorph meddeler varianter fra, desværre næppe udtømmende, og i mange tilfælde sammen med Reg. I (A, efter E-K A_1) og Reg. 2 (C) uden nærmere differentiering, så det er umuligt at slutte sig til den nøjagtige ordlyd i Rål. De spinkle og upræcise oplysninger er imidlertid tilstrækkelige til at lede på sporet af en bevaret afskrift: I (Linköping Lands- och Stiftsbibl. H 132),[1] hvis karakteristik hos Klemming er intet mindre end grotesk: »Denna unga afskrift lemnar inga bidrag till texternas förbättrande eller läsarter, som förtjena något afseende.« Den står forøvrigt udmærket til hans nedvurdering umiddelbart efter af den tabte Rålambs codex.

Som bevis for at I er afskrevet efter Rål. skal for det første henvises til Is lakune E-K 1324—1808, som skriveren ikke har været klar over,[2] svarende til at Hadorph intet oplyser om Rål. mellem 1271 og 1841. For det andet er der påfaldende verbale overensstemmelser i E-K, især navnefejlen *knut*[3] for *benkt* i v. 865 (men rigtigt i I v. 911 og ingen bemærkning hos Hadorph om Rål.), og den ejendommelige skrivemåde af *Hälade* i I v. 880 med en vandret streg over *a*, øjensynligt en ikke forstået nasalstreg i forlægget, overfor *Hälande* som Rål.-form hos Hadorph. Nasal i dette ord kendes ikke i fsv. (Söderwall), og et par isolerede tilfælde i ældre dansk skal muligvis forklares på anden måde.[4] Nævnes kan også den gamle konjunktion *thagar* (vn. þegar) i v. 296: *Tagher the brödher hördho thet sakt*, ene fælles med den tabte Rål. og A; også BC har *tha*. Om troskaben hos Is skriver, og kvaliteten af hans tekst i det hele, er der altså ingen tvivl, og tilliden rokkes ikke af at han enkelte steder har stået usikker overfor sit forlæg. I så fald har han enten holdt plads åben, med tomrum (hele F-D 36) eller prikker, f. eks. *Badhe innan* ... (E-K 477) og *Birger Järl doo i* ... (E-K 522); eller afskrevet af sit hjertes enfold, især navne (jf. note 3). Den tredje mulighed, frihåndskonjektur med

[1] Dette har allerede foresvævet Linköping-bibliotekets gamle katalogisator, Per Kylander, hvis karakteristik (Linköpings Bibliotheks Handlingar I (1793), 2 f.) er indklæbet foran i H 132. — Klemmings vurdering står S. M. R III, 261.

[2] V. 1809—10 ville glide helt naturligt ind som fortsættelse til 1323 hvis ikke I havde den mærkelige fejl *pighin* for *engin* i 1810 (*ynghin* i forlægget?). Derimod er *Giorthe* for *gathe* i v. 1809 bare en modernisme.

[3] I Is form: Her Knut af Alnfne, med en for de unge hss. typisk navneforvanskning.

[4] I Danmarks gamle Folkeviser (III, 1862) nr. 145 H v. 15 er *hollander* rimeligvis forvanskning af *hallandsfar(e)* (måske en dulgt mordbeskyldning mod grev Jakob af Nørrehalland), og i samme nr. 138 K kan *hellender* skyldes usikkerhed overfor et ord der er gået af brug.

novation for uforstået lectio difficilior, hører til undtagelserne. Nævnes kan E-K 276 f. (jf. Pippings varianter) og 1110, hvor Hadorph fra Rål. citerer: *öpa ok kungöra,* men I lyder: *Han lop opå och krigera,* måske med sidste ord opfattet som substantiv. Som et tilsyneladende brud på reglen har I, som DA_1, *smetzerij*[1] F-D 597 overfor *Swadzerij* i Hadorphs Rål.-angivelse, men ordet kan meget vel være rettet af Hadorph, da Reg. I (A_1), som han også anfører denne form fra, netop svarer til I.

Trods sin unge alder er I da en variant det lønner sig at tage hensyn til ved fastsættelsen af den rette tekst, i særdeleshed hvis man står med lige rimelige læsemåder i D og F(G), selv om vi naturligvis ville have været endnu heldigere stillet om vi havde haft den originale Rål., der uanset et sekundært træk som marginalårstal (spredte bemærkninger herom hos Hadorph og nogle forekomster i I) må have været den bedste S-R-tekst der overlevede middelalderen. Og hvad den fælles store lakune i E-K angår, er det bemærkelsesværdigt at den udgør et sagligt velafrundet hele, hvor kun v. 1386—1457 (om Birgers bryllup) har betydning for hovedhandlingen. Man kan derfor ikke se bort fra at det omsluttende kan være en gammel interpolation, hvor det sandsynligvis oprindelige afsnit om Birgers bryllup er gledet ind, eller måske blot indlagt efter at være revet ud af sin oprindelige sammenhæng. Vi skal komme tilbage til de perspektiver det indebærer hvis I og dens tabte forlæg på dette punkt afslører et ældre trin end de øvrige versioner af E-K.

F (Linköping H 131) er det uanseligste af de gamle hss. Skriften er tydelig men uden udsmykning, og der er kun initialmærker. I begyndelsen og slutningen er enkelte blade udrevet, det sidste sted er der lakune fra K-K 9547 til S-K 59. Efter nærmeste variant, G, skulle der herved mangle 139 vers, et tal der imidlertid harmonerer dårligt med det faste linjetal pr. side, som i dette regelmæssige hs. er 21 eller oftest 22, aldrig mere. Da der synes at være bortkommet 3 blade,[2] må den tabte versmængde ligge mellem 126 og 132, den rimeligste arbejdshypotese er 131; i så fald er der enten oversprunget 8 vers i F (det sandsynligste) eller interpoleret tilsvarende i G. Forøvrigt standser F allerede ved S-K 148. De sidste 6 vers er afklippet af et ellers forsvundet blad og påklæbet, men det er usandsynligt at der fra først af har været mere; dels øjnes de øverste konturer af senere skrevne bogstaver nedenunder, dels findes på den påklæbede stumps bagside materiale til en kirkelig handling (salmenr. og henvisning til skriftsteder) samt datoen 30/6 1671. Ud fra de få vers af S-K i F, sammenholdt med de sene varianter (L ff.), er det muligt at foretage et par rettelser i G, Klemmings tekst. S-K 102 har FL m.fl. *napth* for *ey* i G; og i v. 112, hvor G lyder: *thz ær them togh ey annath wthan spee,* erstatter de *ey ... wthan* med *j hjærtath,* N særskilt med *i*

[1] Første bogstav rettet fra *z*. Ordet registreret af Söderwall (II, 440) uden oversættelse, men med varianter, deriblandt FGs *spizserij*, som i hvert fald må være sekundær, mens Hadorph kan have ramt det oprindelige.

[2] Ved første bladnumerering (væsentlig yngre end hs.) beregnedes lakunen til 4 bl. (365—368), men Klemming rettede til 3 (—367); foregående læg (12 bl.) slutter med 364. De bevarede 5 bl. (de sidste ubeskrevne) synes at tilhøre et halvark, på hvis sjette bl. de udklippede vers kan have stået. Under denne forudsætning er 3 dobbeltbl. tabt, velsagtens ved at deres ubeskrevne del er taget til andet formål.

hiärtath we oc, der måske forklarer fejlens opkomst i G. Det er en stor fordel at vi har de 90 vers af S-K i F, fordi de bekræfter vor ret til også senere efter behov at korrigere G ved hjælp af de unge afskrifter. Hvad F selv angår, forbyder sjuskefejl som forveksling af *tha* og *the* vel at betragte den som absolut mønstergyldig, men fejlene er gennemgående overfladiske, så den med større ret end D kan kaldes bedste forhåndenværende redaktion, og de læsemåder den og I er fælles om tør der tillægges overordentlig vægt.

Derfor gør Klemming F uret ved at sammenstille den med det andet nu tabte hs. der endnu stod til Hadorphs rådighed, Sten Bielkes, som — så vidt vi kender det af Hadorphs spredte citater — har været meget ringere end F og kun på ét væsentligt punkt stemt med teksten dér, nemlig ved at ende med S-K 148. Derimod ligner Hadorph-varianterne påfaldende det unge hs. H (Linköping H 133). Af overensstemmelserne kan nævnes: omformningen af E-K 3767 (jf. Pippings varianter), epitetet *wän* om dronningen E-K 3781, og *kinderne* for *krono* E-K 4137. Den sidste forvanskning er symptomatisk, og svækker tilliden til andre særformer i H, så der principielt kun bør tages hensyn til dette hs. når dets læsemåde falder sammen med den ene af to divergerende i hovedhss., især ved indbyrdes afvigelser i F og G, de to der står H nærmest. Stort set har Sten Bielkes hs. nok indtaget samme standpunkt fra tilfælde til tilfælde, og den øjensynlige afhængighed af dette hs., der endte med S-K 148, bør advare mod at udlede noget af at H selv allerede ender med K-K 8762.[1] H slutter nederst på en højreside, der overholder det for dette hs. normale linjetal: 22. Selv om man ikke tør afvise mulige mellemled mellem Sten Bielkes hs. og H, er det dog naturligst på dette grundlag at regne med at Hs skriver af teksten uvedkommende grunde er blevet afbrudt i sit arbejde.

G (Kungl. Bibl. D 5) er det smukkeste nu kendte S-R-hs., ikke mindst på grund af sine veludførte initialer, der dog bliver sjældne efter S-K 235 — de findes kun ved 1849, 1933 og 3382, de to sidste steder ved tekstafbrydende sideskifte.[2] Man forstår godt at denne smalle folioprotokol fristede de gamle udgivere, som her samtidig forefandt hele rimværket fra N-B til S-Ks afslutning, ialt ca. 19000 vers. To lakuner som følge af udrivning af modstående enkeltblade i S-K (v. 2811—74 og 3003—67) er uoprindelige og af senere dato end afskriften[3] K (AM 899, 4°). Af de hidtil omtalte hss. står F nærmest, men G har indført en række novationer (jf. foreløbig eksemplerne fra S-K ovf.). Det er en frisk tekstform, men betegner især i K-K et skred i udviklingen. Ved

[1] Jf. Salomon Krafts protest Hist. Tidskr. 1937, 15 mod Lönnroth: Sverige och Kalmaru., 364.

[2] Harald Olsson har (Vetenskaps-Soc. i Lund Årsbok 1941, 138) benægtet afbrydelse efter v. 3381, fordi siden er fuldskrevet (jeg ville sige: på det nærmeste) og AMEN er skrevet sjusket; men efter placeringsvilkårene må det dog vist gælde for afbrydelse. Jf. ndf. s. 68 med note 3, og Hagnell, a.a., 40 note 69; ved henvisningen til Klemmings afsnitsindrykninger kunne være tilføjet, at det er usædvanligt at disse giver et tro billede af håndskrifternes initialbrug.

[3] Afskrivningen er påvist af Klemming (S. M. R III, 265). Han har også indført de manglende vers efter K både i hs. og udgaven.

S-K, der synes skrevet i noget stærkere tempo end de foregående dele, hævder det fra v. 149 sin plads som eneste bevarede redaktion fra middelalderen, og er repræsentativt for de unge traditioner af samme udstrækning (L ff.), men ingen af disse er nogen direkte afskrift (jf. ndf.).

Udførligst er G gransket af Karin Hagnell,[1] der har fastslået at det er skrevet af en munk i Stockholms sortebrødrekloster, kendt som skriver af 2 breve i Riksarkivet i Stockholm, henholdsvis 1494 og 1502. At S-K er fuldført mellem krigsbegivenhederne i Finland sidst i 1496 og Hans' erobring af Sverige 1497, kan heller ikke rokkes. Derimod er andre af hendes resultater med føje draget i tvivl af Harald Olsson.[2] Foruden hendes inddeling af S-K, som vi her indtil videre ser bort fra, gælder denne kritik hendes teori om at Gs skriver skulle være identisk med forfatteren af S-K 3382—4198, og at disse vers i LMNOPT samt tekst V, der begyner med S-K 3557, skulle nedstamme fra G.

Et indicium for at slutningen af G skulle være selve urformen, finder Karin Hagnell i det overstregede verspar nederst på sidste tekstside (544): *Raadhe nw gudh huru thz wiil gaa / konungh haniss hot aff swerige i gœn vth faar.* Klemming, som aftrykker versene, opfatter dem som »början till ännu en ny, tillämnad fortsättning«[3]. Karin Hagnell holder denne mulighed åben, men lægger ikke skjul på at det lige så godt kan være en tidsbetonet tilføjelse; for hende er hovedsagen at skriveren kunne tillade sig en sådan, uanset hvordan den skal tolkes. Harald Olsson er overbevist om versenes aktuelle karakter, men går ud fra at de stammer fra Gs forlæg, og peger på første linjes lighed med S-K 2459. Hertil er at sige, at første linje er så stereotyp at der intet kan sluttes ud fra den, det er den næste der er afgørende: fortrøstning til at kong Hans' besættelse af Sverige kun er en overgang. Det er ikke muligt at afstikke tidsgrænsen snævrere end 1497—1501. Epigrammet med det dårlige rim kan være skrevet under choket af besættelsen 1497, men f. eks. også ved modtagelsen af rygtet om det katastrofale nederlag i Ditmarsken 1500.

Hjertesukkets ophavsmand er utvivlsomt skriveren, men det er næppe noget vidnesbyrd om forfatterrettigheder, og overstregningen skyldes snarere skrupler overfor skriverens foresatte end at det har tabt sin aktualitet. Der findes nemlig et tilsvarende tidligere i hs., nederst s. 154, i K-Ks afsnit om Erik af Pommern, en anden upopulær dansk hersker: *saa faa han eth fœndess fall / saa sœyia wy all.* Herefter har skriveren tilføjet *Amen,* men det er udstreget med rødt, altså af illuminator, et sikkert tegn på skriverens begrænsede rettigheder, arbejde under tilsyn.

Men selv om G ikke er forfattermanuskript, kunne den jo godt være forlæg for L ff. At den ifølge Karin Hagnells egen redegørelse ikke kan være det for afsnittene før S-K 3382, svækker ganske vist sandsynligheden. Men var der, som hun angiver, kun 4 relevante — og entydige — varianter i 817 vers, måtte man alligevel overveje det. Den første af disse tyder Olsson imidlertid ud fra sagkritiske grunde stikmodsat: som en for G (og dens afskrift K) særegen fejl; ved den anden, som skyldes ef-

[1] A.a., 23 ff.
[2] VSLÅ 1941, 131 ff.
[3] S. M. R III, 264.

tertidens usikkerhed overfor middelalderlige arabertal, overrasker det at skriveren af V, der tilfulde har godtgjort sin fortrolighed med dem, ikke har dette i orden. Men hertil kommer, at Olsson — med støtte i rettelse hos Klemming — har fremdraget et eksempel (v. 3828) der direkte modbeviser Gs gennemgående prioritet. Jeg kunne opregne flere, men skal afstå fra det, fordi hypotesen falder af en anden grund: at der i G intet våbenskjold er ud for S-K 3910, sådan som man finder i LMT samt den disse fjerntstående N, ved omtalen af Knut Karlsson, den svenske befalingsmand der faldt 1496 i kampen i Finland og ved hjælp af dette våben er blevet bestemt som en Gera.[1] — Men trods det negative resultat, at L ff. heller ikke for den sidste dels vedkommende kan gå tilbage til G, er det betydningsfuldt at varianterne er så få at man har kunnet tro det. Det tyder nemlig på en hastig spredning af en fra første færd fastlagt tradition.

Det omtalte våbenskjold i LMNT ud for S-K 3910 er ikke noget unikum. Tværtimod findes tidligere i disse fire hss., men hverken i G(K) eller de beslægtede OP, en snes sådanne, spredt fra F-D 245 til S-K 2431[2]. De følges ad i håndskrifterne, men optræder meget ujævnt. Der er ingen senere i F-D, og i K-K samler de sig i to større afsnit: 8 indenfor 1412—3252 og 6 indenfor 6334—8527, mens de helt savnes i K-Ks mellemste tredjedel — ligesom i E-K. I S-K er de sjældne; før de to nævnte er alle 4 hss. enige om dem ved v. 293 og 847, mens Erik Axelsøn Thotts våben i N står ved v. 1421, i LMT derimod ved 1923 og 2560, altså to gange; denne forskel hænger dog sikkert sammen med de særlige omkastninger i N i S-Ks mellemste del. Ved F-D 245 gælder det særlige forhold at alle 4 hss. har Karl Ulfsson af Toftas skjold, mens N og T yderligere medtager Bo Jonsson Grips. Om nogen ligestilling er der dog ikke tale, idet Karls skjold i T står over Bos, og i N er flyttet øverst på siden og ekstraordinært stort. Karl af Tofta har derved fået en mærkelig særstilling blandt personerne i F-D; men de følgende skjolde er langtfra alle udvalgt efter krønikens sympatier, f. eks. findes Magnus Grens ud for K-K 7547. Derfor begrundes udsmykningen nok bedst i adelig interesse. At den findes både i LM og den stærkt afvigende N, tyder på gammel oprindelse, utvivlsomt middelalderlig. I betragtning af den faste overlevering i slutningen af S-K, er det tænkeligt at også G går tilbage til et våbensmykket forlæg, men at sortebrødrene bevidst har ignoreret disse skjolde, som ikke alle kunne kaldes blanke længer. Er dette tilfældet, markerer G i sig selv overgangen fra adelig tradition til gejstlig.

Den store gruppe yngre afskrifter LMNOPTV frembyder på én gang enhed og mangfoldighed; men bortset fra S-Ks mellemste del[3] kendes omkastning af tekstfølgen fra version til version slet ikke i S-R. De enkelte teksters værdi er ret forskellig; ringest er O, som har de fleste

[1] »hvilket sista vapen har någon vigt, då det förtager all tvekan om det rätta namnet« (Klemming, S. M. R III, 266).

[2] Selv om sagen ikke har været inddraget i den videnskabelige debat, er den ikke aldeles upåagtet; i LMN er nemlig indlagt mærker de pågældende steder, muligvis af Klemming.

[3] Jf. nærmere Lönnroth, Scandia VI (1933), 176, og Karin Hagnell, a.a., 28 ff.

udeladelser, og T, der alene hævder sig ved våbnene. En snævrere gruppedeling er påvist af Karin Hagnell,[1] med LM og N som yderpunkter og P som en markant mellemform; om V burde nok tilføjes, at den trods tilknytning til LM udmærker sig ved en del særlige læsemåder der fortjener overvejelse. L og M står hinanden overordentlig nær, og Klemming har formentlig ret i at de er afskrifter af samme codex;[2] vi tør sikkert tilføje at denne har været middelalderlig. De er fælles om sideskifte og initial ved K-K 2387, samt en række tomrum der skyldes utydelige eller uforståede ord i forlægget. At begge muligheder bør tages i betragtning, vil et par eksempler vise. K-K 2618 er plads åben til *dagha*, et af sprogets almindeligste ord; i P er det simpelthen oversprunget, et bevis for at dette hs. og LM går tilbage til et fælles forlæg. F-D 453 er orddød rimeligvis medvirkende. Det rette er *barbørde* (barrygget, uden sadel) i DIA_1[3]. Genklang heraf er Ns *barkuuidin* (barbuget) og Ps *barbrwdne*, på én gang et tegn på fælles yderste forlæg for N og P (og dermed indirekte også for N og LM) og et vidnesbyrd om relativt høj kvalitet i de første dele af N, der i S-K virker ringe som følge af reduktion i de enkelte linjer og omfattende versoverspringelser. Den intelligente løsning af vanskeligheden i N står i grel modsætning til Gs omgåelse: *ridhu och*, som forøvrigt har to ejendommelige paralleller: Ts *Rennde och*, og Fs *till hæsth*; den sidste rejser spørgsmålet hvornår ordet gik ud af levende brug.

Den lige nævnte fælles fejl i G og våbenteksten T øger sandsynligheden for den udkastede hypotese at G går tilbage til en middelalderlig våbentekst. Denne mistanke vokser yderligere ved at LM står sammen med G om den af Olsson skarpt fremhævede mislighed i S-K 3828: *baath oc tyæro*, hvor Klemming i S.M.R III indsatte *bäk* efter N og P. Men overhovedet knytter hele den brogede unge tekstgruppe, med og uden våbenskjolde, sig i alle dele af S-R nærmest til G, som den har interessante novationer fælles med. Et eksempel herpå er K-K 430 f., i Gs form: *Tiil konungen the tha ginge / och beddis meera spiisninge* (LMOT: *spisningh*). Men at de yngre hss. heller ikke i dette afsnit er afledt af G, ses af K-K 418, hvor de alle har normal ordlyd overfor Gs: (overstr. *thera*) *sculde them thera landboo aather spisa*. Fejl i G (og dens afskrift K) alene er ret almindelige, men vi har oftest dobbelt verifikationsmulighed, på den ene side sammenligning med de unge hss., især L(M) og N, hvis relative selvstændighed er godtgjort, på den anden side kontrol ud fra de ældre hss., navnlig F, som er en noget renere version, men ofte stemmer med G både i novationer og oprindelige træk. Vi tør herefter pege på slutstadierne i S-Rs tilblivelse, det sidste med begivenhederne ført frem til 1496 og fuldførelse umiddelbart efter, det næstsidste (også afspejlet i det ufuldendte H som vikar for Sten Bielkes hs.) afbrudt 1455 på Karl

[1] Jf. især stemmaet a.a., 30, hvor dog hele S-K bør nedledes fra α.

[2] S. M. R III, 267. Desværre bortfalder det bedste bevis, Hagnell, a.a., 28, idet også M har *båth* S-K 3828. Derimod tør man rimeligvis slutte, at udhævede førstelinjer i talrige afsnit i M, uden tilsvar i L, afspejler et middelalderligt forlægs initialbrug.

[3] I de to sidste i 2 ord. I E rammer stedet en overspringelse.

Knutssons lykketinde, men med uvis tilblivelsestid. Våbenskjoldene er kun dokumenteret på det yngste af disse stadier.

Tilbage står endnu en kort redegørelse for Y-R. Af denne findes i alt 3 hss., men blandt disse har alene Q (Linköping H 130) selvstændig værdi, R og S er afledt heraf. I N-Bs sted er sat en lang og delvis lærd indledning, derefter følger L-R stærkt udvidet og med stadig polemik mod den danske rimkrønike, indtil den ved Erik läspe slår over i S-R, som den monologiserer og stedvis forkorter. Foruden Birger jarl omtales »knwtt myn mågh«, derimod ingen Nils af Tofta. Herfra og til K-Ks ende er Y-R en S-R-variant med en tydelig plads i stemmaet — nærmest D og fjernest fra G. I K-K står den D 6 priseligt nær, og ændrer f. eks. ikke v. 430 f. F-D 130 har den *onåde* (med DA_1E men mod FGI) og 453 *barborde* (som DA_1I). Den følger her i det hele D, men gør ikke dennes åbenbare fejl med. I E-K er både en mængde verspar og visse større afsnit oversprunget; de fleste af disse har sikkert stået i dens forlæg, men er strøget for monologens skyld, enten fordi de ikke har passet ind i omformningen, eller for at hindre at et enkelt konge- eller jarlerim skulle blive urimelig langt. Slutningen (fra E-K 4334) er lagt i munden på Mats Kettilmundsson. Med S-K har Q intet tilfælles, og overspringer helt Tord Bondes bedrifter og bryllup, der kaster glans over Karl Knutsson og er Fs afsluttende kulmination. Perioden 1452—1520 er altså ren nydigtning og S-R uvedkommende.

Af denne udredning skulle fremgå, at ingen enkelt nu foreliggende redaktion af S-R kan opfattes som vikar for arketypen, men at vi kan bestemme denne tilnærmelsesvis rigtigt ved at sammenligne D (A_1E) og F (G) og kontrolere resultatet ved hjælp af I. Vi skal belyse dette ud fra et enkelt tekststed i E-K, hvor vi i Pippings udgave har ønskeligt sammenligningsgrundlag i en anerkendt bedste tekst, A, og et dertil udarbejdet variantapparat. Hertil vælges beretningen om slaget ved Hervads bro, E-K 250—61, som aftrykkes efter D og F, men med verstælling efter A:

D		F
the woro tha swikne j rætta tro	250	the waro ther[1] swikna j rættha troo
j*n*nan swidhøya widh h*er*wadz broo		jnn*a*n swidøya vedh hardwadz broo
war h*erra* gaff th*er* til eth tooll	253	war h*erre* gaff th*er* till eth tooll
at birg*er* iærl och biscop kooll	252	ath birgill iærll ok byscop kooll
the loffwade th*em* tro oc sworo th*em* edha	254	the loffwadhe th*em* troo ok sworo th*em* edha
ath the wille th*em* følgia til sin lædha	255	Ath the ville th*em* feligha till syn ledha
oc talade før th*em* øffrit slæth		och taladhe før th*em* yffirth slæth
oc sagde wilia haffuat til sæth		ok sagde vilia haffwa till sæth

[1] the, *r* tilføjet med senere hånd.

tha lagdo folkunga thera harnisk nidh		Tha lagde folkungha thera harnisk nidh
thy biscopp kool han swor them fridh		Thy byscop kooll swor then friidh
oc gingo til thera øffwer ena aa	260	Och gingho til thera offwer ena broo aa
ther loth iærlen them hoffwd aff slaa		ther loth thøm Iærlen huffwdh aff slaa

En sammenligning af de to hovedversioner giver et indtryk af deres respektive særkende: D som en omhyggelig afskrift, hvor ændringer kun er sket af vanvare; F som noget mere skødesløs med sjuskefejl i detaljer, men sans for mening i teksten, uanset om denne skulle være sekundær, altså et produkt af lidt større redaktionel overlegenhed end D. Lærerigt er v. 255, hvor F virker overbevisende ægte, og støttes ikke bare af G men også af I; også E har i grunden det samme, blot med ændret ordstilling og moderniseret kasusbrug: ... *feliga them til sik leda.* Derimod er afskriveren af D gået i vandet; han har ikke forstået at *sin* alene er styrelsen, men opfattet det følgende ord som substantiv, så meningen bliver »på deres vej« el. lign., i sig selv en interessant kendsgerning, idet den afslører en overlevering der allerede er blevet forældet i den generation der skabte S-R, eller i det mindste voksede op imens.

Et andet syntaktisk problem er Fs *haffwa* i v. 257 overfor Ds *haffuat* med enklitisk pronomen. Det sidste virker rigtigst, vi finder det også i E og I, samt i A[1]; men sagen ville have været helt klar om *sagde* havde været konstrueret refleksivt eller mediopassivisk, som de modsatte sætningstyper i A og D lader ane. Det drejer sig om mere end en syntaktisk finesse, det er et af de sproglige vidnesbyrd der taler enten for en latinsk prosakilde, for efterligning af latinsk sprogbrug, eller evt. for indflydelse fra lovsproget[2]; men under hvilken som helst af disse forudsætninger må Ds udtryksmåde betragtes som oprindeligere end As.

Sjuskefejlene i F røber sig enten uden videre, som det *the waro the* der oprindelig er skrevet i v. 250, og hvor det andet *the* er fejl for *tha*, eller de kommer frem ved den almindelige tekstsammenligning. Dette gælder *then* i v. 259, muligvis opfattet som præpositiv artikel, overfor alle andre redaktioners *them*. Men også udeladelsen af det pleonastiske *han* er sekundær, særskilt for F og E. Af A (samt BC med ændret ordstilling) ser vi den rette tekstform: *haffde sworet*. Når F her viser fuldbyrdet fjernelse fra arketypen, bør det tilføjes, at dette er ikke typisk. Det er det derimod at man uden kendskab til andre versioner kunne få en mening i verset, i D er fejl og ændringer som regel mere klodsede.

Det er ikke Fs skriver der er ansvarlig for det mærkelige *broo aa* i v. 260, hvor *broo* er associationsbestemt og *aa* det rimet kræver. Fejlen findes også i G og den dermed sammenhørende gruppe af unge hss., derimod ikke i H. Den må skyldes en skriver der af vanvare er kommet til

[1] I BC er verset omarbejdet, ordlyden er efter B: *och sagde at the wildo haffua them til sæth.*

[2] Jf. Elias Wesséns eksempler, Svensk språkhistoria III (1956), 313 f.

at skrive *bro* i st. f. *aa*, men skønt det giver udmærket mening, ikke har turdet lade det stå — måske er afskrivningskontrol sket ved rimeftersyn —, men det ville ikke ligne Fs skriver, han overstreger mere end sædvanligt. Denne fælles fejl i FG og den unge gruppe er et af de bedste argumenter for samhørigheden, men det er samtidig bemærkelsesværdigt at H her skiller sig ud.

Personnavnene i dette afsnit er konstante fra tekst til tekst. Det eneste tilløb til fejl — i E — er rettet; som bispenavn er her først skrevet *karll*, men dette er understreget og efterfulgt av det eller gennemførte *kooll*, det rette navn for biskoppen i Strängnäs. Uden betydning er *birgill* her og andetsteds i F, det er blot skriverens personlige dialektform. Det eneste virkelige navneproblem knytter sig da til *swid(h)øya*, med sekundær fordrejning i I til *swidöra*[1], der tyder på at Rål. har haft samme form som D og F, som Hadorphs udg. viser at det havde i E-K 785, hvor også I har det oprindeligere *swidöia*. Med eller uden *h*, der blot betegner spirant, er dette — også tredje gang, E-K 2566 — S-Rs sikre normalform af stednavnet, uanset hvad betydning det har haft for de gamle skrivere, som næppe indså at det stod for *Svithiudh*.[2] Hvis det kun havde forekommet i v. 251, kunne mellemleddet i traditionen være sognenavnet *Svedvi*,[3] et ældgammelt samfund 4—5 km nordøst for valpladsen, som en del af Kolbäck(så) løber igennem; muligvis har noget sådant foresvævet As skriver, så han derfor har indsat *vesmanna lande* i stedet, for at få en naturlig styrelse for *innan*, og først senere i v. 785[4] og 2566 har grebet den virkelige mening. Hvordan nedbrydningen går videre i S-R-teksterne,[5] viser G-gruppens *swidhia*; og det spørgsmål ligger lige for om ikke *swia* i B(C) skulle være et yderligere skridt i den retning, så meget mere som de har *swidhiæ* i E-K 2566. At *swidhia* er indkommet som novation i G, kan i hvert fald ikke bestrides, idet *suidöyia* er bevaret i N i v. 785 og i NOPT i v. 2566. Derimod kan Fs *swidyo* i v. 2566 evt. være en anden særudvikling af *Svithiudh* end As *swidhidhe*.

Vi ser da at den skimtede arketyp bag S-R-gruppen også belyser E-Ks arketyp. Andre bidrag er: den sproghistorisk rigtige genitiv *sin* i v. 255 og konstruktionen i v. 257. På den anden side er der åbenbare fejl i denne unge arketyp, således omkastningen af E-K 252—53 og det indskudte *at* i det oprindelige v. 252 som rekonstruktionsforsøg. At A er bedste nu tilgængelige redaktion af E-K,[6] ligger fast; men mulighederne for tekst-

[1] Ligesom *hinnswadh* for *herwadh* et eksempel på en ellers dygtig skrivers usikkerhed overfor navne.

[2] Jf. Pipping: Kommentar till Erikskrönikan (Sv. Litt.sällsk. i Finl. 187, 1926), 179 ff. og Erland Hjärne, Namn och Bygd 40 (1952), 131 f.

[3] Jf. herom sprogligt Jöran Sahlgren, Namn och Bygd 11 (1923), 123 f., hvor *-vi* etymologiseres *viþi* (skov); sagligt C. G. Styffe: Skandinavien under Unionstiden[3] (1911), 317, og Hist.-Geogr. o. Statist. Lex. ö. Sverige VI (1865), 398 f.

[4] Her har B indsat *sudermanna landh*, for at få en strengere landskabsafgrænsning.

[5] Yderpunktet findes i H, hvor E-K 250—51 er sammentrængt til ét vers og stednavnet er udeladt.

[6] Mod den gængse opfattelse (jf. S. M. R III, 273 f.) at en ældre og formentlig værdifuldere redaktion af E-K skulle være tabt ved udrivningen af de blade i

kritisk belysning ud fra S-R er ikke nær udnyttet fordi man, uden at ænse F og I, har holdt sig til D som kanonisk hvor dens fejl ikke er åbenlyse, og samtidig overbetonet overensstemmelser mellem B og S-R mod A ved placeringen af S-R-arketypen, Pippings z, i stemmaet.[1] Det sikreste modbevis er E-K 1008, som Nat. Beckman[2] mistydede og inddrog som ekstra argument, skønt det netop afkræfter hans og Pippings opfattelse. Her mangler negationen i B(C) og D, men står i A og FGI — et fællesskab der viser hen til et tidligt trin i overleveringen, og giver udmærket mening i sammenhæng med det foregående vers: *Liffwa nw nokre men thz mwna | Tha swær jak ey fore at the ere graa,* dvs. »forsværger[3] jeg ikke ...« Her fejlvurderede Nat. Beckman præmisserne; men i v. 3237 har han selv påvist at det korrekte stednavn er S-R-teksternes fælles *swæm* (*swem*) mod *sæm* i ABC, og er alligevel veget tilbage for den konsekvens som først Rosén har draget:[4] at materialet snarest taler for et tregrenet stemma.

Vi gør herefter rigtigst i at anse A, BC og S-R-gruppen for 3 indbyrdes selvstændige udformninger af E-K. Det er endda et spørgsmål om vi ikke bør regne med endnu 2: dels E-K af S-R-type (med N-B) men med lakune E-K 1324—1808 (I som vikar for Cod. Rål.), dels en mulig mellemform med N-B men ellers navnlig i slutningen som A. En sådan må nemlig forudsættes som forlæg for Ericus Olai, medmindre han har haft

---

Kungl. Bibl. D 4 der ifølge registret indeholdt »Swerikis kroneka the ny«, har Kraft (Hist. Tidskr. 1930, 482 ff.) hævdet at det snarere er Prosaiska Krönikan der sigtes til. Selv om *ny* krønike er et mærkeligt navn for E-K, rejser der sig imidlertid to alvorlige indvendinger mod Krafts antagelse: dels er det vanskeligt at komme udenom Nat. Beckmans iagttagelse (ANF 28, 1911, 148) at D 4 i fortsættelse af den fra Västgötalagen lånte landegrænseoptegnelse og liste over Sveriges kristne konger ved Erik läspe slår over i en henvisning til E-K (bl. h i v): *Nittande war konung erik lœspe som aff honum finnes i the ny krønika her i thœsse same book* (sidste 5 ord med andet blæk); dels har nyere forskning (senest David Kornhall: Den fornsvenska sagan om Karl Magnus, 1959, 17 ff.) fastslået at alle væsentlige bestanddele i hs. er ældre end 1440.

[1] Udg., XI, jf. motiveringen på de foregående sider. Da Pipping nu også anerkender at C er afledt at B (jf. s. 3 note 4), må de anbringes under hinanden, med eller uden y over B.

[2] Hist. Tidskr. 1922, 350 ff., hvor det eneste ændringsforslag til Pippings stemma er et indskudt mellemled over A. Beckmans fejlslutning skyldes den gængse opfattelse af D som kanonisk; hans senere fyldige redegørelse ANF 44 (1928), 189 ff., betegner ingen ændring i grundsynet på stemmaet.

[3] Sådan forklaredes stedet allerede af Gustaf Cederschiöld (Om Erikskrönikan (1899), 68), men kun under hensyn til E-Ks tilblivelsestid, idet han ellers mente at ordet måtte betyde »sværger på«, og af samme grund foretrak Nat. Beckman varianten uden *ey*, bl.a. fordi han ikke mindedes udtrykket *swœria for* fra fsv. Det findes imidlertid — både i fsv. og glda. — dels i et ordsprog (D898—S800 i Östnordiska och latinska medeltidsordspråk, jf. Axel Kocks oversættelse — med spørgsmålstegn — II (1892), 345), dels i Ivan Lejonriddaren v. 1205 (her cit. efter Erik Noreens udg. (Herr Ivan), SFS 51 (1931), 83): »*Thet œr alt sant hon sigher mik; | hwath hiælper mik ther fore swœria, | thet skal tho œ thet sama vœra*«, hvor 4 varianter indskyder *at* foran infinitiven. Jf. Söderwall II, 573, og Kalkar IV, 246. Det stemmer med den gennemførte tendens i E-K med efterstillet partikel i finite former i hovedsætning udenfor rimstilling, jf. K. G. Ljunggren: Studier över förhållandet mellan verbalpartikel och verb i fornsvenskan (1932), 129.

[4] Striden, 362 note 89.

2 hss. til sin rådighed.[1] Selv om man foretrækker den sidste forklaring som den enkleste, er den ikke tvingende nødvendig; og under alle omstændigheder er hans anvendelse af N-B et bevis for dennes tilstedeværelse godt og vel et årti før det ældste bevarede hs.s tilblivelse. Vi har dermed S-R bevidnet allerede i Karl Knutssons levetid, og længere tilbage med den som helhed kan vi ikke komme da K-K indgår i den og forgreningen heller ikke kan være begyndt før. Angående denne skal det forøvrigt siges, at foretagne stikprøver indenfor F-D og K-K har givet et tilsvarende billede af versionernes indbyrdes forhold som ved E-K 250—61, bortset fra den tiltagende tekstforringelse i E.

At Karl Knutsson, eller i hvert fald hans nære omgivelser, inden flugten 1457 har rådet over både D 6 og enten en fuldstændig S-R af omfang som D (eller evt. F) eller i det mindste en redaktion af E-K af lignende type, tvivler de færreste på i dag. Det springende punkt er blot hvordan han er kommet til den. Ingvar Andersson har,[2] som et led i hvad han selv kalder »subjektiva fantasier«, udkastet den hypotese at Karl Knutsson efter sit køb af sine mødrene forfædres gård Tofta henad 1441 har fundet et glemt — og måske ufuldendt — hs. af E-K. Andersson strejfer ikke den anden mulighed: at Karl kan have arvet et sådant hs., men det skyldes rimeligvis hans opfattelse af de indbyrdes afvigelser i A, BC og Dff. som relativt små, i forbindelse med manglende vidnesbyrd om spredning af E-K før 1450. Herimod skal imidlertid fremføres to almindelige erfaringer med svenske og danske middelalderteksters overleveringshistorie: For det første er det til nutiden bevarede materiale kun en brøkdel af hvad der oprindelig har været. For det andet kendetegnedes de gamle skrivere i det hele ved stor omhu og troskab i gengivelsen af deres forlæg, så ændringer for det meste skyldes svigtende sproglig eller saglig forståelse, f. eks. usikkerhed overfor navne. På denne baggrund er de indbyrdes afvigelser i A, B(C), og S-R-gruppen relativt betydelige, jf. indtrykket ovenfor af enkeltafsnittet E-K 250—61. Det er derfor rimeligst at antage en lang overleveringstid inden den egentlige nedbrydning, som E er det groveste eksempel på. Som arbejdshypotese kunne man tænke sig enten 3 gamle afskrifter, alle med den oprindelige begyndelse, som forlæg (evt. forlægs forlæg) for henholdsvis A, B, og S-R, eller en flere gange omarbejdet arketyp, hvorfra de 3 hovedversioner til forskellig tid er udgået.

Den sidste mulighed er ikke så hasarderet som man på forhånd skulle tro. Vort udgangspunkt er at Karl Knutsson må have ejet et hs., og i den anden ende regner man med hans tipoldefar Abjörn Sixtensson som mulig hjemmelsmand for stof i den første del af E-K, og også Abjörns sønner har været i søgelyset[3]. Den eneste betydeligere mand i slægten man aldrig har tænkt på som aktiv ved krønikeudformningen, er Abjörns

[1] Jf. Nat. Beckman, ANF 44, 195 ff., Kraft, Hist. Tidskr. 1931, 49 ff., og Rosén: Striden, 363 (f.) note 92.

[2] Erikskrön.s förf., 163 ff.

[3] Jf. Rosén: Striden, 349 f., Bj. Beckman, a.a. II, 368 ff, og Andersson: Erikskrön.s förf., 162.

sønnesøn og Karl Knutssons morfar, Karl Ulfsson af Tofta[1], og det er i grunden underligt, da det er hans — falske — afstamning fra den gamle kongeæt der er kernepunktet i N-B. Grunden hertil er sikkert de faste baner Klemming afstak for forskningen, ved at tilrettelægge sin udgave ud fra det synspunkt at N-B og F-D var skrevet o. 1452, efter at K-K var færdig, til indfældning i helheden, og at hans synspunkt kort efter af G. v. d. Ropp[2] var ophøjet til et dogme, som siden er forblevet uantastet, skønt det ikke er underbygget ved noget bevis, og skønt det er forbløffende at Karl Knutsson turde lancere et falsum som ville blive gennemskuet af hans uven ærkebiskop Jöns Bengtsson, Nils Abjörnssons dattersøn.[3]

At der ikke til dato er fremstået nogen kætter som har påpeget, at N-B måtte veje tungere til gunst for Karl Ulfsson end for hans dattersøn — og at han i overensstemmelse hermed måtte mistænkes særlig for at have ejet et hs. af E-K, kan skyldes at S-R-teksterne intet andet sted optræder med en så forbløffende konstans at der i det hidtil tilgængelige materiale ikke findes en eneste relevant variant. Helt afskrækkende skulle dette dog ikke være, for indenfor de første 100 vers tør man forudsætte en større oplagthed og deraf følgende sikkerhed hos afskriverne end senere. Men man behøver endda ikke at ty til dette sofisteri! Der findes nemlig en overset redaktion af N-Bs hovedafsnit, fragmentet U (fra 18. årh.s slutning), som ved at kaste en overraskende variant ind blandt det øvrige farveløse materiale skulle kunne lede ind på et nyt spor. U er kun på 16 vers, hvoraf de første 14 er en normal version af N-B 61—74, men de to sidste ellers ukendte:

Och war thz myked emot hanns tack
At Konung Måns Skåne bort drack

Beskyldningen mod Magnus smek for at »bortdrikke« Skåne kendes også fra Prosaiska Krönikan: *sidhen drak han bort skane oc kom gotlandh j mykit qwal,*[4] samt L-R 388—89: *Jak giorde tha som en fane / drak borth flere land medh skane,* og derfra igen omtrent uændret i Q (Y-R): *Iag giorde sedhen som en fåne / iag borth fik flere land medh skåne.* Om der her er tilsigtet en mildning i udtrykket, eller den grafiske lighed i ordenes slutning har spillet ind[5], lader sig ikke afgøre; derimod er det bemærkelsesværdigt at Q for de første linjer følger L-R, men ellers F-D, som ikke har beskyldningen. Men ingen af de andre krøniker ser begivenheden i relation til Karl Ulfsson af Tofta, som ellers kun nævnes F-D 245 (hvor LMNT har det før omtalte skjold), og skældsordet *fane* om Magnus F-D 270 gælder under ét de skånske landsdeles tab og Håkons og Margretes

[1] Dog antager Sten Engström (Hist. Tidskr. 1929, 317) at noget stof i F-D kan gå tilbage til ham.

[2] Zur Deutsch-Skandinavischen Geschichte des XV. Jahrhunderts (1876), 143 ff.

[3] Jf. A. Filip Liljeholm, Personhist. Tidskr. 1955, 136 f., som dog kun påpeger hvordan det må have virket på ærkebispen.

[4] Småstycken på forn svenska, saml. af G. E. Klemming (1866—81), 237 f.

[5] Netop på dette sted synes skriverens agtpågivenhed at have svigtet, *r* i *borth* er indsat over linjen. Som rene afskrifter oplyser R og S intet.

bryllup. F-D tør forudsættes digtet med kendskab til N-B, så man kan regne det for bevidst at Karl Ulfssons navn kun optræder én gang og da i anden sammenhæng, og om de andre krøniker må siges at de ikke interesserer sig for ham, så hans navn automatisk ville glide ud om det stod i kilden. Bortset fra bortdrikningen har alt hvad de behøvede kunnet samles i F-D, det er derfor rimeligt at denne stammer fra de overskudsvers i N-B som kun er bevaret i U. Et blik på det foregående rim i L-R, om Birger, støtter denne formodning, idet det er tydeligt afledt af E-K, hvis grundtanke det resumerer i sine 4 vers — eller blot det første: *Jak swelte mina brøder til død.* Da de kompilerende krøniker ikke kan være ældre end 1450erne, er deres kilde sandsynligvis en S-R-tekst, og den antagelse at N-B har haft samme form som i U mere nærliggende end at overskudsversene i U skulle være uddraget af L-R eller Prosaiska Krönikan.

Men i betragtning af den ny variants betydning for S-R som helhed, bør man naturligvis overveje om den ikke kunne være et falsum. Dette taler imidlertid fundstedet imod. Engeström B-IV, 1—1, er et blandingshs. med et tydeligt enhedspræg, fra ende til anden afskrifter af værdifulde dokumenter vedrørende Sveriges historie, og næsten alle de foregående er middelalderlige og tilhører en lignende synskreds som U og den derunder anbragte tekst (jf. ndf.). Nævnes skal for det første (nr. 3) Nils Abjörnssons donationsbrev af en mølle i Edshamra til Börstils kirke[1]; endvidere to vigtige Karl Knutsson-dokumenter: (nr. 7) valgakten i Norge 1449 samt den dertil knyttede hylding fra almuen på Romerike[2], og (nr. 4) Putzigpantebrevet 1457[3]; fremdeles (nr. 6) rigsrådsdommen 1458 om kronens panter[4]; og endelig 3 dokumenter fra Albrekt af Mecklenburgs første tid: (nr. 9) forordningen om »Vårfrupenningen« af 23/7 1366[5], (nr. 10) fuldmagten af 4/6 1367 til Bengt Filipsson, Bo Jonsson og biskop Nils som opkrævere af krigsskatten i Linköpings stift[6], og (nr. 11) udnævnelsen af Bo Jonsson Grip til kongelig ombudsmand[7].

Hs. er skrevet af flere hænder, men bl. 40—41, hvorpå U er første tekst, er et indsat folioark og skriverens eneste bidrag til bindet. Arkets titel står på modsat led på det andet halvark (41 v): »Nogre gamble Rijm lydendes till Slechtt Registren«[8], og Us egen overskrift (på 40 r) er:

[1] Diplomatarium Suecanum nr. 3524. I vort hs. er tekstgrundlaget en afskrift fra 1588, i Engeström B—III, 2—19 nr. 8.

[2] O. S. Rydberg: Sverges Traktater med främmande Magter III nr. 489 a og c.

[3] C. G. Styffe: Bidrag till Skandinaviens historia ur utländska arkiver III nr. 48. Jf. Kjell Kumlien: Karl Knutsson i Preussen 1457—1464 (Kungl. Vitterh. Hist. o. Antikv. Akad. Handl. 46:2, 1940), 1, 89 med note 3.

[4] Forkortet gengivelse, omsat til 3. person, af originaldiplomet, der er trykt C. Wegener: Diplomatarium Christierni Primi (1856) nr. 75. Jf. Kumlien, a.a., 45 f.

[5] Sv. Riks-Archivets Pergamentsbref från och med år 1351 nr. 721. Delvis trykt Kraft: Textstudier till Birgittas Revelationer (1929), 176 note 5. Jf. Sten Engström: Bo Jonsson I (1935), 112, 266 ff.

[6] Sv. R.-A. Perg.bref nr. 774. Trykt Styffe I nr. 39. Jf. Engström, a.a., 116 f.

[7] Trykt Handlingar rörande Skandinaviens historia XVI (1831), 3 ff. Jf. Engström, a.a., 123 ff.

[8] Måske sigtes hermed til Rasmus Ludvigssons optegnelser, en af disse findes i det nærstående Engeström B—III, 2—19, som også indeholder forlægget for nr. 3 (jf. note 1).

»Desse Effther*scre*ffne Rijm ähro vtdragne aff en ga*m*mall Crönike om Konu*n*gh Erich Läsp.« Den upræcise omtale af krøniken (E-K eller S-R eller fragment af E-K med N-B) og manglende henvisning til Messenius' eller Hadorphs udgave garanterer forlæggets ægthed, og det samme gælder et uddrag nedenunder af en anden, ellers ukendt rimkrønike, åbenbart monologisk og udsprunget af den romantiske tradition om den hellige Birgittas morfar og hans giftermål med den skønne Sigrid[1], med overskriften »Desse Effter*scre*ffne Rijm ähro vtdragne Af en ga*m*mall Crönica om h*er* Bengt Lagmand, At han war Konung Erich Läspes brod*er*«, et faktum der har optaget afskriveren langt mere end at hans forlæg muligvis var et middelalderligt skuespil, hvad ikke mindst den latinske replikangivelse kunne tyde på[2]:

Hec sunt verba Regis Erici
Endoch h*er* Bengt Lagmand war min brod*er*
Båda af Fad*er* så och Mod*er*
Månde iagh doch mistycke till honom fånge
At han ifrån mine Rådh månde gånge
Ty han giorde th*er* vdj icke Rett
At han medh sit gift*er*måll förnedrede min Slecht

Afskriverens naive opfattelse af de to tekster, og den samling værdifulde aktstykker de er indføjet blandt, taler så stærkt for fragmenternes ægthed at vi uden forbehold tør stille det næste spørgsmål: hvad formål de engang har tjent i mindre naive personers hænder. At Karl af Toftas — med et mildt ord mytiske — afstamning er kernepunktet i N-B, har man altid været klar over; men man plejer med Klemming[3] at tilskrive Karl Knutsson opfindelsen af dette propagandatrick, skønt man — både af hensyn til et mindre genealogisk kyndigt publikum, og i henhold til almindelig rimkrønikepraksis — skulle have ventet at slægtslinjen var ført videre til Karl Knutsson, hvad den ikke er. Med tilføjelsen i U vil det være sværere endnu at fastholde den hidtidige opfattelse, for kun Karl Ulfsson kunne, i kraft af egne fortjenester af Skånes forsvar[4] eller anden indsats i Sveriges tjeneste, være fortørnet over Magnus smeks dispositioner, hvad enten de er bedømt rigtigt eller ej.

Der var en situation hvor Karl Ulfsson af Tofta kunne være interesseret i at få folk til at tro på at han, ligesom Folkungarne, på spindesiden nedstammede fra Erik den helliges æt, nemlig i tiden efter kong Erik Magnussons og hans nyfødte posthume søns død 1359. Selv om det mest var personlige interesser der havde drevet stormændene til at slutte op om

[1] Jf. H. Schück: Bröllopet på Ulfåsa (Ur gamla papper I, 1892, 128 ff.).

[2] Jf. dels Ludus de Sancto Canuto duce (udg. 1868 af S. Birket-Smith), dels Pippings teori (Nordisk Kultur 8:A, 1943, 88) om at de monologiske rimkrøniker har været opført som tableauer.

[3] S. M. R I, 163; III, 288 f.

[4] Der kan også tænkes på hans formodede delagtighed i mordet på hertug Bengt Algotsson, der under sin landflygtighed var gået i Valdemar atterdags tjeneste, jf. Axelson: Sverige i dansk annalistik 900—1400 (Kungl. Vitterhets Hist. o. Antikv. Akad. Handl. Hist. Ser. 3, 1956), 107.

Erik, vidnede oprøret om udbredt mistillid til Magnus' herskerevner. De uventede dødsfald i sommeren 1359 har derfor været et chok for vide kredse, som måtte imødese genindførelse af den tingenes tilstand de havde gjort deres til at kuldkaste. For Karl af Tofta, som i den korte tid mellem dødsfaldene havde været rigsforstander[1] og skulle have fortsat som sådan om drengen havde levet, har det samtidig betydet en enorm personlig tilbagegang: fra udsigten til at blive Sveriges virkelige regent i en 15—18 år sank han ned til en almindelig adelsmand uden fortrin for sine standsfæller. Under disse omstændigheder ville det ikke være unaturligt om han havde pustet til rygtet om at Erik var forgivet af sin mor med faderens vidende og vilje (jf. F-D 226—30), eller senere lod sig skildre som særlig forurettet af Magnus ved Skånes tab, og søgte bevis for egen kongelig afstamning (N-B 61—74, U: tillægsoplysningen) for i givet fald at kunne optræde som kongsemne.

I første omgang var eventuelle sådanne planer blevet krydset af mødet i Söderköping i november 1359, hvor Magnus kom til en forståelse med sine undersåtter og atter anerkendtes som enekonge. Men Skånes tab det følgende år undergravede hans anseelse ubodeligt, og rygtet beskyldte ham (efter moderne opfattelse uden grund) for at have spillet under dække med Valdemar atterdag, i forventning om dennes hjælp bagefter til at kue de svenske stormænd. Til dette rygte, og en urokkelig overbevisning om at havet var Sveriges naturlige grænse, knyttede Birgitta, som fra Rom opmærksomt fulgte begivenhederne hjemme, sin propaganda, altid fjendtlig mod Magnus og i kontakt med de kredse der tog skarpest afstand fra ham. Det bør derfor undersøges om der kan være nogen forbindelse mellem Birgittas oprørsprogram (autograf B) og Karl af Toftas forgrundsstilling i rimkrøniken.

Det politiske indhold i oprørsprogrammet, hvis ægthed nu efter Bertil Högmans nyudgivelse og Gottfrid Carlssons tekstanalyse tør anses for hævet over tvivl[2], er i korthed en formaning til fire adelsmænd — hvis navne senere er bortraderet, om at hjælpe Sverige til en ny og Gud velbehagelig konge, en unævnt indfødt, men holde deres forehavende hemmeligt. De skal, én eller alle, gå til Magnus, bebrejde ham hans forseelser, deriblandt Skånes tab, og byde ham bedre sit levned og genvinde Skåne, eller overlade sin søn (Håkon) riget mod at han sværger at genvinde Skåne og styrke riget. Men hvis Magnus og Håkon ikke adlyder, skal de fire åbenbare det for deres venner i ridderskabet, og siden skal der kåres

[1] Ifølge Commentarii Historici super nonnullis Revelationibus S. Birgittæ (Script. Rer. Suecic. III:1, 18), jf. Engström, a.a., 27, og Lennart Sjöstedt: Krisen inom det svensk-skånska väldet 1356—1359 (1954), 48 f., 59, blev Karl Ulfsson efter Eriks død indsat som rigsforstander på hans ufødte søns vegne. Jf. også nedenfor s. 51 med note 2. Om værkets baggrund henvises til Lars-Arne Norborgs undersøgelse Kyrkohist. Arsskr. 56 (1956), 61 ff.

[2] Heliga Birgittas Originaltexter (SFS 58, 1951). — Heliga Birgittas upprorsprogram, Archivistica et Mediævistica Ernesto Nygren oblata (1956), 86 ff. Hovedresultatet af denne redegørelse er afvisningen af at det skulle være en kladde, uanset de mange fejl og rettelser. Det kan vel også skyldes anstrengelsen ved at skrive i en fremrykket alder (sidst i 50erne). Yderligere måtte originalens formelle ufuldkommenhed styrke tilliden til inspirationens ægthed, og fremme dens politiske virkning.

en Guds stridsmand, som dog kun skal bekræftes i gerningen om han er den rette. Ingen af dem må flygte med Magnus. — Som sagt, er de fire adelsmænds navne udslettet, men det fremgår af teksten at én — og kun én — af dem oprindelig har været kong Magnus' mand men nu er kommet på bedre tanker.

Högman har opmålt den tomme plads ved rasuren i tekstens 12. linje til 81 mm, og ud fra gennemsnittet i lin. 11—13 beregnet tomrummet til 31.6 bogstavenheder (incl. mellemrum)[1]. Ved moderne fotograferingsteknik er det lykkedes at få enkelte konturer frem: et *v* eller *b* på 12. eller 13. af de formodede 31 (32) pladser, en prik som rest af næste bogstav, og et tydeligt *y* som næstfølgende. Et par enheder længere henne skimtes over linjen[2] *al*, muligvis fulgt af *g*. Dette sidste har Carlsson, sikkert med rette, tydet som Algotsson, patronymikon for Birgittas svigersøn Knut, mens han læser navnet i linjen som *beynkt* (evt. *beynct*), og opfatter det som Bengt Filipsson. Om de to resterende kan kun formodes at den ene har stået før Bengt, den anden efter, hvilket tør tages som et vidnesbyrd om at de har været henholdsvis mere og mindre fornemme end han, da de fire nævnes »æpte sino værulzslko valle«. Når Knut Algotssons patronymikon er medtaget, skønt han var den eneste Knut i tiden der kunne være tale om, må også de andres antages at have været det[3]; og pladsen er følgelig stærkt begrænset, selv med forkortelse for *(s)son*[4].

Ved at overveje hvem det kunne være naturligt at nævne i samme åndedræt som Bengt Filipsson, er Carlsson standset ved Karl Ulfsson af Ulfåsa, Birgittas ældste søn, og Herman von Vitzen, der ligesom Bengt var medlemmer af den svenske frierdelegation til Holsten 1361[5]. At Birgitta har tænkt på sin søn som en af de fire, virker indlysende selvfølgeligt; blot savnes tilføjelse om hans hjemsted (som der ikke kan have været plads til), da man jo objektivt kunne risikere forveksling med Karl Ulfsson af Tofta. Mod Herman von Vitzen som den fjerde kan derimod rejses vægtige indvendinger: dels var han jo trods alt tyskfødt[6], dels havde han tidligere været Magnus' mand[7], og det forudsættes udtrykkeligt at kun én af de fire har skiftet parti, og denne ene ligger fast når Knut Algotsson er med i flokken.

---

[1] Udg., 17 f.

[2] Anbringelse af glemte ord over linjen er et gennemgående træk. Muligvis har Birgitta ved gennemsynet opdaget at der kun stod 3 navne, i hvert fald er det efter placeringen rimeligst at hele navnet er overskrevet.

[3] Högman nævner tøvende den modsatte mulighed: fornavne med foransat *hærra(r)* eller anden titel; Carlsson regner med den (s. 101 note 25), skønt det er ham selv der har tydet Algotsson, som i så fald bliver det eneste patronymikon.

[4] En sådan ville forøvrigt stemme dårligt med Birgittas usædvanlig sparsomme brug af forkortelsestegn, jf. udg., 17.

[5] Den anden tysker i delegationen, Didrik Vieregge, var kun væbner, og ifølge Carlsson uden tilstrækkelig position i det svenske aristokrati til at kunne komme i betragtning.

[6] Jf. Engström, a.a., 88, og at Sjöstedt, a.a., 60, af denne grund holder ham udenfor tabellen over partifordelingen i borgerkrigen.

[7] Af samme grund må man se bort fra den ellers nærliggende Bo Jonsson.

At gisne sig til stormandsgruppen ud fra naturlige fæller for Bengt Filipsson er dog nok den bedste fremgangsmåde, men man kunne prøve at søge dem et andet sted: blandt de rigsråder der stod bag Håkons oprør mod faderen 1362, som Engström sikkert med rette opfatter som en manøvre for at vinde de af Birgitta påvirkede stormænd[1]: Erengisle Sunesson, Nils Turesson, Gustav Arvidsson, Karl Ulfsson af Tofta m.fl. Der er nok at vælge imellem, men da Birgittas egen søn næppe skal udskydes, er der kun brug for en enkelt, og denne kunne være Karl af Tofta, der bl.a. havde tilknytning til Birgitta ved sit (andet) ægteskab med hendes brordatter, Helena Israelsdotter, senest indgået 28/9 1363[2]. Er denne formodning rigtig, kan ordlyden i selve lin. 12 have været: *karl ulf(s)son beynkt filip(s)son karl*. Mere kan der næppe have stået, men ved sin egen søn behøvede Birgitta ikke at tilføje patronymikon selv om hun ellers gennemførte det. Rangforordningen ville derved være overholdt, for hvem kunne være fornemmere end Sveriges tidligere rigsforstander? Og Birgitta havde på én gang stillet sin søns navn beskedent og med bagvægt når det kom sidst i linjen, mens den sandsynligvis mindst pålidelige Knut Algotsson[3] svævede over denne.

Hvem de fire adelsmænd var, er først blevet et problem for eftertiden, men hvem Birgitta tænkte på med det unævnte indfødte kongsemne, har aldrig været absolut givet. Richard Steffens teori at hendes tronkandidat var sønnesønnen Karl Karlsson[4], er nu almindeligt forladt, men hans modargument mod drengens far: at hans sjæl var fængslet af hans krop, hvis begær han ikke kunne tæmme, har stadig en vis vægt. Alligevel er H. Schücks[5] og Carlssons dristigere tydning: at det er sin søn Birgitta tænker på, nok den rette. Hun tager jo nemlig forbehold i slutningen af oprørsplanen, hvor der indsættes den betingelse at kongens kaldelse skal godkendes af Kristus. Det virker som en advarsel til Karl om at vise sig værdig, og måske en antydning af at hans yngre bror, Birger, kunne være den kaldede.

For vort formål er det imidlertid vigtigere hvem stormandsgruppen, eller dens enkelte medlemmer hver for sig, har fundet åbenbaringen møntet på. Hvis Karl af Tofta, som her foreslået, har været en af de fire, har han muligvis anset sig selv for bedre kvalificeret, og nærmere, end den det lå imellem linjerne at der var tænkt på, og truffet de foranstaltninger som Engeström B—IV, 1—1 nr. 13 tyder på. Aktuelt set havde rivalen det plus at han var søn af den uforsonligste modstander Magnus havde haft. Herimod havde Karl af Tofta kun ét at sætte: at Magnus' forsmædelige afståelse af Skåne i særdeleshed var en forurettelse af ham. Men det var svært at bedømme hvilken af disse to ting der ville veje

[1] A.a., 48 ff. Synspunktet iøvrigt videreført af Carlsson.

[2] Hans Gillingstam, Äldre svenska frälsesläkter. Åttartavlor I:1 (1957), 87.

[3] Således kunne advarslen mod at følge Magnus i landflygtighed være møntet på ham. I det lange løb viste han sig at være Folkungarnes mand, og Carlssons forslag at han er mester for rasuren, har alt for sig.

[4] Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning (1909), 61, 287 ff., i tilslutning til Revelationes 4. bog kap. 55, og med datering til 1363 (i st. f. den nu antagne 1361).

[5] Svenska folkets historia I:2 (1915), 23.

tungest. At sagnet gjorde Karl af Ulfåsa til en ætling af Sveriges gamle kongehus, kunne være tilstrækkeligt til at sikre hans valg; altså gjaldt det om at påvise at denne slægtsforbindelse var plettet i sit afgørende led. Omvendt kunne hans egen kortvarige funktion som rigsforstander ikke opveje kongelig byrd, han måtte kunne påberåbe sig personligt slægtskab med Erik läspe, og helst kun gennem et enkelt kvindeled, så tilknytningen ikke blev svagere end Folkungarnes. Selvfølgelig er dette konstruktion; men da den modsatte konstruktion, N-Bs og F-Ds tilblivelse efter K-K, har været ophøjet til dogme i et par menneskealdre, må det være berettiget at prøve denne ny betragtningsmåde som arbejdshypotese, når nyfundet materiale giver anledning til det.

En genealogisk kontrol bagfra af oplysningerne om Karls afstamning i N-B stiller dem ikke i noget flatterende lys. Kun faderen Ulf Abjörnsson er rigtig, farfaderen hed ikke Abjörn Nilsson men Abjörn Sixtensson — og var vel for kendt et navn til at pålyves en falsk afstamning, og den påståede oldefar Nils af Tofta har aldrig eksisteret, men er blevet til ved slutning e silentio ud fra Ulfs ældre brors fornavn og navnet på stamgården, der imidlertid var Karls mødrenearv.[1] Det er altså en mytisk stamtavle, spundet af forkludret familjetradition, dårlig slægtshukommelse, eller efter al sandsynlighed agitatorisk forfalskning. Men da den virker ved situationsbestemt udnyttelse af almindelig usikker navnehukommelse, forudsætter den, at den der sættes i relief ved den, er en forgrundsfigur i samtiden. Når den standser ved Karl Ulfsson, må det være hans position der skal befæstes. Havde det, som almindeligt antaget, været hans dattersøn Karl Knutsson den tog sigte på, måtte den være ført frem til ham[2].

Det står herefter fast at Karl af Tofta er indført i N-B med en lige så tendentiøs som falsk genealogi, og det tør anses for sandsynligt, at de to overskudsvers i U om hans fortørnelse over Skånes tab har været med på indskuddets kladdestadium. Når vi tør gå ud fra at Karl Knutsson har ejet en S-R-tekst, er det herefter rimeligt at denne tidligere har tilhørt Karl af Tofta, men henstår foreløbig kun som en mulighed at den også har omfattet F-D eller en del af denne. Vi skal i samme forbindelse minde om den tidligere omtalte anbringelse af Karls våbenskjold ud for F-D 245 i de unge varianter LMNT, i LM som eneste og i N som dominerende, og den kendsgerning at der først igen kommer våbenskjold ved K-K 1412. Det taler stærkt for, at det hs. som de disparate versioner LM og N går tilbage til, ikke bare var middelalderligt men havde været i Karl af Toftas eller hans slægts eje; som påvist ovenfor, har det været beslægtet med G. Dermed er vi meget nær ved Ingvar Anderssons tidligere omtalte hypotese at E-K har overlevet i denne slægts gemmer. Imidlertid står stadig tilbage at føre sandsynlighedsbevis for at Karl af Tofta kan have arvet eller erhvervet et hs. af E-K, men dette spørgsmål

[1] Ifølge DS nr. 1199 havde Karls morfar, Sigmund Keldorsson, fået den af kong Valdemar for tro tjeneste, jf. Liljeholm, Personhist. Tidskr. 1950, 89.

[2] Det eneste relevante modargument mod samtidighed, de sproglige udtryk for noget fortidigt, i U som i de øvrige redaktioner, vil blive drøftet i forbindelse med tilsvarende i F-D (s. 38).

kan kun løses ved endnu en gang at drøfte E-Ks tilblivelse og tænkelige ophavsmand.

På forskningens nuværende stade opfattes almindeligvis Mats Kettilmundsson som den egentlige eller i hvert fald endelige tilskynder til E-K; men en antydning hos Pipping[1], at Knut Jonsson, forhen Birgers mand men fra 1322 Mats' efterfølger som drost, skulle være hjemmelsmand til E-Ks skildring av Nyköpings gästabud, har affødt et forslag fra Kraft om Knut Jonsson som ophavsmand til krøniken som helhed, ud fra Pippings argument og to ny: at Knuts slægt jævnlig omtales i E-K, og at den viser en tydelig Porse-fjendsk tendens.[2] Krafts forslag har dog ikke vundet tilslutning, og diskussionen gælder i hovedsagen om E-K stammer fra Mats Kettilmundssons Finlandsår (sommeren 1324—maj 1326)[3] eller er fuldført inden han forlod Sverige[4]. Hovedargumentet for det første forslag er den fremtrædende interesse for finske begivenheder i E-Ks første halvdel, der endog viser sig i fennicismer som *usko, gislalag* (efter fi. *kihlakunta*) osv. Det ville dog stå stærkere hvis der havde været hele sætninger på finsk, for enkeltord er jo netop hvad folk efter et kortere ophold på fremmed sprogområde ynder at dvæle ved. Men den alvorligste indvending mod tilblivelse på finsk grund er den gisning hypotesen indebærer: at kilderne skulle være hentet i Sverige;[5] en så usædvanlig flytning måtte ventes på en eller anden måde at have sat sig spor i traditionen.

For en kritisk betragtning er der ikke rigtig proportion i det finske stof i E-K. Mens Birger jarls korstog (v. 89—156) er en episode i en større sammenhæng, Folkungarnes vej mod kongemagten,[6] virker de finske begivenheder i v. 1324—85, 1458—1663 og 1668—1805 urimelig bredt udspundet i forhold til deres betydning for krønikens hovedhandling og tendens. Alle fennicismerne findes i denne del af E-K, der kan betragtes som et sammenhængende afsnit, kun afbrudt af Birgers bryllup og hans søns fødsel; sidstnævnte begivenhed føles endda mindre som en afbrydelse end som klimaks ved de sejrende troppers hjemkomst. Men særstillingen indenfor helheden gør det påfaldende at disse vers savnes i I og heller næppe har stået i den tabte Cod. Rålamb. Antallet af manglende vers i I (485, til og med 1808) tyder på et oversprunget læg — enten 4 blade med 60—61 vers på siden (folioprotokol), 8 med 30—31, eller 12 med 20—21 (af lignende type som F). Lægget behøver ikke at være bortkommet, men kan have været opfattet som det »finske« læg og være oversprunget ved afskrivningen af Cod. Rålamb eller dennes

[1] Kommentar till Erikskrön., 651 f.
[2] Hist. Tidskr. 1932, 59 ff. På det sidste punkt adskiller Krafts opfattelse sig væsentligt fra andre forskeres, især Roséns, hvis synspunkter nærværende fremstilling for en stor del skatter til.
[3] Bj. Beckman, a.a. II, 358 ff., med støtte i Jalmari Jaakkolas undersøgelser.
[4] Roséns teori, Striden, 353 ff.
[5] Beckman, a.a. II, 377.
[6] Samme synspunkt kan indirekte anlægges på junker Karls Letlandstog (v. 292—353).

forlæg, uden tanke for at en så vigtig, utvivlsomt oprindelig, bestanddel som Birgers bryllup, med hertug Eriks ridderslag, gik med i løbet. Men tør vi således tro at det store Finlandsafsnit er en gammel interpolation eller i hvert fald en enorm udvidelse af eller erstatning for en kort redegørelse for de vigtigste begivenheder mellem 1293 og 1301, kommer der pludseligt mening i den ofte diskuterede tidsfæstelse *a thet tridhia aar* (v. 1806) for Birgers kroning i Söderköping 2/12 1302, nemlig at der er gået mellem 2 og 3 år siden sidst omtalte begivenhed, rimeligvis Magnus Birgerssons fødsel. Foruden at pege på en ældre form af arketypen med en strammere komposition, styrker dette formodningen om en stationær voksende tekst, hvori N-B er gledet ind efter 1360, men hvor levninger af ældre tekststadier har været for hånden i tilstrækkelig mængde til at frembyde valgmuligheder for skiftende afskrivere, et forhold der også kan forklare variationerne i slutningen af E-K.

Som E-K foreligger i I og, bortset fra den uundværlige skildring af Birgers bryllup og mulige andre enkeltheder, også synes at være fremtrådt i tekstens oprindelige skikkelse, er der én person som glider helt anderledes i baggrunden end i de sædvanligvis betragtede normalversioner, nemlig Mats Kettilmundsson. Dette afgør endeligt at E-Ks standardform er redigeret i hans og ikke i Knut Jonssons favør, derimod ikke om det er sket på hans eget eller en andens initiativ. Men når man betænker hans alder og forgrundsstilling ved kåringen på Mora sten, E-Ks sluteffekt, er det lidet troligt at han havde ønsket en ungdommelig streg som hærgningen i Ingermanland (v. 1652—61) medtaget; det er sandsynligere at en fremmed, for at stille hans personlighed — eller de svenske troppers overlegenhed så længe han var blandt dem — i relief, har draget dette træk ind i skildringen. Historiens rigtighed må altså anses for hævet over tvivl; men da den ligger 20 år forud for de sidste hændelser i E-K, forudsætter den — som hele Finlandsafsnittet — en hjemmelsmand.

Hvis denne er nævnt i E-K, må det være den Torkel Andersson som i fæstningen Landskronas skæbnetime stemmer imod overgivelse til russerne; det springende punkt er imidlertid om han slap med livet, med andre ord om *han* er subjekt eller objekt i v. 1776 f.: *en rytz skøt han med eth spiwt / aat brystet in ok at ryggen wth.*[1] Pipping forudsætter uden diskussion at det er objekt:[2] »Då mannen tydligen icke kom med livet ifrån Landskrona, kan han ej vara den T. A., som från 1311 ofta förekommer i diplomen.« Bj. Beckman[3] opfatter det derimod som subjekt — eller *han* som den i det foregående omtalte ridder Sten, en mindre rimelig forklaring, da fremstillingen er gennemført logisk. Der er noget besnærende i Bj. Beckmans saglige argumenter: at det første bevarede diplom angående den senere rigsråd Torkel Andersson (Båt), der allerede da (1311) er ridder og har transaktioner med en svigersøn, er bevidnet af Mats Kettilmundsson; og at der dog må have været nogen overlevende

[1] V. 1777 er en formel; identisk gentagelse findes i v. 3903 B(C), øvrige var. erstatter her *ryggen* med *hiertat* (anderledes Pipping, Kommentar, 679).

[2] Kommentar till Erikskrön., 500. Jf. også at Cederschiöld oversætter det *honom*, a.a., 97.

[3] A.a. I, 36 f., 42, 60.

fra Landskrona som hjemmelsmand for den lige så indgående som gribende skildring af besætningens sidste hårdnakkede kamp.

Da der savnes kilder til oplysning om Torkel Anderssons levned før 1311, bortset fra et han allerede da havde nået at få en datter gift, kan man ikke komme sagen nærmere ved historisk metode, men må prøve de to andre mulige betragtningsmåder, den syntaktiske og den litterære. Uden at nægte at Pipping i sit allerede anførte responsum på det første punkt har givet det mest nærliggende svar, må man minde om at den modsatte tydning er sprogligt mulig, omend den mindre sædvanlige. Mens man i de moderne skandinaviske sprog, som er så kasusfattige, lægger hovedvægten på en entydig ordstilling, har denne på de ældre sprogtrin været væsentlig friere, og for en stor del bestemt af emfase;[1] det helt sikre svar kunne vi derfor kun få i en initieret oplæsers gengivelse af verset. Hvis det afgørende for digteren har været tilfredsstillelsen ved en enkelt russers ynkelige undergang, kan han godt have fremdraget dette led — trods den grammatiske vanskelighed at pronominet var ens i nom. og akk. Man bør også tage i betragtning at rigsråden Torkel Andersson har været så kendt på affattelsestiden at man, hvis Beckmans og min hypotese er rigtig, ikke kan have været i tvivl om beretningens mening. Men der er jo langt mellem hypotese og bevis, og en anstødssten er den tilsyneladende parallelle konstruktion i v. 1781, ved Karl haks ulykkelige død: *hans eghin sælle han i hæll staak*, hvor *han* kun kan være objekt. For en filologisk betragtning synes dette et afgørende bevis for Pippings opfattelse af v. 1776 og mod den her hævdede. Når denne alligevel føres videre — men stadig som hypotese, skyldes det at sagen tegner sig anderledes under litterær synsvinkel.

Det er situationsskildringen der lægger op til at Torkel kastede spydet. For det første befinder de belejrede sig i en kælder, så angriberne kommer fra et højere plan, og styrter ned hvis de bliver ramt. For det andet virker Torkels forudgående formaning (v. 1775) som et fyndord: *grøt ey marskins hierta swa*, en næsten ordret gentagelse af et tilsvarende v. 1694, lagt i munden på »en riddare«, som man mistænker for at være identisk med Torkel, så *grøta* har været hans velkendte yndlingsord; sandsynligheden øges ved verbets sjældenhed[2]. Og endelig kommer man ikke udenom situationens centrale plads i kompositionen: den fortvivlede kamp, omend næppe til sidste mand, der afslutter den lange række af finske begivenheder, er direkte udsprunget af Torkels heltemodige formaning. Det ville også falde i tråd med E-Ks høje litterære kvalitet at man før den endelige katastrofe blev vidne til to faser i slutkampen: en forbigående triumf over en fældet fjende, og det fortvivlende vådeskud der gør det af med en af de bedste af forsvarerne midt i en vel udtænkt krigslist. Hvis Torkel er sluppet fra kampen med livet, kan digteren have syntes han skyldte ham at pege på den dåd der berettigede ham til at leve videre med ære. Hertil kommer, at v. 1668—1805 er uden for-

[1] Jf. Elias Wessén: Svensk språkhist. III (1956), 195 ff.

[2] Kun 3 eksempler til i Söderwall (I og III), deraf det ene fra E-K 3507. — Klemming tillægger i sit register (S. M. R I, XIII) Mats Kettilmundsson replikken; men Mats har jo ikke været med i denne fase, jf. Bj. Beckman, a.a. I, 42.

bindelse med de centrale personers skæbne, også Mats Kettilmundssons. At de er kommet ind i krøniken, er kun til at begribe hvis digteren derved har ydet en fortjent erkendtlighed; og Karl hak optræder for lidt til at denne kan gælde hans pårørende.

Selv om vi, med varsomhed på grund af det syntaktiske misforhold mellem v. 1776 og 1781 det indebærer, regner med Torkel Andersson som hjemmelsmand for det store Finlandsafsnit, skal vi næppe tilskrive ham yderligere andel i E-K. Vi bør derimod, også hvis det bygger på en andens beretning, fastholde dets karakter af en afsluttet enhed, altså en interpolation — stadig fraregnet det deri indskudte afsnit om Birgers bryllup og måske også versene om Magnus Birgerssons fødsel. Det er allerede fastslået, at denne interpolation kun kan være sket til ære for Mats Kettilmundsson; og konstateringen af hans fravær i v. 1668—1805 gør intet skår i denne opfattelse, under forudsætning af at de er tilkommet efter at han var udset til eller tiltrådt som capitaneus Finlandiæ. Vel var tildelingen af denne tillidspost en degradation i forhold til hans tidligere nøglestilling, som E-K standser ved; men hans venner har dog sikkert ventet en overordentlig indsats af ham i det betrængte østområde, og gerne givet et rids af den tidligere katastrofe derovre til at sætte hans kommende bedrifter i relief. Den udvidede E-K, som vi møder i alle bevarede redaktioner undtagen I, synes da tilvejebragt i Mats' levetid.

Bevidstheden om Finlandsafsnittet som en sandsynlig interpolation til ære for Mats Kettilmundsson bør ikke slippes under forsøget på at tolke E-Ks sidste 180 vers, det eneste sted hvor håndskrifternes indbyrdes forhold rejser tvivl både om versenes rette følge, og om hvad der er primært og sekundært. Til den almindelige kronologiske forvirring, både med og uden omkastningerne i S-R-versionerne efter v. 4375, kommer disses overskudsvers[1]: 8 om Birgers flugt til Gotland og 12 om Mats Kettilmundssons ellers ukendte togt derover det følgende forår (1319). Som påpeget af Rosén, er forvirringen dog ikke total; det er en sammenfiltring af to begivenhedsrækker, knyttet til hver sin af de stridende parter og med egen indre kronologi i orden. Den ene fører frem til E-Ks afslutning og kulmination: kongekåringen på Mora sten juli (i krøniken midsommer) 1319, den anden til Magnus Birgerssons henrettelse i 1320 (i E-K henlagt til oktober 1319, S-R-teksterne 1318). Hvis denne anden begivenhedsrække tænkes udeladt, står E-K med en klart logisk slutning, og de forvirrede overleveringsforhold støtter formodningen om at den er et senere indskud i en færdig tekst. Trods Roséns protest kan man ikke helt afvise den ældre opfattelse: at der er et æstetisk formål i denne tilrettelæggelse, hvor den unge udkårne konges uforskyldte død stilles foran kåringen af den der indtog hans plads. Men også dette tør be-

[1] De øvrige overskudsvers er tidsangivelser, lånt fra gråbrødreannalerne, jf. i det hele Rosén, Striden, 360 ff. Med udtrykkelig fremhævelse af yngre træk i Gotlandsversenes foreliggende form, foreslår Rosén at de kan være en senere omdigtning af et strøget parti i en ældre tekstform, mens Bj. Beckman (a.a. II, 60) ud fra deres nære lighed med F-D anslår deres tilblivelsestid til 1452. Ligheden i form og tankegang med navnlig Gotlandsversene i F-D er ubestridelig, og vi skal drøfte versene i forbindelse med disse (ndf. s. 50).

tragtes som et indskud i Mats Kettilmundssons ånd,[1] og samtidig glider det smukt ind i E-Ks komposition, som kontrast til feststemningen ved det lille kongebarns fødsel da Mats og hans fæller vendte sejrrige hjem fra Finland.

Det vil herefter være naturligt at undersøge hvor stor sikkerhed der er for E-Ks tilblivelse før Mats Kettilmundssons død 11/5 1326. Der er jo ikke hidtil givet bindende bevis herfor, og mange forskere hælder til Gunnar Bolins teori[2] om færdigredigering til Magnus smeks myndighedsår 1332, som et kongespejl, hvad der er en besnærende tanke, men aldrig kan blive andet end en hypotese[3]. En sikker grænse bagud giver derimod hentydningen til at den såre aktive unge rigsråd Bo Nilsson, Knut Jonssons svigersøn, allerede er død: »gud giffue hans siæll nade ok roo« (v. 4139), han gjorde testamente 9/9 1322[4]; den manglende hentydning til Birgers død 31/5 1326 er dermed irrelevant. At Mats Kettilmundssons ikke berøres, må vi lade ligge for ikke at gøre os skyldige i en cirkelslutning; men vi behøver heller ikke dette argument, for maj 1326 er terminus ante quem af en helt anden grund: da kuldkastes den værdighed E-Ks slutning uden forbehold tillægger Christoffer 2. Det er helt i E-Ks ånd at Danmarks fordums oprørerprins, hertug Eriks naturlige forbundsfælle, retter bebrejdelser mod sin detroniserede søster fra Sverige samtidig med at han overdrager hende og Birger en gård og to herreder »fore syzskene lagh« (v. 4382—92); men beundringen for hans ufortjente ædelmodighed, »thet er god gerning hwo tolkit gør«, måtte tabe sin mening efter hans magtsammenbrud med påfølgende fordrivelse og anden usseldom. Christoffer flygtede vistnok fra Danmark i samme uge som Mats Kettilmundsson døde[5].

At de momenter der stærkest drejer E-K i retning af en Matskrönika synes sent indarbejdet, tyder på at den fra begyndelsen har været ment som noget andet, f. eks. et udtryk for det nationale indhold og den politiske stræben alle gode kræfter i det svenske folk kunne vedkende sig i 1319 og nærmest følgende år. Her var den lille barnekonge et samlingsmærke, både fordi hans tilstundende magt skyldtes folkets fri valg, og fordi han var et lige naturligt midtpunkt for sin fars og Birgers tidligere tilhængere, ideologisk set: for tidens ridderideal og kronen. Det er dette der giver E-K dens etiske rejsning, som stiller små manipulationer med historiske fakta i skygge, for selv om hertug Eriks rævestreger som oftest udelades eller omfortolkes, er der jo et kendeligt retfærdighedsprincip i skildringen af gæve mænd der er gået under, f. eks. den uskyldige tronfølger, hvis retsindighed kontrasteres faderens svigefulde færd. Forfatteren, eller den der har sat ham i arbejde, udmærker sig altså ved en

[1] Jf. at Bj. Beckman tænker sig at Mats' forsøg på at afværge justitsmordet er den egentlige grund til hans fald, a.a. II, 40 ff.

[2] Hist. Tidskr. 1927, 288 ff.

[3] Hans Brix antager tilsvarende (Analyser og Problemer III, 1936, 139 f.) at den danske rimkrønike er udarbejdet ad usum delphini, nemlig den unge kronprins Hans.

[4] Jf. DS nr. 2348, Andersson: Källstudier, 102 note 1, og Rosén: Striden, 353.

[5] »Henimod Midten af Maj sejlede han over til Mecklenburg«, Kr. Erslev: Det danske Folks Historie II (1898—1905), 255.

forsonlig og politisk rummelig indstilling. Overfor Roséns forslag om tilblivelse i to etaper[1], først med henblik på oplæsning ved kongemoderens danskfjendtlige hof i Varberg og siden under indtryk af Skarakonventionen, da Mats Kettilmundsson havde udsonet sig med sin afløser Knut Jonsson, kunne man pege på en tilskynder i naturligt venskabsforhold til begge disse stormænd. Han behøvede i og for sig bare at have stået Bo Nilsson nær, der kan have formidlet svigerfaderens beretning om Nyköpings gästabud og dermed leveret hovedmaterialet til hans frifindelse: at han var den *herra knut* der (E-K 3920 f.) advarede kongen mod følgerne af overgreb mod hans brødre; man skal utvivlsomt underforstå at Birgers ligegyldighed overfor advarslen drev Knut over til hertugpartiet.[2] Denne renselse er i Skarakonventionens ånd, og Knuts rolle ved E-Ks tilblivelse begrænses til Pippings førnævnte forslag om ham som hjemmelsmand for Nyköpings gästabud.

På et andet punkt står vi os imidlertid nok ved at følge Roséns vink, nemlig ved henvisningen til de tre afdøde[3] som E-K beskæftiger sig særlig med: Arnvid Gustavsson, der omkom ved Nyköpings gästabud, Abjörn Sixtensson (Karl Ulfssons farfar, død 1310), i hvis bo Mats Kettilmundsson var medeksekutor, og dennes svigerfar Ulf Karlsson, der synes at være en hovedhjemmelsmand for det foregående århundredes begivenheder. De tilhører én slægt, men Abjörn er langt den mest fremtrædende, både i henseende til politisk magt og som person i E-K. Det er kun hans tidlige død der opfordrer til tilbageholdenhed med at pege på ham som sandsynlig tilskynder; men skulle han have nogen andel i tilblivelsen, er det lettere at sætte grænsen i tiden end i teksten, fordi der kommer forvirring i begivenhedernes rækkefølge og dermed kronologien omkring v. 3410, så det er svært at afgøre hvilke vers herfra og til 3450 der ligger forud for Abjörns død i maj eller juni 1310[4]. Ud fra den fyldige

[1] Striden, 353 ff., i realiteten et forsøg på at mægle mellem Krafts ovennævnte henvisning til Knut Jonsson og hypotesen om Mats Kettilmundsson som primus motor. Roséns vægtigste argument er den næsten ligelige sympati for Knut Porse og Knut Jonsson, de to hovedmodstandere i perioden.

[2] Opfattelsen stemmer ikke med de faktiske forhold; Knut Jonsson blev jo udskiftet som lagmand da hertugpartiet erobrede Östergötland i 1318, jf. Hans Jägerstad: Hovdag och råd under äldre medeltid (1948), 227. Forøvrigt er Bo Nilsson den sandsynlige hjemmelsmand for Birgers brud på våbenstilstanden med de västgötiske bønder og disses nederlag ved Karlaby (v. 4100 ff.).

[3] Den fjerde, Tyrgils Knutsson, står politisk de andre så fjernt at han i vor undersøgelse mest tæller som eksponent for E-Ks retfærdighedsprincip.

[4] Festen i Lödöse for de tyske lejetropper med tilhørende indledning (v. 3414—37) og Stens(j)ömødet mellem Håkon 5. og hertug Erik (v. 3438—41) omtales kun i E-K, ligesom fredstilstanden i hele Norden (v. 3442—49) kan hentyde til flere situationer, selv om den befriede stemning ville passe bedst efter Hälsingborgfreden 1313 (Cederschiöld, a.a., 172); v. 3421 f. er særlig uklare, idet de både kan betyde at lejetropperne skulle blive der resten af vinteren (det sagligt rimeligste), og at de skulle blive der én vinter til (det mest nærliggende efter ordlyden). Mens v. 3412 f. sigter til Oslotraktaten 22/3 1310, skønt *fastogangh* er en uheldig datering da påsken det år allerede faldt 19/3, er det mere tvivlsomt hvad v. 3411 (og 3410 hvis det viser fremad) gælder. At det hele af forfatteren er henlagt til 1310, antager de fleste forskere: Cederschiöld, a.a., 169 ff. — dog med den nævnte reservation for v. 3442—49; Pipping: Kommentar, 632 ff.; Rosén: Striden, 372 f.; Bj. Beckman, a.a. II, 369 ff. — dog med grænse ved v. 3442, hvor han samtidig tænker

og frodige beretnings ophør i eller med dette afsnit har Bj. Beckman som kilde til fremstillingen af perioden 1302—10 (fra v. 1832) antaget et omfattende notatmateriale stammende fra Abjörn, »drotskrönikan«, og endda ment at kunne påvise svagere afsnit ved begivenheder Abjörn ikke har overværet; samtidig opfatter han Stens(j)ömødet (v. 3438—41) som Håkons og Eriks private forhandlinger 1310. Idéen om »drotskrönikan« er tiltalende, men kan måske endda føres videre til at Abjörn kunne have taget initiativet til selve E-K, det er lige så rimeligt som at den skulle øse af en af ham etableret prosakrønike[1]. Hvis dette er rigtigt — for det kan jo aldrig blive andet end en hypotese, forklarer det samtidig den uklare tilrettelæggelse af v. 3410—49 (som ufuldført udkast eller andres tilføjelser) og traditioner i E-Ks første del med tilknytning til hans svigerfar. Da vi tør se bort fra de finske kampskildringer mellem v. 1324 og 1806, kan det forskellige præg iøvrigt før og efter v. 1832 (hvis man ikke skal regne 1386—1457 og 1806—31 med til den senere del) skyldes hans eller hans betroede digter(e)s forskellige kendskab til de sidste slægtleds stof og gårsdagens. Desuden har Abjörn vel i hvert fald 1306—08 haft ubegrænset adgang til mulige rigshistoriske optegnelser fra ældre tid[2], mens de seneste hændelser stort set må have stået ham klart, uden at han derfor behøver at have kunnet datere dem alle præcist.

Som begivenhederne udviklede sig, blev E-K et mindedigt; men det er ikke givet at den fra begyndelsen er planlagt som det. Den kunne skyldes et ønske om et færdigt hyldestdigt til et stort øjeblik i Eriks liv, f. eks. hvis han fik sin bror stødt fra tronen, eller hvis det engang lykkedes dronning Eufemia at sætte ham igennem som svigersøn. Det oplevede Abjörn jo ikke; han oplevede heller ikke det sælsomme mellemspil da Håkons datter var trolovet med Magnus Birgersson og Erik med Sofie af Werle, uden at dette tør sættes i forbindelse med at E-K fortier det. Men selv om denne bagvendte situation først opstod i juli 1310, skildrer

sig »drotskrönikan« (jf. 366 ff.) endt. Men Sture Bolin (Om Nordens äldsta historieforskning, Lunds Univ. Årsskr. N.F. 1, 27 nr 3, 1931, 290, jf. 305) og efter ham Sven Axelson (Sverige i utländsk annalistik 900—1400, 1955, 134 og 137) holder på 1311 — ud fra kumulering af udtryk for årsskifte i det foregående, opfattet som fremkaldt ved annalbenyttelse. Da Hälsingborgmødet i juli 1310 kuldkastede hertug Eriks norske giftermålsplan, menes det endelige forlig (v. 3411) at sigte til det kun i E-K omtalte Stens(j)ömøde, hvor Håkon og Erik — hemmeligt — aftalte alligevel at gennemføre brylluppet; historikerne daterer aftalen til 1311. Kraft, som imod Ingvar Andersson og delvis Sture Bolin regner med langt overvejende mundtlig tradition bag E-K, ser netop i de her berørte vers et af vidnesbyrdene om flere hjemmelsmænd (Hist. Tidskr. 1932, 51 note); og han og Bj. Beckman betragter v. 3442—49 som optakt til det følgende, jf. Beckmans kompositionsskema, a.a. II, 495.

[1] Beckman har utvivlsomt misforstået *thenne book* og lignende udtryk, der bare er tilhørerappeller, hvad enten de står for eller efter v. 1832, for E-K er jo skrevet til højtlæsning, jf. Karl-Ivar Hildeman: Medeltid på vers, 1958, 204 f.; derimod er der i v. 1493 (altså i den formente interpolation) alvorlig grund til at antage — fingeret — påberåbelse af kilde. Men vigtig er iagttagelsen af sidste forekomst i v. 3341, fordi det tyder på en arbejdspause ikke alt for langt derfra. Om tilhørerappellerne henvises yderligere til A. Nordfelts bemærkning Samlaren 1921, 26 note 2 og Hans Tolls diskussion af problemet, Hist. Tidskr. f. Finl. 1925, 130 f.

[2] Det vanskelige spørgsmål om kilderne — jf. dets forskellige løsning Andersson: Källstudier, 55 ff., og Sture Bolin, a.a., 245 ff. — skyldes sikkert de mange led i overleveringen der er gået tabt siden 14. årh.

E-K Håkons idelige henholdelesemanøvrer og de åbne stridigheder mellem ham og Erik så udførligt at den også lægger op til anden udgang på sagen end Eriks og Ingeborgs bryllup. Den minder derved om de islandske sagaer,[1] og ligheden er næppe tilfældig. Det norske hof udmærkede sig jo, endda på tredje generation, ved en litterær dannelse der savnede sidestykke i det øvrige Norden, og samtidig fandtes der i de islandske kongesagaer sammenhængende skildring af hele ættens historie. En fremmed fyrste der skulle hævde sig i dette kulturmiljø, kunne godt stå sig ved at medbringe et værk med en lige så lødig fremstilling af sin slægts og sin egen historie.

Mellem den klart dispcnerede fremstilling frem til v. 3410[2], hvor både Bj. Beckman og nærværende undersøgelse aner Abjörn Sixtenssons ordnende hånd, og skildringen af Nyköpings gästabud med nærmeste forudsætninger (v. 3624 ff.) ligger jo imidlertid et par hundrede kronologisk forvirrede vers, hvoraf vi allerede har strejfet de første. Af politiske kendsgerninger er der kun Birgers tilbagekomst og overtagelse af sin tredjedel af riget efter delingen (v. 3450—55) og hans tendentiøst galt skildrede[3] Gotlandstog 1313 (v. 3456—87), samt at det norske dobbeltbryllup omsider kom i stand. Intet af dette har Abjörn oplevet, og de to første afsnit lyser af en baghåndsviden om den rex iniquus der ikke tog bedre vare på den gode tilstand efter rigsdelingen, og som begyndte sin ny regering med hensynsløs fremfærd mod sine undersåtter. Men hvad dobbeltbrylluppet angår, er skildringen af de dertil knyttede fester i Oslo og Lödöse (v. 3488—3623) holdt i så stor almindelighed at den virker mindre som historieskrivning end ridderepos. Det er høvisk litteratur, og kunne for indholdets skyld godt være skrevet forinden! I særdeleshed er omtalen af dronningen (v. 3570) mistænkelig, idet Eufemia døde inden brylluppet og Pippings alternativ til manglende viden hos forfatteren, at der sigtes til dronning Isabella, Erik præstehaders enke[4], må afvises. Men i betragtning af Eufemias varme støtte af Eriks sag, er det underligt at E-K slet ikke berører det vemodige i at hun ikke så resultatet. Dertil kommer en spinkel mulighed for at Erik skildres som levende i v. 3435—37[5]. Men hvordan det end forholder sig med dette sidste, kan Abjörn have regnet sig til det sandsynlige bryllupsceremoniel i Oslo og desuden gennemtænkt en standsmæssig velkomstfest for de norske prinsesser. Det kan videre tænkes at drosten ville have instrueret sin herre i den rette adfærd[6] og have haft en rimkrønike parat, i hvis

---

[1] Jf. også Tolls påvisning, a.st., af det fælles episodiske kompositionsprincip i sagaerne og E-K 29—629.

[2] Eller 3414, hvor Rosén sætter grænsen for den kronologiske forvirrings begyndelse, Striden, 372.

[3] Jf. Andersson: Källstudier, 93.

[4] Kommmentar, 644. Isabella har været uden politisk indflydelse, jf. Edv. Bulls korte affærdigelse af hende, Norsk biogr. Leks. III, 1926, 490.

[5] Dette er berørt af Cederschiöld, a.a., 230, som dog er mere tilbøjelig til at opfatte versene som lagt i munden på festdeltagerne, men uden at der er blevet plads til anførende verbum. I forlængelse heraf betoner Nordfelt formelpræget i de præsentiske vers, Saml. 1921, 11.

[6] Rollen som festmarskalk, med den flotte gestus at skænke en tigger (spille-

slutning nogle mindre ændringer kunne erstatte det tænkte forløb med det faktiske. Såfremt hypotesen er rigtig, er hans egen død og dronning Eufemias kommet på tværs, men det oprindelige æresdigt blevet liggende til efter Nyköpings gästabud og da udvidet med versene om Birgers tilbagekomst og Gotlandstog samt bemærkningen om hertugernes død v. 3520—23. Også tolkningen af v. 3410—49 vinder ved denne antagelse. Det gælder især v. 3412, der i så fald er udsprunget af en formodning om at julimødet ville besegle den foreløbige martsaftale; men også Stens(j)ö kan være valgt på må og få som sted for et tænkt møde — måske blev dette aldrig holdt!

Til rækken af forsøg på at forklare E-Ks tilblivelse skal da føjes dette: Fraregnet den store interpolation med finsk stof, er E-K til tidligst v. 3410 og senest v. 3450 samt evt. v. 3488—3623 (undtagen 3521—23) udarbejdet eller planlagt under indtryk af det høje åndelige niveau ved hoffet i Oslo, sådan som hertug Erik og hans drost og andre ledsagere havde lært det at kende under det vellykkede julebesøg 1302, altså en — rimeligvis bevidst — modydelse til Eufemiaviserne[1]. Når denne linje brydes samtidig med Abjörn Sixtenssons død, er Bj. Beckmans teori om forbindelse mellem disse to faktorer frugtbar. Arbejdet synes da standset ved dødsfaldet og først kommet i gang flere år senere, efter Nyköpings gästabud, men måske allerede ud på sommeren 1318 under den første forbitrelse over hertugernes sultedød; det virker nemlig som E-K 3624—4297, fra forberedelserne til Nyköpings gästabud til slottets fald, (og måske noget videre) er skrevet i ét stræk, og dets prioritet i forhold til annalerne og den danske folkevise[2] tør nu anses for fastslået. Men til spørgsmålet om de kronologisk forvirrede vers 3414—3623s tilblivelse kommer problemet med den formodede lakune mellem 3623 og 3624, hvis hidtil bedste forklaring[3] er at nogle blade er udtaget til omarbejdelse og ikke kommet på plads igen. En anden løsning kunne imidlertid være, at versene aldrig var skrevet fordi de, ved at minde om nu skrinlagte modsætninger, måtte komme på tværs af den samling man tilstræbte efter broderstriden.

For spørgsmålet om E-Ks forfatter er den ubestridelige påvirkning fra Eufemiaviserne[4] af ikke ringe betydning. Det västgötiske sprogpræg,

---

mand) den i festens anledning tildelte marskalkstav, havde han vel i så fald tiltænkt sig selv. Jf. om skikken Pipping, Kommentar, 645 ff., Bj. Beckman, a.a. I, 209 (afvigende opfattelse af situationen) og 223 f.

[1] Før 1312 kommer kun Ivan Lejonriddaren og Hertig Fredrik av Normandie i betragtning. Ved den sidste er dateringen 1308 naturligst, i hvert fald som tidspunkt for afleveringen, jf. Kulturhist. leks. f. nord. middelalder VI, 520 f. I vor sammenhæng kan særlig henvises til Valter Janssons forslag, at Eufemia sendte Erik Hertig Fredrik under vanskelighederne efter bruddet mellem ham og Håkon på Munkholmen, for at opmuntre ham til at holde ud som bejler, Eufemiavisorna (Upps. Univ. Årsskr. 1945:8), 9 note 11.

[2] Danm. gl. Folkev. nr. 154, jf. senest Hildeman; Medeltid, 178 ff. Om annalernes udnyttelse af denne del af E-K, jf. Sture Bolin, a.a., 306 ff.

[3] Rosén: Striden, 374, redegørelse for de ældre forklaringer 366 f.

[4] Tydeligere eller svagere (eller slet ingen) spor heraf i E-Ks enkelte dele er i så høj grad betinget af emnets skiftende karakter at dets relative fravær i det store Finlandsafsnit, der derved adskiller sig fra det indskudte parti om Birgers bryllup,

som ældre forskere har lagt stor vægt på, kan da lige så godt være en stilejendommelighed overtaget fra forbilledet som et vidnesbyrd om digterens hjemstavn[1]; dermed bortfalder den tilsyneladende konflikt mellem sprogformen og den overvejende uppsvenske synskreds, og derved forstås lettere at første påvirkning fra E-K — allerede i Magnus smeks ungdom — mødes i et digt fra Mälarområdet, prologen til Tröghbolagh[2]. Efter Birger Lundbergs udredning står det fast, at denne er skrevet med kendskab til hele E-K, i særdeleshed indledningen i den oprindelige form, som vi finder den i A og C, og krønikens slutning fra Nyköpings gästabud; og datering omkring 1336 er sandsynlig. Men som de seneste års forskning så at sige har indkredset, er der kun kort fra Trögd til Ängsö, som Abjörn Sixtensson og siden hans ældste søn Nils ejede. Da Nils Abjörnsson ligesom sin yngre bror Ulf i 1327 sad i Södermannalagens revisionskomité, er det ikke fantasteri at gætte på at en af disse, snarest Nils, sad inde med et eksemplar af E-K, og at det var fra ham Tröghbolaghs prolog fik sit stof.

Vi står da overfor spørgsmålet om Nils Abjörnsson som ældste, men umyndig[3] søn ville have arvet en eventuel rimkrønike i sin fars efterladenskab. Bj. Beckman, der forudsætter en tilsvarende krønike på prosa, går ud fra at Mats Kettilmundsson som eksekutor ville have lagt beslag på den[4], enten til sig selv eller til det hertugelige kancelli; men da den hidtidige opfattelse at Mats var Abjörn Sixtenssons svigersøn nu er modbevist[5], har han sikkert haft mindre indflydelse end drengenes morbror Filip Ulfsson[6], som på sin afdøde søsters vegne kan have sørget for at Abjörns papirer bevaredes for slægten. Det er altså ikke urimeligt at den eventuelle krønike har ligget til ældste søn da han blev voksen. Men dermed er diskussionen ikke færdig; for man har undret sig så meget over at Nils Abjörnsson modtog en klækkelig arv efter Mats Kettilmundsson[7],

---

og i skildringen af Nyköpings gästabud næppe bør bruges som argument for den hævdede teori om de øvrige afsnits tidligere tilblivelse. Derimod skal det fremhæves, at forskellige dele til forskellig tid har været i søgelyset. Mens Valter Jansson (a.a., 308 f.) finder påvirkningen tydeligst i v. 1832—3623, koncentrerer Nore Hagman sig (Saml. 1955, 82 ff.) om forberedelserne til Birger jarls korstog (v. 89—125), men skelner næppe tilstrækkeligt mellem lån og tilfældig eller tidsbestemt lighed; således må samtlige formodede lån fra Flores och Blanzeflor afvises, hvad der er vigtigt fordi 1312 ellers ville være terminus post quem for de pågældende afsnit af E-K.

[1] Jf. Ståhle, Ny ill. sv. litthist. I, 76 f., hvor også den lange tidsafstand mellem affattelsen og de bevarede hss. berøres, og Andersson: Erikskrön.s förf., 158 ff.

[2] Jf. Birger Lundberg: Tröghbolagh (Upplands Fornminnesförenings Tidskrift 47: Bilaga, 1952), 30 f., 59 ff. med henvisn.

[3] Mod Bj. Beckmans henvisning (a.a. I, 124) til et Rasmus Ludvigsson-excerpt som forudsætter Nils som myndig 1304, står at Abjörn kort før sin død 1310 alene benytter sin mor og søster til at bekræfte en større donation til sin uægte datter Ingeborg, jf. Äldre sv. frälsesl. I:1, 85.

[4] A.a. II, 273.

[5] Oplysning af Liljeholm i Gillingstams slægtredegørelse, Äldre sv. frälsesl. I:1, 85.

[6] De øvrige eksekutorer var Sigge Halstensson og Arnvid Gustavsson, jf. Bj. Beckman, a.a. I, 182.

[7] Jf. Bj. Beckmans fremlæggelse af testamentet og diskussion af de enkelte posters værdi, a.a. II, 241, 303, 529, 542.

men broderen trods samme oprindelige tilknytning intet, at forskningen en overgang ville have dem gjort til halvbrødre. Den rigtige sammenhæng må søges i forskellig politisk holdning fra de tos side overfor hr. Mats under magtkampen før Skarakonventionen, velsagtens at de ikke i samme grad har været igået med hans fjende og efterfølger Knut Jonsson, selv om dokumenterne[1] ikke røber nogen forskel. Det tydeligste tegn på at samtiden har kendt eller anet en sådan er den hellige Birgittas tavshed eller åbne uvilje om Mats og hele hans kreds undtagen Ulf Abjörnsson, som hun berømmer[2]. Sammenholdt med Ulfs fravær i drostens testamente, rejser det spørgsmålet om han overhovedet som voksen kunne regnes til Mats Kettilmundssons kreds, og om han ikke skulle være den af brødrene der stod Knut Jonsson nærmest.

Når Mats Kettilmundsson betænkte broderen Nils så rigeligt, trods mulige modsætningsforhold under de stadige omsving i det politiske spil, ligger det nær at denne har gjort ham en stor tjeneste, og hvilken tjeneste kunne være større end en videreførelse af E-K til kulminationen: at hertug Eriks lille søn kåredes til Sveriges konge ved den tro Mats Kettilmundssons personlige indsats? Det er ganske vist lidt af en anstødssten at hverken E-K eller andre bøger nævnes i den tidligere drosts testamente, men det må dog endnu mere være det for dem der opfatter E-K som skrevet på hans bestilling. I betragtning af at E-K er tilrettelagt som et højtlæsningsværk, kan Mats have hørt det i sin helhed og måske endnu haft en kopi til gode ved sin uventede død. Det er i hvert fald ikke Nils Abjörnssons mulige tilknytning til E-K der anfægtes ved denne vanskelighed. Bevises kan antagelsen ikke, men den er sandsynliggjort ved formodningen om materiale stammende fra hans far, i rim eller prosa, ved hans venskab til begge de stridende sider, og ved hans gårds nærhed ved Trögd[3]. Han er vel snarere tilskynder end digter, men det er underordnet.

Teorien om Nils Abjörnsson som ophavsmand til E-K er fremkommet ved en granskning og videreførelse af tidligere forskeres indkredsning af mænd med mulig andel i eller interesse for vigtigere afsnits tilblivelse, på den ene side hans far og morfar som direkte eller indirekte hjemmelsmænd for stof med tilknytning til Magnus ladulås og hertug Erik, på den anden side Mats Kettilmundsson eller Knut Jonsson som personligt engagerede i dens tilblivelse eller tilrettelæggelse. Men det kan ikke

[1] Her tænkes særlig på Knuts og hans svigersøn Bo Nilssons bistand som vidner 5/1 1320 ved et testamente i Alvastra hvor Abjörnssønnerne indsættes som eksekutorer, DS nr. 2275, jf. Bj. Beckman, a.a. II, 71. Heller ikke Bj. Beckmans liste, a.a. II, 93, over Mats Kettilmundssons formentlige modstandere ved Täljemødet i juni 1322, hvor begge brødrene og deres morbror Filip Ulfsson figurerer, antyder mulige særstandpunkter.

[2] Revelationes 6. bog kap. 39, jf. Richard Steffen, Den heliga Birgittas uppenbarelser i urval och öfversättning, 1909, 98 ff., og om Birgittas forskelsbehandling Bj. Beckman, a.a. II, 405.

[3] Endnu et moment, men uden større beviskraft, er vanskeligheden ved at bedømme hans stilling til Magnus Birgerssons henrettelse, hvor han deltog i den herredag i Stockholm der bærer ansvaret, men hans og hans slægtninges tilstedeværelse først er dokumenteret 5/6, dvs. 4 dage efter fuldbyrdelsen, jf. Beckman, a.a. II, 64 f., 108.

skjules at teorien — uden at være noget på forhånd ventet eller ønsket facit — fører nær til vort udgangspunkt: formodningen om Karl Ulfsson af Tofta som ejer af originalformen, fremkaldt af U-varianten af N-B og Karls enestående eller dominerende våbenskjold ved F-D 245 i LMNT, idet de to stormænds slægtskab støtter tanken om manuskriptets overdragelse fra den ene til den anden. Som bekendt var Nils Abjörnsson farbror til Karl; og selv om de en tid stod i hver sin politiske lejr, er det ikke givet at de gjorde det i Nils' sidste leveår (1358—59). Karl var lige fra Erik Magnussons første oprør dennes håndgangne mand, vel også fordi det var særlig rettet mod hertug Bengt Algotsson, som havde forskudt Karls søster[1], mens Nils i hvert fald 1356—57 har følt sig stærkere bundet af loyalitet mod Magnus[2]. Hans standpunkt under den anden borgerkrig 1358—59 kendes ikke, måske har han allerede da været syg, han døde 1359[3]. Kort forinden, 4/9 1358, har han og Karl af Tofta sammen med de øvrige 16, gejstlige og verdslige, rigsråder beseglet Erik Magnussons løfte til indbyggerne i Södermanland om ikke at pålægge ekstraskatter[4]. At vi dermed rammer et sandsynligt tidspunkt for overgivelse af E-K til Karl, er selvsagt kun en gisning; men så længe Nils' egen søn, Filip Nilsson, har været i live[5], ville han næppe have givet et sådant litterært klenodie fra sig. At Karls forhold til farbroderens arvinger har været godt, fremgår af et dokument[6] hvor Filips enke, Ramborg Israelsdotter, omtales som Karls søster. Det er på denne baggrund næppe for dristigt at regne med at Karl kan have fået et eventuelt krønikemanuskript af sin farbror, eller arvet det efter ham. Under den følgende analyse af F-D vil vi finde træk som passer godt med at Karl kan have siddet inde med S-R fra omkring 1359.

Under redegørelsen for S-R-overleveringen fremhævedes at F-D 89—98, der ved deres omtale af Christiern 1. henviser til datering mellem 1448 og 1481, mangler i A_1, og at dette er et sandsynlighedsbevis for at de er interpoleret i den øvrige tradition; ved gennemgangen af F-D forudsætter vi dette, og ignorerer dem undtagen i den korte omtale af diskussionen om F-Ds forhold til Visbykrönikan. At de rent formelt glider naturligt ind i helheden, er ingen alvorlig hindring for denne disposition; kun ved kontrol i D 6 er det muligt at trække grænsen mellem F-D og K-K!

Som historisk kilde har F-D et meget dårligt ry, der vistnok skyldes to årsager: det gamle dogme at den stammer fra Karl Knutssons tid, og så de iøjnefaldende saglige og kronologiske fejl eller forvanskninger. Det store spørgsmål er netop om det er virkelige fejl, altså følger af uagtsom-

[1] Dette omstridte faktum anses nu for bekræftet, jf. Äldre sv. frälsesl. I:1, 87.
[2] Jf. Sjöstedt, a.a., 22, 181 f., 205, 213.
[3] Jf. Gillingstam: Ätterna Oxenstierna och Vasa under medeltiden (1952), 54, og Sjöstedt, a.a., 249.
[4] Jf. Engström, a.a., 21 note 56, og Sjöstedt, a.a., 37.
[5] Denne søn, som først er fremdraget af Gillingstam, Äldre sv. frälsesl. I:1, 86, og dér angivet at være død længe før 1376, må være det allerede inden faderens gæld 1364 blev udredt af hans søster og svoger (jf. Engström, a.a., 106 f.), og snarest før faderen.
[6] RPB nr. 2845.

hed eller ukyndighed, eller bevidste forvanskninger, dvs. fejlfulde oplysninger eller kombinationer mod bedre vidende. Der er en del der tyder på dette sidste, f. eks. den rimeligvis overlagte — og i så fald frække — forveksling i v. 243 f. af de to Linköpingbisper Nils, opportunisten Nils Markusson og helgenen Nils Hermansson. Men dette vers rummer samtidig en terminus post quem for affattelsen af det pågældende parti, idet den hellige Nils først døde 1391[1]. En anden dateringshjælp byder v. 302: at hertug Albrekt af Mecklenburg *lagde til*[2] den lidet kendte, og i de bevarede kilder unævnte, sydvestsjællandske lokalitet Stigsnæs (ved Skælskør). Det skildres ganske vist i forbindelse med hans aktion for at befri den fangne holstenske prinsesse, som Magnus' søn Håkon ved stedfortræder var viet til, og begivenheden skal dermed henføres til 1363; men stedet den er henlagt til passer kun på sommeren 1377, da Albrekt, midt under sine bestræbelser for at påtvinge Danmark sin sønnesøn som konge, kastede anker ved Omø syd for Stigsnæs, og er måske for F-Ds (danske) hjemmelsmand til disse vers gledet sammen med choket ved hertugens ankomst til Sjælland med en stor hær året før[3].

At Biskop Nils (Hermansson) kaldes hellig, passer bedst på årene 1400—1420, og forskrækkelsen ved hertug Albrekts Sjællandstogter 1376—77 som et levende minde henviser til en lignende tid, der behøves ikke mere end en snes års afstand til at en begivenhed indsættes i gal sammenhæng. At Stigsnæs er husket og ikke engang udskiftet med det i middelalderen betydningsfulde Skælskør, taler imod at der er gået mere end en menneskealder siden hændelsen. Henimod — eller under hensyn til biskoppens ry for hellighed — lige efter 1400 er da en sandsynlig datering for de afsnit som disse oplysninger findes i. Men ud fra lignende overvejelser må begyndelsen af F-D sættes længere tilbage. Hvad der i v. 31—40 siges om panthaveren Conrad van Plessen i Københavnsområdet, en ellers ukendt oplysning der nærmest har karakter af interpolation, kan bedst være kommet til svenske kredses kundskab omkring 1364, nemlig gennem en af hans slægtninge der var med i kong

---

[1] Nils Hermansson blev aldrig kanoniseret, og han blev først erklæret salig 1499 og skrinlagt 1515 (jf. Tryggve Lundén, Ny ill. sv. litt.hist. I, 221), men regnedes allerede kort efter sin død for hellig, jf. eksempler Yngve Brilioth: Svensk kyrka, kungadöme och påvemakt 1363—1414 (Uppsala Univ. Årsskr. 1925 I), 228 note 2 og 327 med note 3.

[2] Om *læggia til* på dette sted betyder angribe (bet. 6 hos Söderwall), er uvist; men i F-D 341 må det i hvert fald betyde »ankomme til«, selv om der ikke kendes andre eksempler på denne betydning i fsv., jf. det omvendte udtryk i v. 288 (D alene 287): *nar the swenske af rozstok ladhe.*

[3] Jf. Werner Strecker: Die äussere Politik Albrechts II. von Mecklenburg (Jahrbücher des Vereins für mecklenburgische Geschichte und Altertumskunde 87, 1913), 230 ff. At versene om hærgningen på Sjælland dog også kan hentyde til lynangrebet fra Hälsingborg 1358 (jf. Strecker, a.a., 105 f., 266 ff., og Sjöstedt, a.a., 154, 246 note 5), støttes af den danske rimkrønikes skildring af et, udateret, lejdebrud fra Albrekts side (udg. 1958—61 v. 4583—88): Thijt wysthe (hs. B 77: leydet) ieg hertug*e*n aff mekelborg / som ieg hade iæt forlanghe / H*a*n giorde stoor skade och fik oc saa / i siæland tha h*a*n tijd færdis / Thi ieg ther tijl g*e*mmen fingher saa / doch th*et* fulsaare kærdis.

Albrekts følge (jf. ndf.). Ydermere møder vi rimeligvis Valdemar atterdag som levende i F-D 43 f.: *waldemar tha koningh j danmark war / hanss fadher warth drœpin koningh crisstoffer*[1], idet rimet kommer i orden når *war* ændres til *œr*, som rimenes kvalitet ellers berettiger til[2]. Valdemars død 24/10 1375, eller den tid budskabet var om at nå op i Sverige, danner altså terminus ante quem for dette verspar.

Den ændring fra præsens til præteritum (og tilsvarende i adverbialbrugen fra *nw* til *tha*) vi her må forudsætte, skal ikke betragtes som enestående. Både i middelalderen og senere har afskriverne, bevidst eller ubevidst, forholdt sig meddigtende; dette viser den indbyrdes variation i alle dele af S-R (jf. stikprøverne ovenfor). Inden Birgittas kanonisation tør man derfor tro at F-D 123 har lydt omtrent sådan: »Birgitta leffde i swærghe æn thaa.« For moderne filologer er præteritumsformerne lettest at gå efter, men de er kun ét blandt flere tegn på begivenhedernes omstilling efter en senere tids iagttagere; og både ved dem og andre sproglige udtryk der berettiger til at ane en omstilling i tid, må vi veje den indre sandsynlighed. Som vi tog forbehold overfor præsensformer som samtidsvidnesbyrd i E-K 3435—37, må vi gøre det ved den præsentiske fordømmelse af Magnus i F-D 274 (undtagen i D): *hanum œr seenth j waan hymmerikis*[3] *roo*, idet S-Rs ubarmhjertighed følger ofrene i det hinsides. Men når vi vejer hvert enkelt tilfældes psykologiske bæreevne, og f. eks. har rimelig grund til at tro at Danmarks nedværdigelse kort forinden er så stærkt udmalet som skærpende moment i den aktuelle situation efter Skånes tab, virker den psykologiske og filologiske betragtningsmåde sammen i antagelsen af oprindelig præsens i F-D 43 og opfattelsen af den som et vidnesbyrd om samtidighed. På grund af overskudsversene i U kan vi forsvare at overføre synsmåden også på N-B, hvor f. eks. Karl af Toftas lærdom kan være fremdraget for at vise at han endda overgår det nylig uddøde norske kongehus, som vi kender det fra E-K. Med andre ord: præteritumsformerne og tilsvarende adverbier m. m. i N-B og F-D er ikke nok til at vælte hypotesen om tilblivelse under indtryk af Skånekrisen.

Inden den mere indtrængende undersøgelse af hovedlinjer og enkeltheder i F-D skal gives et overblik over indholdet, fordelt på hovedafsnit der bl.a. bygger på de omtalte kronologiske holdepunkter, men uden at tage stilling til oplysningernes sandfærdighed. Indholdet samles under følgende punkter: 1) skildring af tiden 1319—59 (F-D 1—230); 2) status 1363 (v. 231—38, 251—86, 363—98); 3) Albrekts indsættelse og Magnus' afsættelse og skæbne (v. 239—50, 287—362, 399—476); og 4) utilfredshed med Albrekt, hans og Margretes kamp, Albrekts skæbne (v. 487—632). Versene mellem 3) og 4) (477—86), der oplyser galt om Margretes arve-

[1] Citeret efter F, således også i det følgende. I st. f. *drœpin* har DA_1I *slagen*; men betydningen er den samme, et rygtes overdrivelse af attentatet på den afsatte Christoffer i Sakskøbing, jf. Johs. Steenstrup, Dansk biogr. Leks. V, 1934, 237.

[2] Af de tre flagrante rimbrud i Klemmings D-tekst er 307 (f.) og 561 (f.) i orden i bl.a. F med henholdsvis *biidha* og *mynne*, mens de fleste hss. i v. 400 har *hadhe* for *sende* og A_1 i 399 tilføjer *bade*; en anden rimbødning i 399 har N m.fl.: *dät suenske rådh*.

[3] A_1I: *seent waan i himerike*, i E falder verset i en større overspringelse.

forhold, på linje med den danske rimkrønike, gemmes til en sammenligning med denne nedenfor (s. 64).

F-D 1—230 (med 89—98 som sen interpolation og 31—40 sandsynligvis indsat 1364 eller senere) skildrer Sverige under Mats Kettilmundssons formynderstyre, der synes udstrakt til omkring 1344, og Magnus' udvikling til en rex iniquus, kulminerende i meddelagtighed i forgivelse af sønnen Erik i 1359. Under drostens styre oplever Sverige en enestående blomstring, der sættes i relief ved Danmarks samtidige fornedrelse, tydeligst manifesteret i endelig afståelse af landskaberne øst for Øresund (Varbergoverenskomsten 18/11 1343). Indenfor denne lykketid, hvor drosten styrer, falder også Magnus' giftermål med den franske prinsesse Blanca. Med Mats' død og Magnus' regeringstiltrædelse indtræder omslaget, fordi kongen ikke adlyder en ny naturlig rådgiver, den hellige Birgitta. Trods hendes påbud om at stole på jomfru Maria og kun benytte svenske tropper i en krig mod russerne tager han også hvervede tyske og danske krigere med, som mod de svenskes henstilling får ham til at skåne fangne russere i stedet for at dræbe dem; følgen er at disse, der kun har omvendt sig på skrømt, samler kræfter og i en ny kamp overvinder Magnus. Da han bagefter ikke kan betale de fremmedes sold, må han dels pantsætte jord til dem, dels pålægge sit folk tyngende skatter. Men der kommer ny forseelser til: Magnus ophøjer en enkelt mand (Bengt Algotsson) til en utilladelig magtstilling, han bliver bandlyst men tiltvinger sig adgang i kirkerne, og han indstiller sit samliv med dronningen for at pleje homoseksualitet, skønt det ikke skorter på advarsler fra rigsrådets side. Dette fører til indgreb fra rådets side, som udnævner hans sønner Erik og Håkon til konge i henholdsvis Sverige og Norge, mens Magnus af sine to riger kun selv beholder så meget han behøver til standsmæssigt underhold. Derefter genoptager han og dronningen deres samliv, og hun forgiver med hans vidende og vilje sønnen Erik, der på sit dødsleje anklager hende for det.

I *F-D 231—476* mener vi jo at erkende to lag, sådan at det ældre omfatter versene 231—38, 251—86 og 363—98, men det vil være nødvendigt at referere dem under et. Blot vil vi markere grænsen mellem 286 og 287 ved en tankestreg, og sætte parentes om indholdet i 239—50 og 363—98 for at tilkendegive deres sandsynlige samhørighed med henholdsvis den senere og tidligere begivenhedsrække. — Efter Eriks død hyldes Magnus atter som konge, og han lover amnesti. I samråd med hertugen af Mecklenburg (Magnus' svoger) skal en frænke af denne (Elisabet af Holsten) giftes med Håkon. (I den anledning afsendes tolv gejstlige og verdslige rigsråder, hvoriblandt biskop Nils af Linköping og Karl Ulfsson af Tofta, til Tyskland. Kongen og de tolv øvrige hjemmeværende rigsråder giver de udsendte fuldmagt til at handle også på deres vegne.) Magnus pønser dog kun på forræderi mod rigsrådet, og aftaler imens med Valdemar atterdag at Håkon skal ægte hans datter Margrete. I aftalen indgår at Valdemar skal fange Håkons tyske brud og til gengæld have både de skånske landskaber og afståelsesdokumenterne tilbage; dette er selvfølgelig dikteret af Valdemars ønske, men Magnus er beredvillig nok. Ydermere beder Magnus Valdemar om at inddrive skatter på Gotland

for ham, da han ikke selv kan. Da Magnus efter at have kapituleret overfor Valdemar drager ud af Skåne, overdænger befolkningen ham både med affald og ukvemsord. — På tilbagevejen fra Rostock indfanger Valdemar prinsessen og den ledsagende stormandsdelegation. Da hertugen af Mecklenburg ikke kan få dem frigivet med det gode, drager han til Stigsnæs og hærger Sjælland i 14 uger, uden at Valdemar tør tage kampen op med ham. Efter at hertugen har gjort Valdemar mør, udleveres fangerne, og hertugen beder de svenske råder holde ord hjemme i Sverige og ellers komme tilbage til ham. Lydige mod deres løfte, går de hjemvendte råder sammen med de andre tolv til Magnus og bebrejder ham Skånes tab. Kongen besvarer anklagen med at landsforvise dem alle, hvorefter de drager til Rostock. Hos hertugen af Mecklenburg, hvor de tolv fra den foregående delegation møder med reb om halsen og beder om tilgivelse for deres fiasko, bliver de venligt modtaget, da den virkelige forræder både mod hertugen og dem er Magnus. Hertugen behandler dem på det bedste i ventetiden til de kan vende tilbage til Sverige. (Imens drager Valdemar (1361) til Gotland og lader 600 mand, som ikke vil overgive sig, dræbe. Efter udplyndringen af Visby synker et tungt lastet dansk skib ved Tjust, og alle ombordværende omkommer. Efter at have sat fogder på Gotland, erobrer Valdemar Öland, som også udplyndres, men slipper for blodsudgydelse fordi der ikke er gjort modstand. Så såre Valdemar er draget hjem, dræber gotlænderne de danske fogder og giver sig atter ind under Sverige.) Hertugen og de landflygtige svenske råder sender Magnus den ene opfordring efter den anden om at tage dem til nåde, regere bedre og genvinde Skåne. Da det ikke hjælper, undsiger de Magnus, hylder hertugens søn[1], og lover at hjælpe ham til magten i Sverige. De er med i hans hær, først på Gotland og siden i Stockholm 30/11 1363. Magnus gør en kraftanstrengelse, men taber slaget ved Gata, fordi hans norske tropper svirer indtil kampen er forbi. Blancas død to år før slaget nævnes i et indskud (v. 441 f.). Håkon flygter til Norge, men Magnus fanges og holdes indespærret og lænket i Stockholm. Efter syv års forløb frigives han ved en overenskomst, der sikrer Albrekt de endnu ikke vundne slotte. Magnus drager til Norge, hvor han er konge i sine sidste år og drukner i Bømmelfjorden.

F-D 487—632 viser at Albrekt som konge langtfra indfriede svenskernes forventninger, så man måtte krybe til korset og alliere sig med Margrete for at fordrive ham. Hovedanklagen er forræderi mod dem der har hjulpet ham til magten, og at han har lagt dette for dagen både ved at udskrive skatter og indkalde tyskere, der i flere tilfælde har ægtet svenske adelsdamer uden slægtens samtykke. Bægeret flyder over, da han skrider til reduktion af kirkens og adelens gods og mødes med modkravet at han skal smide tyskerne ud. Kongen sidder protesten overhørig, og en bandlysning trodser han ved at trænge ind i kirkerne (skildringen i v. 531—36 er helt parallel med v. 201—06). Da rigsrådernes kritik besvares med spot, klager de deres nød for Margrete, som dog kun vil hjælpe hvis de

[1] At det er den ældre hertug der nævnes i v. 411, og *hans* en genitivomskrivning, fremgår af varianten *Albriktz* i A_1.

vil underkaste sig hende som hersker. Det nævnes stilfærdigt at de bliver hendes håndgangne mænd, men efter skildringen går der mange år inden dette får praktisk betydning, og imens lider Sverige under tiltagende lovløshed. I sin pengetrang har Albrekt pantsat Gotland til preusserne. Til sidst kaster han sig overmodig ud i kamp med Margrete, men taber fordi hans hær består af storpralende tyskere, og deres nederlag er løn som forskyldt, de burde være blevet i deres eget land! Nærmest som et tillæg, meddeles at også Margrete lider ret store tab. Albrekt og hans søn holdes fængslet i syv år, først ved deres befrielse får Margrete de sidste slotte og byen Stockholm (parallel til v. 465—70).[1]

Enheden i denne mangfoldighed er en tydelig bevidsthed om hele tiden at fordele sympati og antipati rigtigt, så det virker lige så naturligt når man dropper en hersker, som det var mens man støttede ham. Bag de størstes, fyrsternes, utrygge bane, med strålende medgang, anklage og fald, skimtes de næststørstes, de toneangivende adelsmænds, sikre vej, der billedligt kan sammenlignes med en forsigtig bjergbestigning, hvor man undgår de bratteste tinder og faren for at blive draget med i andres fald, men gerne har held med at finde en sti hen til det næste pas, hvor man kan slå følge med nye tindebestigere, indtil disse vover sig højere op end man selv tør om man vil være vis på at komme ned igen i god behold. Med andre ord: der er et overordentlig klart perspektiv i F-D, og det er muligt at pege på kredse eller i hvert fald én enkeltperson der sandsynligvis ville have været tilfreds med hver tøddel i F-D, selv om han havde haft endnu bedre betingelser end vi for at gennemskue hvad der er løgn. Det er såmænd vor gamle ven Karl Ulfsson af Tofta, og for os er der så meget mere grund til at søge løsning på F-Ds problemer med hans mulige interesse som ledetråd, som hele undersøgelsens udgangspunkt er hans forøgede betydning i N-B-varianten U og hans våbenskjold ud for F-D 245 i LMNT.

Som tidligere nævnt, forstærkes indtrykket af Sveriges storhedstid under formynderstyret ved Danmarks samtidige nedværdigelse; men kulminationen i denne nåedes rigtignok først efter at Magnus selv havde overtaget styret, og forlængelsen af hans mindreårighed med en tolv år er F-Ds groveste fordrejning af de historiske kendsgerninger. Det var ham den skånske almue, i utilfredshed med den holstenske panthaver Johan den milde, gav sig ind under i 1332, og ham der hørte folkets røst og udbetalte den holstenske greve 34000 mark for pantet[2]; og det var ligeledes ham der tilvejebragte den for Sverige enestående heldige baggrund for Varbergoverenskomsten, som tvang Valdemar atterdag til at

[1] Mulig fortsættelse af dette hovedafsnit i K-K 21—64 vil blive drøftet s. 61 f.

[2] F-D 24 efter GHL(M)N, forskelligartede fejl i D, F og I. At tallet er udregnet af Varbergoverenskomstens oplysninger, er fastslået af Andersson (Källstudier, 187) og Axelson (Sv. i dansk annalistik, 97 f.). F-Ds direkte benyttelse af Varbergoverenskomsten er allerede påvist af v. d. Ropp, a.a., 145. Overenskomsten er trykt DS nr. 3741 og Dipl. Dan. 3. række I (1958) nr. 386, en gammel svensk oversættelse, i D 2, som DS nr. 3741a. At rådet dog synes at have haft indflydelse til 1336, ser Sjöstedt (a.a., 221 f.) som tegn på at Magnus først dette år er blevet fuldmyndig. I så fald har han kun eneæren af Varbergoverenskomsten, og de skaktræk der tvang Valdemar til at gå med til den.

give evigt afkald for Danmark på de skånske landsdele. Men det strider for meget mod den bærende idé i F-D til at det kan indrømmes! Dette er grunden til at F-D tilslører at det drejer sig om *to* pantsættelser, Christoffer 2.s af landskaberne øst for Øresund[1] og en desperat ny pantsættelse i Valdemars første tid af Københavnsområdet, som også var kommet på Magnus' hænder. Og det er det samme der ligger bag F-Ds direkte gengivelse af Varbergoverenskomsten (v. 49—88), hvor den tilbagevendende hædrende omtale af Magnus er strøget, mens rådet til gengæld i indledningen får eneæren. Men denne vrangvillige holdning overfor Magnus imod traktatens ånd og bogstav er urimelig at forudsætte hos en kildeudskrivende forfatter over 100 år senere, som den hidtidige opfattelse af tilblivelsestiden går ud fra; den tyder på langt større aktualitet.

Det er fristende at prøve hvordan nærværende afhandlings hypotese, at Karl af Tofta er bagmand for i hvert fald hvad vi her betegner som F-Ds to første hovedafsnit (altså v. 1—88, 99—238, 251—86 og 363—98), passer sammen med referatet af Varbergoverenskomsten og Danmarksafsnittet i det hele. Svaret bliver afgørende i teoriens favør. Ikke i første række på grund af den onde vilje mod Magnus, for den delte Karl med mange af sine standsfæller, men først og fremmest i kraft af det tydelige førstehåndskendskab til den originale traktat, hvis ordlyd flere steder slår igennem; det er ikke for meget sagt, at verbalt er ingen af de andre påståede kilder for F-D så godt hjemlet. Men at Karl af Tofta, som rigsforstander i 1359 og iøvrigt et fremtrædende medlem af rigsrådet, i det mindste periodisk har haft adgang til rigets vigtigere dokumenter, turde være indlysende[2]. Men hvad han ikke har kunnet læse sig til i Varbergoverenskomsten, f. eks. Porsernes pant i Sønderhalland og Nordskåne, må han have vidst besked om. Blandt dette stof knytter der sig størst interesse til den københavnske panthaver Conrad van Plessen (v. 31—40), som ikke kendes fra nogen anden kilde, og også uden bagtanke om forfatteren spørger man uvilkårligt: hvor har F-D sin viden om ham fra[3]?

Dette spørgsmål kan så lidt som F-Ds datering besvares med fuld sikkerhed, men nok med en vis sandsynlighed. F-Ds hjemmelsmand på dette punkt er rimeligvis panthaverens fættersøn Johann van Plessen den yngre[4], en af de tyske riddere der kom over sammen med Albrekt

---

[1] Bortset fra Nørrehalland, som havde været borte fra Danmark siden 1283, jf. P. v. Möller: Bidrag till Hallands historia I (1874), 28 ff. En hentydning til Valdemars (særskilte) genvindelse af dette, formentlig 1366, findes i et indskud af uvis dato i z-traditionen af E-K efter v. 4541, jf. Pippings variantapparat.

[2] Man bør sikkert stille sig skeptisk til påstanden F-D 268 f., at Magnus udleverede Skånebrevene til Valdemar; efter en pålideligere tradition hentede Margrete dem, men der er tidligt taget afskrifter af dem i Sverige, jf. Andersson: Källstudier, 189 med note 1—2.

[3] En fyldigere fremstilling af dette punkt, med henvisninger, findes i min afhandling Panthaveren Conrad van Plessen i København, Historiske Meddelelser om København Årbog 1961, 7 ff.

[4] I registret i Mecklenburgisches Urkundenbuch XVII (1897), som rummer en

af Mecklenburg, og som havde så stærk fremgang at han senest fra maj 1366 var medlem af det svenske rigsråd[1], og dermed kollega bl.a. med Karl af Tofta. Endnu nærmere tilknytning må vi dog regne med ved den første lejlighed hvor vi hører om Johann van Plessen i Stockholm, 14/11 1364; da er han vidne på en af Karl udstedt erklæring om at han ingen panterettigheder skal have i forbindelse med sit ny embede som slotshøvedsmand i staden[2]. Der kunne dårligt tænkes en mere kærkommen lejlighed for Johann til at fortælle Karl den gamle historie om hvad skade Valdemar atterdag led ved at pantsætte Københavns slot til onklen. Interessen for den ellers ukendte og næppe videre betydelige panthaver er påfaldende, han var endda ikke ene om det[3]; for det virkelig relevante er jo Valdemars håbløse situation efter tabet af den sjællandske nøglestilling, og så for os at versene måske er interpoleret.

Tilrettelæggelsen af F-D 1—120 tjener ikke bare til at betage Magnus æren for uvisnelige fortjenester i hans første selvstændige regeringsår, men også til at opstille hans modpol, den kloge rigsforstander Mats Kettilmundsson, der er som et forsyn for både Sverige og Magnus. Et vigtigt punkt, hvor F-D betoner hans omsorg for denne, er at den lader ham sørge for en brud til den unge konge; man kan læse mellem linjerne at Mats har mærket Magnus' homoseksuelle tilbøjeligheder og villet komme dem i forkøbet. Det forbløffende, og vi tør tilføje: demagogisk forførende, er at S-R forlænger Mats' embedsvirksomhed ikke bare ud over dennes ophør, men til mange år efter hans død. Dette gør ham til en mytisk figur: indbegrebet af den gode rigsforstander, det naturlige forbillede for senere sådanne. Ved den vilkårlige udvidelse af formynderskabets tid kan fortsættelsen sagtens blive begyndelsen værdig. Som det var drosten Mats Kettilmundsson der bar den lille barnekonge ved hans hylding på Mora sten, er det ham personlig Sverige skylder sin store blomstring i Danmarks værste fornedrelsesår. Højdepunktet er Varbergoverenskomsten, og det er poetisk tilfredsstillende at F-D lader Mats' død indtræde kort efter. Det mytisk forlængede formynderstyre glider naturligt ind i F-Ds komposition, der bæres af den stadige kontrast mellem forventning og skuffelse; i dette første eksempel på den, formynderstyrets løfter og den fuldmyndige konges skændsler, er indfældet

---

hel del fejl og inkonsekvenser, er han sammenblandet med sin far af samme navn; men denne, der har virket i Danmark, optræder vistnok sidste gang i dokumenterne 24/10 1363, og må da have været mindst 70, den virksomme i Sverige er den yngre Johann van Plessen.

[1] Jf. Engström, a.a., 88, 285, 300. I denne egenskab besegler han, sammen med Karl af Tofta og andre, 16/1 1367 Magnus' (aftvungne) bekræftelse på Gerhard Snakenborgs aflevering af Axevall til Albrekt, Styffe, Bidrag I nr. 35, jf. Engström, a.a., 287.

[2] Styffe, Bidrag I nr. 30.

[3] Efter F-D har han hverken haft selve byen København eller Amager. Af Dipl. Dan. 3. række I nr. 175 fremgår, at området var pantsat »Marquardo de Stoue, et aliis«. Den navngivne benyttedes senere i diplomatiske sendelser i Sverige i Magnus' tjeneste, giftede sig der, og hans søn Droste er borgensmand for sin slægtning Karl af Toftas ærlige hensigter i slotshøvedsmandserklæringen 1364 (jf. Engström, a.a., 286), men om hans fars optræden som panthaver melder F-D intet.

en anden kontrast, den universelle mellem rex justus og rex iniquus[1]. Det sidste er Magnus, og rigsforstanderens død er skæbnesvanger ved at bane ham vej til styret (v. 117—20):

swærghe fek tha eth th*et* slagh
th*et* ey førwy*nn*er j ma*n*ghan dagh
koni*n*ghen fek sedha*n* syælffwe*r* raadha
thy kom riik*it* j stora onadha

Årsagen til at det gik så galt under Magnus' styre er, som før nævnt, at han ikke adlød den hellige Birgitta, der til stadighed lod åbenbaringer fra Kristus eller jomfru Maria med henblik på ham og dronning Blanca tilflyde kongeparret, men efter i nogle år at have haft majestæternes gehør kom på kant med dem[2]. Anledningen hertil var Magnus' krig på den finsk-russiske grænse,[3] der af Birgitta var tænkt som et korstog, men i sin udførelse blev et rent verdsligt togt med territorialgevinst for øje, og endte med nederlag. Ved krigens begyndelse havde Birgitta meddelt kongen åbenbaringer fra Kristus, der dels påbød ham ligesom David at stole på Gud og derfor kun drage ud med en lille hær, dels stillede ham i udsigt senere at indtage Jerusalem, hvis hans motiver til det nuværende krigstog var andre end at udvide sin fædrenearv[4], samt en ikke bevaret fra Maria, hvor denne kaldte ham sin nye søn[5] og lovede at beskytte ham. Men Magnus opførte sig — med Birgittas sprogbrug — som et barn, og handlede stik mod Kristi påbud (F-D 149—52): *Han sampnadhe sik en hær stark /.../ thy varth hans angisth tæsthe mere.* I de bevarede åbenbaringer advares ikke direkte mod udlændinge, og det er heller ikke sandsynligt at noget sådant har været tilfældet i den tabte Mariaåbenbaring før felttoget, men for F-D er dette hovedsagen, både i de i citatet udeladte v. 150 f. og i gengivelsen af den første Mariaåbenbaring, især v. 134 f.: *vthlænzske skwllen ey medh sik haffwa / vthan trøstha aa gud och sina mæn.* Kritikken af de udenlandske lykkeriddere i korstogshæren, tyske og danske, og af de svære omkostninger kan minde om E-Ks angreb på Magnus ladulås' udenlandske yndlinge (E-K 958 ff.), men også om tilsvarende steder i senere dele af S-R, og ligheden er følgelig uegnet til dateringskriterium.

Langt mere tør man bygge på afsnittets forhold til Birgittas åbenbaringer. Den verbale berøring er sikker, og kilden dermed uomtvistelig,

---

[1] Denne skillelinje, der bunder i Augustins statslære og dens videreførelse hos Pseudo-Cyprianus, er fremtrædende hos Birgitta, jf. Kraft, Hist. Tidskr. 1927, 1 ff., Andersson: Källstudier, 111 ff., og I. Hammarström, Kyrkohist. Årsskr. 43, 1943, 24 ff. Når Andersson (a.a., 114) fremhæver synspunktets fravær i de svenske rimkrøniker, bør F-D udtrykkeligt undtages.

[2] Jf. Lundén, Ny ill. sv. litthist. I, 159.

[3] I virkeligheden var det to krige, men F-D tænker mest på den anden, jf. Axelson: Sv. i dansk annalistik, 241.

[4] Revelationes 6. bog kap. 41 og 4. bog kap. 48 (henvisninger hertil i st. f. gentagelse 8. bog kap. 44 og 7). Det sidste sted er, ligesom Marias senere straffedom 8. bog kap. 47, benyttet af Andersson, Källstudier, 184 ff.

[5] Kendskabet til denne har vi fra 8. bog kap. 47, hvoraf også fremgår at *ny* sigter til Magnus' nylig stedfundne omvendelse.

men der er en påfaldende afvigelse mellem F-D 121—92 og åbenbaringernes nedskrevne form, nemlig at Birgitta i F-D modtager samtlige åbenbaringer med tilknytning til krigstoget af Maria[1], men i de redigerede Revelationes (både på latin og svensk) to af de tre bevarede af Kristus. Med vort kendskab til middelalderligt fromhedsliv er en sådan omgåelse af en foreliggende tekst mærkelig, og et afgørende tegn mod et skrevet forlæg. En mundtlig beretning kunne derimod sagtens tage fejl, da et flertal af åbenbaringerne logisk set lige godt kunne tilskrives Kristus og Maria hvis man havde glemt indledningen; og det er i så fald rimeligt at udtrykket Marias *nye søn* er husket bedst og har trukket den øvrige tradition med sig. Men forestillingen om en mundtlig tradition taber sin mening efter Birgittas kanonisering og Vadstenas opkomst som en nøglestilling i svensk kulturliv, derfor taler alt for at denne del af F-D er blevet til i det 14. århundrede; kun v. 123 må, som tidligere anført, tænkes med en lidt anden ordlyd. Det ligger da nær at versene er en genklang, i detaljen svækket ved den menneskelige hukommelses usikkerhed, af Birgittas originale åbenbaring til Magnus, der må antages at have været kendt i Birgitta nærstående kredse[2] eller i det mindste at være blevet det efter hendes brud med kongeparret. Det er herefter sandsynligt at disse vers og muligvis flere er en folkelig tilrettelæggelse i propagandøjemed af hvad man vidste eller turde slutte om Birgittas syn på begivenhederne efter at hendes venskab med Magnus var kølnet.

Dette sandsynlighedsbevis for at de pågældende afsnit af F-D er afledt af Birgittas åbenbaringer i disses mundtlige form og altså tilhører hendes samtid, bør ikke slippes under sammenligningen af F-D og *Libellus de Magno Erici rege*[3], det berømte propagandaværk mod den afsatte konge, der er sikkert dateret til Birgittas levetid, og som forskningen hidtil har udpeget som kilde for større dele af F-D, idet man har overbetonet lighederne på forskellenes bekostning. At der er en sammenhæng mellem de to værker, er givet; men den består sandsynligvis i at de er to selvstændige udarbejdelser på et fælles grundlag. Hvis man tænker sig de to værker udgået fra samme miljø, kaster det ikke bare nyt lys over rimkrøniken, men også over begyndelsen af Libellus, som jo er fejlfuld eller forsætligt forvansket historieskrivning, båret af det klare motiv at Sverige er et valgrige, og at Magnus som lille dreng er *valgt* til konge, altså ikke født til det, helt på linje med E-Ks slutning;[4] og visse enkeltheder forklares lettere hvis Libellus' forfatter har kendt E-K. Således svarer tilsnigelsen i Libellus at drengen valgtes til konge i mangel af voksne pårørende[5] til E-Ks flytning af Magnus Birgerssons henrettelse,

[1] Denne opfattelse kommer tydeligst frem i F-D 185 f., hvis form i alle redaktioner undtagen den af Klemming benyttede D er gengivet ovf. s. 7.

[2] Opfattelsen her bygger på Engström, a.a., 51 f. (jf. særlig s. 52 note 25).

[3] Trykt SRS III:1, 12 ff.; fyldigt refereret af Kraft, Hist. Tidskr. 1927, 4 ff., og Andersson: Källstudier, 153 ff. Jf. yderligere sidstnævntes argumentation for at det er kilde for F-D, a.a., 179 ff.

[4] Jf. Andersson: Källstudier, 155 ff., og Gunnar Bolin, Hist. Tidskr. 1927, 301 f., samt Sjöstedts understregning, a.a., 219 f., af at valget 1319 betød et systemskifte i forhold til de to foregående kongers politik med arvehylding af den ældste søn.

[5] ... *omnes regis proximiores affines mortui sunt.* Her må *affines* opfattes som

der fandt sted 1320, frem før fætterens kåring på Mora sten. Desuden er der i begge værker byttet om på hvornår Magnus fik sine to riger, så man må tro at han først arvede Norge efter at han var valgt til konge i Sverige, mens rækkefølgen faktisk var den modsatte, selv om tidsforskellen kun var et par måneder. Ombytningen virker grovest i Libellus, hvor den er udstrakt til to år, mens den i E-K er ubestemt. Hensigten i Libellus kan være at vise at Sverige er det af Magnus' riger han er mest forpligtet overfor, men det kan også skyldes behovet for tilpas tidsfrist til en anden taktisk manipulation: at rådet har vundet Skåne for Sverige inden Magnus arver Norge. Dette strider kun tilsyneladende mod at forfatteren har kendt E-K 4540, *han er nw konunger ouer tu rike*, idet det kan forenes med Birgittas opfattelse af havet som Sveriges naturlige grænse og Skåne som et ægte svensk område[1], jf. at Libellus siger at rådet tilbagekøbte (*redimerunt*) det.

På det foreliggende grundlag skulle det være forsvarligt at sammenligne redegørelserne i Libellus og F-D, foreløbig til og med året 1359, ud fra teorien om et fælles udgangspunkt i miljø og tradition fremfor indbyrdes afledning. Hypotesen styrkes forøvrigt både af at momenternes rækkefølge i de to tekster er forskellig, og af at berøringen mellem dem næsten altid må karakteriseres som indholdslighed. Kun ved v. 231—34 er den tydeligt verbal, men dels kan begyndelsesordet i v. 231 (sedh*an*) tyde på genoptagelse af rimeriet efter en pause, dels er det rene overgangsvers — til en mere tilfredsstillende tilstand end den hidtidige[2]. Ligheden må da ellers søges i de store linjer. Libellus giver omtrent samme indtryk som F-D af Sveriges lykke i Magnus' første år, også efter at han er blevet voksen, men i modsætning til F-D præciseres at han selv regerer — og regerer godt, fordi han følger sine tidligere formynderes råd; dog er, som før omtalt, Skånes erhvervelse disses værk og skudt tilbage til Magnus' tidligste barndom. Alt tegner godt indtil Magnus gifter sig med Blanca, der vel er højbåren og smuk, men volder Sverige store ulykker; i denne henseende stikker Libellus grelt af mod F-D, som ydeligere kalder hende *viiss* og jo ser giftermålet som en af Mats Kettilmundssons fortjenester[3]. I Libellus er det første tegn på omslaget at kongen vælger sig unge rådgivere af lav byrd, optakten til et fuldstændigt stands- og generationsskifte, hvor de fleste gode svenske dør og resten føler tilværelsen som en byrde på grund af hårde skatter. F-D påtaler skatterne, men i anden sammenhæng, som en følge af krigen med russerne, der ikke nævnes i

---

slægtninge overhovedet, idet normalbetydningen »besvogrede« ingen mening giver; ingen svensk ville være gået ind for pårørende til Magnus' norskfødte mor eller danskgifte faster. Magnus Birgersson havde jo selv ingen skyld, han blev offer for at han var søn af Birger, og i 1360erne har det nok været dem der ønskede at han var blevet frelst og kåret i stedet.

[1] Skånerevelationen 8. bog kap. 41=4. bog kap. 3, kommenteret citat Kraft: Textstudier, 147 f.

[2] Den samme grund dækker et sted med fjernere lighed (F-D 221 f.), som vi straks skal behandle.

[3] Præsentationen af Blanca er derfor det uheldigste af Anderssons eksempler på overensstemmelse (Källstudier, 182), da det med lidt fyldigere citering ville fremtræde som et klart modargument mod F-Ds direkte afledning af Libellus.

Libellus; denne savner også oplysninger om Danmarks nedværdigelse og Varbergoverenskomsten. De fleste andre begivenheder fra Magnus' egen regeringstid findes i begge tekster, men kun i Libellus i kronologisk orden: at sønnerne udses til konger i henholdsvis Sverige og Norge; at kongen — til at begynde med i forståelse med dronningen — afbryder det ægteskabelige samliv, og siden trods advarsler foretrækker sit eget køn, ifølge Libellus på Djævelens tilskyndelse; at kongen favoriserer en enkelt mand (Bengt Algotsson), i Libellus på sønnen Eriks bekostning, i F-D derimod på de andre stormænds; og endelig at Erik forgives af sin mor, men kun i Libellus med en begrundelse: at han har ført en heldig oprørskrig mod faderen. Resten af anklagen i Libellus er samlet i fire hovedpunkter, »mala«, hvoraf det sidste, at kongen skønt bandlyst baner sig vej til messe, svarer til F-D 201—06, mens det for de andres vedkommende ikke er muligt at drage nogen parallel med F-D.

Idet vi midlertidig lader disse andre »mala« ligge, skal vi se nærmere på centrale ligheder med og forskelle fra Libellus indenfor F-D 187—230. Begunstigelse af udlændinge er, som før nævnt, noget S-R altid slår ned på; det er muligt at forfatteren til Libellus har følt på samme måde, men i hvert fald i den os bekendte form skal den underbygge en nyvalgt tyskfødt konges ret til Sveriges krone, hvad der afskærer enhver hentydning til uønskede udlændinge. Når F-D tilsidesætter al kronologi og nævner Magnus' store forseelser før Eriks og Håkons valg, der reelt skete 1343—44 (Håkons først), kan der imidlertid være en bagtanke: at kombinere sønnernes regeringstiltrædelse 1355—56, uanset den vidt forskellige baggrund, med valgene 1343—44, og samtidig motivere den ny status med de — også i F-D fire — »mala« hvorved Magnus havde stemplet sig selv som en rex iniquus, med andre ord at legalisere Eriks oprør[1]. Fælles for F-D og Libellus er det indtryk, som strider mod de øvrige vidnesbyrd[2], at der herskede almindelig tilfredshed med sønnernes kongevalg; men der er en afgørende forskel på hvad de to værker interesserer sig for i forbindelse med oprøret. Libellus samler sin opmærksomhed om anledningen, at der var tillagt Bengt Algotsson magtbeføjelser som rettelig tilkom Erik, for F-D er det resultatet der tæller: at den dårlige kong Magnus er trængt tilbage af sine bedre kvalificerede sønner, som man åbenbart foreløbig stiller forventninger til, men at man ikke har villet berøve ham selv alt underhold: *och finghe koninghen aff landit there / saa mykit han skwlle sigh mædh nære.* Dette svarer til Magnus' situation da han i sommeren 1364 kapitulerede overfor søstersønnen Albrekt, som det hedder i Libellus: *quod rex antiquus retineret partem quandam de regno.*

[1] Jf. også Hammarström, Kyrkohist. Årsskr. 43, 25 f. (fraregnet opfattelsen af teksternes indbyrdes forhold), og Sjöstedt, a.a., 165 ff., hvor desuden Eriks Kalmarproklamation 17/10 1356 inddrages i materialet.

[2] Som bekendt reagerede Birgitta (i Skånerevelationen) voldsomt på rigsdelingen, fordi arveriget Norge tilkom Erik som den ældste. Mod den gængse opfattelse at hun misbilligede det skete for Eriks skyld, tolker Hammarström (a. a., 30 f.) hendes protest som fremført på Guds vegne, mod en rex iniquus. Når han nægter tilstedeværelse af vidnesbyrd om Birgittas forkærlighed for Erik, må det indebære forkastelse af de fra Vadstena stammende Commentarii (jf. s. 21 note 1), som så at sige alle andre historikere bygger på.

Hvor stor man finder ligheden i ord — og situation, er en smagssag[1]; det naturligste er vel at tage de to steder som ækvivalente udtryk for stormændenes[2] syn på hvordan man burde prøve at affinde sig med Magnus: give ham et passende landområde til hans otium. At denne rex iniquus så ikke lader sig pensionere, volder først hans søn Erik og Sverige ulykke (1359), i anden omgang ham selv (1365). Det første stadium finder vi i F-D 226—30, det andet i slutningen af Libellus.

Bortset fra slutningen, hvor efterfølgeren Albrekt træder frem, er den senere del af Libellus da en klarlæggelse af de førnævnte fire *mala* der gør Magnus utålelig som Sveriges konge: at han har ophøjet en ny yndling til en magtstilling[3], at han har forrådt Skåne, at han har forrådt Öland og Gotland, og at han har trodset pavens bandlysning, der stod ved magt i fem år; hvis denne tillægsoplysning er oprindelig, kan Libellus tidligst være tilrettelagt i efteråret 1363[4]. Disse fire numererede hovedforseelser støtter Krafts antagelse at anklagen bygger på Birgittas oprørsprogram[5], hvis fire ligeledes numererede anklagepunkter delvis er de samme, men fremført i en anden rækkefølge: homoseksualiteten, den trodsede bandlysning, rov på kronens ejendom[6], og forræderiet mod Skåne. To (evt. tre) af punkterne er altså fælles, og Gotlandssagen var kommet til efter oprørsprogrammets affattelse. Men endnu nærmere dette står de fire, i den poetiske udformning unumererede, anklagepunkter i F-D 187—216: pantsættelse til udlændinge og skatter for disses skyld, ophøjelse af en yndling, trodset bandlysning, og som klimaks homoseksualiteten. Vi har heri den sandsynlige forklaring på at disse momenter i F-D er rykket ud af deres kronologiske sammenhæng, og samtidig i den ensartede komposition, for ikke at sige procedure, her og i Libellus et vidnesbyrd om de to værkers tilblivelse i samme politiske miljø. Vi bør regne med at Libellus er udformet sidst, idet de dér anførte forseelser efter Valdemars krigstog 1360 og 1361 har været følt som de mest aktuelle. At F-D først fra v. 262 kommer ind på Skånesagen, tyder på at anklagerne i oprørsprogrammet er fundet særlig egnede til at legitimere Eriks oprør; bandlysningen var indtruffet inden den anden borger-

[1] Ligeså om man vil lægge vægt på Karl af Toftas kendskab til den første opgørelse mellem Albrekt og Magnus, jf. Engström, a.a., 83 ff.

[2] Jf. opfattelsen af stormændene som drivende kraft både ved Eriks oprør og Albrekts indkaldelse Sjöstedt, a.a., 167 ff., med henvisninger — og dette synspunkts bekræftelse i F-D 193—200!

[3] Hvem der sigtes til, henstår i det uvisse. Annerstedt har (SRS III:1, 14) foreslået Erik Kettilsson (Puke), Steffen (Den heliga Birgittas uppenb., 293) Johan Kristineson (Sparre); det sidste forslag må i hvert fald forkastes.

[4] Bandbullen, hvis årsag var ubetalt gæld til paven, var udstedt 30/5 1358, og synes først at være trådt ud af kraft efter forhandlinger i Enköping i august 1363 mellem pavens nuntius og de svenske bisper, jf. Brilioth: Den påfliga beskattningen af Sverige intill den stora schismen, 1915, 251 ff. — Efter 3. »malum« nævnes Åbobispens tilfangetagelse og en passant hans senere død (1366), men Kraft anser (Hist. Tidskr. 1927, 25 note 4) utvivlsomt med rette denne kompositionsstridige oplysning for en interpolation.

[5] Hist. Tidskr. 1927, 11 ff.

[6] Af Gottfrid Carlsson forklaret som hentydning til forleningerne til Bengt Algotsson, Archivistica et Mediævistica, 100 note 9. Punktet lyder i oprørsprogrammet: þriþar i ærin / vara krono røuare lans oc gozs.

krig, to af de andre punkter gjaldt allerede 1356, og det ene af disse (det tredje hos Birgitta) er i F-D spaltet i to (dens to første). Med fornødent forbehold, for ikke at gøre sig skyldig i overfortolkning, kan man sige at det at Birgittas anklagepunkter mod Magnus er flyttet frem foran Eriks kortvarige kongegerning, kan antyde at han havde været den rette til at opfylde oprørsprogrammets krav, om han ikke var blevet ryddet af vejen.

Den vigtigste overensstemmelse mellem Libellus og F-D er dog kompositionsligheden, men den borger samtidig for begge værkers selvstændighed, idet man kun kan kopiere komposition ved at følge den op punkt for punkt. I Libellus finder vi først overtagelse af en territorialt udvidet mønsterstat, dernæst Magnus' (og Blancas) synderegister op til Blancas underhåndsaftale med Valdemar atterdag om udlevering af Skåne og Blancas aflivelse af Erik, og så endelig de fire mest aktuelle »mala«; Blanca var jo i mellemtiden død! I F-D er forhistorien om rigets trivsel under formynderstyret den samme, bare skildret udførligere og med sideblik til Danmark; men på synderegistrets plads finder man den i Libellus unævnte russerkrig, som Magnus' ulydighed mod Birgitta gør til en meget alvorlig forseelse, og de fire »mala« er borgerkrigenes hovedforudsætninger, i det mindste propagandamæssigt set. Hvis fremstillingen i F-D endte med Eriks død 1359 (v. 230), måtte man komplimentere forfatteren for den klare linje i kompositionen, og ingen ville tvivle på at F-D var et ældre[1] sidestykke til Libellus, sådan at sidstnævntes slutning betegner bruddet med den tragik F-D 1—230 kulminerer i.

Helt anderledes stiller det sig med den følgende del af F-D, idet man først igen fra v. 399 kan tale om en fremadskridende eller på anden måde tilrettelagt komposition. Vanskeligst at udrede er derfor mellempartiet 231—398 (jf. indholdsoversigten ovf. s. 38 ff.), og det vækker naturlig mistanke om at der er vers med forskellig tilblivelsestid, så de ikke alle sådan som de omtalte 244 og 302 skal dateres efter 1400. De afsnit der snarest må anses for ældre, har vi ovenfor samlet under betegnelsen 2. hovedafsnit, og karakteriseret som status 1363, hvormed vi sigtede til de efter den første række »mala« indtil dette år opkomne ny anklagepunkter mod Magnus: tabet af Skåne, tabet af Gotland (og en kort tid tillige Öland), og Håkons og Margretes ægteskab; det er i F-Ds ånd under ét at kalde dem Magnus' tre forræderier. Det er muligt at de pågældende vers er bortsprængte stumper af en senere brudt helhed, men det er mere sandsynligt at en sådan aldrig har nået at blive tilvejebragt, så det er særskilt udarbejdede enkeltafsnit, måske af lignende karakter som N-B-varianten U, som før eller senere er gledet ind i S-R, for F-D-versenes vedkommende snarest efter 1400. Selvstændigheden er tydeligst i Gotlandsversene (F-D 363—98), som skal behandles i næste afsnit, og Skåneafsnittets slutning (v. 281—86), hvor almuen til afsked overdænger Magnus med rådne »koo lwnghe«, altså fordærvet slagteaffald.

Baggrunden for Valdemars Gotlandstog, ligesom for Skånes tab året

[1] Stadig under forudsætning af at v. 89—98, som savnes i A_1, er interpoleret i de øvrige tekster.

før, ser F-D i en underhåndsaftale mellem ham og Magnus (v. 265—80); men den gotlandske almue er anderledes rodfæstet i det svenske rige, så det er helt logisk når F-D — modsat Libellus, der forudsætter ubrudt dansk eje, som det var opportunt i 1365 — lader den fordrive Valdemars fogder efter hans hjemrejse, og giver den det smukke skudsmål (v. 398): *thet ær troo almoghe som saa gør* — selv om oplysningen muligvis strider mod de faktiske forhold[1]. At F-D gør så meget ud af danskernes fordrivelse fra Gotland, er særlig påfaldende, fordi man i v. 387—92 om Ölands samtidige besættelse får indtryk af at denne ø stadig er på danske hænder, skønt den vides at være tilbageerobret senest 1362[2]. At man ikke hører at danskerne allerede har mistet øen igen, kan betyde at de har den endnu, selv om man ikke tør se bort fra det ukloge i at minde om at den var gået videre til hanseaterne; men hvorom alting er, er hele afsnittet båret af aktualitetens friskhed. Dertil kommer en lignende kompositorisk balancevirkning som ved Skåneversene; men mens disses kontrast skal søges i begyndelsen af F-D, har Gotlandsversene deres i Gotlandsinterpolationerne i E-Ks slutning, som sandsynligvis er udarbejdet samtidig[3]. Er formodningen rigtig, er tilføjelserne i E-K nok fri fantasi, en udmaling af hvordan ansvarlige svenske, først og fremmest Mats Kettilmundsson, viser deres forståelse af Gotlands intime samhørighed med det svenske rige. Herpå tyder i det mindste tre træk; for det første at drosten i egen person leder ekspeditionen derover og på landets vegne modtager øens hyldest, for det andet at landgangen sker i Garna havn (Västergarn) ligesom danskernes i F-D 367, og for det tredje at Birger og hans dronning er tyet til deres danske frænder. F-Ds Gotlandsvers har således deres velberegnede kontrast i det parti af E-K der, som overgangsled til F-D, skildrer det uformindskede rige der i sommeren 1319 kårede den lille Magnus til sin konge.

Sammenkædet med Skånesagen og Gotlandssagen er, som før nævnt, hvad F-D opfatter som Magnus' tredje forræderi, meddelagtighed i forberedelsen af Håkons ægteskab med Margrete. Rigsrådet har lagt sig i selen for at få Håkon gift med Elisabet af Holsten, for derved at have ham naturligt allieret med Valdemars fjender; men denne, som Birgitta

---

[1] Til det omstridte spørgsmål om Gotlands tilhørsforhold i årene nærmest efter 1361 skal her ikke tages stilling, kun henvises til O. S. Rydbergs fyldige argumentation (Sverges Traktater II, 338 ff.) for at det danske herredømme har været afbrudt mellem 1362 og 1365, Lennart Bohmans fremhævelse af tilsyneladende forskelligt forhold mellem Visby og Stockholm 1362 og 1366 (Gotländskt Arkiv XXIII, 1951, 37), Adolf Schücks godtagelse af vidnesbyrdet om de danske fogders forjagelse samt henvisning til Visbys aktive medvirkning ved rustningen mod Valdemar (Conventus primus historicorum Balticorum Rigae ... 1937 Acta et relata, 1938, 255, og Boken om Gotland I, 1945, 197 f.), og endelig Visbykrönikans vidnesbyrd om landflygtige svenskes ophold på øen 1362—63 (jf. Engströms diskussion heraf Hist. Tidskr. 1929, 310 ff.).

[2] Jf. Strecker, a.a., 119 med note 16, og Kumliens oplysning at Sverige dette år overlod øen til hanseaterne, Sverige och hanseaterna (Kungl. Vitt. Hist. o. Antikv. Akad. Handl. 86, 1953), 195.

[3] Om de i givet fald er indlagt løst ved E-Ks slutning eller z-traditionens omflytninger er foretaget samtidig, kan vi ikke her tage stilling til. Om andre forskeres opfattelse af Gotlandsversene henvises til s. 28 note 1.

ikke uden grund i sine åbenbaringer kalder ulven, får i stedet Håkon gjort til sin svigersøn. Brylluppet står i København i april 1363, efter at det er lykkedes Valdemar at fange den holstenske prinsesse og hendes ledsagere på færden til Sverige, men de nærmere omstændigheder herved er groft forenklet i F-D 287—98[1]. Hovedskylden for det uønskede ægteskab ligger hos Magnus; af Håkon får man kun et vagt indtryk, men dog nærmest at han er en lidet betydelig medløber; der mæles ikke et ord om hans kup mod faderen i vinteren 1361—62. Selv om det kun er muligt at fremhæve det negative: at han er holdt i baggrunden, fremgår det at han er uværdig til at blive Sveriges konge, hvad det også skinner igennem oprørsprogrammet at Birgitta venter. I denne forbindelse må yderligere nævnes, at hun har pålagt Sveriges næste konge at generobre Skåne; men ved at sammenkæde Håkons og Margretes bryllup med Skånes tab, har forfatteren tydeligt vist at Håkon lige så lidt som sin far kan opfylde dette krav. Sverige har altså brug for en ny konge udenfor Folkungeættens kongegren, og efter oprørsprogrammet skal han være indfødt.

På spørgsmålet hvem der efter fuldbyrdelsen af det tredje af disse sidste »mala«, brylluppet i København i april 1363, kunne tænke sig at optræde som kongsemne, må vi ud fra vort kendskab til N-B svare: Karl Ulfsson af Tofta. Under bedømmelsen af den forfalskede Toftagenealogi i N-B og det poetiske snigløb mod Ulfåsaættens kongelige afstamning på samme blad som U, har vi søgt ind til Karls tænkelige motiver og planer i de svenske stormænds nødssituation efter Håkons udsoning med faderen i foråret 1362, så det påhviler os nu kun at undersøge om linjen tør betragtes som videreført i F-D. Et stærkt indicium er den forgrundsstilling og indsats der tillægges Mats Kettilmundsson, idet den kan opfattes som en analogisk udmaling af hvad Karl havde tænkt eller ønsket at yde hvis han som rigsforstander var kommet til at styre Sverige for en barnekonge, sin afdøde herres søn. Tanken herom støttes af de, formentlig med F-Ds ældre del samtidige, interpolerede Gotlandsvers i E-Ks z-tradition, hvor Mats får æren for at have sikret denne siden tabte rigsdel for Sverige. Den mand der uden det sørgelige barnedødsfald[2] kunne have fået en lignende rolle som den mytiske Mats Kettilmundsson i F-D, ville være vel tjent med at få sin samtid til at se sig i et sådant lys. Også den udførlige skildring af hvordan Skåne i sin tid var vundet for Sverige, kunne minde om at det var »myked emot hanns tack«, som det hedder i U, at Magnus havde sluppet det på en så skændig måde. Med andre ord: oplægget i F-D 1—230 og de dermed logisk sammenhørende, næppe

[1] I virkeligheden drev skibet med prinsessen under en storm ind til Bornholm, hvis daværende herre, ærkebiskop Niels Jonsen, for at tækkes Valdemar tog hende i forvaring; de ombordværende (i virkeligheden tyskere) skal siden være ført til Sjælland og sat i arbejde, jf. C. E. F. Reinhardt: Valdemar Atterdag og hans Kongegjerning (1880), 321 ff., og Dietrich Schäfer: Die Hansestädte und König Waldemar von Dänemark (1879), 329, med henvisn.

[2] De s. 21 note 1 omtalte Commentarii fra Vadstena henviser til Birgittas åbenbaring (8. bog kap. 9) om at Erik og Beatrix ikke kunne få levedygtigt afkom fordi hun var datter af en bandlyst fyrste, men tilføjer samtidig at stormændene i sommeren 1359 skønnede galt fordi de ikke ænsede denne åbenbaring.

færdigredigerede, senere partier taler absolut ikke imod udarbejdelse som aktuel agitation for Karl af Tofta, hvis man forudsætter at en afsluttende pointe siden er gået tabt eller ikke nåede at blive lavet. En sådan kunne nemt have givet tillid til Karl som den rette til at genvinde Skåne og Gotland; og i hvert fald til at blive rigsforstander kunne han nok have ventet rigsrådets støtte[1].

I fuld bevidsthed om at vi stadig arbejder med en hypotese, hvis kombination af de forhåndenværende usammenhængende enkeltled er én blandt flere tænkelige, som alternativ til den hidtidige, som det samme gælder om, og som væsentlig støtter sig til forskningstraditionens hævd, skal vi samle hvad den ny teori indebærer for F-Ds tilblivelse. Hvis teorien er rigtig, må tilblivelsestiden for F-D 1—88 og 99—230 samt de omtalte spredte senere afsnit ligge mellem Magnus' og Håkons udsoning i maj 1362 og Albrekts såkaldte indkaldelse det følgende efterår. Dette er tilstrækkelig forklaring på den ufærdige form hvori teksten foreligger, som »fortsättningsdikt« betragtet. Som endeligt redigeret kan kun betegnes så meget som kendetegnes ved en klar og fast komposition, altså skildringen til og med Eriks død (og evt. de 4 næste vers); men derudover forefindes, indfældet i en senere tids behandling af de følgende begivenheder, spredte partier af en planlagt videreførelse til 1362 eller evt. 1363. Det eneste af disse partier der har taget fast form, er skildringen af Valdemars togt til Öland og Gotland (F-D 363—98), hvor både angrebenes gale rækkefølge, historien om den sunkne flåde med byttet, og fogdernes fordrivelse bærer så typiske spor af rygtets psykologi, at man fristes til at gætte på affattelse inden man havde overblik over kendsgerningerne. Som en snildt udtænkt kontrastvirkning hertil er Gotlandsinterpolationerne i E-K udformet, de dækker næppe nogen historisk virkelighed. Om de to andre forræderier, Skåne og Håkons giftermålsaffærer, er det blevet ved udkast; Håkons og Margretes bryllup må være indtruffet i den ellevte time, men til gengæld have haft en mageløs propagandavirkning. Tilbage står kun at forklare hvorfor den formodede plan ikke er blevet realiseret, og der kan fremføres to ligestillede sandsynlighedsgrunde: at Karl har måttet bryde hastigt op på grund af landsforvisning, og at arbejdet har måttet stilles i bero under hensyn til det mecklenburgske tronkandidatur.

Beretningen om de svenske stormænds landsforvisning 1362—63, for meddelagtighed i Håkons kup mod faderen, hører til de uopklarede mysterier i Sveriges historie, selv om de fleste forskere skænker den tiltro. Ifølge F-D 329—40 er rigets 24 bedste mænd, det daværende rigsråd, blevet landsforvist, og beretninger af lignende karakter kendes både fra Visbykrönikan og de islandske Gottskalksannaler[2]. Meddelelsen skulle altså være tilstrækkelig underbygget, men der er den vanskelighed at dokumenter udstedt i Sverige 1362—63 indeholder navnene på nogle af de betydeligste blandt de landflygtige stormænd; især kniber det med at

[1] Jf. Åke Stille, Hist. Tidskr. 1938, 267, der tillægger Karl af Tofta og fæller det standpunkt vi her begrænser til fællerne.

[2] Jf. Engström, Hist. Tidskr. 1929, 310 ff., og Axelson: Sv. i utl. annalistik, 261 ff.

afdisputere Karl af Toftas nærværelse hjemme. Engström har gennemgået tilfældene et for et, og i Karls er den eneste, plausible men langtfra sikre, forklaring han kan give, at han efter Albrekts tronbestigning af personligt venskab for en af Magnus' tilhængere har antedateret et overladelsesdokument fra denne, som derved undgik den konfiskation der ellers var ham vis efter Albrekts sejr. For Karls vedkommende tør vi altså ikke slutte med bestemthed om fordrivelse eller flugt; men at han har følt jorden brænde så meget under sig at en eventuel tendentiøs rimkrønikefortsættelse kan være gået i stå af den grund, er rimeligt nok.

Hvis beretningen om landsforvisningen, i det mindste hvad angår Karl af Tofta, er en misforståelse, men der er hold i den deraf uafhængige teori at han har stilet mod at blive den indfødte konge Birgitta havde efterlyst, og tilrettelagt eller fremkaldt N-B og grundstammen i F-D 1—286 (samt 363—98) — og måske tillige Libellus i en tidligere skikkelse end vi kender[1] — med dette for øje, er det blevet ved propagandaforberedelsen, fordi de politiske konjunkturer er kommet på tværs. Trods Birgittas stadige advarsler mod ulven og ræven, Valdemar atterdag og Albrekt 2. af Mecklenburg, var de to herrer for mægtige til at man kunne disponere uden at have en af dem i ryggen, og når det gjaldt svenske forhold havde Albrekt jo dog to fortrin: han havde ikke tilføjet Sverige åbenlyse ydmygelser, og han var kongens svoger. En ny svensk konge, der valgtes med genvindelse af de tabte områder som forpligtelse, måtte fra første færd blive Valdemars fjende, og kunne derfor ikke undvære Albrekt. Denne realpolitiske faktor, som gemte kimen til en anden fremtid for Sverige end Birgitta havde tænkt og villet, er baggrunden for Libellus i dens foreliggende form med den i forhold til oplægget matte slutning, og forudsætning for F-D 287—470. Det er tænkeligt at den svenske adelsopposition drømte om en indfødt konge eller rigsforstander da den søgte hjælp hos hertug Albrekt[2], men det er givet at hans pris var at en af hans sønner, af dynastiske hensyn den næstældste[3], indsattes som konge i Sverige, så det var udelukket at overdrage landets styre til en indfødt adelsmand.

Ud fra de foregående betragtninger, og det materiale der ligger til

---

[1] Krafts sidste og stærkest betonede argument (Hist. Tidskr. 1927, 26) for Petrus af Alvastra som Libellus' forfatter, at dens Birgittastof hører til de i Birgittas levetid hemmeligholdte åbenbaringer, falder hvis traktaten er forfattet eller inspireret af en af de fire som oprørsprogrammet var bestemt for.

[2] For fremstillingen i Libellus og F-D er det uden betydning om stormændene først havde henvendt sig til grev Henrik af Holsten, der som den fangne prinsesses bror måtte føle sig særlig forurettet, og ifølge tyske kilder skulle have fået den svenske krone tilbudt af de oppositionelle adelsmænd (jf. Anderssons vurdering af denne påstand, Källstudier, 242 ff.). Vigtigere er Engströms konstatering at hertug Albrekt reelt erobrede Sverige på sin søns vegne, og at »svenskarna i hans följe hava återkommit till hemlandet icke som de mäktiga stormännen, som föra med sig en självrådigt korad namnkonung, utan som den främmande erövrarens klienter« (Bo Jonsson, 77, jf. også Kumlien: Sverige och hansea., 206).

[3] Den ældste søn var gift med Valdemars datter Ingeborg, så hans gren måtte stile mod kongemagt i Danmark, jf. bl.a. Schäfer, a.a., 404. Et andet synspunkt, at hans familjetilknytning til Danmark gjorde ham uanvendelig i Sverige, er fremført af Gottfrid Carlsson: Medeltidens nordiska unionstanke (1945), 34 f.

grund for dem, er det bemærkelsesværdigt at den der fik denne ordning lovligt gennemført i Sverige var Karl af Tofta, der som Upplands lovmand ved tinget på Mora äng i februar 1364 oplæste de artikler i rigsloven som Magnus havde forsyndet sig mod, som grundlag for hans afsættelse og Albrekts kåring[1]. Overhovedet har Karl og hans fæller, uden at blinke, i de første år helt og holdent været det ny regimes mænd, det ses ikke mindst af de store økonomiske ofre de påtog sig i 1367 under Albrekts krig mod Valdemar; til gengæld havde de en kort tid den tilfredsstillelse atter at se Skåne forenet med Sverige[2]. Med Bo Jonsson på første- og Karl af Tofta på andenpladsen, som henholdsvis kongelig ombudsmand og marsk, kom Albrekt igennem sine første regeringsår, mens Magnus efter slaget ved Gata sad fangen i Stockholm. Men samtidig med fredsslutningen efter de folkungevenlige kredses oprør 1371, der bl. a. førte til Magnus' løsladelse, har Karl afgivet embedet til sin forgænger fra Magnus' regeringstid[3], og er dermed gledet et stykke ned ad rangstigen. Som lovmand i Uppland og medlem af rigsrådet har han dog stadig haft indflydelse, men det politiske initiativ på den birgittinske inderkreds' vegne lå fremover hos Bo Jonsson. Efter at Magnus var fulgtes med Håkon til Norge, skete der en tilnærmelse mellem hans gamle tilhængere blandt stormændene og dem der havde indkaldt Albrekt; en af disse, biskop Nils Markusson i Linköping, var dog under oprøret gået over til Håkon, og blev derfor, trods almindelig amnesti, forjaget af Albrekt 1372. Overhovedet havde denne betydelig magt i tiden nærmest efter oprøret, og benyttede den til at anbringe tyskere som slotsfogder og skaffe dem pantelen, så den gode forståelse der i begyndelsen havde været mellem de mecklenburgske og svenske adelsmænd i princippet erstattedes af en nationalitetsbestemt partifordeling. En ny situation skabtes dog med landefreden 1375, der gav Bo Jonsson to overordentlige magtbeføjelser: drostembedet og retten til at indløse de tyske pantelen. Et andet svært nederlag for den upopulære, og nu pludselig magtesløse, konge var den samtidige nybesættelse af bispestolen i Linköping med Nils Hermansson; her vides med sikkerhed Birgittas datter Katarina at have været virksom, men det birgittinske parti hjalp med, og det er en velbegrundet formodning at den endelige udsoning mellem kongen og denne sjældne kirkens tjener gennemførtes af Karl af Tofta[4]. Nogen hel baggrundsfigur var Karl ikke reduceret til, og efter Bo Jonssons død 1386 hørte han til den kreds af eksekutorer i det store bo, der for at dæmme op mod for mange ny overgreb fra Albrekts side indledte underhandlinger med Margrete.

---

[1] Jf. Strecker, a.a., 129.

[2] Jf. Engström, Bo Jonsson, 116 ff. Indtil januar 1373 beholdt Albrekt Skåne i sin titel; strygningen er muligvis et udtryk for at han da følte sig mindre i lommen på rigsrådet (a.a., 182).

[3] Erik Kettilsson (Puke — den mand Annerstedt mente der sigtedes til i Libellus' 1. »malum«), jf. Engström: Bo Jonsson, 177 f.; redegørelsen skatter i det hele til Engströms fremstilling, a.a., 158 ff., 200 ff., 270 ff., Brilioth: Svensk kyrka, 66 ff., og Åke M. Sällström: Aristokrati och hierarki i det medeltida Sverige I (1951).

[4] Jf. Engström: Bo Jonsson, 225 f., med citat i note 127 af Knut Bossons vidnesbyrd ved Nils Hermanssons kanonisationsproces om de to parisermagistres samtaler om studieminder. Sällström tillægger Bo Jonsson æren for udsoningen (a.a., 3).

I den første forhandling i marts 1388 deltog han dog ikke, det gjorde derimod Birger Ulfsson, Birgittas eneste efterlevende søn; men Karl antages at have været den der ved Kalmarunionen stærkest bidrog til at begrænse Margretes magtbeføjelser i Sverige, ligesom han i de foregående år havde vist sine standsfæller vejen til »att donera och pantsätta, men ändå behålla gods och egendom«[1]. Trods disse forholdsregler viste Margrete sig i længden stærkere og mere egenmægtig end man fra svensk side havde håbet. Også hendes regering blev en skuffelse.

Karl af Tofta døde højt bedaget 1407, men var åndsfrisk til det sidste[2], og man tør derfor tro at hans tanker har kredset en del om den lange tid efter 1363, hvor han havde indtaget en høj og ansvarsfuld stilling i det svenske samfund, omend måske en smule lavere end han engang havde drømt om. Han kan ikke have tænkt tilbage på denne tid med ublandet glæde, dertil havde den været alt for fuld af kompromiser, fordi begge de fremmede herskere han havde været med til at skaffe indpas i Sverige, Albrekt og Margrete, efter at have fået fodfæste i landet, havde vist mindre rene hensigter end ventet, og især favoriseret deres landsmænd på svenskernes bekostning. Selv uden nærværende afhandlings hypotese, tør man sige at han havde nået de næststørste mål, men de største var glippet. Ud fra sit aristokratiske æresbegreb og med henblik på sit eftermæle, kunne han derfor nok tænkes interesseret i at man så hans livsgerning og navnlig hans motiver i så tiltalende et lys som muligt, og dette ville være tilstrækkelig grund til at inspirere et poetisk overblik over tiden som det vi finder i den senere del af F-D (omend næppe ud over v. 502).

Som historisk kilde er den mellemste tredjedel af F-D omtrent ubrugelig, men læst som røverhistorie er den festlig. I v. 239—50 meddeles at frierdelegationen til Håkons udvalgte brud, der i F-D er gjort til hertug Albrekts frænke[3] og dermed må anses for hjemmehørende i Mecklenburg, består af tolv mand; men der nævnes kun fire, åbenbart som det repræsentative udvalg der er husket længst. Forsamlingen er snildt udtænkt, for det kunne godt have været dem i st. f. Karl Ulfsson af Ulfåsa, Bengt Filipsson, Herman von Vitzen og Didrik Vieregge; de to sidste måtte endda være kedelige at have med efter det mecklenburgske regimes undergang. De fire nævnte er dem der o. 1400 måtte anses for den forrige generations gejstlige og verdslige spidser: ærkebispen, biskop Nils af Linköping, Karl af Tofta og Bo Jonsson. Også af de verdslige stormænd må den førstnævnte anses for fornemst, og dette stemmer med at Karls våben står alene i LM og på førstepladsen i N og T. Hvilken ærkebiskop der sigtes til, fremgår ikke; fantasien har altså frit spillerum, men det har nok været meningen at den skulle standse ved Birger Gregersson[4].

---

[1] Sällström, a.a., 29.

[2] Jf. Liljeholm, Personhist. Tidskr. 1950, 88.

[3] Denne fejl behøver dog ikke at være bevidst, den kan skyldes at hendes bror var Albrekts svigersøn.

[4] Denne, der beklædte embedet 1366—83, havde forinden været kong Albrekts kansler og hørte altså til hans oprindelige tilhængere. Som ærkebiskop synes han at have virket for kirkens interesser, men fra landefreden 1375 eller lidt før at have

Ved Linköpingbispen foreligger rimeligvis en syntese af Nils Markusson og Nils Hermansson, understøttet af menigmands betagelse af førstnævntes død dagen før sidstnævntes indvielse[1], samt af dennes lange forudgående virksomhed i domkapitlet og nære tilknytning til Birgitta. Nils Markussons senere levned var så blakket at det var kompromitterende for andre at blive nævnt sammen med ham, og rent psykologisk passede Nils Hermansson udmærket ind i sammenhængen; en syntetisering af to personer med samme navn er intet særsyn i middelalderlitteraturen[2].

At to biskopper med samme navn er slået sammen til én, giver os tilstrækkelig besked om hvordan vi skal forholde os til denne del af teksten, nemlig læse den som en episk fremstilling i st. f. en historisk, og udnytte den ret det giver os til at udskille hvad der falder udenfor den episke komposition. Med grænsen bagud bestemt af hvor den episke holdning får overvægt, og fremad af det punkt hvorfra der igen kan forsøges en historisk vurdering, vil vi da betragte F-D 235[3]—420 som en novelle. Helten er den ædle hertug af Mecklenburg (ham Birgitta kalder ræven!), skurken kong Magnus. Motivet er ærlighedens sejr over løftebrud og rænkespil, Kong Magnus er to gange formanet til at holde sine løfter før han bliver undsagt. Den første formaning besvarer han med at landsforvise sine 24 rigsråder, den anden — fra disses eksil Rostock —, der endda gentages flere gange, sidder han overhørig. Den der vinder det halve kongerige (godt og vel) er, ligesom den bedragne prinsesse, en slægtning af hertugen, nærmere bestemt hans søn, og hans valg en belønning for hans fars tapperhed og højsind. Tapperheden har denne vist ved at befri prinsessen og hendes tolv, i F-D svenske, ledsagere fra deres fangenskab på Sjælland hos den onde kong Valdemar, højsindet ved at benåde disse svenske stormænd som ikke har kunnet holde deres løfte til ham; kontrasten er tydelig til kong Magnus, der først har forstødt dem og siden ikke vil benåde dem, fordi de har sagt ham sandheden. Idéen er altså atter modsætningen mellem rex justus og rex iniquus, med hertugen som eksempel på det første. Derfor er den gode forståelse mellem ham og de svenske stormænd en selvfølge. De tolv udsendinge der skal hente prinsessen, er ligesom kong Magnus garanter for ægteskabsløftet; ved

været knyttet til Bo Jonsson og hans kreds. Forgængeren Petrus Thyrgilli kan dog ikke helt udelukkes; han havde vel Magnus at takke for sin karriere, men gjorde ikke modstand mod Albrekt, og var desuden morbror til Nils Hermansson. Birgers efterfølger Henricus Karoli kan derimod ikke komme på tale, idet han — skønt næsten selvskreven — ikke var udset til eksekutor i Bo Jonssons testamente. Jf. Brilioth: Svensk kyrka, 24 ff., 43 f., 59 ff., 138 f.

[1] Jf. Brilioth: Sv. kyrka, 68 med note 3.

[2] Et paralleltilfælde foreligger i den lille biografi *De inclito Adolpho* (henved 1315), hvis hovedperson, grev Adolf 4. af Holsten, er slået sammen med sin far Adolf 3., så også dennes kampe berettes som hans, jf. min redegørelse Beiträge zur deutschen und nordischen Literatur. Festgabe für Leopold Magon (Deutsche Akad. d. Wiss. zu Berlin Veröffentl. d. Inst. f. deutsche Spr. u. Lit. 11, 1958), 396 ff.

[3] At v. 235—38 og 251 ff. tidligere er behandlet i anden forbindelse, er ingen hindring. Hypotesen om en ufærdig 1363-redaktion udelukker ikke at eventuelle derhenhørende vers ved en genoptagelse af rimeriet kan være indsat i en ny sammenhæng, in casu det novellistiske afsnit om Mecklenburgernes magtovertagelse. Derimod er v. 231—34, som tidligere nævnt, rene overgangsvers uden episk funktion.

udfrielsen på Sjælland lover de hertugen at sætte det igennem, men kommer til kort, og møder derfor hos ham for at tage deres straf[1], med den symbolske strikke om halsen. Et løst indskud i novellen er den gode historie om Valdemars Gotlandstog (v. 363—98), god fordi flåden med krigsbyttet synker og Gotlands almue fordriver de danske fogder. For novellen har den betydning på ét afgørende punkt, nemlig ved at forberede dens slutning. Den ny konges ret til den svenske krone underbygges særlig ved at hans svenske ledsagere, landets ypperste mænd, først hjælper ham med at underlægge sig netop dette landskab.

Før Valdemars Gotlandstog er der en anden bihandling, v. 251—86, om Magnus' underhåndsaftaler med Valdemar om de tre forræderier, udleveringen af Skånebrevene, og Magnus' skændige udrejse af Skåne, altså resten af hvad der tidligere er betragtet som sandsynligt uudnyttet propagandastof fra 1363. Bortset fra den anskuelige sluteffekt virker det ved sin pågående understregning af forræderierne, i særdeleshed det skånske, noget mere didaktisk end den øvrige fremstilling. Efter v. 287 kommer dette didaktiske præg igen i formaningerne til Magnus (326 f., 402—06), og tjener til at understrege hvad der er stormændenes politik og motiv til at indkalde en bedresindet konge. At Mecklenburgerne er enige i denne politik, viser v. 399, hvor hertugen står som part i den anden formaning[2].

Den historiske bedreviden, som vi var nødt til at fraskrive os for at gå op i skildringen med liv og sjæl, må vi nu konfrontere resultatet af den episke analyse med. Det er tidligere fremdraget at det er illusorisk at tale om kong Albrekts indkaldelse, idet initiativet i virkeligheden lå hos hans far. De implicerede svenske stormænd, som kan anses for nogle af tidens største begavelser, har naturligvis ikke været blinde for dette, men har med tanke på senere slægtleds dom ønsket at retfærdiggøre at de var gået den snu hertugs ærinde. Det bedste middel hertil var at idealisere ham: vise hans oprigtige omsorg for Sverige, i hele den udstrækning det havde haft i Magnus' ungdom, og lade ham fremtræde som den de såkaldte indkaldere stod i dyb taknemlighedsgæld til, den fyrste der på en måde havde frelst dem to gange! At hans søns indsats kun bestod i at følge med til Sverige, var jo derimod rigtigt, men stedet for hans første landgang i Sverige er valgt med stor snedighed. Faktisk var Kalmar, som hans modstandere havde ventet, hans første anløbshavn; men mod forventning skete fremstødet ud i landet først fra den næste, Stockholm. Ved begge byer som udgangspunkt for et nyt regime var der dog noget kompromitterende. Kalmar var pantsat til grev Henrik af Holsten, allerede omkring Håkons trolovelse med hans søster, og tyskkontroleret; og Stockholm havde et meget stærkt tysk borgerelement, som efter de islandske Gottskalksannaler skal have forrådt byen til Albrekt[3]. Det

---

[1] Denne fremgangsmåde, at kautionisten holder den besvegne skadesløs ved personligt fremmøde, er sædvanlig i middelalderen, jf. Engströms forklaring (Bo Jonsson, 183 note 6) på væbneren Esbjörn blåpannas fangenskab som kaution for kong Magnus' ikke fuldt udredte løsesum fra fangenskabet i Stockholm.

[2] Hvor lidt Skånesagen reelt betød for disse, er antydet s. 54 note 2.

[3] Jf. Engström: Bo Jonsson, 38 note 95, 43 f., 67, 80 f., Axelson: Sv. i utl. an-

siger sig selv, at efter det tyske regimes fald kunne dets fordums svenske forbundsfæller ikke være tjent med at man huskede disse byer som dets indfaldsveje, mens man nationalt set næppe kunne finde en smukkere end den savnede tabte landsdel.

Et spørgsmål for sig er beretningen om landsforvisningen, både i F-D og i det hele taget. Vi har tidligere dvælet ved Engströms kritiske gennemgang af tilsyneladende modargumenter i samtidige diplomer, og vi skal senere berøre Axelsons sidste undersøgelse, som viser at beretningerne i F-D og Visbykrönikan er indbyrdes uafhængige, så der med den islandske kilde foreligger ialt tre vidnesbyrd. Noget må meddelelsen om landsforvisningen åbenbart have på sig, men dens omfang og varighed må anses for utilstrækkeligt oplyst i de andre kilder, og F-Ds bidrag hører til det typiske novellestof. Attraktion og forenkling er fyldigt udredt af Engström[1], og efter hans mening et vidnesbyrd om hvordan hændelsesforløbet havde ændret sig i den folkelige tradition i løbet af et lille hundrede år. For nærværende undersøgelses problemstilling tegner det sig en smule anderledes: som en behændig tilrettelæggelse anlagt efter folkelig opfattelsesevne, og ikke mindst for at slå fast at den Karl Ulfsson der, da ligesom senere, greb ind i det svenske folks skæbnestunder, ikke var herren til Ulfåsa men herren til Tofta. Endnu ved Margretes indkaldelse havde jo Birgittas yngre søn Birger taget åbenlyst initiativ før Karl af Tofta.

Med indtagelsen af Stockholm (F-D 421—24) kommer vi på sikrere historisk grund, bortset fra at man får indtryk af at den ny konges hylding er arrangeret af hans svenske venner. Dateringen er rigtig, men de to kedelige vers er sikkert, ligesom datoen for slaget ved Gata og notitsen om Blancas død (v. 439—42), senere interpolationer fra annaler, samtidige med tilsvarende i E-K. Med overspringelse af de nævnte fire vers, er skildringen af Magnus' modangreb og nederlag ved Gata frisk og veloplagt[2]. Det er uhistorisk at Albrekt deltog i slaget, han var på dette tidspunkt i Finland[3], men ellers er der sandsynligvis førstehånds meddelelser fra valpladsen, særlig ironiseringen over nordmændene der først kommer deres kongelige anførere til hjælp efter at slaget er forbi. Hvor højtideligt man skal tage insinuationen om nordmændenes beruselse, får stå hen; vigtigere er, at man ved at dvæle ved deres nederlag afleder opmærksomheden fra at man selv har kæmpet side om side med tyskere. Den poetiske skildring, altså det eftertiden får præsenteret som det sidste ord i sagen, slår fast at modstandernes nederlag skyldes ansvarsløse udenlandske tropper. Ingen kunne være mere interesseret i dette end den svenske anfører Karl af Tofta[4]; men når vi skal veje sandsynlig-

nalistik, 268, samt hans fremhævelse (a.a., 258) af Gottskalksannalernes skildring af 1360erne som særlig pålidelig.

[1] Bo Jonsson, 244 ff.

[2] Det manglende *han* som andet ord i D v. 432 findes bl.a. i EF.

[3] Jf. Axelson: Sv. i utl. annalistik, 270 og 273.

[4] Jf. V. A. Nordman: Albrecht, Herzog von Mecklenburg, König von Schweden (Annales Academiæ Scientiarum Fennicæ, B XLIV, 1, 1938), 79, og — i almindelighed — Engströms formodning om mundtlig tradition i F-D stammende fra Karl, Hist. Tidskr. 1929, 317.

heden for ham som hjemmelsmand eller tilskynder her, må vi stille to ting op mod hinanden: det kan ikke være ham, for han har udmærket vidst at Albrekt ikke deltog i slaget og ikke engang var i Sverige på dette tidspunkt; og han kan forsætligt have ignoreret denne viden for at give de to dynastiers afgørende kamp symbolsk karakter.

F-D 455—76 er et ejendommeligt overgangsafsnit, som indvarsler en anden indstilling til personer og forhold. Mens de første fire vers lyser af tilfredshed med Gataslagets resultat at begge folkungekongerne er af vejen, Håkon i Norge og Magnus i fangenskab, tager de sidste seks stilfærdigt afsked med den gamle konge, som der efter udfrielsen ikke var beskåret stort mere end en brat død ved en drukneulykke. De står i skærende modsætning til ønsket om hans evige fortabelse i v. 274 — og vel at mærke menneskelig, ikke litterær. Det er næsten ikke til at forstå at de kan stamme fra samme forfatter eller tilskynder; og hvis de alligevel gør det, må man forudsætte et betydeligt spand af tid imellem dem. På den anden side virker v. 459 f. som et øjenvidnes skildring, det gribende indtryk det har gjort på en besøgende at se Magnus i fængslet med de »starka boyor oppa«. En der havde kendskab hertil, blandt mange andre naturligvis, er Karl af Tofta, som var et af vidnerne til Magnus' »frivillige« bekræftelse 16/1 1367 af Gerhard Snakenborgs udlevering af Axevall til Albrekt[1]; ved den pågældende lejlighed var han og biskop Nils Markusson de eneste svenske blandt vidnerne. Hvordan det end forholder sig hermed, og uanset fængselsskildringens umiskendelige lighed med tilsvarende i E-K, er det påfaldende at det næste der tales om er Albrekts besvær med at vinde Magnus' slotte, og den nøgne kendsgerning at Albrekt først fik de sidste ved Magnus' løsladelse[2].

Efter den mulige interpolation om Håkon og Margrete (F-D 477—86), som vi skal komme tilbage til, træder det omsving i bedømmelsen af kong Albrekt som anedes i skildringen af hans tunge kamp for at vinde slottene (v. 463—70) for alvor frem. Det er imidlertid sværere at finde en enhed i denne sidste del af F-D end i de foregående. Dog føles endnu v. 487—502 som så nær knyttet til disse at det er rimeligt at analysere dem særskilt, og med henblik på kontinuiteten. Bindeleddet er *hæmpte in* (v. 492), og tankegangen at Albrekt med fuldt overlæg har svigtet dem der gjorde dette; fiktionen om indkaldelsen opretholdes altså stadig. Men samtidig bør det bemærkes at der nu, foruden den gruppe Albrekt skylder særlige hensyn, er tanke for *hwar en swensker man* (v. 493). Hermed kan menes folket som helhed, altså et bredere socialt udsnit, men det gælder dog snarere den mindre adelsgruppe der havde været Magnus tro til det sidste. Udviklingen har medført at disse to grupper af indfødt adel nu holder sammen mod de tyske, i vrede over at disse får alle pantelenene, og begunstiges når kongen tiltager sig de mandlige slægtninges ret til at gifte adelsdamerne bort (515 f.): *swænske iomffrwer och*

[1] Jf. henvisningerne s. 43 note 1. I dokumentet betegnes Magnus (med pluralis majestatis, som »Rex Norwegie«) »iam a vinculis. licet non a captiuitate liberati«; men Styffe oversætter sikkert med rette *iam* »för tillfället« (s. XLIV).

[2] Axelsons formodning om originaldiplomet som kilde (Sv. i utl. annalistik, 279) er vist overflødig for F-Ds vedkommende.

ænkior badhe | gaff han tydzska vthan frændherna raadhe. Men skildringens gyldighed er tidsbegrænset; så utålelig var tilstanden kun mellem Magnus' løsladelse 1371 og landefreden 1375, og igen i Albrekts tre sidste regeringsår, da han havde fået noget af sin gamle magt tilbage ved Bo Jonssons død.

Det undrer at Sveriges gode år under droststyret ikke så meget som strejfes, og at tidsperspektivet er forrykket, så man af v. 553—79 må slutte sig til et langt interval, »mangh aar«, mellem de svenske adelsmænds forberedende underhandlinger med Margrete i 1388 og Albrekts nederlag ved Åsle året efter. Overhovedet er der, uden at man får den tidligere fornemmelse af noget tilsigtet, en sådan løshed i fremstillingen at man må underskrive Kr. Erslevs lave vurdering af F-D som kilde til Margretes historie[1]. Hvor man før anede behændig kombination af begivenheder og forsøg på at besmykke tvivlsom partitagen eller lyssky handlinger, får man nu indtryk af dump resignation, at Sverige søger Margretes herredømme som det mindre onde. Synspunktet er den passive iagttagers; Albrekt udløser selv katastrofen, og hans tyske tropper burde være blevet hjemme. Dette vækker formodning om en større afstand i tid fra det skildrede, og måske tillige et forfatterskifte ved eller i nærheden af v. 503. Givet er i hvert fald, at her går den absolutte grænse for Karl af Toftas mulige eller sandsynlige indlydelse på F-D. Men også formelt spores en forandring omkring dette sted, både i stil og komposition. Der er mindre omhu i sætningsbygningen end hidtil og en vis lighed med begyndelsen af K-K. Det virker som det nu skal gå stærkere med udarbejdelsen, og det ny træk i kompositionen peger i samme retning.

Det der sker, er at man kompenserer manglende viden om de virkelige hændelser ved at låne fra tilsvarende skildringer i F-Ds tidligere dele, så fremstillingen ved disse gentagelser eller parallelismer bliver stereotyp og skematiserende. Bedst motiveret er den sidste af dem, v. 627—32, om Albrekts befrielse som forudsætning for at Margrete får Stockholm[2], hvor de faktiske omstændigheder ligner vilkårene for Magnus' løsladelse i v. 465—70, ligesom fangenskabets varighed kun afviger få uger og i begge tilfælde naturligt rundes op til syv år; derimod er det stereotypt når det vanskelige i at vinde *all slotten* gentages i v. 628. Endvidere efterligner Albrekts udæskning v. 579 f. Magnus' tilsvarende før Gataslaget (v. 431 f.); i begge tilfælde er den optakt til et selvforskyldt nederlag, men den skal nok alligevel blot opfattes som formel. Den betydningsfuldeste af parallellerne er dog bandlysningen (v. 531—38), som for Albrekts personlige vedkommende ikke har rod i virkeligheden[3], men

[1] Historisk Tidsskrift 5. række III (1881—82), 353 ff. Erslev ser forøvrigt ingen kvalitetsforskel på F-D og den del af K-K der behandler Margrete.

[2] F-D ser bort fra eller kender ikke til de komplicerede biomstændigheder, at Margrete ikke straks i 1395 fik Stockholm, men at adgang til byen først opnåedes 1398, da Albrekt hverken inden denne frist havde udredt sin løsesum eller pany var gået i fangenskab, jf. Kr. Erslev: Dronning Margrethe og Kalmarunionens Grundlæggelse (1882), 189 f., og Kumlien: Sverige och hansea., 332 f.

[3] Hvis der overhovedet sigtes til nogen begivenhed i tiden, er det Linköpingkapitlets bandlysning af de implicerede i drabet af Nils Markussons oprindelige

skal fuldende billedet af ham som en rex iniquus. Det er proceduren mod Magnus om igen, bortset fra at kongens private adfærd her ikke kan bruges som angrebspunkt, og at de favoriserede på rigets bekostning nu er tyskere, mens det under Magnus var en enkelt svensk. Også rigsrådets advarsler er med i denne parallelfremstilling. Med gode grunde, og troværdige løgne, er en svensk henvendelse til en ny fremmed hersker retfærdiggjort; men det er et spørgsmål om det ikke denne gang er rex iniquus-skemaet der har været bestemmende for fremstillingen.

Ved F-D 503—632 regner altså også nærværende undersøgelse med et langt spand af år mellem begivenhederne og deres poetiske beskrivelse, men dog snarere med at de er digtet efter at K-K var planlagt end efter at den var fuldført. Af partiets konkrete stof passer også skildringen af Åsleslaget[1] ind i rex iniquus-skemaet, idet de tyske tropper gør sig skyldige i superbia. Derimod tjener Gotlandsafsnittet (v. 582—86) andre formål. Gotlands skæbne er et af de store spørgsmål i både F-D og K-K, hvor det allerede er i forgrunden i v. 27—64, og det kan ses både progressivt, som en stadig kilde til bekymring siden det store chok 1361[2], og regressivt, med udgangspunkt i øens rømning 1449 eller et af de foregående bevægede øjeblikke i dens historie[3]. Den nære forbindelse mellem Gotlandsafsnittene sent i F-D og straks i K-K, hvis genetiske side vi gemmer til drøftelsen af K-Ks problemer, nøder til at belyse dem sagligt under ét. Det S-R på begge sider af skillestregen hefter sig ved, er at Albrekt har pantsat Gotland til preusserne, dvs. den preussiske stormester som overhoved for den tyske orden; for også i K-K 29 har A_1DFGI *albrikt* eller *koningh albricth,* som er det rigtige navn[4]; men det F-D ikke har forstået, er at denne — formelle — pantsættelse først skete på den anden side af Albrekts fangenskab[5]. En fælles misforståelse er pantebeløbets størrelse,[6] der opgives som 20000 nobler både ved modtagelsen (F-D 585) og udbetalingen (K-K 53 f.); fejlen kan stamme fra

---

afløser Gotskalk Falkdal 3/2 1374; at Albrekt ikke berørtes heraf, fremgår af et pavebrev 11/1 1375. Jf. Brilioth: Svensk kyrka, 69 ff., og Andersson: Källstudier, 207 f.

[1] Til tolkningen af enkeltheder har Axelson bidraget Sv. i utl. annalistik, 288 f., og Hist. Tidskr. 1961, 29 f.

[2] Man tør vist rent psykologisk sammenligne med dansk indstilling i nyere tid til det sønderjyske spørgsmål.

[3] Jf. K. G. Ljunggren: En fornsvensk och några äldre danska översättningar av Gutasagan (SFS 64, 1959), 72 ff.

[4] Uanset om *hertogh erik* i D 6, som man ikke tør udelukke, er sekundært, var det jo Albrekt der 1399, to år efter hans søns død som øens herre, modtog 10000 eng. nobler af den preussiske stormester, jf. A. Schück, Boken om Gotland I, 199 ff.

[5] Øen var erobret 1394 af vitaliebrødrene, 1395 delt mellem dem og Margrete, dernæst helt i deres og mecklenburgernes vold, og endelig besat 1398—1408 af den tyske orden.

[6] Efter Albrekts kontrakt (Sverges Traktater II, 596 ff.) skulle der til pantesummen lægges 20000 nobler som rente. For øens udlevering 1408 erlagdes kun 9000 nobler, som godtgørelse for fæstningsanlæg i Visby; men Albrekt havde 1405 modtaget en affindelsessum på 8000 lybske mark. Jf. også Kumlien: Karl Knutssons politiska verksamhet 1434—1448 (1933), 264 ff., der ligesom nærværende undersøgelse snarest antager mundtlig tradition bag afsnittet i K-K.

Chronologia anonymi[1], men det kan også være mundtlig tradition der har smittet af på begge.

Diskussionen om mundtlig tradition eller skrevne kilder bag F-D spiller en særlig rolle for denne undersøgelse, som regner med relativt samtidig tilblivelse frem til v. 502 (evt. 458). Det er således vigtigt at få slået fast om Visbykrönikan er kilde for F-D, eller om den fælles tradition i de to værker er indbyrdes uafhængig. Efter flere slægtleds diskussion, hvor man almindeligvis har anset dem for to forskellige bearbejdelser af de samme kilder, men hvor Ingvar Andersson[2] har hævdet F-Ds direkte afledning fra Visbykrön., er sagen endelig undersøgt punkt for punkt af Axelson[3], med det resultat at lighederne er så overfladiske og intetsigende at der hverken er tale om indbyrdes afledning eller benyttelse af de samme kilder. Det første led i bedømmelsen vil stå uanfægtet fremover, men overfor det andet må tages et par forbehold, nemlig med henblik på F-D 89—98 og 477—86. Ved v. 89—98 er forskellen at Visbykrön. opfører alle hertug Albrekt 2.s tre sønner men ikke datteren Ingeborg, mens F-D nævner de to ældste sønner, hertug Henrik og kong Albrekt, samt datteren Ingeborg, der blev gift med en hertug i Holsten[4] og derved blev Christiern 1.s oldemor. Da Ingeborgs mand hed Henrik og hendes bror af samme navn var gift med den danske prinsesse Ingeborg (Margretes ældre søster), kan oplysningerne i de to sammenlignede tekster skyldes uensartet forenkling i mellemled mellem disse og en fyldigere ældre kilde. Stærkest er dog tegnene på en yderste fælles kilde for F-D 477—86 og det tilsvarende sted i Visbykrön.[5]. Her har F-D den rigtige oplysning: at Oluf arvede Norge, mens Visbykrön. ud fra svensk analogi indsætter at han valgtes dér[6]. At Margrete arvede Danmark efter sin far, som begge tekster meddeler, strider mod de faktiske forhold, men ikke mod hvad hun selv opgav, Visbykrön. har endda selve termen: *jure hereditario*[7]. Derimod passer *suscepit gubernandum* godt; det var netop hvad Margrete havde gjort på den umyndige Olufs vegne. Selv om redegørelsen er fyldigst i Visbykrön., som foruden Margretes terminologi inddrager hendes heldige kamp med den mecklenburgske svoger, er oplysningerne så beslægtede at de peger mod en fælles kilde. Tungest vejer i så henseende at begge nævner Håkons død (1380) før Valdemar atterdags (1375); ved Håkons død var Margretes magt

[1] Jf. Andersson: Källstudier, 205 f., der antager at F-D her undtagelsesvis benytter et ekscerpt fra denne til K-K; hvis kun en lille del af F-D er lige så sen som K-K, er denne undtagelse knap så mærkelig.

[2] Källstudier, 191 ff.

[3] Hist. Tidskr. 1961, 1 ff.

[4] Denne betegnelse røber sen tilblivelse og usikkert kendskab til de lokale forhold. Ingeborgs ægtefælle, der jo var bror til Håkons svigtede brud, var kun *greve* af Holsten. Deres søn Gerhard blev tillige (1386) hertug af Slesvig (jf. Jørgen Olrik, Dansk biogr. Leks. VIII, 1936, 32), men i Holsten holdt titlen greve sig.

[5] Jf. parallelstederne Hist. Tidskr. 1961, 11.

[6] At det er F-D der har den rette fremgangsmåde, skønt dens oplysninger om statsforhold ellers er så upålidelige, garanterer at heller ikke dette sted kan være direkte afledt af Visbykrön.

[7] Jf. Erslev: Dronning Margr., 153. Nærmest arveberettiget var Ingeborgs søn, Albrekt (4.) af Mecklenburg.

fuldt stabiliseret i Danmark, men officielt på Olufs vegne. At disse to steder ved kildesammenligningen skiller sig så stærkt ud fra de øvrige, bekræfter på én gang Axelsons bedømmelse af det normale forhold og denne undersøgelses formodning om interpolation begge steder i F-D. Her, men kun her, vil også vi underskrive den gængse opfattelse af spor i F-D af virksomhed i Karl Knutssons kancelli. Forøvrigt kan den bagvendte besked om Margretes arveforhold længst ude stamme fra Sorø kloster, hvor noget lignende indarbejdedes i den danske rimkrønike.

At der er forbindelse mellem F-Ds senere del (fra v. 433) og Prosaiska Krönikan[1], fremgår af tydelige verbale overensstemmelser, og spørgsmålet er derfor hvilken der er långivende og hvilken der er modtagende. Sagligt meget oplysende er de to teksters fremstilling af Gataslaget, hvor begge er vel orienteret i den geografiske beliggenhed, men kun F-D kender forhistorien; i Pros. Krön. hedder det at Magnus som straf for bortdrikning af Skåne og andre ugerninger blev »gripin j ena stridh a ena mark som hether gaatha«. Om varigheden af Magnus' fangenskab, løsladelsesvilkårene, og hans druknedød i Norge er teksterne ens underrettet, men kun F-D oplyser om Håkons flugt og Magnus' fangekår; blot det sidste af disse momenter er dog relevant, idet Pros. Krön.s komposition kræver at der kun tales om én konge ad gangen. I Albrekts historie er der enighed om hans hårde styre, favorisering af tyskere og godsreduktion[2]. Margretes magtovertagelse er fremstillet helt forskelligt, idet der i F-D går »mangh aar« inden Albrekt udæsker hende og lider sit selvforskyldte nederlag, mens Pros. Krön. lader hende gå direkte i aktion efter det svenske ridderskabs anmodning; intervallet er altså rigtigst i Pros. Krön., men situationen bedre forstået i F-D. Til de saglige misforståelser i Pros. Krön. af baggrunden for de to afgørende slag, som begge vidner om forkortelse af en længere sammenhæng, kommer den verbale lighed i de to teksters fremstilling af Magnus' løsladelse. Også her synes Pros. Krön. at være sekundær. Den har ganske vist tillægsoplysningen at Albrekt er Magnus' søstersøn, som siden er opsuget i Q, men udtryksmåden virker som en anstrengt frigørelse for poetisk tvang. Teksterne hidsættes til sammenligning:

Pros. Krön. (udg., 238).	F-D v. 465—70[3].
(*afsnit om Magnus*) Sidhen sat han	J vij aar thet saa gik
fangin vij aar paa stokholms hws	før en konung albrict all slotten
oc wart ther medh qwitter at hans	fik
systerson konungh albrikt fik all	han hade them ey sa brat fangit
slotten j swerike frij	hadey dektingan mellan gangit
(*afsnit om Albrekt*) sidhen hade han	ath konungen loth konung
makt oc alt rikit frijt fik.	magnus qwith
	ok fik ther medh alt ryket fryth

[1] Udg. (jf. s. 18 note 4), 238 (f.).
[2] Også flere hss. af Pros. Krön. angiver at denne gjaldt hver *tridie* gård, jf. udg., 256.
[3] Her citeret efter D (S. M. R I), da der er fejlskrivning i F.

Fejlopfattelsen af Margretes arveforhold (F-D 477—86) blev en passant udledt af tradition fra Sorømunkene, i hvis rimkrønike hun efter at have fortalt om sit bryllup med Håkon meddeler følgende[1]: *Weth hannum fick ieg syden Oleff myn søn / och Norge saa meth hannum erffde / Saa fick ieg danmarks rigœ skøn / tha woldemar myn fadher sterffde.* Det er dennes nærmeste berøringspunkt med F-D; men det eneste sikre der kan sluttes ud fra det, er afledning af en fælles tradition, som med eller uden bagtanke har tildelt Margrete den arveret til Danmark hun reelt ikke havde. I anden række kommer Skånepolemikken, hvor den danske rimkrønike hævder at landsdelen tilhører Danmark med rette, og at Magnus havde købt den af uretmæssige ejere, så afståelsen savnede retsgyldighed (v. 4617—36). Købesummen angives alt for højt (70000 mark i st. f. 34000), og hverken Varbergdokumentet eller dets forudsætninger omtales. Også Valdemars togt til Öland og Gotland skildres anderledes; angrebet på Öland kommer først, men ganske som i F-D og i virkeligheden falder Borgholm uden sværdslag, mens Visby gør hård modstand; plyndringen af denne by skildres med stor begejstring (v. 4645—48). Resten af rimet behandler den derved fremkaldte krig med Hansestæderne (kun den heldige første!), Håkons og Margretes bryllup, og Valdemars død. For Valdemars og Magnus' tid er der ingen påviselig forbindelse mellem de to rimkrøniker, selv om også den danske — efter en møjsommelig gennemgang af hvordan Valdemar genvandt sit rige slot for slot — koncentrerer sig om hans tre genistreger, dem der under svensk synsvinkel er Magnus' tre forræderier; Valdemarsrimet vidner altså om et lige så lidenskabeligt engagement fra den anden side. Den eneste tydelige forbindelse mellem den danske rimkrønike og F-D går da fra Margreterimet, der indtil videre må betegnes som udaterbart, til F-D 477—86, som også af denne grund bør opfattes som en interpolation. Et yderligere argument herfor er modsætningen til K-K 230—33, der lader ridderne føre Margretes lig til Roskilde, og følgelig er uden kendskab til Sorømunkenes harme over at det er fjernet fra deres kirke (v. 4781—84).

Vi er nu nået til det sted hvor det skulle være lettest at slå bro mellem det sikre hidtidige udgangspunkt for alt studium af K-K og S-R og den her fremførte hypotese vedrørende S-R og den længste del af F-D,

[1] Den danske rimkrønike I (—III, 1958—61) v. 4713—16. Margretes rim begynder v. 4697, Olufs — efter hendes stillede — v. 4785. Synet på den danske rimkrønikes datering er i de sidste år ændret, jf. bl.a. afhandlinger af Anker Teilgård Laugesen Acta Phil. Scand. 23 (1955), 37 ff. og 147 ff. Ydermere er det af Olof Jägerskiöld fremdragne, til rimkr.udg. overladte Ericsbergfragment (Regner lodbrog — Knud den hellige, trykt i bd. II) af danske palæografer dateret o. 1470, og en tydelig sproglig nedbrydning i dette anviser rimkrønikens hoveddel en tilblivelsestid før 1450. Saglige kriterier, især at Valdemar atterdags ældre bror Otto indirekte lyves død i v. 4522, og at Olufs rim kommer efter Margretes, peger endnu længere tilbage. Forøvrigt kan den underlige versfølge i B 77 (også i bd. II) fra og med Margretes rim skyldes et kladdestadium som forlæg, hvor teksten kun har været redigeret frem til 1375. Om Margreterimet, som hævdet af Hildeman: Politiska visor från Sveriges senmedeltid (1950), 72 f., ikke kan være ældre end 1430erne, afhænger af om han har ret i at det forudsætter polemik om Kalmarunionen.

med tilhørende dokumentation. Ingen tvivler på at Karl Knutsson har ejet en E-K-tekst med N-B, eller at han har stået bag K-K; nærværende undersøgelse har leveret sandsynlighedsbeviser for at Karl Ulfsson af Tofta står bag N-B og F-D frem til o. 1374 eller i hvert fald 1365. De to herrer var morfar og dattersøn, så hvad regnestykket nu gælder er muligheden for arv fra den ene til den anden. Karl af Tofta efterlod kun ét barn, datteren Margareta, som var hans universalarving. Hun var i sit første ægteskab mor til Karl Knutsson, i sit andet gift med Sten Turesson (Bielke), der var sin stedsøns formynder. Med Sten havde hun, foruden tre døtre, sønnerne Ture og Knut Stensson, hvoraf den første og betydeligste sandsynligvis var ældst[1]. At bogen ved moderens død 1429, eller senest ved hendes efterlevende ægtefælles godt to år efter, måtte gå i arv til en af sønnerne, er givet, men hvem tør man kun gisne om. Hvis noget sådant var hændt Karl Knutsson, måtte han antages før eller senere at have fået sin mor og sig selv indlemmet i N-B, der som propaganda på hans vegne forudsætter en genealogisk viden der næppe har strakt sig langt udenfor rigsrådets kreds. Det er derfor rimeligt at han først har fået den på en mere travl tid i sit liv, måske efter sin hengivne halvbror Tures død i oktober 1439. Trods sin unge alder (formentlig 23) var denne allerede rigsråd og lovmand i Uppland. Hans eftermæle i K-K (v. 6428—55) betoner ganske vist andre egenskaber som tapperhed og vennesælhed; men i betragtning af at slutningen af F-D og begyndelsen af K-K ikke er høj poesi, at både mere og mindre sikker viden i disse dele kunne passe med (bl.a.) hans synskreds, og at redegørelsen for Erik af Pommerns edsbrud kan være inspireret af den anklagetale som Karl af Tofta, Tures morfar og som han Upplands lovmand, fældede Magnus smek med, er idéen om Ture som ophavsmand til begyndelsen af K-K ikke hentet langt borte, selv om den naturligvis aldrig kan blive mere end en formodning[2].

På forskningens nuværende stade[3] tør det betragtes som så godt som fastslået at der i K-K (og dermed også S-R) er opsuget en fra begyndelsen selvstændig Engelbrektskrønike, hvis slutpunkt er K-K 2765, og hvis tildannelse i Karl Knutssons ånd kan følges i det rettede originalms., som

[1] Jf. Liljeholm, Personhist. Tidskr. 1950, 88, Gillingstam, Äldre sv. frälsesl. I:1, 88, Kumlien: Karl Knutssons pol. verks., 7 ff., Gustaf Elgenstierna: Den introducerade svenska adelns ättartavlor I (1925), 357, og Gottfrid Carlsson, Sv. biogr. lex. IV (1924), 150 ff.

[2] At de sidste 8 vers af eftermælet er udgået i S-R, støtter snarere formodningen end svækker den. Det er en yderst spontan bøn, som taler for at versene er blevet til under indtryk af dødsfaldet; når begivenheden er på afstand, virker eftermælet derimod stærkere uden dem.

[3] Det skal bemærkes, at jeg som gransker ved Kulturhist. leks. f. nord. middelalder har kunnet tage indtryk af Jerker Roséns endnu utrykte artikel om K-K. Da denne foreløbig er utilgængelig for almenheden, henvises én gang for alle til den nærmest foregående oversigtsfremstilling med tilhørende forskningsreferat, Ståhles i Ny ill. sv. litthist. I, 92 ff. og 376. Den øvrige righoldige litteratur om K-K udnyttes her kun i det omfang som dens synspunkter berører nærværende afhandlings problemer. Til særspørgsmålet om indflydelse fra den danske rimkrønike henvises på den ene side til det allerede fremførte negative om de to krønikers Margreteafsnit, på den anden side til den nyeste danske forsknings opfattelse at den danske meget vel kan stamme fra 15. årh.s begyndelse (jf. s. 64 note 1).

er bevaret fra og med v. 1250, og som ved en kombination af indholdet med ydre kriterier som skrift og papir er dateret så snævert som 1436—38[1]. Om denne senere del af Engelbrektskrönikan har vi her intet nyt at sige; hvad der interesserer os, er om alt det foregående, som vi nu kun kender i hånd 1's renskrift, også skal regnes herhen[2], eller om der skulle være en forskel på Engelbrekthandlingens begyndelse (K-K 716—1249) og dens forhistorie og baggrund i v. 1—715, med andre ord: om en større eller mindre del af dette første er udsprunget af en stadig voksende S-R. Spørgsmålet løses nemmest ved et blik på hele Engelbrektdelens forhold til S-R.

Ved den første orientering der kan hentes i Klemmings oversigt over strygningerne i S-R[3], er det iøjnefaldende at de fleste længere sådanne falder på Engelbrektdelens første læg, altså hånd 1, deriblandt det parti der danner overgang mellem de to læg; her optræder Karl Knutsson endda selv for første gang, og udfører en lille bedrift, men han drukner i vrimlen af stormænd, og det er nok grunden til strygningen. De foregående strygninger er mere karakteristiske, det er dels nedsaltningen og afsendelsen af den påtvungne danskfødte ærkebiskops lig, dels de lavere stænders fortrykthed inden Engelbrekts fremtræden. Sammenligner man iøvrigt teksten i D 6 med de bedste S-R-tekster, DFI, undres man over hvor få relevante varianter disse frembyder ud over spredt indsættelse af savnede modalverber[4]; men to forskelle bliver des mere påfaldende på denne baggrund, nemlig dels at v. 22 knytter til F-D ved et indskudt *ather*, dels v. 268: *thet matte the fatiga svenska claga*, der i D(FI) lyder: *thet matte suenske sara*[5] *klaga*. Det sidste viser en tydelig reduktion af det sociale perspektiv, som sandsynligvis er påtvunget K-K af situationen[6], og her fremfor noget andet sted føler man S-R som den poetiske rigshistorie i landets førende slægts eje. Men allerede i D 6 står Engelbrektdelen — efter omarbejdelserne — helt i Karl Knutssons tegn, bondehøvdingen og marsken er jævnbyrdige; og fortsættelsen er først og fremmest baseret på at vise at det er marsken — og ikke Erik Puke[7] — der er Engelbrekts arvtager. Allerede fra K-K 2914 er marskens privatliv hele nationens anliggende.

På denne måde skulle det være muligt at finde en fællesnævner for Ingvar Anderssons og Kumliens principielt modsatte anskuelse[8]. Der er

---

[1] Jf. Erik Neuman, Samlaren 1931, 97 ff., og Gottfrid Carlsson, Hist. Tidskr. 1936, 9 ff.

[2] Jf. Carlssons iagttagelse at 1. læg er uforholdsmæssigt stort, sidstn. a., 14 note 1.

[3] S. M. R III, 296 f.

[4] At de manglende modalverber i D 6 er en tilsigtet stilistisk ejendommelighed, viser steder i hs. hvor de er strøget (det strøgne ord ikke kursiveret): *hwem the* matte *til høfuitzman fa* (v. 2278), og *oc the* munde *hanom tha alla hylla* (v. 2303, *the* og *tha* tilf. o. lin.).

[5] F: saa.

[6] Jf. Kumliens iagttagelse af »hur litet angelägen K-Ks författare är att framställa sin herre såsom en populär bondehövding«, Hist. Tidskr. 1930, 490 note 1.

[7] Jf. Erik Neuman, Samlaren 1934, 195 ff., og Hildeman: Politiska visor, 94 ff.

[8] Henholdsvis Källstudier, 259 ff. (især fra s. 266), og Karl Knutssons pol. verks., 264 ff.

overhovedet hverken tvivl om forfatterens kendskab til landsloven, og sikkerhed i at anvende den på lovbryderen Erik af Pommern, eller til rigsrådets dokumenter, men idéen i denne del af K-K er jo netop at Erik af Pommern er en rex iniquus, og anklagen en gentagelse af den fra Mora äng 1364; tronkandidaten er bare ikke opdaget endnu, selv om han står i kulissen. Tilrettelæggelsen med de svorne eder[1] og deres overtrædelse længere fremme i digtet viser en så velovervejet komposition at man gætter på en begavet og kyndig tilskynder; når man så samtidig finder dominerende interesse for en bestemt adelig kreds, med nævnelsen i K-K 168 af Ture Bengtson (Bielke) som ledende i frierdelegationen til Philippa som særlig typisk, samler mistanken sig om tilskyndelse fra dette miljø. Vi har tidligere haft Karl af Toftas dattersønner i søgelyset, og kan nu ved bryllupsafsnittet minde om to berøringspunkter tidligere i S-R: i F-D var indarbejdet den falske oplysning at Karl var med i frierdelegationen til Elisabet af Holsten, og bryllupsskildringen i K-K 170—201 virker som en, ganske vist noget mat, afglans af hertug Eriks i E-K. Der er altså her både kontrast og parallel til centrale episoder andetsteds i det store værk, og E-K synes ikke at have været almindeligt kendt i Sverige før Karl Knutssons tid.

Dermed er vi ude af det stykke hvor der skulle gives sandsynlighedsbevis for et konstant ejerskab af S-R i Karl Knutssons mødreneslægt. Med K-K og dens indarbejdelse i helheden er vi på så sikker grund at det kun drejer sig om at registrere almindeligt anerkendte kendsgerninger. Til vort formål er der kun ét spørgsmål der må klares af hensyn til den følgende udredning, men det er til gengæld afgørende: om vi har vished for at K-K er ført til ende inden Karl Knutssons flugt i 1457. Dette mener jo en kompakt majoritet af forskere, men mod den hævder Erik Lönnroth[2] at K-K i sin helhed stammer fra 1460erne. Hovedargumentet er at Karl Knutssons valgberetning, udarbejdet i Danzig 1457 og stilet til Hansestæderne, skulle være kilde til valgskildringen K-K 7384 ff., men det må betragtes som gendrevet af Rosén[3], der i Stockholms gråbrødrediarium har fundet nærmereliggende indførsler om kongevalget, med en hånd hvis yngste notitser stammer fra 1448. Dertil kommer ordene om alle forræderierne mod kong Karl (v. 9597—9600), som Lönnroth mener sigter til fordrivelsen, og den underligt løsrevne episode med Magnus Gren til allersidst (v. 9611—28). Den savnes i E og kan, som omtalt under hs.beskrivelsen, være en senere tilføjelse, selv om den forkortende tendens i E nøder til varsommere slutninger end hvis det gjaldt et andet af de gamle hss. Episoden dateres af Lönnroth til 1456, af Erik Neuman til 1453[4]. Men selv med Lönnroths datering kan den, med sit aktuelle tilsnit, være tilføjet inden flugten til Danzig, og et bevis

[1] Om Erik nogensinde har aflagt ederne, er imidlertid tvivlsomt, jf. Sällström, a.a., 99 ff.

[2] Sverige och Kalmaru., 243 ff., 345 ff. Skriftbeviset ser jeg bort fra, da det vel må betragtes som bortfaldet.

[3] Vetenskaps-Soc. i Lund Årsbok 1940, 121 (f.) med note 60.

[4] Sverige och Kalmaru., 365 f., resp. Dateringen av den s. k. Karlskrönikans olika partier och antalet författare (Upps. Univ. Årsskr. 1934.6), 16 ff. Neuman regner med et angreb før Magnus Grens høvedsmandstid i Bergen 1453—55.

for tilblivelse før denne findes dog vist i K-K 9601—10, altså forræderiversenes nærmere uddybelse, ganske særlig de to første: *gud halp honom tog i alla stunde | at thera forræderi ey vinna kunde*. Det kan ikke siges om en der har været fordrevet fra sit rige i syv år.

Den anden halvdel af Lönnroths tesis, successiv tilblivelse af K-K 9597—9628 og et mindre stykke af S-K, fortjener imidlertid overvejelse. Hvis K-K standsede ved v. 9596, dvs. nederst på næstsidste side i D 6, ville den virke mere afsluttet end med fortsættelsen på sidste side. Man kan vel ikke komme udenom at forræderibetragtningerne har en tydelig baggrund i de nærmest foregående begivenheder[1], hvor endnu v. 9592 taler om overstået *forrædelse*, men Magnus Gren-episoden er jo et nyt eksempel, og begyndelsen af S-K bringer flere sådanne, som er grimme nok, men ikke vælter Karls styre. Derfor er det trods alt ikke udelukket at v. 9597—9610 er en akse hvorom forræderiberetninger drejer sig, og at vi kan erkende 3—4 foreløbige slutninger på K-K, den første i E (litterært set den mest tiltalende), den anden i D 6 og så gode S-R-tekster som D og I, sidstnævnte som vikar for Codex Rålamb, den tredje i F og det tabte Sten Bielkes hs.[2], og muligvis en fjerde ud fra initialbrugen i G. Ligesom Lönnroth opfatter vi da i det mindste S-K 1—148 som en tilvækst til K-K, hvor fætteren Tord Bondes stadselige bryllup (1455) viser Karl Knutsson på magtens tinde; men vi kan ikke følge Lönnroth i hans antydning af at K-K med vilje er afbrudt her, for der sigtes jo til Tords mord i S-K 95 f. Overhovedet er Tord en næsten legendarisk person, med indre forbindelse mellem de steder hvor han nævnes, lige til det sidste S-K 267, der giver hans død som forklaring på at danskerne har kunnet erobre Öland.

For mindst S-K 1—148 og højst S-K 1—304 som en *Karlskrönikans tillväxt* kan peges på både ydre og indre kriterier. De ydre er initialerne i G, det eneste middelalderhs. der indeholder S-K i dens helhed. Som vi så ved beskrivelsen, er de til og med v. 235 lige så hyppige som i de tidligere dele af S-R, men derefter så sjældne at det næste findes i v. 1849, et tydeligt tegn på at forlægget har skiftet ydre præg kort efter v. 235, idet man efter den hidtil fulgte praksis[3] kunne have ventet det ved v. 269 eller allersenest 305. De indre kriterier er indholdsslægtskabet: forpurrede forræderier af lignende karakter som Magnus Grens. Trækkes den snævrere grænse ved S-K 148, er der kun den vemodige bemærkning i v. 95 f. om den eneste gang lykken svigtede Tord Bonde; trækkes den videste af de to grænser, er der trøsten ved kongens svoger Gustav

[1] Stærkt betonet af Kraft, Hist. Tidskr. 1937, 16 f., som henviser til lignende retrospektive vers K-K 6832—35.

[2] Som tidligere påvist, repræsenterer den i utide afbrudte afskrift H Sten Bielkes hs. overfor eftertiden, så den tabte version ikke har været identisk med F. — Her standser Lönnroth, Sverige och Kalmaru., 364; men hverken hans eller min opfattelse strider mod hans datering (i Scandia 1933) af S-Ks hoveddel til 1487, idet denne er bestemt af senere afsnit end de her behandlede.

[3] Til dokumentation anføres de sidste vers i K-K med initialer i G (efter v. 9361, hvor D men ikke G har det) samt forekomsterne i S-K indtil v. 235: K-K 9379, 9393, 9423, 9451, 9469, 9487, 9499, 9511, 9537, 9549, 9569, 9575, 9593, S-K 1, 17, 107, 149, 213, 235.

Karlsson som kompensation for savnet af Tord Bonde. Det er ikke en situation med ublandet ro; Tord Bondes mord[1] er et håndgribeligt udtryk for de anslag der ligger i luften, men der er et advarende perspektiv i det: marsken omkom fordi han havde gjort en dansk til sin mest betroede mand, det kan andre tage lære af. Det ligger nær, at K-K er ført et lille stykke videre som propagandaværk for kong Karl da hans trone begyndte at vakle. Endnu har kongen og hans omgivelser ment at situationen kunne rettes op, og at S-R kunne være middel hertil. Dette kan forklare både hovedtemaet: at de onde anslag mod kongen i længden forfejles, og bitemaet: advarsel mod indenlandske forrædere og mod kong Christiern og hans danske provokatører.

Om ingen del af S-Rs tilblivelse er meningerne så delte som om S-K[2], og spørgsmålet er alt for kompliceret til at tages op i sin helhed her. Men tre ting må dog ud fra nærværende undersøgelses problemstilling berøres: at S-K kun eksisterer som et led i S-R, at genre og stil afgiver holdepunkter som ikke kan ignoreres, og at den i så høj grad er et samtidsdokument at den politiske tendens i enkeltheder som i helheden byder den største hjælp til problemernes klarlæggelse. Det er særlig vigtigt at fastholde, at S-R til stadighed må tænkes at befinde sig hvor S-K vokser frem; dette beviser tilstedeværelsen af samme våben (Knut Karlsson Geras) ud for v. 3910 i de helt disparate yngre S-K-versioner, det der i indledningen til denne undersøgelse var det endelige bevis for at G heller ikke for den sidste, mod Sten Sture fjendtlige, del kunne indeholde originalms. til S-K. Man kommer ikke udenom, at lige så naturligt det kan forklares at S-R er gået videre fra Karl Knutsson til Sten Sture, i hvert fald hvis det er sket under kongens sidste sygdom, lige så vanskeligt er det bare at gætte på hvordan S-R omkring eller lidt efter 1490 kan være gået videre til rigsforstanderens fjender, efter Karin Hagnells rimelige forslag[3] ærkebiskop Jakob Ulfsson. Alligevel ville det være lettest at forstå hvis S-R kunne forudsættes at være blevet på ét sted og have gjort de pågældendes sindsudvikling med. Den kunne tidligt, allerede omkring Karl Knutssons flugt, være gået over til Nils Sture og fulgt med hans, og til sidst hans søns, skiftende holdning til Sten Sture. Det bør i denne forbindelse understreges, at det der kompenserer for den lave litterære kvalitet i S-K 3382—4198 er det

[1] Et væsentligt problem er dog forholdet mellem krøniken og visen om Tord Bondes mord. Hvilken af de to tekster der er ældst, kan ikke bevises, jf. senest Hildeman: Politiska visor, 232 ff. At årstallet kun findes i visen, men ikke i krøniken, kan skyldes at denne er skrevet mens begivenheden endnu var aktuel. I samme retning peger oplysningernes gennemgående troværdighed, jf. Hagnell, a.a., 169 ff. (som også i det følgende danner grundlag for vurdering af pålidelighed). Hvis tidslen og rosenkvisten (jf. Hildeman) symboliserer Magnus Gren og Karl Knutsson, er dette er argument for S-R som visens kilde. Hertil kan føjes, at de to linjer der berører visen sikrest, går igen som et tilbagevendende tema i S-K, og derfor må anses for oprindelige i den, jf. især hvor kontrasten rettes mod Danmark i Brunkebergskildringen (v. 2302 f.): *Nu drager danabroka aff bergit nidher / ther gaffs all danmarks makt widher.*

[2] Jf. forskningsresultaterne Hagnell, a.a., 13 ff., og Harald Olsson a.a., 133 ff.

[3] A.a., 162 ff. Vi er her enige med Lönnroth, Scandia 1933, 173 ff., i at der kun er indsnit efter v. 3381, og i 1487 som sandsynlig tilblivelsestid for denne del.

stærke finske engagement, som tyder på et lignende lokalkendskab som det store Finlandsafsnit i E-K. Dette lod sig endda forene med den tydelige kildeafhængighed af Stockholms gråbrødrediarium, som Karin Hagnell har vist, nemlig ved at antage den almindelige baggrund for litterær virksomhed: en højtstående tilskynder og en laverestående, gejstlig, åndsarbejder. Men til at fastslå hvem tilskynderen er, eller om han er den samme hele tiden, strækker materialet desværre ikke.

Inddrager man genresynspunktet, får man én kendsgerning forærende: at S-K i nogen tid må have været anset for fuldført med v. 3381, hvad der betyder at denne del er ældre end 1497. Det er typisk for rimkrøniken som for riddereposet at sidste afsnit af beretningen udmunder i kristelige betragtninger over tilhørernes vel her og hisset. Uden på nogen måde at regne med lån, kan sagen belyses ved at sammenstille S-K 3378—81 med slutningen af Ivan lejonriddaren[1], der er ét blandt flere ældre eksempler på denne konvention eller tendens:

S-K 3378—81.	Ivan lejonriddaren v. 6441—46.
gaan nw sa*m*man i gudz nampn	Nu ær thæsse bok til ændæ.
och hwar tagh*er* annan i fampn	Gudh os sina nadh*er* sændæ!
saa maaghen i hær haffua roo	Gudh gifui hon*um* th*er* hona *giørdhe*
och th*er* næsth æwy*nn*eligha i hy*mm*er*i*ke boo	ok all*um* thøm th*er* bokena hørdhe
	himerikis glædhi for sina mødho
	ok frælse os fran hæluitis dødhæ!

Årstalsvers er i senmiddelalderen den væsentligste forskel på rimkrøniker og anden episk digtning; kun de ældste E-K-versioner AB(C) er forskånet for dem. Dette forhold rejser betænkelighed ved Karin Hagnells skel ved S-K 2468[2], hvor afsnittene med hvert kalenderårs hændelser begynder; forskellen skyldes sikkert kildematerialets beskaffenhed, som derved falder sammen med et par enkelte tidligere år: 1457 og 1470, henholdsvis v. 515 og 1933. Der er snarere grund til at slå ned på v. 515 og det særlige at der er en efterstillet datering til allerede refererede begivenheder, nemlig etaperne i det oprør der fører til kong Karls flugt, S-K 305—514, en ikke helt pålidelig fremstilling der har fået en slags blåt stempel ved det årstal hændelserne er fikseret til. Det er herefter muligt at en ny forfatter er trådt til ved v. 305, og i hvert fald sandsynligt at der har været en pause i arbejdet, og dette kan også være tilfældet ved v. 515 — eller 517, idet afsnitsinddelingen efter S-K 235 står for Klemmings regning. Men derfra og ud til v. 3381 skal man sikkert regne med én forfatter, en jævn rimer med faste formler lånt fra ordsprog og folkevisernes stilinventar, særlig varierede gentagelser (f. eks. v. 863—66, 3188—91 og 3298—3301). Ordsprogene kredser om

[1] Erik Noreens udg., (Herr Ivan, SFS 51, 1931), 408.

[2] A.a., 41 ff. Vigtig er derimod fremhævelsen af at afsnittet om dronning Dorotea ikke kan være skrevet efter dennes død 1495.

hovmod der står for fald, og mange gange bruges det oprindelig særprægede rim fra Tord Bondes dødshug, *nidher : gaffs ... wydher* (v. 199 f.) til at illustrere stækket hovmod (v. 919 f., 1506 f., 2302 f. o. fl.). Den ofte upoetiske anvendelse (f. eks. 2520 f.) taler imod at det er samme digter som har skildret Tord Bondes mord. Det er imidlertid en digter der er fortrolig med S-R i dens helhed, og genklangen af versene om hr. Tord skal opfattes på samme måde som de øvrige spor af det tidligere krønikestof. Andre sådanne træk er skildringen af ærkebispens fangenskab i København (v. 879 f.): *han leeth honum ther i toornidh bewara / och ey mykit medh honum illa fara,* og påstanden (v. 2483—87) om at dronning Dorotea havde forsøgt at forgive sin søn Hans, der er som kalkeret over mordbeskyldningen mod Blanca i F-D.

Dette sidste er en grov udnyttelse af et tilsyneladende lighedspunkt i Doroteas og Blancas dynastiske politik, hvor eftertidens viden er sikrest om Dorotea, men hvor samtiden insinuerede den samme indstilling hos Blanca. Det er en kendsgerning at Dorotea søgte at skaffe sin yngste søn Frederik (1.) eneherredømme i Slesvig-Holsten[1], og i det 14. århundredes tradition spores en formodning om at Blanca søgte at favorisere Håkon på hans ældre bror Eriks bekostning; når man så har et i litteraturen knæsat rygte om at Blanca havde forgivet sin ældste søn, kan man med kendskab til en lignende moderlig forfordeling hos en forhadt dronning i samtiden nemt selv lave en troværdig insinuation om tilsvarende forbryderisk adfærd. Psykologisk set er det et letfængeligt rygte, men det forudsætter et ganske usædvanligt had til den pågældende. For Doroteas vedkommende skyldes svenskernes, og i særdeleshed Sten Stures, had hendes hensynsløse kamp efter 1464 for at beholde den svenske morgengave hun havde fået af sin første ægtefælle, Christoffer af Bayern. Hun havde i årevis arbejdet på at få Sten bandlyst, og i 1486 var hun nærmest ved at nå dette mål[2], hvad der taler stærkt for at det pågældende afsnit af S-K er fra denne tid[3]. Det er naturligvis kun et enkelt af de politiske momenter der bør inddrages i dateringsforsøget, men det fører jo til samme facit som de andre i Lönnroths redegørelse.

Denne undersøgelse er sat i gang af et tilfældigt fund af et par overskudsvers til det mindste led i det store svenske rimkrønikeværk som nåede sin fulde længde henimod middelalderens slutning. De to ukendte vers tvang til at prøve en anden belysning end den hidtidige forsknings, og navnlig til at begynde midt inde i helheden og anskue den som en helhed med bløde overgange, altså at læse S-R lige så forudsætningsløst som Messenius og Hadorph engang havde gjort. Det betød først og fremmest en tilegnelse ubundet af Klemmings dogmer og v. d. Ropps trolddomsmagt. Resultatet gør ikke krav på at være nogen ny patentløsning, kun en ligestillet hypotese forankret i den ny mereviden om Karl

[1] Jf. Johanne Skovgaard, Da. biogr. Leks. VI, 1935, 54.

[2] Jf. Styffe, Bidrag IV, LXXVIII ff., og Gottfrid Carlsson, Sv. biogr. lex. XI, 1945, 355 ff., som regner med at dette afsnit af S-K stammer fra 1480erne.

[3] Doroteas død i november 1495 taler imod udarbejdelse i polemik mod den samme år udkomne danske rimkrønike, hvor dronningen idealiseres i v. 4865—80.

Ulfsson af Toftas centrumstilling i S-Rs langvarige tilblivelsesproces, og den forpligtelse dette indebærer til i videst muligt omfang at se S-R som et successivt organisk fremvokset værk, hvor Förbindelsedikten eller i hvert fald dens længste del rettelig burde hedde *Fortsättningsdikten*.

Hvad der vil blive stående som landvindinger for forskningen, vil højst sandsynligt være begrænset; men den omprøvning af materialet fundet gav anledning til, har medført enkelte ny iagttagelser udenfor undersøgelsens snævreste område. Betydningsfuldest er identificeringen af H og I som afskrifter af Sten Bielkes hs. og Cod. Rålamb, de to siden tabte hss. som endnu stod til Hadorphs rådighed. Af disse spiller I den største rolle, idet det dels repræsenterer en kortform af E-K uden det finske stof, dels mange steder støtter i valg af læsemåder fra D og F(G). Endvidere er i det mindste F-D-teksten i den yngre fortsættelse til A, her kaldt A_1, af en vis værdi; isoleret fravær af F-D 89—98 i denne tekst tyder på interpolation i de øvrige, hvorved hindring for relativt samtidig datering af F-D bortfalder.

Med overspringelse af v. 89—98 og 477—86, der også lader til at være en interpolation, kan en større del af F-D læses som en politisk (demagogisk) samtidskrønike. Det gælder især v. 187—216, hvis lighed med Birgittas oprørsprogram er så påfaldende at bagtanken må være at legitimere Erik Magnussons oprør mod faderen. Den eneste sikre skriftlige kilde til F-D er Varbergoverenskomsten, Birgittaåbenbaringerne må være meddelt ad mundtlig vej, og F-D og Libellus de Magno Erici rege er ligestillede bearbejdelser af et fælles stof. Kumliens udfald mod emsigheden med at opstøve kilder til K-K[1] kan overføres på F-D. Man når måske længst hvis man bedømmer tolkningsvilkårene ved F-D noget lignende som ved S-K.

Lægger vi de tidsrum sammen som vi har forudsat medgået til S-Rs tilblivelse, når vi op på små to hundrede år. Det første navn vi standsede ved, var hertug Eriks drost Abjörn Sixtensson, som døde 1310, og vi slutter ved en ukendt tilskynder fra 1490erne i den kreds som gik stærkest op i Finlands forsvar. Vi så E-K som en mulig modydelse til Eufemiaviserne, anstillede betragtninger over krønikedigtningens mulige genoptagelse efter Nyköpings gästabud, og forklarede lakunen som fremkaldt af et ønske om i stilhed at se bort fra de pågældende år. Ved den endelige redigering, med tilvejebringelse af det i I manglende Finlandsafsnit, regnede vi med Nils Abjörnssons mulige aktivitet, og Mats Kettilmundsson som den der eventuelt skulle glædes — langtfra nogen ny tanke. Vi beviste tilblivelse før drostens død ved at Christoffer 2.s flugt fra Danmark i maj 1326 må være senere end skildringen af hans værdighed i E-K 4382—92. Vi fandt en mulig kontinuitet over Nils Abjörnssons brorsøn Karl af Tofta, som er den virkelige centrumsfigur i N-B, til dennes dattersønner Karl Knutsson og den tidlig afdøde Ture Stensson. Vi skal ikke gentage det hele, men vi vil spørge: kan man i længden tillægge Karl Knutssons kancelli snedigheden med den påståede afstamning fra

[1] Karl Knutssons pol. verks., 269 ff.

det gamle kongehus, når man har glemt at få de to slægtled med der ledte den ned til Karl Knutsson?

I det sidste hundrede år, positivismens tid og dens efterdønninger, har man — og det vil sige en ubrudt kæde af stormænd i svensk og finsk historisk og filologisk forskning — ydet en fortjenstfuld indsats med de enkelte dele af S-R. Den store, fascinerende, helhed er bare gledet lidt langt i baggrunden imens. Mon den næste generation ved at optage denne helhed i sig kan komme til bunds i det sidste og vanskeligste spørgsmål i det litterære storværks historie: hvordan det tit patetiske og tit demagogiske værk fra den svenske adels inderkreds kom til at munde ud i det alvorlige nødsskrig fra den finske grænsekamp?

PER WIESELGREN

Germanismer hos Stiernhielm.

I företalet till *Baculus Carolinus* yttrar Jöran Stiernhielm: »Huad the Tyske ord, och ordsätt, som dagligen hoos osz inrijta, belangar; Så är thesze bägge Språken, Tyska, och Swenska, twå fullbördige Systrar, af een Moder, den ur-ålde förste iaphetiske-Skythiske Moderen födde — och är i sielfue ätten ingen skildnat: fast the synas något serskilde i deras bonad, och Munlagh. Kunne därföre otalige många Tyske ord uptagas, därmed wårt Tungemåål at rijkta och bepryda: allenast at the blifua lämpade, och lagade till wårt Mååls wijs, och Muns-art.»

Granska vi formuleringen av detta uttalande, så se vi lätt, att Stiernhielm tillämpar sitt språkprogram praktiskt. Orden *fullbördig* av »vollbürtig» och *uråld* av »uralt» har han själv upptagit från tyskan; andra såsom *belanga* och *inrita*, ha inlånats före hans tid; det nordiska *pryda* förser han liksom redan Olaus Petri och yngre fornsvenska författare med tyskt prefix.

I sin bok om Hercules har Hjalmar Lindroth kortfattat redovisat de tyska lån, som enligt hans mening införts i dikten direkt från tyskan, lågtyskan eller holländskan. Han nämner 29 ord, som snarast tagits från högtyskan, 7, som kunna ha kommit ifrån holländskan. I några fall tycker jag Lindroth i första rummet borde ha tänkt på lågtyskan. Ordet *höfd*, 'huvud, liknar mest lty »höft», inte så mycket hty »Haupt» eller holl. »hoofd». *janka*, om gläfsande hundar, måste vara lty »janken». *pappat*, 'stärkt med mjölklister', *ruska* 'sorla', och *smystra*, 'le i mjugg', *dwalm*, 'dvala', *stor-spräkerij*, 'stortalighet', och *blysa*, 'blossa, rodna' låta sig mest osökt förklaras som lty. På lågtysk botten hade Stiernhielm också tillbragt flera av sina för intryck mottagligaste ungdomsår.

Till liknande resultat kom Louise E. van Wijk i sin uppsats »Några anteckningar om holländskt i Stiernhielms Hercules» (Nysvenska studier XIX).

Med hjälp av SAOS har jag kontrollerat en större del av de ord, Lindroth förmodar vara Stiernhielms inlåningar från tyskan, och endast

funnit ett fall, där han torde ha misstagit sig, nämligen uttrycket *allt är i loppet*, Herc. 60, 'allt är förgängligt el. föränderligt', på vilket exempel finnas före Stiernhielm.

På grund av det fortgående excerperingsarbetet är ordboken nu (1960) en ännu pålitligare källa för bedömande av det svenska skriftspråkets ordförråd vid viss tidpunkt än den var 1913, när Lindroths bok trycktes. Men naturligtvis bjuder den icke fullständig säkerhet, eftersom ännu ganska mycket opublicerat aktmaterial finns att tillgå och förbiseenden någon gång ha gjorts även beträffande excerpering av tryckt material. En viktigare felkälla härrör från omöjligheten att säkert avgöra, huruvida ett i tryck och skrift ej belagt ord icke ändå kan ha brukats i tal. Det är väl hänsynen till denna möjlighet jämte samlingarnas på hans tid mindre kompletta skick som kommit Lindroth att sätta ? vid flera ord i sitt material.

Av särskilt intresse hos Lindroth är hans påvisande av Stiernhielm som den förmodliga urkällan för de numera så vanliga verben *bilda* och *splittra*, likaså det mindre vanliga *dunkla*. Även det alltjämt mycket brukliga *reva* (på växt), ty »Rebe», har kanhända Stiernhielm till upphovsman. Jag är ej i stånd att med visshet säga, huruvida Stiernhielms övriga produktion kan innehålla ännu något sådant fall av inlåning, som fullt slagit igenom, men det är mindre troligt, eftersom skaldens övriga skrifter icke fått samma inflytande på eftervärlden. Han påverkar med tyska lånord ur sina mindre poemer ofta visserligen den karolinska tidens diktare, men sedan komma dessa lånord ur bruk.

Nedanstående förteckning avser att lämna en redogörelse för *föråldrade germanismer* hos Stiernhielm, både sådana som blivit helt obrukliga och sådana som leva kvar i andra betydelser. Även fall av anslutning till tyskan i ljud och form ha beaktats. För ändamålet har jag excerperat skaldens mindre dikter, hans tryckta prosaskrifter (även brev och inlagor) och hans på KB förvarade geometriska handskrifter, där det finns partier med livlig, berättande och argumenterande framställning. Ur en sålunda hopbragt, ganska omfångsrik samling har jag sedan under flitigt utnyttjande av SAOB och SAOS sökt gallra ut en mindre grupp ord, som sannolikt först av Stiernhielm själv införts i skriftspråket, i flera fall utan att alls kunna beläggas hos senare författare, vilket starkt talar mot att de varit brukliga i tal. I själva Hercules har jag blott kunnat göra ett par enstaka kompletteringar till Lindroth, men av germanismer levande i svenskan redan före Stiernhielms tid fast numera utdöda ha vi ju även i huvuddikten icke så få. På denna stora grupp har Lindroth ej gått in.

Om jag först får ge några exempel på en stiernhielmsk tendens att av tvenne redan i svensk ortografi befintliga alternativ välja det som står tyskan närmast eller med någon liten ombildning bringa ett lånord ännu närmare tyskan, vill jag nämna skrivsätt som *affinda*, brev 19 (34:6) för avfinna, *kutsch*, Virt 150, för kusk (skrivsättet tycks ha införts av Stiernhielm), *honig* för honung, *sucker* för socker, *kunst* för konst (i rimst.), Par 49, *ärgst*, Cu 162, för argast (Urb. Hjärne sedan en gång 'argst' men 'ärgst' endast St.), *römersk*, Virt 109, för romersk (båda formerna gångbara), *morda* Cu 351, för mörda, *spitz*, Par 167, för spets(ig), *stand*, Amaz 5, för stånd, *fäld-slacht*, Fred 97, *äresucht*, Lyck 114, för äresot, *ärenfäst*, brev 95 (147:22), för ärefast, *damen- och fruenspil*, Herc 157, *lorenkrans*, Lyck 10, (förut sms på lor-), *morenland*, Par 115, *hertoginn*, Fred 74, för hertiginna, *hysa*, itr., Herc 512, Li, för bo, råda, husera, jfr ty. *hausen*, *nachtigal*, Par 83, *pfuy*!, Cu 2, ('pfu' belagt 1624), *tastelig*, Arch A3a, för vidrörlig, *otastlig*, Cu 347, Fat H281, (tasta var redan inlånat), *wagen*, Lyck s. 130, för vagn, *wedersträf*, Fred 27, till det redan inlånade vedersträva, *i verket*, Cu 601, i st. f. i verkligheten, i själva verket, jfr ty. *in der Tat*, (senare upptaget av Swedberg och Dalin).

I detta sammanhang kan också nämnas singulart *-er* som bildningselement för folkslag, *swisser* (redan 1528), *indianer* (infört av Stiernhielm), pluralt *-er* i *Lust-Fälder*, *Folker*, *trompetarer* eller *trumpeter*, verbformer som *traff an*, Cu 410, för påträffade, *brack*, Ju 47, för bräckte (ej i andra källor, jfr ty. *brach*), insekten *bi* som fem., Par 169, pluralformen *fälle* av fall, tillfälle, brev 98 (157:27), jfr ty. plur. *Fälle* av Fall.

Det finns fall, där tyska inflytelser samverka med dialektala och fornspråkliga. Ord som *svijm*, Häls 26, 'yrsel', *krimm*, Häls 26, 'knip', kan skalden lika väl eller snarare ha hämtat ur lty. *swim*, resp. ty. *Krimme*, som ur isl. *svimi*, sv. dial. *krim*, *eenig*, Cu 11, 'enda', kan vara fsv. lika väl som holl. eller fornsax., *drön*, Fä 100, vardagligt eller ty., likaså *fund*, Arch H275, 'fynd'. *wirka*, Cu 529, torde närmast vara taget från ty. *wirken*, men finns i ett enstaka fall i fsv. lagspråk (Ögl: 'göra arbete i skogen' (med virke?)). *gå i krak*, Ju 120, kan vara ljudhärmande men minner dock om holländska *krak*. *glijsa*, Lyck 202, kan vara nord. eller lty., och t. o. m. det ovannämnda *janka*, Herc 177, skall enligt SAOB förekomma i sv. dial. Men om så var fallet redan på Stiernhielms tid och i för honom bekanta mål, låter sig ej bevisas, och det är därför säkrare att hålla sig till lty. i sådana fall. *blijka*, Herc 514, Fat H283, i betydelsen 'bli synlig, blottas' är ännu ett ord, varest tysk och isl. påverkan samtidigt är tänkbar.

I orden *bråda*, Öv 7, (jfr mlty *braden*, isl. *bræða*), *hwätsteen*, Öv 3,

(jfr ty. *Wetzstein* men även isl. *hvetja*), *lämma*, Herc 335, även ordlistan, och Fred 169, (jfr ty. *lähmen*, isl. *lemja*), alla tre orden belagda före Stiernhielm, kunna jämväl nord. och ty. inflytande samverka.

Jag skall nu anföra de ord, som jag anser sannolikt, att Stiernhielm först införlivat med det svenska språket (skriftspråket). Jag har därvid haft min uppmärksamhet fäst också på översättningslån, som ju efter skaldens egna ord måste utgöra en viktig del av hans program. Mitt allmänna intryck är, att germanismerna inte i Herc. stöta vår nutida språkkänsla för huvudet. Påfallande osmälta verka de däremot i de eljes ur poetisk synpunkt ofta beundransvärda upptågen och baletterna vid drottningens hov. Men därstädes var publiken ju till en rätt stor procent sådan, att den snarast bör ha känt sig angenämt berörd av påtagligt tyska inslag i texten.

Ej sällan äro tyska lån, som jag förbigår i nedanstående huvudförteckning, först belagda i källorna vid ungefär samma tid som Stiernhielm betjänat sig av dem. I flera fall finnas de hos Axel Oxenstierna, vars språk ju är starkt infekterat av tyska beståndsdelar. Men den övervägande delen av nu obrukliga men hos Stiernhielm ur äldre språk övertagna germanismer härrör från reformationstiden. Naturligtvis finns det också ett visst antal, som går tillbaka på fsv. Summan av Stiernhielms egna lån utgör minst 115 stycken, bortsett från sådana lättare tilljämningar till tyskan, som jag just gett prov på. Därav utgöra de av Lindroth noterade fallen 25. Även några hollandismer ha då medräknats. Summan av nu utdöda men före Stiernhielm och ibland in på 1700-talet brukade tyska lån utgör cirka 200.

A. Germanismer, som synas ha varit obrukliga före Stiernhielm (i vart fall i tryckta skrifter):

Anm. Fall i Herc., som Lindroth noterat, utmärkes med Li. Vid citat ur Stiernhielms poetiska skrifter gälla hänvisningarna raderna i Vitterhetssamfundets utgåva. Dikternas rubriker anföras förkortade, likaså prosaskrifterna. De senare citeras efter originaltryck eller efter Hammarsköld

---

Förkortningar:

Amaz The Amazoners Til then Stormächtigste Drottning Christina Sonetto, N 53.
Arch Archimedes Reformatus, tryckt 1644.
Bac Företal till Afhandlingen kallad Baculus Carolinus eller Carls-Stafven, Fd 19, KB; H 285.
Cu Then fångne Cupido, N 18.
Fat Gambla Swea och Götha Måles Fatebur. Företal. Tryckt 1644, H 280.

(H) eller, om de ej tryckts, efter originalmanuskripten i KB. Breven anföras efter Vitterhetssamfundet.

allmakelig, Herc 295, Li: »han glijder all makelig ut-åt Lutande»; Arch: »Hvarigenom Archimedes allmakeliga kom närmare till sin föresatta Crone-Prof.» Jfr ä. ty. *allmächlich*.

annäm, 'angenämt', Fä 52: »annämt, och liuft» Jfr mlty. *anneme*, ä. ty. *annem*. Avledningen *annämlig* är i betydelsen angenäm också först belagd hos Stiernhielm: »annämlig är hans ankomst» (Cu 178), »ädel och annämlig» (Arch B 2a). I betydelsen 'acceptabel' används ordet av Axel Oxenstierna 1629. Betydelsen 'angenäm' jämför SAOB med ty. »eine annehmliche Gesellschaft».

afvaru, brev nr 113 (1656), skrivet av sonen Gustav efter diktamen: »i H. K. Maj:tz afwaru» (188:14). Jfr Abwesenheit. Intet belägg i SAOS.

afvända, 'avhända', Parn 164: »Hon har mig afwändt mig beskärde högtijds kläder». Jfr ty. *abwenden*.

backestreck, 'kindpust, örfil', Cu 428: »Näse-stywar, Backe-strek Gaf iag them så feete». Jfr ty. *Backenstreich*.

beflittrat, 'utpyntat', Herc 36, Li. Jfr ty. *beflittert*.

[*befundigheet*, brev 133, ej egenh. Ordet, som betyder 'argan list' och dyl., förefaller vara bildat efter tyskt mönster, men något direkt motsvarande ord kan jag ej ange. Det innehåller säkert »fund» (plur. funder). Saknas SAOS och SAOB. Det kan ha funnits i 1600-talets vetenskapligt försummade tysk-baltiska, men troligare är, att Stiernhielm bildat det

---

Fd	Signum i KB för samlingen av stiernhielmsmanuskript.
Fä	Heroisch Fägne-Sång, N 39.
H	Georg Stjernhjelms Vitterhets-Arbeten, ed. Lorenzo Hammarsköld, Stockholm 1818.
Harm	Harm-Skrift öfwer den hängde Astrild, N 33.
Herc	Georgi Stiernhielmi Hercules, N 7.
Häls	Georg Stiernhielms Hälse-Prijsz, N 141.
Ju	Heroisch Jubel-Sång, N 47.
KB	Kungliga biblioteket.
Li	Hjalmar Lindroth: Stiernhielms Hercules, Lund 1913.
Lyck	Lycksaligheetenes Ähre-Pracht, N 121.
N	Johan Nordström: Stiernhielms poetiska skrifter ed. i Svenska författare utg. av Svenska vitterhetssamfundet VIII:1, Stockholm 1924.
Par	Parnassus triumphans, N 101.
Pond & Mens	Observata ex Joh. Baptistæ Villalpandi Commentario de Ponderibus et Mensuris, Fd 9, KB.
Virt	Virtutes repertæ, N 133.
Öfw	Öfwerskrifter, N 27.

själv, eftersom fund i föreliggande betydelse är en nordisk företeelse.]

begynning, Virt 8: »theras obeskedelige begynningar, och orättrådige framfärd». Jfr ty. *Beginnen*, 'företag.'

begägna, Lyck 74: »honom ... med Manligheet möta och begägna». Jfr ty. *begegnen*. Från den karolinska tiden ha belagts två ex., men där betyder begägna endast 'bemöta, behandla'.

bekreutziga, brev nr 192, egenhändigt (1636), en ur livländskt rättsväsen upptagen term, som ju lätt kunde ha försvenskats till 'korsmärka': »och Höet låtat bekreutziga» (319:7). Motsvarande substantiv: *Becreutzigung* (319:6). Ej SAOS.

belysta, 'förlusta', Herc. 318, Li: »Med ... Glädie dit hierta belysta»; Lyck 171: »belysta Werlden»; Cu 503: »Wil tu dig och belysta?» Jfr ä.ty. *belüsten*. Härtill *belystning*, Arch. Med detta lån vann Stiernhielm efterföljd hos Lucidor och Hjärne.

besaliga, 'hugna', brev nr 97 (1652): »~ medh långt hälsosamt lijf» (155:21). Ej SAOB. Jfr ty. *beseeligen*.[1]

bewickla, 'omvira', Virt 103 f.: »Mercurius med sin Wing-hielm, och med Ormar bewicklade Staf». Jfr ty. *bewickelen*, lty. *bewikkeln*. holl. *bewikkelen*. Som *bewekla* uppträder ordet i en handling från 1660.

biskrift, 'devis', Cu VIII, rubrik: »Dianæ Beläte, med thenne Bijskrift: Dianæ fånge». Jfr ä.ty. *Beischrift*, holl. *bijschrift*. Ordet kan brukas under 1700-talet.

? *blysa*, Herc 55, Li: »tijne blysande Kinner» jämföres med mlty. *bluesen* 'blossa' Men Stiernhielm kan också ha känt ordet från uppl. landsmål, varför det kanske hellre bör nämnas bland de ovan s. 4 uppräknade orden.

Bundeskraft, Cu 268. En osmält germanism, ej upptagen i SAOB: »At fast ingen meer är qwar, ... Som sin samtyckt ... Icke hafr til mälte Bundeskraft Gifwit ut».

dadlig, Herc 451, av Stiernhielm själv tytt som »görlig, wyrklig, af Daad, Daat, i. 'gierning.'» (Vt-tydning rad 50), förekommer också Lyck 97: »snäll och dadeligh angreep»; 'verksam, dådkraftig' synes vara ordets innebörd, och det är nog också vad Stiernhielm menar. Jfr lty. *dadlik*.

dijn-lika, 'som du, av din sort', Herc 252: »~ funkar». Jfr mhty. *din geliche*, ty. *deinesgleichen*.

draga: »dhet drager sigh sielfft på ryggen» (brev 179, 1670, skrivet efter

---

[1] Under formen *beseliga* har SAOS suppl. ett belägg härpå från 1655 (otryckt källa, Växiö).

diktamen). Jfr min komm. t. 301:15. Ej SAOS. Ty.: »auf dem Rücken tragen» 'följa av ngt'.

dudendop, Harm 4, är ren lty. I ordet, som kan översättas 'dumskalle' ingår »dopp: Topf» 'gryta, skål'.

dvaleri, 'dårskap', Lyck 84: »lärdt Dwalerij». Jfr lty. *dwaleri*.

dvalm, 'dvala', Herc 71, Li: »Döden dwäler i dwalm, alt.» Jfr fornsax. *dwalm*, holl. *dwelm*, *dwalm*. Ordet finns ännu hos Dalin.

?dvas, 'slöhet', Herc 520, Li: »fördwälmas i dwaas». Jfr mlty. adj. *dwâs*, *dwâsich*. Det finns dock ett belägg från 1526 på en avledning till detta ord: dwaseri. Ordet dvas finns också hos Swedberg.

entspringa, '(fram)springa' Par 28: »Vthur hans kloke Hierna iag ensprungen är». Av ty. *entspringen*. Ordet går igen hos Triewald.

entväpna, 'avväpna', Cu 380: »Kämpen är ent-wäpnat». Jmfr ty. *entwaffnen*.

?erdikta 'uppdikta', brev nr 92 (1651): »ährdicktat» (142:20). Stavningen skrivhjälpens. Jfr ty. *erdichten*. Belagt i SAOB ur ett protokoll 1658.

?erhörande 'bönhörelse m.m.', brev nr 141 (1664): »förwänter iagh ... gunstigt Ehrhörande» (237:26). Jfr ty. *erhören*. SAOB känner ordet genom ett belägg från 1691. Det kan tänkas, att ordet förekommer i otryckta suppliker redan före Stiernhielms bruk av detsamma.

erkoren, 'utvald', Herc 283, Li: »til ähra född och erkoren.»

erpliktig, 'pliktmedveten', brev nr 153 (1667): »Eders Konugl: May:^{ts} ... Erplichtige Tiänare (256:31). Efter ty. *erpflichtig*. Ej SAOB.

erräckja, 'uppnå', brev nr 97 (1652): »hwilke ... erräckia fast hälften af högste tornet (153:16). Saknas SAOB. Jfr ty. *erreichen*.

errätta, 'upprätta m.m.', brev nr 99 (1653): »så framt E: K. Maj.^{tz} Konungl. milde hand mig icke errätter» (160:10), brev nr 149 (1666): »så mycket mehra ... som han ... icke så snart kan sig igen errätta» (248:19). Jfr ty. *errichten*. Ej SAOB.

erskina, 'inställa sig', Lyck 62: »inför E. K. M:tt ... erskijne»; Virt 50: »wij här erskijnande Riddare». Jfr lty. *erschinen*. Ordet är belagt i akt från 1678.

fem-ägg, 'femhörning', geom. ms, KB. Jfr ty. *Fünfeck*. Ordet förekommer även hos ett par andra förf. under formen *femäck*. (Dahlbergs dagbok 1660, Rålamb 1691.). Det förefaller troligt, att de övertagit ordet från den äldre mästaren. Ordet räknas av Sven Hof 1753 till de »i swänskan så osmakelige, som onödige ord.»

?firlig, 'högtidlig', Cu 236: »Hiältar Som ... fijrlig triumphera». Jfr ty. *feierlich*. I Svenska riksrådets protokoll påträffas ordet fem år senare (1654).

flistra, 'viska, nynna', Herc 286, Li: »däsz pipa så sött dig flistrar». Jfr ty. *(zu)flüstern*, mlty. *vlisteren*.

fratsor, 'struntprat, floskler', Herc 160, Li: »höge Latiniske fratsor Fly». Även i revalhandskr. av Bröllopsbeswärs Ihugkommelse rad 96 & 430: »skamlige Fratzer», resp. »Scholstugu Phratzer». Enstaka senare belägg finnas från 1800-talet. Jfr ä.ty. *Fratze*, holl. *fratsen*. I modern ty. har betydelsen som bekant förändrats.

fullbördig, Bac, se mottot till denna uppsats. Jfr ty. *vollbürtig* 'likaberättigad, köttslig' (om släktskap). Ett enstaka ex. med annan betydelse ('bärande rik skörd') finns från 1838. Ordet bör ej förväxlas med *fullbordig* 'slutgiltig, fullkomlig'.

fyrägg, 'kvadrat', Geom. ms, KB, jfr ty. *Viereck*. Ombildat till »fyräck» kunde ordet senare brukas om militär fyrkant. Fyrägg om geom. figur saknas SAOB.

fässla, 'fängsla', Cu 308: »fäszla them usle». Jfr ty. *fesseln*.

fäst, 'fast', Cu 378: »fäste Stöd», 576 »fäst förbundne», Fred 17: »Fäste Borgar», 365: »fäste Slott» och som adverb 294: »göra fäst». Jfr ty. *vest*. Bortsett från sms. »festgöra» i en handling från 1634 är Stiernhielm ensam om ordet. Kanske har han ansett det lämpligt att spara fonemet »fast» för andra betydelser, särskilt sådana av förstärkande och inskränkande art, vari ordet ofta brukas hos honom.

förbrassa, 'förslösa', Pond & Mens, KB: »det som Keyser Caius Caligula innan minder än ett åhr förbrassade» (1657). Jfr ty. *verprassen*. Ordet saknas i SAOB.

företänkt, 'förtänksam', Lyck 96: »företänckt Omhugsan». Efter ty. *vorbedacht*. Enstaka belägg från senare tid finnas.

förfarer, 'förfäder', Pond & Mens, KB. »förslösa huad deres Förfahrer kunne hafue sammanspart». Ej SAOB. Jfr ty. *Vorfahren*. Ej i SAOB. Ju 126 står däremot »Förfäders».

förfässla, jfr *fässla*, 'fjättra'. Lyck 15: »bunden och förfäszlat». Av ty. *verfesseln*.

förhäla, 'dölja', brev nr 34 (egenhändigt): »Så hafuer mig ingalunda welet bordt, E.N.^{de} sådant att förhäla» (52:2 f.; 1637). Ej SAOB. Jfr ty. *verhehlen*.

förlikning, 'jämförelse', Bac, Fd 19, KB: »thär han giör een förlickning, af dhen Romerske och allehanda nationers foot, till den Engeliske». Denna betyd. enl. SAOB blott i senare sms. Efter ty. *Vergleich*.

glisneri, 'hyckleri', Lyck 196: »glijsnerij och falskheet». Jfr ty. *Gleisnerei*.

gruft, 'håla, grotta', Cu 158: »Grundlöse Gruftar» och brev nr 106

(jfr »sip» nedan). Ordet härledes ur mlat. »grupta, crupta», men Stiernhielm tör närmast ha fått det från ty. *Gruft*. Ordet slog igenom och blev flitigt använt.

grund-flacka, 'grundyta', Geom. ms, KB. Subst. flacka 'slätt' kan väl gälla som inhemskt, men Stiernhielm har nog nyttjat det för att i sin terminologi komma tyskans *Grundfläche* närmare. Sms. ej i SAOB.

gurgel, 'strupe', Pond. & Mens., KB: »Det war en wäldig gurgel, kunde sluka en sådana Silfr Klump». Jfr ty. *Gurgel*. Kanske urspr. från lat. Ordet har senare som bekant vunnit terräng i svenskan med betydelsen 'bråk, krakel'. SAOB känner blott denna betydelse.

hager, 'mager' (i rimställning med detta ord), Parn 124: »tunn och hager». Upptaget av Columbus. Av ty. *hager*.

hindre, 'bakre', Fred 384: »Så är och thet Hindre rynckt af Sorger» (om Janusanletet). Jfr ä. ty. och lty. *hindere*. Bekantskap med fsv. »hindradagher» må för Stiernhielm ha underlättat lånet, men i detta ord har ju adverbet utvecklat en avvikande och temporal betydelse. Även adv. *hinderryggs* (brev 105, 1655:173:7), som saknas SAOB, bör här noteras.

hjärtebångighet, 'hjärtängslan', Fred 104: »I ängstig köld och Hiertebångigheet». Jfr ty. *Herzensbangigkeit*. Ej heller å enbart »bångighet» finns det belägg. Däremot har ju lånordet bång gamla anor.

hump, ett större dryckeskärl, Herc 167: »humperne dundra», 207: »diupe Tumblar', och Humpar», Li, efter ty. *Humpe(n)*. Av andra ord på dylika bägare är kappe finskt, pokal närmast tyskt och »wärpel» nog bara känt från Sörmland. Stop och det unga lånet sejdel komma liksom remmare och krus från Tyskland, men stånka är åtminstone i denna form om ock ej till sin ursprungliga härledning svenskt.

(*hypken*, ett spel, He 155, av lty. *hüpken*.)

hyslig, Li, Herc 106: »god' och hyslige Tärnor». Snarast lika med 'behaglig, älskvärd' (SAOB), men etymol. ej fullt klart. Jfr van Wijk s. 102.

håld, 'hejd', Herc 297: »bratt ... in til desz där är intet meer håld», Li. Jfr ty. *Halt*. Från 1800-talet finnas flera exempel på håll i denna användning.

häran, 'hitåt, framåt, tillstädes', Herc 14: »Hon kom ... här-an», 41: »han rullade ... här-an», 224: »Wänstr' ... swänger här an ...», Li. Det finns enstaka belägg från senare skalder. Jfr ty. *heran*.

härför, 'fram', Parn s. 107 (scenanvisningar): »Sidst träder Apollo här för», s. 118 (scenanvisningar): »Hufvuden; ur huilke fyre ... Konungar härför springa». Efter ty. *hervor*.

härom, 'omkring', Herc 349: »Där han wagglar här om». (Även Brb 182.). Ty. *herum*.

härställa, Lyck 72: »förmanandes hwar och en ... at han sig på Platzen wille härställa». Av ty. *herstellen*, refl. 'ställa upp sig'. På *herstellen* 'återställa' finnas 1700-talsbelägg.

höfd, 'huvud', Herc 42: »å sitt Höfd», Li, Cu 375: »wijse Höfder». Jfr (enl. E. Noreen i Herc-komm.) lty. *höfd*. Exemplet ur Cu kan sammanställas med ty. »weise Häupter.» Den första formen kunde väl även vara arkaiserande: fsv. dat. sing.

hörta, 'stöta, driva på, jaga', Herc 237, Li: »han hörter och yrker». Jfr lty. *hurten*<ffra. *hurter*.

kindespart, 'barns arvslott', brev nr 124: »dhe Estniske godzen ... där H^{s} F(urstliga) D(urchlaucht) doch bör een Kindespart» (211:6; 1661). Ej SAOB.

koppränning, ett slags riddarspel, Virt 83, bildat efter ty. *Kopfrennen*. Något svenskt ord för detta spel är ej känt.

korperlig, 'kroppslig', Bac, Fd19, KB: »Hon sedan iämwäl med mätande wäger, och medh wägande Mäter alsköns ämnes, i wäto och torro, Corperlige Rymd, och inhåld.» Jfr ty. *körperlich*. Ej SAOB.

luftstreck, 'munväder, hugskott', Herc 398, Li: »Luft-strek, Storspräkerij ... äre skändlige feel». Jfr ty. *Luftstreich*. Upptaget i Linds ordbok 1749.

linkisk 'partisk', brev nr 77: »een Partz linkiske angifwande» (173:19). Jfr ty. *linkisch*. Ej SAOB.

muddig, 'gyttjig, dyig', Herc 310: »Min wäg han är ... muddig». Jfr lty. *muddich*. I betydelserna 'dammig, grumlig, kletig av snö' är ordet ej tyskt lån, men varken modd, moddig eller muddig fanns före Stiernhielms tid i betydelsen 'gyttja, resp. 'gyttjig, dyig', som här avses. Subst. modd förekommer äldst hos Olaus Rudbeck i denna bemärkelse.

mäld(e), 'målning', Cu 415: »thet sköne Mälde», 388: »Sköne ... Mäld», 514: »min skönstes Mäld». Jfr mlty. *mêlte*. Ett senare belägg hos Wollimhaus.

märsvin, änsv. 'marsvin = tumlare', Cu 101: »Tumlande Märswijn». Jfr mlty. *Meerschwein*. Ordet var inlånat långt före Stiernhielms tid, men det är endast han som bibehållit anslutning till ty. i vokalismen. I betydelsen 'julle' finns ett sådant belägg senare (1698).

ʔmöme, 'mamma', eg. 'faster, moster', Herc 352: »o Mô̂me, Sij Busen!», Li. Li misstänker dock, att ordet tillhört talspråket ända sedan fsv. tid, fast det endast denna gång uppträder i litteraturen.

noga; *til* ~, 'tillräckligt', Fä 70: »Thet har hon lärt til noga». Ej SAOB. Bildat efter ty. *zur Genüge*.

nordländisk, Virt 58: »vthi the Nordländiske Werldennes ändar», 60: »then Mächtige Nordländiske Drotningens ... Crönings-Fest». Jfr ty. *nordländisch*.

närrisk, 'narraktig', Par s. 109, regianvisning: »twå närriske Fänriker.» Jfr ty. *närrisch*. Det hette eljes »narresk, narrisk» och härav finner man å samma sida (rad 121) kontraktionen »narsk».

oförvarnat 'oförvarandes', Cu 200, »han sköt mig oförvarnadt» Jfr mlty. *unvorwarndes*.

ordelsman, 'urdeloman', 'opartisk skiljedomare', Fred 315: »wald til Ordels-man». Jfr mlty. *ordels-man*. År 1685 kan ordel beläggas.

oumdrivlig, 'ofrånkomlig, oavvändbar', brev nr 121, egenhändigt: »o-umdrijflige fata» (200: 12; 1659). Överhoppat i SAOB, ehuru brevet eljes excerperats för ordboken. Jfr det sällsynta ty. *unumtreiblich*, som enligt Grimms ordbok är »kanzleiwort des 17. jahrh., wie unabtreiblich».

pappa, 'stärka med mjölklister', Herc 35: »Pappat, och knappat», (Även i Brb.) Jfr lty. *pappen*.

partilig, 'partisk', brev 176: »een partijligh Doomare» (177:8; 1655). Saknas i SAOB. Jfr ty. *parteilich*; *-het* 176:18.

pfuy, 'fy', Cu 48. Tidigare var »pfu» den form, som kom tyskan närmast.

puffa, 'pösa' upp sig, svälla, Herc 27: »halfbare brösten ... puffande pyste til älskog», Li. Jfr ty. *puffen*.

raffa, 'roffa', Herc 72: »Döden raffar å wäg alt hwad här achtas och älskas». Efter ty. *raffen*.

ringa, 'lägga i ringlar', Herc 34: »alt war ... ringat och slingat», Li. Jfr ty. *ringen*. Obs. att ordet är fsv. i betydelsen 'förse med ring'.

runde, 'cirkel', Pond. & Mens, KB. SAOS har intet likartat. Jfr ä.ty. *runde, ruende* (Stieler 1648 enligt Grimm). I betydelsen 'glob, sfär, klot' använder Stiernhielm adj. rund, Fred 195: »thet Stoore Runde» (jorden), likaså Cu 3: »Thet store Runda». Att Stiernhielm hyllade den moderna världsbilden, så att han inte t. ex. föreställde sig jorden som en cirkel, framgår klart av hans filosofiska skrifter och har närmare utretts av Nordström.

ruska, 'brusa', Herc 267: »Källor ... ruska», Li. Jfr lty. *rûschen*.

rygglings, 'på ryggsidan', Fred 382: »thet iag nu rygglings seer» (om Janusanletet). Jfr ty. *rücklings*.

saalbader, 'orimlig taal' (Stiernhielms definition), Herc 398: »laame ~», Li. Bildat efter ty. verbet *salbadern*, 'prata strunt'.

[*schläfer* 'likare', brev nr 138 (1664): »~ eller Lijkare» (232:1)].

segerhaft(ig), 'segerrik', Par 321: »Then Gud ... Har giort ... Segerhaft», Ju 144: »At hon sin Fiend ... tumblar segerhaft»; Cu 166: »Thesz Segerhaftige Hand». Jfr ty. *sieghaft*.

sigrik, Cu 325: »dijn sig-rijke Hand». Efter ty. *siegreich*. Emellertid ger vokalen här jämväl en fornnordisk association.

sinnig, 'sinnrik', Arch; Bac: »sinnige Konster». Efter ty. *sinnig*. Som obrukligt ordboksord återkommer denna germanism 1698 och 1749.

sinnälskande, 'förnuftsälskande', Bac: »~ läsare». Saknas SAOS. Detta och föregående lån låg närmare till hands då än nu, emedan 'sinne' ofta liksom i tyskan betydde förstånd. Ändå vunno de ingen genklang.

sip, 'rännil', brev nr 106 (1655): »nichtige steenar, gruffter, trän, och Sieper» (176:20). Av mlty. *sîp ~ sipe*.

skyktra, 'skrämma', Harm 40: »Och jäktad som en skycktrad hinn». Jfr ty. *schüchtern, einschüchtern*, mlty. *schuchteren*.

smystra, 'le i mjugg' (Stiernhielms tolkning), Herc 351, Li: »drängiarne ~ på golfwet». Enligt Li holländskt men jfr även lty. *smustern*, (hty schmutzern) 'le'. Ordet vann anklang hos de efterföljande diktarna men dog sedan ut.

smättra, 'braka samman, krossas', Fred 54: »järnade Portar smättras i grund». Ordet vann insteg hos några följande mindre poeter. Efter ty. *schmettern*.

snarra, 'skorra', Herc 503, Li: »strängiarne ~». Jfr lty. *snarren*, hty. *schnarren*.

spissa, 'splitsa' (sällsynt: 'spitsa', 1 fall i SAOS från 1700-talet), Ju 67: »The hysse, firre, fälle, spisse ...». Jfr ty. el. holl. *splissen*, 'förena ändarna av två tåg med varandra'. I sv. om hur man revar och beslår segeln.[1]

sporenstreks, 'i sporrsträck', Lyck 124: »Curtius som ... sporen-streks rände in ...». Efter ty. *spornstreichs*. Flera senare exempel.

sprita, 'spricka', Herc 466, Li: »Mången ... sprijter här ut, skiuter op, får löf». Jfr ty. *spriessen*.

spör, 'spår', Herc 174, Li: »Astrild weet thera ~». Jfr lty. *spören*, holl. *speur*.

stock- som prefix, Herc 66: »stock-steelnad-styfwer». Jfr ty. smss med *stock-* i symbolisk mening. Sådana tycks att döma av SAOS ej ha inkommit i Sverige förrän på 1800-talet och då väl utan Stiernhielms inflytande.

---

[1] Detta ord kan Stiernhielm ha fått från sjömännens talspråk. Kluge, Seemannssprache, s. 738, anför variantformen *spissen* som bruklig på Elbe.

storspräkeri, 'stortalighet, skrävel', Herc 398, Li. Jfr luftstreck ovan. Bildat efter ty. Groβsprecherei.

strick, 'snara', Lyck 23: »Strick och Snaror». Av mlty. *strik*.

stryknål, 'probérnål', Arch DIb. Jfr ty. *Streichnadel*. Ett och annat senare ex. kan uppletas.

synnerbar, 'särdeles, särskild, synnerlig', Bac: »~ Nytta och Lätta», Arch, cp XIV: »~ Belystning». Ordet upptas i Schultzes ordbok 1755.

traujahr, sorgeår, brev nr 124: »med sitt Traujahrs intrader» (211:30; 1661).

treägg, 'triangel', Pond & Mens. Saknas SAOS. Även saknas ordet under -eck, -äck. Däremot finns en blomma »treegga». Till treägg jfr ty. *Dreieck*.

tryggedsplikt, 'trohetsedsförpliktelse', Fred 21: »gå Hennes Majestet till hand' med trygg-edz-plicht.» Jfr ty. *Treueidspflicht*.

[*troligen*, 'redligen', 1 gång *tröligen*, i brevslut. Beläggen uppräknas i min brevkommentar s. 484. Jfr ty. *treulich*. Det är dock endast det sporadiska tröligen, som kan betraktas som anslutet till ty.]

underlag, 'nederlag (i strid)', Par s. 102, scenanvisning: »Föreställes ... Bemelte *Musers* underlag och Förödelse förorsakat af Krijg». Jfr artikeln *Unterlage* i Grimms ordbok, varest två lty. fall med betydelsen 'nederlag' anföras och ännu ett nämnes. Hos Lübben heter det: »*underlage* 1. das Unterliegen, Niederlage.» Samma betydelse kan även holl. *onderlaag* ha. SAOS har endast belägget från Stiernhielm.

uråld, se uppsatsens början, Bac H 287. Jfr lty. *olt*.

?vedmess, jaktkniv, Cu 64: »En skarp Weed-mesz i mijn Hand». Jfr ty. *Weidmesser*. Ett belägg *wiedemesz* ur en handling från 1548 anföres dock av Dahlgren, och första leden har ju nordisk anknytning. Endast efterleden kan betraktas som en direkt germanism.

värld(s)kugel, 'jordglob', Virt 150 f.: »Bak uppå wagnen, een Werld-Kugel». Jfr ty. *Weltkugel*.

ägg, 'kant, hörn', Pond & Mens: »lägga på ägg». Jfr ty. *Ecke* och de ovan anförda smss som fyrägg, femägg, treägg. SAOS har blott stavningen eck jämte smss som sadeläck, klippäck, kantäck. Man kunde dra Stiernhielms prioritet i tvivelsmål, emedan Crusebiörn 1645, 12 år tidigare än den cit. hs., har eck, men enligt min förmodan har Stiernhielm som ju var allmänt känd för sitt matematiska geni och vars förbindelser med Crusebiörnska ätten och med Bergskollegium kunna bevisas, förmedlat ordet till sina samtida. Den underliga stavningen hade han kanske på 1640-talet ännu inte bundit sig för. Den gör lånet från ty. *Eck* mindre genomskinligt.

ängstig, 'ängslande, oroande', Fred 104: »I ängstig köld», Cu 166: »dijn ängstige Blosz». Jfr ty. *ängstig*.

ärekränkisk, brev 158: »sijn Ährekränkiske skrift» (264:5; 1667). Av ty. *ehrenkränkisch*.

äreprakt, Lyck (titeln). Ty. *Ehrenpracht*.

ärepris, Lyck 208: »Hwad är eder ... Ähreprijs»?. Ty. *Ehrenpreis*.

ärepråL, Cu 239; »krönte, med Daphnes Ähre-Pråål». Ty. *Ehrenprahl*.

äreprång, Fä 96: »alzköns Ähre prång». Jfr ty. *Ehrenprang*. Ej SAOS, och man kan vara tveksam, huruvida ordet bör uppfattas som en sms.

äreskändlig, brev nr 158: »Grillens Ähreskändlige ... skrift» (263: 28; 1667). Ty. *ehrenschändlich*. Belägg från 1690.

ävenvikt, 'jämvikt', Pond & Mens. Jfr ty. *Ebengewicht*. Ej i SAOS eller hos Dahlgren.

(öd)*medig*, 'ödmjuk', brev nr 161: »Kongl. Hofrättens Ödmedige ... T(ienare)» (268:27; 1667). Torde vara bildat efter ty. *-mütig* i t. ex. demütig. Saknas SAOS.

överträfflig, 'oöverträfflig, oförliknelig', Lyck 18: »een öfwerträfflig skönheet», Arch B 1a: »ett öfuerträffligt konststycke». Jfr ä.ty. *übertrefflich*. *-het*, Cu 618, är bildat i anslutning härtill.

I de flesta fall har — såsom ovanstående redogörelse visar — Stiernhielm ingen — eller ingen varaktig — efterföljd med sina nya lån och efterbildningar.

B. Ur den stora grupp av nu obrukliga högtyska eller lågtyska lånord, som återfinnas hos Stiernhielm men också kunna spåras i litteraturen före honom eller samtida med honom, skall jag ge ett ganska rikligt urval. Av minst intresse kunna de redan i fsv. inkomna lånen sägas vara, under det sådana som dyka upp först i det med Stiernhielm samtida skriftspråket (om ock innan han själv hunnit använda dem) eller blott belagts någon enstaka gång i tidigare skrifter i främsta rummet böra tas upp i listan.

andrabba, 'påträffa', Virt 67 f.; *anfödd*, Herc 441, Arch B3a, brev 4 ex.; *angå* 'duga, lyckas', Cu 288, 'börja', Herc 179; *anhäfta* Arch B4a[1]; *anliggande*, brev 101 (166:14); *anslag*, 'fundering, beräkning', Arch B1b[2], 'rådslut', Herc 367; *anstand*, 'stillestånd', Fä 83; *ansticka*, 'tända', Cu 89; *ansäga*, 'deklarera', brev nr 34 (51:24); *avgunst*, Lyck 166; *avvarta*, brev 162 (270:8);

[1] I SAOB oriktigt D 2 a.
[2] I SAOB oriktigt C 1 b.

befinna, 'erfara', Cu 103, 147, 153; *beforderinna*, Lyck s. 131, *behänd*, 'vig', Ju 23; *behörlig*, Fat H287; *beleva*, 'uppleva', brev nr 121 (200:19); *bemöda*, 'anstränga', Herc 180; *beskränka*, Fat H287; *bestricka*, Herc 255; *bestädja*, 'stadfästa', Par 219; *bete ngn ngt*, Cu 13 och flerst.; *bläcka*, 'grina, visa tänderna', Par 147.

drävlig, 'ypperlig', Herc 415; *dårhet*, Herc 347; *döve nässlor*, 'blindnässlor', Herc 500;

entskylla, brev 79 (124:32); *erbödig*, 'villig', brev 104 & 129 (172:23, 221:24); *erfölja*, 'komma till stånd', brev 45 (64:23); *ergå*, 'utgå', brev 160 (266:6); *erhålla*, 'bevara', brev 160 (266:10) m. fl. st.; *erhöra*, brev 141 (237:26); *ersträckja* 'förslå', brev 145 (242:10); *ersökja*, 'bemöda, besvära', brev 120 (198:21); *erte*, 'visa', brev 149 & 182 (248:20, 306:26); *eviglig*, Cu 569;

fast, 'nästan', flerst.; *fin*, 'fint guld', Arch Gla etc.; *flickra*, 'flaxa', Cu 298; *fröjdig*, Herc 87; *funk*, Herc 252; *förarbeta*, Bac H283, Arch D1Va; *förfara*, 'erfara', brev 105 & 115 (173:4, 191:9), Lyck 8, 177 m. fl. st.; *förgävlig*, Virt 157; *förhäfta*, Lyck 18; *förmänga*, Cu 366; *förraska*, 'överrumpla', Fred 137; *förståndlig*, Bac H286; *försätta*, 'pantsätta', brev 18 (33:13) (pantsätta användes däremot brev nr 101 (164:21));

geråd, 'precis', Pond & Mens, *grundlös*, 'bottenlös', Cu 158; *gruvsam*, Herc 193, Lyck 180, *-het* (endast hos Stiernhielm), Lyck 161; *gästeri*, 'gästabud', Fä 92;

haft, Par 35; *hanse*, Herc 47; *hytt och mytt*, 'rubb och stubb', Fred 188; *häslig*, Fred 103, 367; *höl(a)*, Cu 373; *hönsk*, Par 150; *-hörnig*, Lyck 148;

idel, 'fåfäng', Lyck 214; *innig*, 'nitisk', Cu 598;

konstelig, Virt 117, Arch G4a[1]; *konunginna*, Ju 149, Par 246; *kortelig*, Herc 46; *kränklig*, Herc 326; *kvär*, Pond & Mens; *kyl*, Par 81 (med det ordet har Stiernhielm påverkat flera skalder); *kön*, Fred 4, Herc 109;

lam, 'onyttig', Herc 398; *livlig*, 'köttslig', Herc 46; *längst*, 'sedan länge', brev 113 (188:28);

manneken, Harm 5; *mangel*, *-haft*, brev nr 99 & 97 (160:6, 150:15);

nichtig, 'värdelös', brev nr 106 (176:20); *närsam*, Ju 91;

obeveglig, Pond & Mens; *oförliklig*, 'oförliknelig', Herc 56, Fred 92 (före St. blott i då otryckt handling); *ohörlig*, Par 203;

prång, 'pral', Fat H282 m. fl. st.; *putt*, Herc 289;

ramm, 'tillfälle', Cu 122; *rode*, 'rodnad', Par s. 118 (efter lty., under det Wiwallius har 'röde' med viss anslutning till hty.);

skräckelig, Cu 526, *skytla*, Fred 47; *slanga*, Fred 44; *smekeri*, Lyck 22;

---

[1] I SAOB felaktigt O 2 a.

spär, Fä 90 (men 'spjut' 66); *stakel*, Ju 106; *stump*, 'slö', Herc 335; *stäka*, Lyck 73; *stäna*, Herc 349; *svang*, Cu 84; *svälgare*, Pond & Mens; *svärlig*, brev 132 (223:16 f.);

tjänstbarhet, Cu 45; *tröstlig*, Cu 103, *-en*, brev nr 115 (191:7); *träfflig*, Arch D, jfr drävlig; *tylpisk* (*tölpisk*), Par 54; *täma*, Fat H283; Herc 381 & ordl.;

umfånga 'omfamna', Lyck 205; *underdån(e)*, Cu 50; *underskedlig*, brev 31 (47:14), 'åtskillig'; *undertjänstlig(en)*, flerst.;

vaggla, 'vackla', Herc 349, (blott ett tidigare ex.); flera smss med *weder-*, t. ex. *-del*, Lyck 71, *-sträv*, Fred 27; *willfärig* 'gunstig', brev 134 (226:28); *viska*, verb, Par 156; *vyrde*, brev 104 (172:14); *värlös*, brev 98 (158:1);

ynglig, Cu 302;

även, 'jämn', Herc 315 (men 'jämn' 294); *även så*, 'lika' Fat H287.

Denna B-förteckning kunde avsevärt utökas, i synnerhet medels exempel ur brevsamlingen och även ur Hercules. Men för brevsamlingen kan hänvisas till kommentar och ordförteckning och för Herc till en under arbete varande ny edition av annan forskare, där kommentaren lär komma att bli mycket utförlig.

I familjearkivet från Vasula (numera hos Svenska akademien) finns en unik skrift av Stiernhielm med många egenhändiga inslag. Den kallas Berättelse om Swea-Rijkes Wigt och Måål och saknas i KB:s Fd-serie. Att den icke heller finns i Carolina framgår av Harald Heymans uppsats Stiernhielms skrifter om mått och vikt i Uppsala universitets biblioteks minnesskrift 1921. I denna av Stiernhielms arvingar behållna uppsats finner man ett hapax legomenon bland översättningslån: *flakmål* 'ytmått' efter lty. *flak* 'Fläche, Breite' (Lübben-Walther). Man finner också den eljes ej så tidigt belagda germanismen *toll* 'tum' svarande mot hty. *Zoll* men utan lty. hemul. Det tidigaste belägget i SAOS är från O. Rudbeck 1685. I den tryckta schematiska översikten Mensuræ regni Svethiæ (1663) hade jag redan tidigare bort kunna observera sammansättningen *Cubiktoll*, vilken SAOB känner genom ett belägg hos Rålamb 1690.

I manuskriptet från Vasula har Stiernhielm för övrigt också använt det engelska *bushel* (om vete, skrivet *bussel*).

Det kan frappera, att man just i hans matematiska avhandlingar finner så många efter tyskan gjorda ordbildningar. Något beroende av Keplers i hans s.k. Weinvisierbuch 1616 införda tyska stereometriska terminologi tycks inte direkt föreligga. Men en impuls till skapandet av svensk nomenklatur kan Stiernhielm ha fått från honom. Men varför då

ersätta eller med sin auktoritet stödja ersättande av det redan från yfsv. kända tum med ett toll, som inte ens lty. velat acceptera? (Hellquists ordbok är här missvisande.)

Vilka olikartade syften skalden emellertid än må ha haft med sina tyska inlåningar, så skulle det icke vara praktiskt att gruppera dem efter olika delar av hans produktion. Det finns ju ganska många fall, där samma lån kan beläggas i vitt skilda delar av hans författarskap.

Liksom våra dagars samnordiska språksträvanden leddes även Stiernhielms ofta fruktlösa bemödanden av ett praktiskt syfte, en kulturell och även politisk tankegång. Det dåvarande svenska väldet omfattade så många tyska eller av tysk överklass bebodda provinser, att det för den ömsesidiga förståelsens skull kunde te sig lämpligt, att svenskan gjorde sig så lik (låg)tyskan som möjligt. Som ämbetsman i Livland, där man under förmyndareregeringens tid frångått den ursprungliga chauvinistiska inställningen i språkfrågor gentemot tysk-balterna, hade Stiernhielm haft personlig erfarenhet av svårigheten att hävda svenska språkets ställning i denna motspänstiga miljö. Vi sörja ej över att Stiernhielms försök rönte så ringa framgång. Han bildar som purist motpolen till sin store efterföljare i senare tid: Viktor Rydberg.

DAVID KORNHALL

Om Harđar saga.

Sture Hast, Harðar saga I. Inledning. Text. II. Pappershandskrifterna. København 1960. (Även Editiones Arnamagnæanæ A:6 resp. Bibliotheca Arnamagnæana XXIII.)

Harðar saga Grímkelssonar, även kallad Hólmverja saga, föreligger fullständig i en pergamentshandskrift, codex AM 556 a, 4:o (sagans huvudcodex, citeras som 556). Handskriften har daterats till de sista årtiondena av 1400-talet. Början av sagan möter i en annan pergamentscodex, nämligen på ett av bladen i AM 564 a, 4:o, den endast i fragment bevarade »Vatnshyrna», daterad till omkring år 1400. Därtill har vi en mängd pappershandskrifter från 1600-talet och framåt.

Sagan behandlas av Sture Hast i två arbeten, publicerade 1960, vilka här skall ägnas några kommentarer utan att det för den skull ett ögonblick skall förnekas att de som helhet är skickligt och noggrant gjorda. Det ena är en edition, med inledning, av de två på pergament bevarade texterna, det andra är en undersökning av pappershandskrifterna. De båda arbetena har utgetts dels som band I resp. II av en i Lund ventilerad doktorsavhandling, betitlad Harðar saga, dels som band 6 av Editiones Arnamagnæanæ, series A, resp. band 23 av Bibliotheca Arnamagnæana. Editionen med sin inledning kallas i det följande Hast I, arbetet om pappershandskrifterna Hast II. Sagatexten citeras som hos Hast, nämligen med hänvisning till sida och rad i 556, en citatteknik som leder rätt också i utgåvan.

Det är en islänningasaga Hast valt att undersöka, men de problem han ägnar sig åt är inte de som man i första hand väntar sig att finna behandlade i en monografi över ett verk inom denna litterära genre, eller inom medeltida, i handskrifter bevarad litteratur överhuvud. Hast har inte inriktat sig på sin sagas tidiga historia, på dess tillkomst och äldsta form eller på den tradering som ligger före de textkritiskt relevanta handskrifterna. I stället har han, kan man litet schematiskt säga, studerat Harðar sagas historia från de äldsta bevarade handskrifterna och framåt. I sin edition trycker han av de två medeltida texterna och fogar därtill en inledning, i vars huvuddel codex 556 ur olika synpunkter beskrives och slutsatser dras kring handskriftens ålder, tillkomst och öden. I sitt andra arbete bearbetar han det svåröverskådliga material som de många

pappershandskrifterna utgör, kartlägger i detalj avskrivningskedjorna, presenterar de enskilda pappershandskrifterna, utreder så långt sig göra låter när, var och av vem de är skrivna, osv. De flesta av dessa handskrifter innehåller också andra texter än Harðar saga, och även om Hast väsentligen ägnar sig åt den speciella saga han tagit upp, får hans granskningar ofta intresse också för andra verks texthistoria.

Att Hast kunnat redovisa resultaten av sina undersökningar i två från varandra ganska fristående arbeten beror främst på att pappershandskrifterna enligt hans bestämda mening alla härstammar från sagans bevarade huvudcodex, 556 (mera härom nedan). Därför har han kunnat lämna dem utan avseende i editionen och i stället tagit upp den av dessa sena texter representerade traderingen som ett särskilt ämne.

Hast förtjänar en eloge för sitt sätt att välja mål. Han har brutit med ett filologiskt vanetänkande, enligt vilket det bara är originaltexten, den äldsta traderingen och de »textkritiskt» betydelsefulla handskrifterna av ett verk som har intresse. I sin renodlade form innebär detta synsätt att (den ju nästan alltid förlorade) originaltexten betraktas som det enda egentliga studieobjektet och att handskrifter som är avskrivna efter kända, bevarade förlagor och alltså inte ger några självständiga vittnesbörd om originalets utseende avfärdas som intresselösa. Hast har, närmast i sin bok om pappershandskrifterna, utgått ifrån att de senare stadierna av Harðarsagans liv *har* vetenskapligt intresse och att de många pappershandskrifterna är värda en undersökning för sin egen skull, alltså även om deras moderhandskrift råkar vara bevarad. Som kanske indirekt framgått har hans granskning av sagans tradering under 1600-, 1700- och 1800-talen en prägel inte bara av filologi utan också, vågar man väl säga, av lärdomshistoria.

Möjligen kan man, sedan det berättigade i Hasts val av arbetsuppgift blivit uttryckligen framhävt, tillåta sig beklaga att han inte i kraft av sin förtrogenhet med Harðarsagan och vad som finns skrivet om den gjort mera för att hyfsa den diskussion som förts om sagans äldre historia. (Jfr Hast I kap. IV, där dessa frågor behandlas.) Man kan t. ex. fråga sig hur pass väl underbyggd den vedertagna (och av Hast uppenbarligen accepterade) uppfattning är enligt vilken den text som stått i Vatnshyrna långt trognare än 556 (och pappershandskrifterna) återgett originalet. *Ett* obestridligt företräde har ur denna synpunkt fragmentet före huvudcodex: Vatnshyrna har så långt man kan se saknat de mycket unga visor som finns insprängda i 556-versionen. Men hur hållbar är den särskilt av Finnur Jónsson drivna tesen att fragmentets ordknappa framställningssätt nödvändigtvis måste vara ursprungligare än huvudcodex' mera utförliga berättarstil? Man har ju också menat sig finna spår av förkortningar i fragmentets framställning (t. ex. Einar Ól. Sveinsson, Dating the Icelandic Sagas s. 107: The Vatnshyrna version ... has undoubtedly been shortened). Vidare må det vara att de högst påfallande orealistiska inslag, särskilt berättelser om fantastiska äventyr och orimliga bravader i fornaldarsagornas stil, som finns i 556, är sena tillskott i traditionen. Men att de finns i 556 är inget skäl att uppvärdera Vatnshyrna, ty i sagans

första del, inom vilken fragmentet faller, håller sig också 556 inom den klassiska realismens råmärken, och huruvida fantasterierna längre fram i 556 stått eller inte stått också i Vatnshyrna vet vi ingenting om.

Inte heller kan man urgera fragmentversionens ålderdomlighet genom att hänvisa till den passage i Landnáma där det nämns en Harðarsaga som börjat med dråpet på Auðr (en episod som kommer först vid mitten av den bevarade sagan, men kan sägas inleda dennas viktigaste avsnitt, »huvudhandlingen»). Hast nämner att man av Landnáma bl. a. dragit den slutsatsen att »den redaktion, i vilken Sturla Þórðarson känt sagan, börjat sin huvudhandling med tvisten mellan Hǫrðr och Auðr, d.v.s. att inledningen till huvudhandlingen i denna redaktion varit ganska kort. Den torde då snarare ha överensstämt med versionen i 564 [Vatnshyrna] än med den i 556» (Hast I s. 95). Hast tycks mena att fragmentversionen bättre än 556 stämmer med den saga vars konturer skymtar i Landnáma. Det är sant att sagans början i fragmentets avfattning är ordknappare än i huvudcodex, men vi har ingen rätt att anta att fragmentversionens skildring av händelserna före Auðrs död proportionsvis varit kortare än i huvudcodex, desto mer som vi inte vet om Vatnshyrna saknat utvikningarna i fornaldarsagornas stil, särskilt hjältens utlandsresa, vilken faller före dråpet på Auðr.

Utan att förneka att 556 är en omarbetning av originalet kan man alltså hävda att Vatnshyrnatextens ställning är ganska oklar.

En av Hasts allra viktigaste teser är att samtliga pappershandskrifter av Harðar saga går tillbaka på den bevarade, fullständiga pergamentscodex, alltså 556 (jfr ovan). Teorin har sannolikheten för sig. Den kritik som här likväl skall riktas mot Hasts sätt att resonera i frågan, närmast hans sätt att bedöma valören hos olika sorters argument, hänför sig mera till metoden än själva konklusionen. I sak går mina anmärkningar knappast ut på annat än att den osäkerhetsmarginal som finns kvar är större än vad Hast själv, av hans kategoriska formuleringar att döma, anser sig behöva räkna med. (Jfr Hast II s. 5 ff eller 43.)

Jag inriktar mig på Hasts resonemang kring de på papper skrivna Harðar-texternas stora majoritet, den s. k. ABC-gruppen. Dessa handskrifter uppvisar vissa gemensamma avvikelser från 556 och återgår uppenbarligen på en och samma förlaga, kallad X, vilken självfallet enligt Hasts teori i sin tur går tillbaka på 556. (Se Hast II s. 14 ff.) Märk att om några (eller bara en) av ABC-gruppens texter i sista hand kan bevisas härstamma från 556, måste X ha varit ett mellanled mellan 556 och dem, och i så fall härstammar alla avläggare till X, dvs. hela den aktuella gruppen från 556. Indicier för att en av dessa pappershandskrifter återgår på 556 hänför sig alltså automatiskt också till alla de andra.

Hast framhäver (band II s. 26 f) att den av pappershandskrifterna gemensamt representerade traditionen stämmer bra med 556 och att de avvikelser som finns inte behöver anses hämtade från en annan yttersta förlaga utan låter sig förklaras som förändringar och förvanskningar av formuleringarna i 556, uppkomna under avskrivningsarbetets gång. Positi-

va indicier tycks alltså saknas för existensen av en annan moderhandskrift än den pergamentscodex vi redan känner, alltså 556. (Vatnshyrna kommer inte på fråga, där möter ju en alldeles annan texttyp.)

I detta sakläge ligger det nära till hands att som Hast ansätta 556 som pappershandskrifternas ursprung. Emellertid kan vi t. v. inte utesluta ett stemma som t. ex.

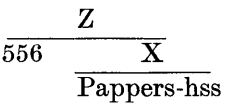

Det är med andra ord på detta stadium av resonemanget fortfarande möjligt att likheten mellan X (vars text går igen i pappershandskrifterna) och 556 berott på syskonskap i stället för släktskap i rakt nedstigande led. Den eventualiteten menar sig emellertid Hast definitivt kunna avvisa med hänvisning till några speciella textställen (Hast II s. 7, 26, 42 f). Enligt min mening överskattar han dessa ställens beviskraft.

Sålunda anförs a.a. s. 26 och 42 fem fall där en, flera eller alla pappershandskrifterna saknar ett ord som i 556 står i marginalen (556 blad 72r 5, 74r 30, 80v 32, 81r 28, 81r 36). Förklaringen kan enligt Hast inte vara någon annan än att pappershandskrifterna, eller exaktare uttryckt: X, kopierat just 556 och därvid förbisett vad som stod i marginalen. Men i själva verket låter sig exemplen också förena med det nyss skisserade alternativa stemmat. Att ett ord står i marginalen i en handskrift kan bero på att det saknats i förlagan men att skrivaren i efterhand märkt att någonting var på tok och i kanten satt in vad han tyckte vara en nödvändig utfyllnad. I vårt fall skulle Z ha saknat dessa fem ord, både 556 och X skriver av vad som står i Z, men 556 inför efteråt några små justeringar. Precis samma resonemang kan tillämpas på fallet 86v 1 (se Hast II s. 42), där några pappershandskrifter saknar en nödvändig bokstav, som i 556 står ovan raden.

Vidare har vi fyra fall där en korruption i 556 återspeglas i en eller flera pappershandskrifter (se Hast II s. 42 om textställena 74r 8, 80v 32, 84r 7 och 86v 8). Hast menar nu att om två textversioner har gemensamma korruptioner härstammar den yngre från den äldre. Resonemanget möter också hos andra filologer men är i de flesta situationer oanvändbart. I vårt fall skulle å ena sidan 556, å andra sidan X med pappershandskrifterna var för sig kunna ha ärvt fyra korruptioner från Z. Också enligt Hasts egen teori har dessa inadvertenser okritiskt kopierats gång på gång under traderingens lopp (a.a. s. 43).

Ett användbart stöd för sin teori ger däremot Hast när han a.a. s. 26 hänvisar till textstället 84v 38. Där har 556 *sotte ... ath* ('anföll') i pappershandskrifterna blivit *sotte ... at honum*, enligt Hast genom att *ath* fattats som *at* plus förkortning för *honum*. Det är påfallande att pappershss *at honum* står just på ett ställe där 556-skrivaren av uppenbart kalligrafiska skäl, nämligen för att fylla ut en rad där ordet står sist, tillgripit den ovanliga stavningen *ath* med *h* på slutet.

Slutligen skall en varning utfärdas för felformuleringen hos Hast bd II

s. 27: »Viktigast i detta avseende är dock den typ av läsarter, som här kallas 'gemensamma varianter'. Dessa äro så många, att de ensamma torde kunna utgöra ett tillräckligt bevismaterial.» Vad som dessförinnan behandlats är frågan om pappershandskrifternas härstamning från 556, och läsaren måste tro att de citerade satserna syftar på samma sak. Emellertid rör det sig om bevisning för någonting helt annat, nämligen existensen av X.

Som arbetshypotes accepteras i det följande Hasts teori att pappershandskrifterna av Harðar saga härstammar från 556. Därtill får vi som nämnt anta att de allra flesta av dessa texter i första hand utgår från en avskrift av 556, kallad X. Bland avläggarna till X urskiljer Hast så tre huvudgrupper, kallade A, B och C. Vi får m.a.o. följande preliminära stemma, från vilket den följande diskussionen kan få utgå:

Hur sedan detta stemma närmare bör utformas diskuterar Hast och kommer till resultatet

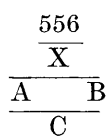

Han menar att texttypen C (f. övr. representerad av det största antalet enskilda handskrifter) är avhängig av såväl A som B, utgör en sammanarbetning av dessa båda. Detta skulle visa sig för det första i att C än överensstämmer med A, än med B, för det andra i att C uppvisar textställen som inte helt stämmer med, men tycks utgå ifrån formuleringarna i ibland A, ibland B, och för det tredje i att C har en rad textställen som tycks vara kontaminationer av A's och B's sätt att uttrycka sig. (Se Hast II s. 17 ff, särskilt s. 30.)

Att en text haft mer än en förlaga är i och för sig inte någonting som behöver förvåna, men hos C möter överensstämmelser eller likheter med A respektive B i en ständig blandning (härom särskilt a.a. s. 29 f), och C-prototypens skrivare skulle alltså ständigt och jämt, ställvis för nästan varje sats eller mening, ha växlat mellan sina två förlagor. Hast påtalar på flera ställen hur egendomligt detta är och säger sig (a.a. s. 28) inte känna någon motsvarighet från västnordisk filologi. Saken blir inte lättförståeligare av att C särskilt i textens senare del också förkortar framställningen kraftigt, eller av att skillnaden mellan de två antagna förlagorna, A och B, varit föga djupgående, uppenbarligen mera berört formuleringar än innehåll (a.a. s. 13 f o. 167). Bakom texttypen i C, som skulle ha tillkommit på 1630-talet, måste enligt Hast (a.a. s. 167) ligga »ett filologiskt intresse». Hasts tanke att C-skrivaren arbetat utifrån en B-handskrift med interlinearvarianter ur A (a.a. s. 167, jfr att C oftare

stämmer med B än med A, a.a. s. 31) är fyndig, men Hast påpekar själv att samlingarna i Köpenhamn och Stockholm inte från den tid det rör sig om känner några isländska handskrifter med tillnärmelsevis en sådan rikedom på införda varianter som den codex C-skrivaren skulle ha suttit med.

Det är uppenbart att teorin om C's dubbla avhängighet, dess beroende av såväl A som B, drar med sig så många svårigheter att den behöver underbyggas mycket väl för att bli godtagen.

Den närmare granskningen av Hasts sätt att argumentera kan vi utföra så att vi t. v. accepterar tesen om någon sorts släktskap mellan B och C. (C-texten följer som nämnt oftare B än den följer A.) Huruvida vi skall uppfatta C som en blandad texttyp av det slag Hast vill göra gällande kommer under sådana omständigheter att hänga på frågan: Har A verkligen utövat inflytande på C?

Vi tar först upp de av Hast åberopade överensstämmelserna mellan A och C, fall där dessa båda texter gemensamt avviker från dels 556, dels B. Rimligen bör emellertid en överensstämmelse som skall tyda på samhörighet mellan A och C vara en novation, ett drag som inte tillhört ABC's gemensamma moderhandskrift X. Kan uttrycket i fråga ha stått redan i X så kan A och C också ha ärvt det därifrån oberoende av varandra. (Detta under förutsättning att C visserligen tillhör samma gren i traderingen som B men inte utgår just från B utan kunnat bevara vissa drag från X som i B gått förlorade — en tanke som inte heller kan avvisas.) Vi vill alltså vara säkra på att den åberopade överensstämmelsen mellan A och C visavi B inte helt enkelt beror på att B ändrat ordalydelsen i X.

Nu ett konkret exempel, som kan stå som representant för hela materialsamlingen i Hast II s. 23 f. När 556 bl. 70r 35 har läsarten *gunnhilldar* skriver A och C *Grijmhilldar*. Vad B har anger Hast i dessa fall aldrig, utan vi får uppe på s. 23 helt generellt veta att »den tredje gruppen [här B] antingen: 1) helt överensstämmer med 556; 2) har egen läsart, utan synbart sammanhang med de övrigas, eller 3) saknar textavsnittet i fråga». Om nu alternativ 1 föreligger bör mellanledet X mellan 556 och B också ha haft pergamentshandskriftens läsart, och A och C tycks då ha en gemensam novation i förhållande till X. Men om alternativ 2 eller 3 föreligger, dvs. om B har något annat ord eller hoppar över textstället, kan korruptionen *Grijmhilldar* precis lika väl vara uppkommen redan i X och sedan ha ärvts av A och C var för sig. Endast fall med alternativ 1 bör godtas som indicier på samhörighet mellan A och C, och Hasts redovisningsmetod, som inte anger B's läsarter, omöjliggör för läsaren att själv sålla fram dessa relevanta fall ur de övriga och se hurpass övertygande de tar sig ut.

Som exempel har här tagits ett textställe där A och C erbjuder en gemensam variant till 556. Mot de många fall där A och C gemensamt uppvisar ett överhopp av ett ord eller en ordgrupp i 556 kan därutöver anmärkas att denna sorts avvikelser har mindre indicievärde (så Hast själv a.a. s. 16), i synnerhet som C ju metodiskt förkortar framställningen.

Mutatis mutandis gäller vad som nyss sagts också om de fall (Hast

II s. 17 f) där formuleringen i A enligt Hast tycks ligga till grund för den därifrån något avvikande läsarten i C. Exempel: när 556 bl. 71r 32—33 skriver *skapsmuna ockarra* har A *skapsinna ockar* och C *skapsins ockar*. Men eftersom Hast inte heller här nämner vad som står i B kan läsaren inte veta var i traderingskedjan synonymutbytet skett — kanske har *skapsinna ockar* stått redan i X och då kan ju C's uttryckssätt gå tillbaka på X i stället för A.

Det bör tillfogas att Hast uppenbarligen fäster stor vikt vid den totala fördelningen av likheter och överensstämmelser mellan A, B och C. Gemensamma avvikelser (från 556!) visar dels A och C, dels B och C, men knappast kombinationen A och B. Denna fördelning är anmärkningsvärd. Men just därför hade man velat se materialet klarare redovisat och i enskildheterna mera kritiskt bedömt.

Kvar att granska har vi de textställen där C skulle ha kontaminerat formuleringar ur A och B. De utgör ett väsentligt led i Hasts argumentation för C's dubbla avhängighet och bokförs a.a. s. 21 f med kommentaren: »Eftersom ett speciellt intresse knyter sig till denna grupp, medtagas här alla de 14 [läs 15] säkrare fallen». Denna gång citerar Hast förutom 556 såväl A som B som C, och här har läsaren alltså möjlighet att själv bedöma förhållandena. Som förut accepterar vi tesen om släktskap mellan B och C och inriktar oss på de element som skulle vittna om inflytande från A på C.

Vid en första översyn visar det sig att inte mindre än tio av de femton fallen, nämligen de som motsvarar 556 bl. 70v 23—24, 71r 12, 73v 21—22, 76v 6—7, 80v 28, 81r 4, 82r 30—31, 82v 32, 86r 10—11, 86r 32—33, måste utmönstras av en och samma orsak: de särdrag som C enligt Hast skulle ha hämtat från A visar sig vara ursprungligheter i traditionen, de kännetecknar inte bara A och C utan också 556 och har då uppenbarligen funnits även i X, och från 556 och X kan de vara ärvda till C utan att A behöver ha det minsta med saken att göra (fortfarande under förutsättning att C inte går tillbaka just på den av oss kända B utan kunnat bevara vissa ursprungliga drag som i B gått förlorade — jfr ovan). Exempel: bl. 86r 10—11 skriver 556 *Ok teiknade til at nockur skyllde uega at herde*; härmed överensstämmer A; i B står *teiknande ef nockur villde hoggva hann* och i C *teiknande ef nockur villde vega hann*. Skillnaden mellan B och C ligger som synes i att B använder ordet *hoggva* medan C har *vega*. Däri stämmer C med A men också med 556 och — otvivelaktigt — med X. Och varför skulle vi under sådana omständigheter behöva anta att C fått sitt *vega* just från A? Släktskap mellan B och C tyder exemplet som synes mycket bestämt på, men inte också på en samhörighet mellan A och C. *Hoggva* fattas enklast som en novation i B genomförd efter utgreningen av C.

De övriga fem fallen av »kontaminationer» utgör knappast några tungt vägande skäl för att A skulle ha påverkat C. Några gånger uppvisar A och C en och samma synonym till ett för 556 och B gemensamt uttryck: bl. 72v 6—8 har 556 och B [Sigurd for] *uegar síns* gentemot A och C *á (af) stad*; bl. 72v 24 använder 556 och B verbet *þora* gentemot A och C *dirfast*; bl. 84v 30—31 använder 556 och B substantivet *skúta* gentemot

A och C *skip*. Man tvingas knappast att anta att A och C här har något med varandra att göra, de kan var för sig ha gjort dessa ganska alldagliga synonymutbyten, eller kan X ha haft AC's läsart och B ha råkat återinföra pergamentshandskriftens. På det sistnämnda stället har därtill 556 och B *Þorgeir*, A *Þorkell*, C-handskrifterna antingen *Þorsteirn* eller *Þorkell* — men förvanskningar och återställanden av personnamn (som gärna abbrevieras starkt) är ju vanliga i handskriftlig tradering. Mera beaktansvärt är textstället 72r 12—14, där frasen i 556 *uillde eigi at sueinninn uæri heima par. Hann ferr ok* samt orden *j uera* saknas i både A och C men finns i B. Det långa gemensamma överhoppet i A och C är påfallande. Emellertid bör det ihågkommas att C brukar förkorta framställningen. Frasen i fråga går också bra att utelämna utan att sammanhanget störs. Det vore då inte alltför märkvärdigt om C här självständigt hoppat över detsamma som A. I samma textavsnitt använder A och C verbet *finna* där 556 och B har *hitta*, ett synonymskifte utan betydelse.

Återstår textstället 71v 22—23, där 556 *rot mikit* återkommer i B medan A och C har varandra likartade korruptioner med *riett* för *rot*. Det bör förklaras så, att korruptionen funnits i X och rättats i B. Kontexten har underlättat rättelsen. Stället lyder i pergamentshandskriftens formulering: [Det träd som Signy såg i drömmen var] *suo rot mikit. at j aull husin heima par aa bœnum toku rœtur trésins*, i stort sett likalydande är t. ex. B-handskriften 499. Att korruptionen stått redan i X kan därtill rentav bevisas. Enligt Hasts egen edition s. 126 not 6 liknar *o* i 556 *rot* ett *e*.[1] Här är uppenbarligen ursprunget till korruptionen: X har tyckt sig se en form av adjektivet *réttr* (i de yngre handskrifterna med *ie* för *é*). Samband mellan A och C tyder alltså stället inte på. Det kan anmärkas att Hast nämner detta uppenbart felbedömda exempel som ett bland de bästa i den stora och skiftande variantflora ur A, B och C som han sammanbragt (Hast II s. 22).

Jag har så pass utförligt diskuterat Hasts bevisföring för att A skulle ha utövat inflytande på C emedan vi, om denna bevisföring är hållbar, säkert måste anta att C sammanarbetet två förlagor och vi därmed skulle tvingas att tro på någonting ganska anmärkningsvärt; en blandad text just av C's antagna typ skulle ju t.o.m. vara någonting unikt för sin tid. Att helt avfärda Hasts argumentation går väl inte, men den tycks mig ge skäl till så många invändningar att läsaren inte kan bli övertygad av den.

Klarhet i frågan får man väl knappast med mindre man på nytt inventerar det dessvärre mycket svårhanterliga primärmaterialet, alltså de enskilda handskrifterna. I så fall borde man uppta till prövning — till förnyad prövning, vågar jag väl säga, för tanken måste någon gång under arbetet ha föresvävat Hast — huruvida inte materialet låter sig förenas med ett mindre märkvärdigt stemma som detta:

---

[1] Slår man upp stället i pergamentshandskriften tycker man att saken på minst lika goda grunder kunde ha uttryckts så, att 556 har *ret* för det uppenbart riktiga *rot*. I så fall kan 556 ha ärvt felet från sin förlaga, och stället kan inte — som man ett ögonblick vill tro — inrangeras bland argumenten för att X och pappershandskrifterna måste härstamma just från 556.

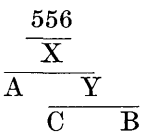

Hos Y skulle de många för B och C gemensamma dragen funnits utbildade. Eftersom C sedan ensam gör långt radikalare ingrepp i framställningen än övriga texter skulle Y mest ha liknat B och skulle kunna karakteriseras som en sorts tidig B-text. Vidare skulle detta stemma innebära att A's antagna inflytande på C vore en synvilla. De åberopade likheterna mellan A och C finge förklaras dels såsom drag vilka de båda texttyperna var för sig ärvt från X, ibland ända från 556, dels såsom slumpvis uppkomna överensstämmelser.

Jag upprepar den egentliga slutsatsen av mina resonemang: C's dubbla avhängighet får tills vidare anses inte omöjlig, men inte heller tillräckligt styrkt.

GERHARD EIS

Die Schuhepisode im König Rother und in der Vilkinasaga

Vor kurzem hat Jan de Vries eine Abhandlung über »Die Schuhepisode im König Rother« veröffentlicht,[1] die eine genauere Interpretation des Charakters dieser Dichtung und ihre Einordnung in internationale Zusammenhänge anbahnt. Er sucht für eine Episode des Spielmannsliedes und der entsprechenden Erzählung der Thidrekssaga ein kymrisches Mabinogi als Endquelle zu erweisen. Die Argumente, die er für seine Ansicht geltend macht, knüpfen sich an ganz unscheinbare Anhaltspunkte und bei einem der ausgewerteten Vergleichsmotive sagt er selbst, dass er »diese Übereinstimmungen nur zögernd vorbringe«. Gleichwohl formuliert er aber zum Schluss sein Ergebnis mit grosser Bestimmtheit. Es zeige sich wieder einmal, so heisst es in der Zusammenfassung, »dass das kleinste Detail in einem Gedicht ein unerwartetes Licht auf die Entstehungsgeschichte des Ganzen werfen kann ... Und wie überraschend ist es zu erfahren, dass ein kymrisches Mabinogi auch hier wieder am Anfang einer deutschen Liedtradition steht«. Da diese Folgerung für ziemlich weit reichende Zusammenhänge wichtig ist, dürfte es angebracht sein, die Beweiskraft der Argumente nachzuprüfen.

Einen wichtigen Anhaltspunkt erblickt de Vries in der Darstellung der Schuhepisode in der Vilkinasaga (3. Erzählung der Thidrekssaga). Die Szene verläuft nach seiner Interpretation ganz unhöfisch; sie wirkt geradezu peinlich und soll deshalb auf eine Quelle von gröberem Geschmack zurückgehen als es das Rotherepos war. Die Stelle ist nur in der altschwedischen Bearbeitung der Thidrekssaga erhalten; im norwegischen Original ist sie infolge Verlustes eines Blattes der Handschrift nicht überliefert. König Osantrix, der sich für einen vertriebenen Grafen ausgibt, kommt zu der Königstochter Oda, die er als Braut für sich gewinnen möchte. Jan de Vries stellt die Szene so dar: »Als Oda dem siegreichen Helden zugeführt wird, nimmt dieser einen silbernen Schuh und zieht ihr diesen an: er war weder zu gross noch zu klein, vielmehr war er, als ob er für ihren Fuss gemacht war. Jetzt zieht er ihr einen zweiten goldenen Schuh an und dieser erweist sich als noch um die Hälfte besser.

[1] Zeitschrift für deutsche Philologie 80 (1961), S.129—141.

Darauf sagt Oda, während sie das Bein des Helden streichelt, dass sie gerne so das Bein des Königs Osantrix streicheln möchte. Lächelnd erwidert der König: *þu mátt strykua þinn fót i hásaeti Osangtrix konungs.*« Wenn es zuträfe, dass die Prinzessin das Bein des Helden streichelt und sagt, dass sie gerne das Bein des Königs Osantrix streicheln möchte, so wäre das in der Tat ein so grober Verstoss gegen die Etikette, dass der Schluss auf eine deutsche Vorlage, die »gröber«, also »spielmännischer« war als das erhaltene Rotherepos, ernsthaft ins Auge gefasst werden müsste. Ein solches Benehmen einer Königstochter, ein solcher Mangel an Zurückhaltung ginge über die im »König Rother« vorkommenden Derbheiten noch weit hinaus. Das entspräche etwa dem Geschmack der Ironsaga, in der sich die Herzogin Bolfriana so betrinkt, dass man sie wegtragen muss, oder dem Wolfdietrich B, in dem sich die Tochter des Zauberers auf der Burg Falkenis dem Helden in peinlicher Weise aufdrängt.

Die Stelle der Vilkinasaga kann jedoch anders interpretiert werden, als es de Vries tut. Der Text lautet folgendermassen[2]: *þa tecr hœfðinginn sko slegin af brendu silfri oc nu setr hann konungs dottur i kne ser. þa dregr han skoinn a hennar fot. oc var œigi ofmikil oc œigi oflitill. helldr var han sua sem han vœri þar till gorr. þa dregr hann af skoin oc dregr a annan sa var slegin af ravðu gulli. oc dregr þann a sama fot henni. oc vill sea hversv sea sami henni. oc þessi ferr en halfv betr en enn fyri. oc nu strauc konungs dottir sinn leg oc mœllti oc ser i loptit upp Guð i himnum nær skalltu vera mer sua ihugum at ek liva þann dag at ec mœga sua strykua minn fot ihascti osangtrix konungs. þa suarar konungr oc lo nv er þat idag at Guð er þer sua hollr oc i hugum at þu matt strykua þinn fot i hascti Osangtrix konungs villcinalandz manna.* Die Stelle, die de Vries so versteht, dass Oda das Bein des Helden streichelt, besteht aus den Wörtern *nu strauc konungs dottir sinn leg.* Es ist möglich, das mit den Worten »nun strich die Königstochter sein Bein« zu übersetzen, aber es ist auch möglich, zu lesen »nun strich die Königstochter ihr Bein«, denn *sinn* heisst sowohl »sein« als auch »ihr«.[3] Dass hier diese zweite Möglichkeit die richtige ist, ergibt sich aus dem Wortlaut des Folgenden. Oda wünscht den Tag zu erleben — so heisst es weiter — *at ec mœga sua strykua minn fot i hascti osangtrix konungs,* d. h. »dass ich so streichen kann meinen Fuss auf dem Hochsitz des Königs Osantrix«. Hier ist der Sinn eindeutig, denn *minn fot* kann nur »meinen Fuss«, nicht »seinen Fuss« bedeuten. Auch durch den darauf folgenden Satz wird diese Deutung nochmals bestätigt. Der König erwidert »*þa matt strykua þinn fot*«, d. h. »du kannst deinen Fuss streichen«. »Deinen Fuss« bezieht sich auf den Fuss der Prinzessin, nicht den des Königs.

Bei dieser Übersetzung ist die Äusserung der Prinzessin zwar recht primitiv, von rührender Kindlichkeit, aber verstösst nicht gegen die

---

[2] Henrik Bertelsen Þidriks saga af Bern, 3. Hæfte (=Bd. II), København 1908; S. 82, Z. 11—22 und S. 83, Z. 1—4.

[3] Adolf Noreen, Altisländische und altnorwegische Grammatik (Laut- und Flexionslehre), 4. Aufl., Halle 1923, § 467.

Etikette, die man bei der Anprobe von neuen Schuhen etwa angemessen finden mochte. Oda streicht über den neuen Schuh, den ihr der vermeintliche Graf angezogen hat, so wie man den Sitz eines neuen Schuhes bei der Anprobe mit den Fingern zu prüfen pflegt. Wir übersetzen übrigens auch *strykua* nicht wie de Vries mit »streicheln«, sondern mit »streichen«. Dies ist die normale Bedeutung des Wortes, wie man aus sämtlichen altnordischen Wörterbüchern ersieht, auch aus dem, das de Vries selbst herausgegeben hat.[4] So scheint uns die Szene alles Undezenten und Groben zu ermangeln. Auch der königliche Werber spielt seine Rolle als Überbringer von Schuhen mit liebenswürdig-besonnener Überlegenheit. Wir finden in Übereinstimmung mit de Vries, dass die altnordische Fassung zwar kürzer und gestraffter als die entsprechende Stelle im »König Rother« ist, sie ist jedoch nicht »auch gröber«. Eine Notwendigkeit, für die Stelle der Vilkinasaga eine ältere, gröbere Quelle als den »Rother« anzusetzen, besteht nicht.

Worauf de Vries des weiteren nun ein besonderes Gewicht legt, ist die Aussage über die Grösse der Schuhe. Er hebt an mehreren Stellen die Formulierung »nicht zu gross und nicht zu klein« hervor. Er legt ihr eine ganz bestimmte Bedeutung bei und baut dann auf ihr seine Folgerung auf, die wieder darin besteht, dass nicht der »König Rother« selbst, sondern eine andre, nicht erhaltene Bearbeitung, die von einem kymrischen Mabinogi beeinflusst war, dem Verfasser der Thidrekssaga als Quelle gedient haben müsse. Er schärft seinen Lesern ein, genau auf den Wortlaut zu achten: »Überhören wir dabei nicht, dass es ausdrücklich gesagt wird, dass der Schuh weder zu gross noch zu klein war«. Auf der nächsten Seite (S. 133) betont er: »Es handelt sich darum, ob die Schuhe zu gross oder zu klein sind oder endlich genau passen. Das führt dazu, dass die Episode ...«. Schliesslich lesen wir auf S. 134: »Behalten wir deshalb die Vorstellung der Vilkinasaga bei: weder zu klein noch zu gross. Daraus lässt sich dann die folgende Rekonstruktion versuchen: Ein Werber landet und bietet Schuhe als Kaufware an. Die Jungfrau will sich ein Paar anfertigen lassen und gibt ihm dazu den Auftrag. Als die Schuhe abgeliefert werden, ergibt es sich, dass sie zu gross sind. Ein neuer Versuch führt zu dem Ergebnis, dass sie jetzt zu klein sind. Dann muss also die Jungfrau selber kommen, damit das richtige Mass ihres Fusses genommen werde. Damit bekommt der Werber die Gelegenheit, sie zu entführen«. Mit diesen Worten wird die Rekonstruktion so gelenkt, dass eine grössere Ähnlichkeit mit dem kymrischen Mabinogi entsteht, aber es besteht vom Wortlaut der Vilkinasaga her kein Grund, sich gerade in diese Richtung führen zu lassen.

Die Formulierung »nicht zu gross und nicht zu klein« (*œigi ofmikil oc œigi oflitill*) hat in Wahrheit nicht die ihr beigelegte Bedeutsamkeit und es lassen sich aus ihr keinerlei wie immer geartete Folgerungen ziehen oder Rekonstruktionen begründen, die in die von de Vries gewünschte Richtung weisen. Es handelt sich um eine formelhafte Wendung, die auch bei vielen

[4] Jan de Vries, Altnordisches etymologisches Wörterbuch, Leiden 1957; ausser »streichen« entwickelt sich noch die Bedeutung »prügeln«, hingegen wird »streicheln« nicht belegt.

anderen Dichtern und Schriftstellern vorkommt, und zwar stets ohne den besonderen, ihr von de Vries unterlegten Sinn. Man sagt »nicht zu ... nicht zu«, um das zwischen den Extremen liegende rechte Mass zu bezeichnen. Im Grimms Wörterbuch findet man (im Artikel »zu« Bd. 16, 1954, S. 162 f.) folgende drei Belege: *seine wort nit ze rauch oder zu lind* (Carbach, Titus Livius 151b); *man muss nicht zu hoch und nicht zu nieder anfangen* (Lehman, Florilegium politicum 1,23); *nicht zu wenig nicht zu viel* (Paul Gerhardt 3,313 Fischer-Tümpel). Ganz auf diese Formel »nicht zu ... nicht zu« ist Paul Flemings Gedicht »Wie er wolle geküsset sein« aufgebaut, aus dem wir nur einige Verse anführen: »*Nicht zu frey, nicht zu gezwungen ..., Nicht zu wenig, nicht zu viel ..., Nicht zu laut und nicht zu leise ..., Nicht zu harte nicht zu weich*«. Diese Ausdrucksweise war nicht nur in der Poesie, sondern auch in der nüchternen Fachprosa des Mittelalters geläufig. So kommt z.B. bei Jörg von Hall (1498) in einem Rezept zur Behandlung des Durchfalls die Angabe vor: *diese artnej ... sein ... vff das mittell gesetzt, Nit zu hoch noch zu nieder.*[5] Wir können diese Formel aber sogar auch mit Bezug auf das Passen von Schuhen belegen, und zwar bei einem mittelhochdeutschen Dichter, der vor der Abfassung der Thidrekssaga gearbeitet hat. Im »Welschen Gast« des Thomasin von Cerclaria, der im Winter 1215/16 entstand, heisst es in V. 9978: *ich wil den schuoch ze wit noch ze enge.*

Der Verfasser der Thidrekssaga wollte an dieser Stelle also nichts anderes ausdrücken, als dass der Schuh genau passte. Man kann damit keinen Schluss auf eine Vorstufe mit epischer Dreimaligkeit, d. h. mit zwei absichtlich erfolglosen Versuchen und dem glücklichen Gelingen der dritten Episode begründen. Jan de Vries setzte eine Vorstufe für Rother und Vilkinasaga an, in der »die Episode sich in drei Etappen« abspielt, um damit einen Zusammenhang mit »Math vab Mathonwy« herzustellen. Dieses Mabinogi steht jedoch den beiden germanischen Erzählungen so fern, dass die erschlossene Dreiteiligkeit die einzige gute Übereinstimmung wäre. Man würde selbst dann, wenn sich die drei Etappen wahrscheinlich machen liessen, noch starke Zweifel an dem von de Vries behaupteten Zusammenhang aufrecht erhalten müssen. In »Math vab Mathonwy« begibt sich die Königin Arianrhod auf ein Schiff, um ein Paar Schuhe abzuholen, nachdem ihr vorher zwei nicht passende Paare gesandt worden waren. Sie wird nicht entführt; der Mann auf dem Schiff ist ihr eigner Sohn, der sie mit dieser List dahin bringen will, dass sie ihm einen Namen gibt. Das hatte sie vorher abgelehnt, weil sie sich seiner schämte. Das Ergebnis ihres Besuches auf dem Schiffe ist, dass sie ihm den Namen Llew Llaw Gyffes (»Löwe mit der zielsicheren Hand«) gibt, weil er in ihrer Anwesenheit einen Zaunkönig in glücklichem Wurf genau zwischen Sehne und Fussknochen trifft.

Ein weiteres Argument, das de Vries geeignet schien, um die Benützung des keltischen Mabinogi durch einen deutschen Dichter vor oder neben dem Dichter des »König Rother« zu erweisen, besteht in der Wahl

[5] Cod. Pal. Germ. 264, Bl. 108v—110r; s. G. Keil, Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur 83 (Tübingen 1961), S. 181.

der Rolle; dass sich Rother, bezw. Osantrix mit Schuhen abgeben, nicht etwa mit Tuch wie andre Werber, die sich als seefahrende Kaufleute ausgeben, das sei auffällig. »Kaufleute fahren in die Welt hinaus und kommen in fremde Lande. Schuster sitzen zu Hause und reisen mit ihren Schuhen nicht herum.« Mit dieser apodiktischen Behauptung begründet de Vries seine These, dass der Schuster aus der keltischen Sage stamme, denn »unsere Variante, in der ein Schuster auftritt, kommt nur sehr selten vor: einerseits in der irisch-kymrischen Überlieferung, andrerseits in der Rothergeschichte« (S. 138). Es bleibe »unerfindlich ..., wie ein deutscher Spielmann daraus aus eigner Hand die Schuhlist hat machen können«. Der Gedanke, »die Kaufmannsformel in jene eines Schusters umzubiegen«, habe einer besonderen Veranlassung bedurft, und diese sei eben die keltische Erzählung gewesen.

Dieses Argument ist von vornherein nicht stichhaltig, weil ja weder im Rother noch in der Saga ein Schuster vorkommt. In beiden Überlieferungen bezeichnet sich der werbende König als Graf. Aber es ist gleichwohl lohnend, auch auf die Behauptung über die Sesshaftigkeit der Schuster einzugehen. Jan de Vries macht keine Angabe darüber, wie er zu seiner Meinung kommt, dass Schuster zu Hause sitzen und nicht herumreisen. Das mag wohl an manchen Orten so sein, aber es gibt auch andere, und die Wanderschaft war für Schustergesellen ebenso unerlässlich wie für andere Handwerksburschen. Mir ist aus der eigenen Kindheit erinnerlich, dass auf den Jahrmärkten meiner Vaterstadt alljährlich auch fremde Schuster ihre Verkaufsstände aufschlugen. Insbesondere waren die Schuster aus Wernstadt, einem Landstädtchen im Kreise Tetschen (Böhmen), das man landauf landab die Schusterstadt nannte, in der ganzen ehemaligen österreichisch-ungarischen Monarchie bekannt. Die Einkünfte, die diese reisenden Schuster auf fremden Märkten erzielten, bildeten einen wichtigen Bestandteil der wirtschaftlichen Grundlage von Wernstadt.[6] Es ist in diesem Zusammenhang erwähnenswert, dass diese historische Schusterstadt auch eine moderne Dichterin zu einem »Schuster-« oder »Schuhmärchen« angeregt hat, das vor dem zweiten Weltkrieg in mehreren heimatkundlichen Zeitschriften gedruckt wurde.[7] Darin kommt die Stelle vor: »Um dieselbe Zeit aber kam ein reisender Schustermeister nach Wernstadt, der auf dem Marktplatz seine Werkstätte aufschlug und die herrlichsten Schuhe den Bürgertöchtern zum Verkauf anbot. Eine solche Pracht hatten diese freilich noch nicht gesehen. Da gab es Schuhe aus gold- und silberfarbenem Leder, in das wundersame Linien eingewirkt waren, da gab es Schuhe mit Spangen aus Edelsteinen und Absätzen aus Bergkristall; das Wunderbarste aber waren ein Paar Schuhe aus feinstem, lauterem Golde«. Der reisende Schustermeister ist hier ein verzauberter Prinz, der aus dem unterirdischen Reiche seines königlichen Vaters verstossen wurde, und auch hier geht es um die Erwerbung der Braut. Die »Variante, in der ein Schuster auftritt«,

[6] Josef Schmied, Beiträge zur Geschichte von Wernstadt, Verlag Bürgermeisteramt Wernstadt 1932.

[7] Ruth Steffan, Der Pantoffel, in: Heimat-Kalender für den Aussig-Karbitzer Bezirk 1938, S. 84—92 (und in anderen Zeitschriften).

ergibt sich zwanglos wieder, weil die Wernstädter Schuster fahrende Kaufleute waren. Die Dichterin des 20. Jahrhunderts kannte das kymrische Märchen nicht. Wir wollen diesen Hinweis auf die Wernstädter Schuster und das moderne Kunstmärchen nur zur Wiederlegung der Behauptung, dass »Schuster zu Hause sitzen« müssen, verwenden und übrigens auf den Umstand verweisen, dass die germanischen Erzählungen nur die Schuhe als Geschenke, nicht auch die Überbringer als Schuster bezeichnen. Es sei jedoch auch erwähnt, dass schon im Mittelalter der Fernhandel mit Schuhen und Schuhleder blühte. Auch dem Schuster haftete ein Ruch der abenteuerlichen Ferne an. Man importierte nach dem Zeugnis der Zimmern'schen Chronik (4, 729[b]) Schuhe mit modischen Spitzen aus Frankreich und der Schweiz, sodass man auch den Schluss auf reisende Schuster in alter Zeit ziehen darf. Das berühmteste Zentrum der Schuhledererzeugung war Cordova, wo in der maurischen Zeit ein feines Leder aus Bock- und Geisshaut hergestellt wurde, das dem Kordovan, Korduan oder Kordovaer-Leder den Namen gab.[8] Im Französischen ist der Schuster nach Cordova benannt (*cordonnier*).

Das Hauptargument glaubt de Vries in der Beschreibung der Anprobe der kostbaren Schuhe zu finden. »Im Spielmannsepos, wie in der Vilkinasaga setzt die Königstochter ihren Fuss in den Schoss des Werbers.[9] Weshalb tut sie das? ... Wie lässt sich diese Situation erklären?« Man könnte diese Frage ganz einfach mit einem Hinweis auf die noch heute übliche Praxis beantworten, denn noch in der Gegenwart setzt sich der Schuhverkäufer vor seinem Kunden auf einen Schemel und zieht ihm die Schuhe, die er in seinem Schoss liegen hat, an, wobei natürlich auch der Fuss bisweilen auf seine Kniee zu liegen kommt. Wir wollen indessen auch in diesem Punkt auf die Beweisführung de Vries' genau eingehen. Er selbst beantwortet seine Frage mit der Erklärung, dass dies »zur keltischen Tradition« gehört habe, denn unter den kymrischen Mabinogion komme auch eines vor, worin ein König seine Füsse in den Schoss seiner Tochter legt. Er tut dies, um auf diese Weise ihre Keuschheit zu überwachen. Jan de Vries übersieht nicht, dass dies ein ganz andres Motiv ist, und räumt auch ein, »dass in der deutschen Vorstellung die Situation umgekehrt von jener in der kymrischen Sage ist: hier der Fuss des Königs in dem Schoss seiner Tochter, dort der Fuss der Jungfrau in dem Schoss des Werbers« (S. 140). Aber er meint, dass das damit zu erklären sei, »dass ein deutscher Dichter mit dem kymrischen Motiv in dieser Form nichts anzufangen wusste«, und besteht darauf zu betonen: »... die Verbindung von Fuss und Schoss ist bemerkenswert«. Und dann wird hieraus wiederum sehr viel gefolgert: »Es muss also ein Land gegeben haben, das auf irgendeine Weise die in dem Mabinogi von Math vab Mathonwy erzählte Schuhlist, aber dann in einer reineren Form enthalten hat. Davon hat der Rotherdichter gehört und er hat später, als er sein Epos schrieb, sich daran erinnert...«. All das beruht auf der Vorausset-

[8] Friedrich Erdmann Petri, Handbuch der Fremdwörter, 42. Aufl. von Rudolf Krausse, Leipzig 1029, S. 503.

[9] Das trifft übrigens für die Vilkinasaga nicht eigentlich zu; hier setzt der Werber die Prinzessin auf seine Kniee.

zung, die de Vries ohne weiters als gegeben ansieht, dass die »Variante, in der ein Schuster auftritt ... nur sehr selten« vorkomme; sie komme nämlich »einerseits in der irisch-kymrischen Überlieferung, andrerseits in der Rothergeschichte« vor und sie liege im ganzen gesehen »nun gar nicht auf der Hand«.

In Wirklichkeit kommt das Motiv vom Schuh im Schoss nicht nur in den von de Vries genannten Dichtungen vor, sondern auch in einem noch viel älteren Märchen, auf das — in andrem Zusammenhang — Friedrich von der Leyen hingewiesen hat. Es ist eine ägyptisch-griechische Überlieferung. Sie erzählt, dass ein Adler einem Mädchen den Schuh raubte und ihn einem König in den Schoss warf.[10] Wir lassen es dahingestellt sein, ob von der Leyen mit der Ansicht recht hat, dass ursprünglich wohl der Wind statt des Adlers den König in den Besitz des Schuhes brachte, schliessen uns aber darin seiner Ansicht an, dass das Märchen auf der auch anderwärts bezeugten Vorstellung beruht, »dass das Mädchen dem König nicht entrinnen könnte, weil er ihren Schuh und damit einen Teil ihres Selbst besass«. Bedeutungsvoll und auch für die Schuhgeschichte im Rother und in der Vilkinasaga anwendbar sind die Worte, die von der Leyen zu dieser Deutung hinzufügt: »Vielleicht entsprang demselben Gedanken das Schuhmotiv im Aschenbrödelmärchen. Dabei dürfen wir nicht vergessen, dass Schuh und Fuss schon in sehr alter Zeit bis in die Gegenwart liebewirkende Kraft besassen«. Diese Parallele ist genauer als die inselkeltische: Der Schuh des Mädchens liegt im Schoss des Freiers wie im Rother, nicht der Fuss des Vaters im Schoss der Tochter wie im Mabinogi. Es ist leicht einzusehen — und durch die ägyptisch-griechische Überlieferung ja auch wirklich belegt — dass das Motiv ursprünglich um König und Mädchen kreiste, nicht um Vater und Tochter; es geht bei dem Schuh- und Fussmotiv um die Liebeswerbung, nicht um die Liebesverhinderung. Daher halten wir die Rotherepisode für ursprünglicher als die kymrische Variante und glauben nicht an die von de Vries behauptete Abhängigkeit des Spielmannsliedes von den Mabinogion.

Natürlich müsste m. E. auch der Versuch scheitern, wenn man nun etwa umgekehrt die keltische Tradition auf deutsche oder skandinavische Erzählungen zurückführen wollte, wie ja auch das ägyptische Märchen nicht die »Quelle« für irgendeine der mittelalterlichen Erzählungen gewesen ist. Mit der Lokalisierung und den Wanderwegen der Märchen hat es seine eigne Bewandtnis, sodass man klüger handelt, wenn man keine direkten Beeinflussungspfeile oder wohl gar Stammbäume zeichnet. Die vorhandenen mittelmeerischen, germanischen und keltischen Fassungen sind zufällig fixierte Varianten ein und desselben Märchens, das jahrtausendelang und über viele Sprachgrenzen hinweg in mündlichen Erzählungen lebendig war. Es konnte — als Aschenbrödel — mündliches Volksmärchen bleiben und es konnte in den literarischen Formen des Spielmannsliedes, der Saga und des Mabinogi und zuletzt wieder als modernes Kunstmärchen gestaltet werden.

---

[10] Friedrich von der Leyen, Das Märchen, Ein Versuch, 4. erneuerte Aufl., Heidelberg 1958, S. 51.

Zur Deutung des Wortes »Gnitaheide«.

Vor einiger Zeit hat O. Höfler[1] den Versuch unternommen, die Gnitaheide, den Schauplatz von Sigurds Drachenkampf und Sieg, als Schlachtfeld der römischen Niederlage durch Armin im Jahre 9 nach Christus zu erweisen[2] und östlich des Teutoburger Waldes bei dem heutigen Ort *Knetterheide* zu lokalisieren. *Knetterheide* und *Gnitaheide* werden sprachlich gleichgesetzt, wogegen keine lautlichen Bedenken bestehen. Der Name wird mit G. Neckel als »Schnakenheide« gedeutet, »was gut zu dem nun nachweisbaren früheren Sumpfcharakter [dieser Gegend] paßt«.[3] Dabei wird an niederdt »Gnitte«, »Gnitze« angeschlossen. Dies ist die Bezeichnung für die Kriebelmücke[4], »deren Larven und Puppen am Grunde rasch fließender Gewässer festsitzen«[5]. Das verträgt sich allerdings schlecht mit dem angezogenen Sumpfcharakter, falls man nicht an eine für den angegebenen Ort nicht zu erweisende Bedeutungserweiterung denken will. — Zudem hat Neckel[6] nachgewiesen, daß aisl »heiðr« in »gnitaheiðr« nicht die in Island geläufige Bedeutung »kahles Bergland« haben kann, vielmehr an die niederdt Bedeutung »Wald« zu denken ist.

Man wird sich also nach einer anderen Deutung umsehen müssen: »Gnita« könnte an niederdt »Kni(e)der«=Wacholder (Juniperus communis)[7] anzuschließen sein. Marzell und Woeste geben folgende Wortformen[7]: kni(e)dertenstrûk, kniədertenstrûk, kniəderte, kniəder, kni(e)derlöcke, kniärderlöcke, kniderlok, knirk, knirkbusch; — ich selbst kenne »kniderbusch« [... i ...] (Iserlohn, Westfalen).

---

[1] Otto Höfler, Siegfried, Arminius und die Symbolik; in: Festschrift für Franz Rolf Schröder; Heidelberg 1959, 11—121; zu »Gnitaheide« 107—113.

[2] Zum gleichen Ergebnis kommt Wilh. Müller, Das römische Drachenfeldzeichen und drei alte bayerische Drachen-Wappen; Ostbair. Grenzmarken, Passauer Jahrbuch IV, 1960; 95—101.

[3] Höfler 111.

[4] Der Sprach-Brockhaus; Wiesbaden [7]1956, 257. Paul Kretschmer, Wortgeographie der hochdeutschen Umgangssprache; Göttingen 1918, 340 f: »Nur die ... Kriebelmücken, Simulia, werden zuweilen als Gnitzen von den übrigen Mücken unterschieden. Diesem nord- und ostdeutschen Sprachgebrauch steht ein west- und süddeutscher gegenüber, ...«.

[5] Der Große Brockhaus; Band 6, Wiesbaden [16]1955, 643.

[6] Gustav Neckel, Sigmunds Drachenkampf II; in: Edda, Nordisk Tidsskrift for Litteraturforskning, Bd XIII, Kristiania 1920, 205 f.

[7] Heinrich Marzell, Wörterbuch der deutschen Pflanzennamen; Leipzig 1960, Sp 1072 ff (Stichwort *Juniperus communis*). Fr. Woeste, Wörterbuch der westfälischen Mundart; Norden und Leipzig 1882, 134. Desgl Neubearbeitung von Erich Nörrenberg 1930, 134.

Zur Deutung des Wortes schreibt Marzell[1]: »Der Name wird von ‚knidern'=knistern der verbrennenden Zweige abgeleitet«. So wird mir auch mündlich aus Iserlohn berichtet: »Der Wacholder wird so genannt, weil seine Zweige ins Osterfeuer geworfen werden und dort knisternd verbrennen. Der Wacholder wird auch zum Räuchern benutzt«. Zu dieser Sitte ist die lebensspendende Bedeutung des Wacholders im alten deutschen Brauchtum zu vergleichen. Woeste lehnt a.a.O. die gegebene Deutung in Bezug auf *knirk* ab: »die meinung, dieser name sei onomatop. (...), hält wol nicht stich. ... warum heisst die wachholderbeere so?« — Ich halte die Ableitung von »knidern«=knistern eher für volksetymologische Umdeutung des Namens, weiß ihn aber nicht zu erklären; vielleicht ist er zu »kniddern«=(*zusammen*)*knittern, verknittern* zu ziehen, da der Strauch einen »verknitterten« Eindruck macht.

Die Erklärung der »Gnitaheide« als *Wacholderheide* bzw *-wald* paßt zum Gesamtcharakter der in Frage stehenden Landschaft und zu der geforderten Deutung von »Heide« als Wald. Noch heute ist der Wacholder in Nordwestdeutschland, besonders in der Lüneburger Heide, häufig[2] und war früher sicher noch weiter verbreitet[3].

Der Ortsname *Knetterheide* schließt sich damit an Knetterhausen (über Halle, Westfalen) und vielleicht Kneeden (Schleswig-Holstein) an[4]. Allerdings scheint der Wacholder heute in der Umgebung von Knetterheide zu fehlen, wuchs dort aber vielleicht »früher auf den sandigeren Böden, die heute fast ausnahmslos ackerbaulich genutzt werden. Bei Knetterhausen (Versmold) kommt der Wacholder hingegen häufiger vor«.[5] Trotzdem wird man bei der Gnitaheide aus sprachlichen und historischen Gründen nicht an diesen Ort denken. Der Wacholder »ist in allen Sandgebieten der Westfälischen Tieflandbucht verbreitet. Größere Bestände sind hier freilich selten geworden. Die Juniperusreichen Calluna-Heiden hat man zum größten Teil aufgeforstet oder in Ackerland umgewandelt. Im Teutoburger Wald besiedelt der Wachholder sowohl Sandstein- als auch Kalkböden«.[6]

HANS J. VERMEER

---

[1] Sp 1085.

[2] Marzell Sp 1072: »Der Wacholder ist meist nicht selten (nur stellenweise fehlt er) als Unterholz in Wäldern, auf Heiden und an trockenen mageren Hängen zu finden.«

[3] F. Koppe, Die Gefäßpflanzen von Bielefeld und Umgegend; in: 15. Bericht des Naturwissenschaftlichen Vereins für Bielefeld und Umgegend über die Jahre 1956 bis 1958; (Bielefeld) 1959, 28: »Früher war der Strauch noch häufiger«.

[4] Diese drei Namen erscheinen als einzige hierhergehörige in Müllers Großem Deutschen Ortsbuch; Wuppertal-Barmen 1956, 512f. — Über die Zugehörigkeit von *Kneeden* bin ich nicht sicher. — Wie lauten ältere Namensformen für *Knetterheide*?

[5] Briefl Mitteilung von Lohmeyer, Bundesanstalt für Vegetationskartierung; Stolzenau (Weser), vom 19. Februar 1961.

[6] Lohmeyer.

Det fda. *far* i uttrycket *i far oc i fylghe.*

Harry Andersen har i ANF 1961 s. 258 ff tagit upp det fda. *far* 'færd' till behandling. Han vänder sig där mot följande rader i min avhandling (Det nord. *u*-omljudet s. 45): »Det neutrala *far* kan också ingå i det fda. uttrycket *i far oc i fylghe* ..., jfr sv. *i flock och fare* ... Det föreligger intet övertygande skäl att med Harry Andersen i detta ord se en omljudslös motsvarighet till fvn. *fǫr* f.». Nu vidhåller och utbygger emellertid Harry Andersen sin uppfattning, att fda. *far* direkt motsvarar fvn. *fǫr*.

Såtillvida ger jag honom gärna rätt som det knappast kan bevisas, att da. *far* är helt skilt från fvn. *fǫr*. Min argumentation har emellertid ingen självständig funktion utan ingår som led i en större undersökning, där det bl. a. gällt att sovra materialet och utsortera de former, där man inte behöver räkna med *u*-omljud. Med den utgångspunkten förefaller det mig fortfarande rätt att så som jag gjort avvisa det fda. *far*.

Läget är följande. Vi finner på fvn. område två ord, *fǫr* f. och *far* n., vilkas någorlunda väl skilda betydelser givetvis inte varit mig obekanta. Går vi till fornsvenskan, kan vi emellertid konstatera, som också Harry Andersen gör, att »det er tvivlsomt om ordet *far* (f.) er overleveret» (s. 261). Det enda vi i fråga om *far* i svenskan med full säkerhet kan konstatera är, att ordet i en betydelse motsvarande fvn. *fǫr* ej är fem. utan rimligtvis neutrum. Jag har hänvisat till uttrycket *i flock och fare*. I samma riktning pekar givetvis *til fars*. Harry Andersen betraktar genitiv-s i detta uttryck som sekundärt, vilket i och för sig är osäkert och om man tar hänsyn till dat. *fare* i varje fall en onödig bortförklaring.

Det danska *far* har samma betydelse som det svenska neutrala *far*. Harry Andersen menar, att »hvis *far* skulle være neutrum i udtrykket *i far oc fylghe* kunne vi have ventet dativ bevaret» (s. 265). Det är emellertid — som de försiktiga ordalagen i viss mån antyder — högst osäkert. Den paragraf i Gammeldansk Grammatik som Harry Andersen hänvisar till upplyser ju bl. a. om att former utan dativändelse i neutrum är vanliga i handskrifter särskilt utanför Skåne. Härtill kommer, att Harry Andersen själv visar upp, att den antagligen äldsta av alla de danska landskapslagarna, »Skånske arvebog og orbodemål» har dativformen *fari*. Eftersom formen är okänd i lagspråket i övrigt, vill han betrakta den som sekundär. Enligt min mening vore det metodiskt riktigare att sammanföra den med den svenska dativformen *fare*. Hur vi sedan skall förklara ett neutralt *far* på östnordiskt område, är en annan fråga. Tänkbart är, att *far* n. attraherat *fǫr* f.

Harry Andersens uppsats om *u*-omljudet i danskan — i APhSc. 16 — har inte blivit bortglömd i min litteraturförteckning, som han menar. Jag upptar där nämligen inte tidskriftsuppsatser, endast tidskrifterna, ett förfaringssätt som sparar utrymme men som jag i efterhand ändå beklagar. Det hade utan tvekan varit önskvärt, att jag medtagit åtminstone de uppsatser som varit mig till avsevärd hjälp under arbetet, och dit hör givetvis Harry Andersens uppsats.

Uppsala 1962

GUN WIDMARK

Till dateringen av supradentalt *s* i svenskan.

Enligt E. Wessén, Svensk språkhistoria 5 uppl. (1958) § 166 övergår under nysvensk tid *rd, rt, rn* och *rs* till enhetliga supradentala ljud. Det heter vidare hos Wessén: »Något närmare om tidpunkten för övergången vet man ej. Under 1600-t. förekommer sådana former som *baren, biören,* vilket tyder på att övergången ännu ej har inträtt. I finländsk svenska och i gotländska bevaras ännu det äldre uttalet med *r*+dental.»

Under dessa omständigheter förefaller följande notis, som jag har haft liggande sedan slutet av 1930-talet, vara av ett visst intresse.

I Riksarkivets samlingar av ryska handlingar i original finns bl. a. bevarade proviant- och uppbördsböcker från den del av Väst-Ryssland, som under Gustaf II Adolfs ryska krig 1611—17 behärskades av Jakob De la Gardie och Evert Horn. Dessa handlingar rör framför allt mindre befästningar och orter i Novgorod-trakten och utgörs mestadels av diarier. Dessa är förda av ryska diaker (skrivare) och har ett visst språkligt intresse med hänsyn till återgivningen av svenska personnamn (ev. även ortnamn). Jag fäster här uppmärksamheten på namnet Лашъ Ларшонъ, som förekommer flerfaldiga gånger i dok. 81 (Ryska handlingar i bundtar, 81, s. 7 ff.). Här återges det svenska namnet Lars Larsson regelbundet med Laš Laršon. Skrivaren har tydligen uppfattat ljudförbindelsen *-rs* som supradentalt *ʃ* och därför återgivit den med den ryska konsonanten ш (š). Vi skulle då här ha ett bevis för förekomsten av supradentalt uttal av ljudförbindelsen *rs* i svenskan i början av 1600-talet.

I efternamnet har dock skrivaren återgivit Larsson med Laršon, alltså med bibehållet *r*. Det kan tänkas att skrivaren här mera följt den skrivna formen av namnet, medan han i fråga om förnamnet har återgett den uttalade formen. Under alla förhållanden synes han även i fråga om efternamnet ha uppfattat supradentaliseringen, då han eljest borde ha på ryska skrivit -рс- i stället för -рш-.

Gunnar Jarring.

Lis Jacobsen †.

Lis Jacobsen blev født i København i 1882. Hendes fader var statistikeren Marcus Rubin, der som 21-aarig organiserede Københavns statistik og sluttede sin karriere som nationalbankdirektør; hendes moder Kaja var datter af Salomon Davidsen, grundlæggeren af en kendt lingeriforretning. Lis Jacobsens baggrund var saaledes det 19. aarhundredes københavnske borgerlige kultur, men hun har ogsaa i sit hjem modtaget afgørende indtryk af tidens radikale strømninger. Den tro paa forskningens fremskridt, som kommer frem i hendes skrifter, er farvet af datidens kulturoptimisme, selvom den nok bundede i hendes naturel. Hendes fader var ved siden af sin embedsvirksomhed forfatter af historiske og økonomiske arbejder og var fra sin skoletid nær knyttet til historikeren Kristian Erslev, selv blev hun gift med historikeren dr. phil. J. P. Jacobsen.

Lis Jacobsen tog i 1903 eksamen fra Zahles Seminarium og var et aar lærerinde, men i efteraaret 1904 begyndte hun, tilskyndet af sin mand, at studere nordisk filologi. I 1907 fik hun universitetets guldmedalje for afhandlingen »Naar og hvorledes har det fællesnordiske Sprog spaltet sig i forskellige Grene?«. I foraaret 1908 bestod hun sin magisterkonferens, allerede efteraaret 1909 indleverede hun sin disputats, som blev forsvaret d. 5. marts 1910. Samme aar udsendte hun oversættelsen »Guterlov og Gutersaga«, i 1911 første hefte af Palladius's Danske Skrifter med indledninger og kommentar (bd. 1 afsluttet 1912, bd. 5 1926), i 1912 »Kvinde og Mand. En Sprogstudie fra dansk Middelalder«, i 1913 »Sprogets Forandring«, bearbejdet efter Axel Kock, i 1914 »Wimmer: De danske Runemindesmærker. Haandudgave«, en praktisk og meget benyttet haandbog. Samtidig udsendte hun forskellige tidsskriftafhandlinger: »Gamle danske Oversættelser af Gutasaga« (Arkiv 1910), »Nyfundne Runeindskrifter« (Aarbøger 1914), »Grundlaget for Christian den Tredjes Bibel« (Tidsskr. f. Filol. 1914), »Om Ordenes Død m.m.« (Arkiv 1915), »Autor og Prenter. Lidt om Ortografien i Reformationstidens danske Bøger« (Tidsskr. f. Filol. 1915). Allerede disse data giver indtryk af en usædvanlig arbejdsevne.

Disputatsen »Studier til det danske Rigssprogs Historie fra Eriks Lov til Chr. III's Bibel. I. Lydhistorie« er et ret omfattende arbejde (278 s.). Dens tesis er, at kancellisproget bygger paa sproget i Eriks Lov og danner grundlag for rigssproget. Over for kancellisproget stilles sproget i middelalderens sjællandske kilder, bibelen 1550 og hos reformationstidens forfattere. Materialet er praktisk afgrænset og ordnet overskueligt, argu-

mentationen er klar og energisk. Det egentlig lydhistoriske er ikke afhandlingens styrke, og anmelderne kunde kritisere adskillige enkeltheder; det er imidlertid ikke afgørende for dens formaal, der ikke er egentlig lydhistorisk; dens genstand er skriftsproget, og formaalet er at vise, hvilke lydformer der svarer til rigssprogets skriftformer. Baade ved det fremlagte materiale og det anlagte synspunkt er den et vigtigt bidrag til rigssprogets historie. I afhandlingens tesis, at kancellisproget er grundlag for rigssproget, har Lis Jacobsen i det væsentlige faaet tilslutning af Verner Dahlerup og Peter Skautrup.

Disputatsen var første bind af et planlagt større værk, men blev ikke fortsat. Lis Jacobsens videnskabelige hovedindsats kom til at ligge inden for runologien. Det var en ydre anledning, der førte hende ind paa dette omraade. Erik Arup havde i første bind af sin Danmarkshistorie (1925) hævdet, at vikingetidens ideal var den fredelige agerdyrker, og paaberaabt sig runeindskrifternes vidnesbyrd: omtalen af 'landmænd' og Sønder Vinge-stenens indskrift, der i Wimmers læsning slutter saaledes »Sæl den, som pløjede og såde i sin ungdom; det vil sikkert give rigt udbytte«. Lis Jacobsen fremsatte sin kritik i en række kronikker (optrykt i »Tolv Epistler«, 1928) og uddybede de specielle spørgsmaal nærmere i afhandlingen »Wimmer's Farmer-Stones« (Acta phil. Scand. 1926; paa dansk i »Dansk Sprog«, 1927). Ved undersøgelsen af Wimmers papaftryk viste det sig, at der ikke kunde læses s:arþi »som pløjede«, men maatte læses sarþi. I »Sjælle-Stenen« (Festskr. Erslev. 1927) gjorde hun rede for, hvorledes Wimmer var kommet til læsningen iums, der sammen med navnet *Sigwaldi* knyttede indskriften til Jomsborg. I 1929 udsendte hun »Svenskevældets Fald. Studier til Danmarks Oldhistorie i filologisk og runologisk Lys«, hvori hun behandlede Sædinge-stenens indskrift.

Tilliden til Wimmers læsninger havde været grundfæstet, og hendes kritik fremkaldte en kraftig reaktion fra Finnur Jónsson. Efterhaanden som hun fandt flere angribelige punkter, blev hendes kritik skarpere. I »Wimmers Landmandsstene« (Dansk Sprog p. 32 f.) gives en forklaring, som ikke kan kaldes et angreb paa Wimmer: »Det turde være udelukket, at Wimmer skulde have foretaget Rettelser imod sin Overbevisning... Den psykologiske Forklaring er den, at Wimmer ikke vilde give tabt, han vilde finde en Løsning«, og hun mener ikke, »at mange af hans Læsninger skulde afvige paa saa væsentlige Punkter som S. Vinge Stenens fra selve Indskriften«. Men i Svenskevældets Fald (p. 155; jf. p. 106) skriver hun, at forandringerne bevirker, »at Læseren, selv ved tilsyneladende klare Runer, ikke med Tryghed kan bygge paa Forfatterens Gengivelser« og »Om Wimmer med mere eller mindre god Samvittighed har udført denne Harmonisering af den skraa a-Rune og den foran f værende retlinjede Afskalning, er et Spørgsmaal, der udelukkende har psykologisk Interesse«. Lis Jacobsen kunde være haard i sin kritik, og hendes bedømmelse af Wimmers værk er ubillig. Nogen personlig uvilje imod Wimmer laa der ikke bag hendes kritik; hun har senere i nogle erindringer om sin disputats (Politiken 6.3. 1961) omtalt Wimmer paa den smukkeste maade og med mere varme end vist nogen anden af hans elever.

I Scandia 1931 behandlede Lis Jacobsen Jelling-problemer, og i Scandia 1932 tog hun Wimmers historiske runeindskrifter, som hans dateringer byggede paa, op til kritik.

I 1927 fremsatte Hans Brix den tanke, at *Danmarkar bot* paa den lille Jelling-sten kunde henføres til Gorm. I den paafølgende diskussion var Lis Jacobsen en begejstret forsvarer for nytolkningen (se »Gorm Konge og Thyra hans Kone«, 1927); i polemikken var hun sine modstandere overlegen, og den nye opfattelse vandt gennem hendes indlæg en ikke ringe tilslutning.

Under arbejdet med forbandelsesformlerne kom hun ind paa Eggjum-indskriften og udsendte i 1931 »Eggjum-Stenen. Forsøg paa en filologisk Tolkning«. Paa grundlag af sprog- og runeformer vil hun datere den til 9. aarh. (samtidig med de ældste danske indskrifter), idet hun mener, at de arkæologiske data ikke er bindende. Bogen er det betydeligste bidrag, som er fremkommet efter Magnus Olsens.

I »Evje-Stenen og Alstad-Stenen« (1933) skitserede hun de norske vikingetidsindskrifters kronologi.

I »Forbandelsesformularer i nordiske Runeindskrifter« (1935) behandlede hun bl. a. de vanskelige blekingske indskrifter. Det betydningsfulde er, at hun tolker Björketorp og Stentoften uden at foretage rettelser i den ene ud fra den anden, og at hun forklarer deres rune- og sprogformer som hjemmehørende i overgangstiden og ikke arkaiserende.

Tolkningsforsøg af vanskelige eller beskadigede runeindskrifter er selvsagt behæftet med usikkerhed. Et karakteristisk eksempel er Sædingestenens indskrift. Lis Jacobsen antog i 1929, at den indeholdt en kenning og viste allitteration, men ved en senere fjernelse af noget cement viste det sig, at det ikke var tilfældet (se Aarbøger 1935). Der er ogsaa i Lis Jacobsens tolkningsforsøg enkeltheder, som af sproglige grunde ikke kan akcepteres; men i sine bedste arbejder, navnlig om Eggjum og Blekingeindskrifterne, har hun ydet værdifulde bidrag til indskrifternes tolkning og deres runologiske og sproglige karakter; hendes undersøgelser af kronologien er vigtige forarbejder til runeværket.

Organisationen af Diplomatarium Danicum medførte en længere afbrydelse af arbejdet med runeværket, og først i 1941—42 udkom »Danmarks Runeindskrifter« ved Lis Jacobsen og Erik Moltke under medvirkning af Anders Bæksted og Karl Martin Nielsen. Da Lis Jacobsen i 1926 planlagde en ny runeudgave, var det hendes tanke i det væsentlige at anvende Wimmers tegninger, suppleret med fotografier af hans papaftryk, men efter at Erik Moltke i 1927 var blevet knyttet til arbejdet, blev det hurtigt klart, at der kunde opnaas bedre resultater ved fotografering, og det ene bind af udgaven udgøres af fotografier. Behandlingen af de enkelte indskrifter er kortfattet, idet udgaven er forsynet med et udførligt sagleksikon. Lis Jacobsen lagde stor vægt paa, at dette skulde bringe fyldige oplysninger om alle spørgsmaal vedrørende runemindesmærkerne. Selv udarbejdede hun bl. a. den store, centrale artikel »Tidsfæstelse og Typologi« med udførlig karakteristik af de forskellige indskriftgrupper og anførelse af den enkelte indskrifts karakteristika. Ligesom Wimmer bygger hun for vikingetidens vedkommende paa de histo-

riske indskrifter, men hun giver ikke nogen absolut tidsfæstelse af den enkelte indskrift.

Efter afslutningen af runeværket lagde Lis Jacobsen runologien paa hylden for at tage andre opgaver op. Kun een gang vendte hun tilbage til den, med afhandlingen Rökstudier (Arkiv 1961). Den er karakteristisk for hende, idet den samtidig viser hendes evne til at begejstres og hendes kritiske sans. Den er inspireret af Wesséns Rökafhandling 1958, som hun modificerer paa visse punkter, bl. a. linieføIgen i et afsnit af indskriften.

Lis Jacobsens produktion er omfattende, navnlig i betragtning af at den i det væsentlige er begrænset til to perioder: 1910—15 og 1926—42 (en bibliografi findes i festskriftet Runer og Rids 1952), og den tæller betydelige arbejder. Men ved siden af har hun ydet en afgørende indsats paa det organisatoriske omraade, vel endda hendes væsentligste indsats, som igennem lange perioder lagde beslag paa hendes fulde arbejdskraft.

Hendes disputats var som nævnt planlagt som første del af et større værk, men hun blev klar over, at dette forudsatte et omfattende udgiverarbejde; hendes fortjenstfulde Palladius-udgave var et bidrag hertil. Den 29. Marts 1911 holdt hun i Selskab for germansk Filologi et foredrag »Maal og Midler for dansk Sprogforskning (Indledning til en Diskussion)«, hvori hun redegjorde for de foreliggende Opgaver. Professor Kristian Erslev foreslog ved selve mødet planen realiseret gennem et nyt udgiverselskab, og sammen med daværende underbibliotekar Carl S. Petersen tog Lis Jacobsen initiativet til »Det danske Sprog- og Litteraturselskab«, som stiftedes d. 29. april 1911 (se Det danske Sprog- og Litteraturselskab. Fyrretyve Års Virksomhed, 1951). Lis Jacobsen var sjælen i dette initiativrige selskabs arbejde, først som formand, fra 1931—1951 som administrator. Blandt selskabets udgaver kan der være grund til at fremhæve »Danmarks gamle Landskabslove« og »Diplomatarium Danicum«.

Selskabet var efter sit formaal et udgiverselskab, men i 1915 blev det stillet over for en opgave af anden art: Ordbog over det danske Sprog, som Verner Dahlerup ikke havde magtet at gennemføre (se H. Juul-Jensens nekrolog i Arkiv LV p. 335 f., Lis Jacobsen: »Da Ordbogen blev til —«. Politikens kronik 20.1. 1955). Der var forstaaeligt nok betænkeligheder fra selskabets side, og det skyldes utvivlsomt Lis Jacobsens energi og optimisme, at baade betænkeligheder og vanskeligheder blev overvundet og ordbogen reddet. Sammen med Juul-Jensen foretog hun en reorganisation af ordbogsarbejdet, hun fik øgede bevillinger fra staten og Carlsbergfondet og en gunstig kontrakt med Gyldendals Forlag. I 1922 lykkedes det at skaffe ordbogsredaktørerne fast ansættelse, og under Juul-Jensens ledelse udkom ordbogen med forbilledlig præcision. Lis Jacobsen var interesseret i at placere dette nationale storværk i den offentlige bevidsthed gennem meddelelser og henvendelser i pressen. Det var utvivlsomt til gavn for ordbogen, men det medførte, at hun for den almindelige bevidsthed kom til at staa som den, der lavede ordbogen, hvorved grundlæggeren og ordbogsredaktørerne stilledes i skygge. Man kan imidlertid gaa ud fra, at det her som ellers for hende gjaldt sagen,

ikke personen; det var ordbogen, hun vilde gøre reklame for, ikke sig selv.

Lis Jacobsen har taget initiativet til Kulturhistorisk Leksikon for nordisk Middelalder og var fra 1951—57 administrator for det. Endvidere har hun forestaaet redaktionen af »Nudansk Ordbog« (1953; 2. opl. 1957).

Lis Jacobsen havde baade evner og lyst til det organisatoriske arbejde, og hun kunde lægge et enormt arbejde i forberedelsen af en sag; hun havde forstand paa tal og beregninger, og hun havde forhandlingsevner. Vanskeligheder mødte hun med en ukuelig optimisme og en utrættelig energi. Lykkedes noget ikke første gang, forsøgte hun igen eller fandt paa nye udveje. Det var vist egentlig saadan, at hun var rigtig i sit es, naar en vanskelig sag stillede de største krav til hendes evner, medens et mindre krævende rutinearbejde ikke havde hendes interesse. Hun var overbevist om, at en sag kunde føres igennem, naar den blev grebet rigtigt an, og hun opnaaede resultater: ordbogen, diplomatariet og kulturleksikonet, for blot at nævne de største og vanskeligste.

Lis Jacobsen blev vistnok i de senere aar noget hæmmet af en hjertesvaghed, men alvorligere var det, at hendes syn blev stærkt svækket. Det blev afhjulpet ved en operation, og de sidste aar var hun igen virksom. Hun blev i 1959 sekretær i det nystiftede Udgiverselskab for Danmarks nyeste Historie. Hun skrev en stor anmeldelse af Ibsen-ordbogen (Norsk Tidsskrift for Sprogvidenskap XIX), og beskæftigelsen med Ibsen affødte et par Ibsen-afhandlinger, der er velskrevne og bærer præg af veloplagthed. Hun skrev Rök-afhandlingen (og havde planlagt en til), den laa praktisk talt trykfærdig ved hendes død.

Trods sine 79 aar var hun saaledes i fuld aktivitet, da hun maatte lade sig indlægge til en operation i juni 1961. Hendes hjerte var ikke stærkt nok til, at hun kunde overleve den.

En mindeartikel, som Lis Jacobsen skrev om sin fader i 1954, sluttede hun saaledes: »Et rigt og virksomt liv var sluttet«. Disse ord falder det naturligt at anvende om hendes eget liv.

Karl Martin Nielsen.

Litteraturkrönika 1961

Av *K. G. Ljunggren* och *S. Benson*

Louis Hjelmslev, Prolegomena to a Theory of Language. Translated by Francis J. Whitfield. Revised English edition. 144 s. Madison 1961 (The University of Wisconsin press). Det dröjde tio år innan Louis Hjelmslevs epokgörande och skolbildande arbete Omkring sprogteoriens grundlæggelse (Köpenhamn 1943) blev tillgängligt på något av världsspråken. Först 1953 utkom en engelsk version i International Journal of American Linguistics i översättning av Francis J. Withfield. Denne översättare har nu i samarbete med Louis Hjelmslev företagit smärre överarbetningar för den nya, andra upplagan. Den danska originalversionens paginering återges i marginalen av den engelska utgåvan. För den senare utvecklingen av den glossematiska språkteorien hänvisas i förordet till La stratification du langage i Hjelmslev, Essais linguistiques (Travaux du Cercle linguistique de Copenhague XII, Köpenhamn 1959).

S. B.

Andries Dirk Kylstra, Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung. 192 s. Assen 1961 (van Gorcum o. Comp. N. V. — Dr. H. J. Prakke o. H. M. G. Prakke). W. Thomsens avhandling Den gotiske sprogklasses indflydelse paa den finske av år 1869 har hittills räknats som begynnelsearbetet i fråga om finsk lånordsforskning. Kylstra påvisar i sin lärdomshistoriskt orienterade avhandling hurusom W. Thomsen hade flera betydande föregångare, däribland Johan Bureus och — framför allt — Johan Ihre.

T. E. Karstens teori av år 1915 att germanska lån utan konsonantförskjutning skulle föreligga i finska beröres något. Denna teori har helt vederlagts av Björn Collinder, men Kylstra framhåller att Collinders vederläggning icke har fått tillnärmelsevis samma spridning bland kontinentala germanister och fennougrister som Karstens förfelade teori.

Uppmärksamhet ägnas åt Lauri Postis skarpsinniga undersökningar av germanska och finska fonologiska system och parallelliteten mellan stadieväxling och grammatisk växling, och Kylstra anser sig icke helt kunna acceptera den kritik, som Hans Fromm ägnat Postis tankegångar.

I ett sista kapitel beröres frågan om möjligheten av gotiska lånord i finskan. Kylstra menar att även om förefintligheten av gotiska lånord i finskan svårligen kan bevisas, kan man dock icke helt avvisa tanken att vissa av låneorden kan vara av gotiskt ursprung.

S. B.

Tryggve Sköld, Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen. I. Einleitende Kapitel. Anlautender Konsonantismus. Vokalismus der ersten Silbe. 222 s. Uppsala 1961 (Almqvist o. Wiksell). (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 8.) Frågan om urnordiska lånord i lapskan diskuterades redan kring sekelskiftet, då två åsikter ställdes mot varandra: enligt Karl Bernhard Wiklund skulle det förefinnas ett tämligen stort antal urnordiska lånord i lapskan, medan Just Knud Qvigstad var böjd för att nära nog helt förneka förekomsten av dylika lån.

Tryggve Skjöld har nalkats problemen med stor lärdom och utomordentligt säker metodik. Hans mål är att finna säkra belägg för tidiga lån och han granskar skickligt varje misstänkt fall för att undersöka om lån via finska kan föreligga eller om inomlapska ljudutvecklingar kan ha skapat tillfälliga likheter mellan å ena sidan rent urnordiska former och å andra sidan senare inkomna lånord i lapskan eller helt ovidkommande ord. Den nu utkomna delen omfattar endast det ordmaterial i vilket uddljudande konsonanter eller starktoniga vokaler kan användas som kriterier, men redan nu förutskickar Sköld att han högst räknar med c:a 200 urnordiska lån i lapskan. Wiklund antog på sin tid c:a 600 dylika ord, medan Collinder senast (1953) endast räknar med ungefär 200 efter att tidigare (1941) ha varit böjd för att acceptera en siffra 400. Här må dock än en gång framhållas att Sköld söker de säkra fallen; det är tänkbart att vissa som osäkra utmönstrade fall trots allt gå tillbaka på urnordiskan. Undersökningsobjektet är emellertid ytterst kriterierna, icke glosorna, och Sköld har med sitt arbete otvivelaktigt skapat en säkrare grund för lånordsstudiet än vad forskningen tidigare haft att tillgå.

S. B.

Erik Rooth, Zu den Bezeichnungen für »Eiszapfen» in den germanischen Sprachen. 165 s., 1 karta. Stockholm 1961. (Almqvist o. Wiksell). (Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens handlingar. Filologisk-filosofiska serien. 8.) Den studie över benämningar på istapp, som prof. em. Erik Rooth lagt fram, spänner över alla de forngermanska språken men koncentreras för yngre skeden till det nordvästtyska språkområdet. I centrum för undersökningen står det urgemanska **jekula-* med dess etymologiska släktingar samt dess synonymer. Med stort skarpsinne och genom djupundersökning av vissa ljudhistoriska och dialektgeografiska problem lyckas förf. visa att det lågtyska *isjökel* ej kan vara lån från de nordiska språken utan har uppkommit genom inlåning i äldre lågtyska dialekter av ett frisiskt **jukul, *jukel*<urfris. **(j)ikul* (<**jekula-*). På ett övertygande men i detaljerna försiktigt sätt ställer förf. mot varandra en tidig nordlig-västlig germansk bildning **jekula-* och en nordlig-östlig germansk avledning **jekila-*.

I ett kortfattat men elegant avslutningskapitel Zur Benennungsmotivik und zur Wortbildung visar förf. att de äldsta germanska beteckningarna för *istapp* var avledningar till ord med betydelsen 'is'. På sydtyskt område möter avledningar till ordet *īsa-* av typer som **īsjō-*,

īsiljōn- o. likn. Nordligare möter diminutivavledningar till urgerm. **jekan-* 'is, isstycke, isflak'. En yngre typ vars exponenter har mera lokal utbredning är avledningar eller sammansättningar i vilka grundord eller leder med betydelsen 'tapp' ingår. Hög ålder måste dock tillskrivas fornsachsiskt *kakeli*<germ. **kakalja-* och fornhögtyskt *kichilla*<germ. **kakiljon-* till ett **kak-* 'tapp' med ännu kvarlevande dialektala ättlingar.

S. B.

Axel Lindqvist, Satzwörter. Eine vergleichende syntaktische Studie. 97 s. Göteborg 1961. (Göteborger Germanistische Forschungen 5.) Vid germanisten och nordisten professor Axel Lindqvists bortgång 1959 förelåg i korrektur det arbete, som nu pietetsfullt har befordrats till trycket av professor T. Dalberg. Boken innehåller i första hand en instruktiv och med talrika exempel från germanska, icke minst nordiska, och romanska språk samt från latin och grekiska försedd redogörelse för hur mer eller mindre fullständiga satser kan pressas samman eller slipas av till enstaka ord. »Satzwort» är alltså ett ord, som etymologiskt går tillbaka på en sats. Redogörelsen är disponerad efter »satsordets» ordklass: adverb (t.ex. sv. *kanske, jaggu, vetja, bevars, gudskelov, månne*), interjektioner (*godá, gusinne*), prepositioner (*tack vare*), konjunktioner (*vare sig ... eller*, da. *gid*), pronomina (*någon, sicken*), substantiv (t.ex. fra. *on dit* och de talrika imperativiska bildningarna) och adjektiv (fra. *comme il faut*). Viktiga förutsättningar är bl.a. att satsen har stereotyperats, blivit vanemässig och betydelsefattig — som fallet så ofta är med hövlighetsfraser — och att den uttalas snabbt och föga distinkt. Företeelsen har alltså framför allt sina rötter i det vardagliga talspråket. Nära paralleller i vitt skilda språk är vanliga utan att man i regel har anledning att räkna med påverkningar — likartade förutsättningar har givit likartade resultat.

K. G. L.

Jan de Vries, Heldenlied und Heldensage. 376 s. Bern-München 1961 (Francke Verlag). Den värdefulla översikt över hjältediktning i hela världen, däribland då också de germanska hjältedikterna och prosasagan hos irer och islänningar, jämte analys av för all hjältediktning gemensamma drag och gemensamma problem, vilken professor de Vries utgav på holländska 1959 under titeln »Heldenlied en heldensage» (jfr ANF 75:264), har nu gjorts tillgänglig för en större publik genom en tysk översättning. Enligt förf:s uppgift har endast enstaka detaljändringar gjorts i denna utgåva.

K. G. L.

Otto Höfler, Siegfried, Arminius und die Symbolik. Mit einem historischen Anhang über die Varusschlacht. 190 s. Heidelberg 1961 (C. Winter Universitätsverlag). Att Bernt Notkes praktfulla Sankt Örjan-grupp i Stockholms Storkyrka symboliserar svenskarnas seger över danskarna, inkräktarna, vid Brunkeberg 1471 är allbekant. Den är ett utslag av en

symbolik, som sträcker sig långt tillbaka i tiden och som nära sammanhänger med drakdödningsmyter i den indoeuropeiska kulturkretsen och på många andra håll, numera ofta tolkade som åsyftande det gudomligas seger över kaos. I en skarpsinnig och lärd bok, som trots den stora lärdomsapparaten är mycket lättläst, har professor Höfler gjort ett energiskt genomfört försök att teckna bakgrunden till och förutsättningarna för den mest fängslande och mest omtyckta av alla germanska hjältesagor. Huvudresultatet, som delvis innebär anslutning till tidigare framställda teorier, är i all korthet, att Arminius och Siegfried-Sigurd Favnesbane är samma person, och drakdråpet är Varus-slaget år 9 e.Kr., omvandlat till en »re-presentation» av den mytiska gudakampen mot kaos. Att det här kommer att röra sig om indiciebevisning är självklart, men Höflers dokumentation för sina ibland djärva kombinationer är alltid riklig om ock av rätt växlande värde. Vad man vet om namnskicket bland Arminius' anhöriga — fadern hette t.ex. *Segimerus* (*Sigimerus*) — tillåter ett antagande, att han egentligen hade ett namn på *Sigi-* och att Arminius alltså vore ett sekundärt latinskt namn. Stamnamnet *cherusker* har ställts samman med **herut-* 'hjort', och hjortsymboliken i samband med Siegfried-Sigurd, som spåras inte minst i det nordiska materialet, blir ett annat viktigt indicium, samtidigt som Höfler vill sätta in den i ett vitträckande mytologiskt sammanhang, som också skulle kasta nytt ljus över Hagen-Hogne-gestalten. Bland andra för nordisterna intressanta ämnen må särskilt nämnas en framställning av »trojeborgarnas» (»labyrinternas») namn- och religionshistoriska bakgrund. I ett bihang granskas och underbygges utförligt identifieringen av det isländska namnet, *Gnitaheiðr*, på platsen för Sigurds kamp med draken — någorlunda lokaliserat av abbot Nikulás från Þverá († 1159) — med *Knetterheide* strax söder om Minden i Hannover, vilken ort med topografiska och historiska (men ännu icke med arkeologiska) argument bestämmes som den sannolika skådeplatsen för Varus-slaget.

K. G. L.

Magnus Olsen, Edda- og skaldekvad. Forarbeider til kommentar. I. Hárbarðsljóð. 89 s. II. Lokasenna. 56 s. III. Hvor bodde Arinbjørn herse? 42 s. Oslo 1960 (*Aschehoug o. Co.*). (*Avhandlinger utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1960. N:ris 1, 3, 4.*) När Magnus Olsen betecknar den nya avhandlingsserie, av vilken han 1960 har kunnat sända ut inte mindre än tre nummer i rask följd, som »förarbeten till kommentar», vill han härmed antyda, att han inte lämnar någon fortlöpande och någorlunda fullständig kommentar av de behandlade verken utan endast uppehåller sig vid punkter, där han har egna nya forskningsresultat att bjuda på. Det är alltså i främsta rummet fråga om detaljstudier. Hárbarðsljóð och Lokasenna har mycket länge intresserat förf., och han har här talrika nya tillfällen att demonstrera i hur hög grad han har trängt in i diktarens tankevärld och i hans litterära förbindelser — MO håller före, att båda dikterna har samme upphovsman och att de i tiden ligger mellan Haustlǫng och Vellekla. Inte minst stimulerande är de många högst konkreta rekonstruktionerna, t.ex. av topografien i

trakten av Hárbarðs färjställe eller av gudarnas och gudinnornas placering i Ægirs hall. Goda exempel ur Lokasenna-delen är studien över Byggvir s. 35 ff. och påvisandet av vissa mycket intressanta paralleller mellan skildringen av Beowulfs ankomst till Heorot och upptakten till Lokasenna. I det tredje häftet anknytes till Árni Magnússons alternativa läsning *vī reið* i den numera helt oläsliga vers 18:5 i Möðruvallabóks utdrag av Egils Arinbjarnarkviða, och det sålunda erhållna *vinreið* 'vänfölje' kombineras sinnrikt med namnet på en gammal storgård, Vereide, i Nordfjord, vars namn under medeltiden skrevs *Vinrœid* o.d. Men härjämte belyses och analyseras ingående ett huvudavsnitt av Arinbjarnarkviða (str. 16—22).

K. G. L.

Skjaldevers. Udgivet af Jón Helgason. 61 s. København, Oslo, Stockholm 1961 (Munksgaard, Dreyer, Svenska Bokförlaget). (Nordisk filologi. Tekster og lærebøger til universitetsbrug. Serie A: Tekster.) Ett litet skickligt gjort urval av skaldedikter (Haraldskvæði, Eiríksmál, Hákonarmál, Sonatorrek) och enstaka skaldestrofer av skiftande slag (t.ex. Haustlǫng, Karlevi-strofen, Sighvats Austrfararvísur och Bersǫglivísur och många andra, inalles 65). De större dikterna är försedda med fyllliga inledningar rörande traderingsförhållanden o.d., medan mera kortfattade upplysningar lämnas om återstoden. Samlingen avslutas med en kortfattad men lärorik översikt över viktigare kenningstyper. Med denna förträffliga lilla bok har vi äntligen fått en för våra studerande på högre stadier synnerligen lämplig textbok, som fyller ett länge känt behov.

K. G. L.

Edda. Edda-kved. Snorre-Edda. 357 s. Oslo 1961 (Det norske samlaget). (Den norrøne litteraturen. Band I.) I ett band har i nynorsk version sammanförts de två fornisländska arbeten, som bär titeln Edda. Den äldre Eddan föreligger i Ivar Mortensson-Egnunds klassiska tolkning vilken här lätt reviderats av Per Tylden och utkommer i sin fjärde upplaga. Till denna del av verket har fogats ordlista och kommentar av Øystein Frøysadal på grundval av Nils Lids anmärkningar till tredje upplagan. Av Snorre-Eddan föreligger hela Gylfaginning och de berättande partierna av Skaldskaparmál. Översättningen gjordes ursprungligen av Erik Eggen, som vid sin bortgång efterlämnade manuskript till en översättning av hela Snorre-Eddan. Det föreliggande urvalet har gjorts av Hallvard Magerøy och bearbetats av Gunnar Rundhovde.

Arbetet avslutas med en namnlista för båda delarna.

S. B.

Njåla. Saga om Gunnlaug Ormstunge. 304 s.+karta. Oslo 1961 (Det Norske Samlaget). (Den norrøne litteraturen. Band II). Genom Det Norske Samlags initiativ får Norge nu ett mycket representativt tvärsnitt genom den norröna litteraturen i form av en serie översättningar av klassiska verk till nynorska. Seriens redaktörer är de tre filologerna doktorerna H. Magerøy, O. Nordland och P. Tylden. I andra bandet fram-

träder den kände runforskaren Aslak Liestøl som översättare av Njála, medan Gunnlaug Ormstungas saga har tolkats av Ivar Eskeland. Även i de planerade följande fyra banden medverkar en rad kända filologer och historiker som översättare — bl.a. bebådas Sverres saga tolkad av Halvdan Koht och Kungaspegeln av Alf Hellevik.

K. G. L.

Folke Ström, Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid. 208 s. Göteborg 1961 (Akademiförlaget — Gumperts). (Scandinavian University Books). Docent Folke Ström har i detta mycket välskrivna arbete givit en fyllig översikt över den förkristna religionen i Norden. De förhistoriska tiderna behandlas som sig bör relativt kortfattat men likväl instruktivt, medan vikingatiden får en utförlig skildring. Mytologien är väl tillgodosedd, men därjämte uppmärksammas flitigt kultlivets skiftande former och trons sociala manifestationer. Framställningen vittnar om stor kringsyn inte bara inom religionsvetenskapen — där förf. ådagalägger ett tydligt intresse för Dumézils, de Vries' m.fl:s tankegångar — utan även inom den nordiska filologien och arkeologien (så färska fynd som t.ex. de från Skedemosse på Öland och Helgö i Mälaren återfinnes både i texten och det värdefulla bildmaterialet). Ett arbete av denna typ har länge behövts. Ströms bok kommer inte bara att brukas inom ämnet religionshistoria utan blir också ett värdefullt hjälpmedel vid studierna i nordiska språk både genom sin allmänna uppläggning och sin användbarhet som kommentar och supplement till framför allt de isländska partierna av textkurserna.

K. G. L.

Anna Birgitta Rooth, Loki in Scandinavian Mythology. XV+266 s. Lund 1961. (Acta Reg. Societatis Humaniorum Litterarum Lundensis 61.) Förf. till detta nya försök att närmare fixera den gåtfulla Loke-gestaltens egentliga natur är folklorist, och det är i första hand folkloristiska metoder hon tillämpar vid sin granskning av de brokiga Loke-myterna. Hon tar avstånd från de forskare, som i paralleller på vitt skilda håll ser spår av en urgammal »mytstruktur», och de som på andra vägar har sökt knyta samman de många disparata dragen hos Loke, och ser i dessa gamla utslag av »folkfantasiens» böjelse att sekundärt knyta allehanda sägen- eller anekdotstoff till någon känd figur. Allt som har motsvarigheter på andra håll utmönstras såsom sekundära drag, vilkas närmaste förebilder sökes på Brittiska öarna under tiden c. 700—c. 1200. Kvar står efter dessa operationer tre grupper av motiv, som betraktas som ursprungliga: Loke som Odens fosterbror, Loke som Tors ledsagare, Loke som uppfinnare av nätet. Det förhållandet att *Loke* i senare tradition kallas *Locke* och att *locke* i vissa delar av Norden är en benämning på spindeln i förening med att spindeln i vissa kulturkretsar är känd som en »trickster» av liknande typ som Loke leder fram till hypotesen, att Loke-Locke från början är en antropomorfisering och deification av spindeln.

K. G. L.

Bjarni Einarsson, Skáldasögur. Um uppruna og eðli ástaskáldasagnanna fornu. 302 s. Reykjavík 1961 (Bókaútgáfa Menningarsjóðs). [Summary in English.] I denna viktiga och välskrivna bok behandlar prof. Bjarni Einarsson de fyra islänningasagor, som han vill sammanfatta under benämningen »ástaskáldasögur», därför att de handlar om skalder och deras stora kärlek. Dessförinnan lämnar han en översikt över kärleksmotivens utformning i såväl edda- som skaldediktning. Särskild vikt fästes vid de litterära kontakter, som etablerades av Orkneyjarlen Ragnvald under hans uppehåll i Narbonne 1151—1152, och den i fortsättningen alltmera underbyggda arbetshypotesen framställes, att isländska skaldestrofer, som visar genklanger av provençalsk trubadurdiktning, inte kan vara äldre än från slutet av 1100-talet. Det understrykes, att av de fyra studerade sagorna bildar Kormaks saga och Hallfreðar saga ett par och Bjarnar saga Hitdœlakappa och Gunnlaugs saga Ormstungu ett annat med många inbördes beröringspunkter.

Därefter ägnas var och en av de fyra sagorna en ingående granskning, som bl. a. tar sikte på förhållandet mellan meddelade skaldestrofer och prosaberättelserna, påverkningar från andra sagor och de nyssnämnda inbördes beröringarna. Versernas autenticitet har ju länge debatterats, men även om denna ofta har satts i fråga, har man hittills i regel i skaldestroferna velat se ett material, som sagaförfattarna har fått utifrån och som har varit en viktig del av deras källmaterial. B. E. gör gällande att man i hög grad har överdrivit de inadvertenser mellan verserna och prosan, som skulle tala för ett sådant sakernas tillstånd, och vill visa, att sagornas författare — åtminstone i stor utsträckning — också har diktat de strofer som läggs i hjältarnas mun. Kormakgestalten har lånat många drag från Tristan, och Kormaks saga har i viktiga stycken fått stå modell för Hallfreðar saga. Bjarnar saga Hitdœlakappa visas ha tagit många intryck av Eyrbyggja saga. Viktiga episoder i Gunnlaugs saga tycks vara inspirerade av de tre andra sagorna och Fóstbrœðra saga, och förf. menar, att Gunnlaugs saga i en första avfattning har tillkommit under samma period som dessa, även om den i det skick vi känner den är av senare datum.

Det är åtskilliga kapitel i Islands litteraturhistoria, som i hög grad beröres av B. E.:s teser och resultat, vilka som synes i hög grad går i den riktning, som för korthetens skull kan kallas Sigurður Nordals. Skaldebiografier får lämna rummet för romaner, och de behandlade skalderna berövas en stor del av sin föregivna produktion. I stället får vi en rad nya anonyma prosaförfattare, av vilka ett par — i varje fall Kormaks- och Gunnlaugssagornas upphovsmän — framstår som ännu större konstnärer än man tidigare har insett, låt vara att även deras skapande i viss mån »står på ofri grund till slutet.»

K. G. L.

Rolf Heller, Laxdœla Saga und Königssagas. 62 s. Halle/Saale 1961 (M. Niemeyer). (Saga. Untersuchungen zur nordischen Literatur- und Sprachgeschichte 5.) Heller fortsätter i denna lilla bok de viktiga studier över Laxdœla-författarens litterära bakgrund, som han har börjat med

granskningen av berättelsen om Óláfr Pá's härkomst och ungdom (jfr ANF 76:291), där framför allt inspiration från Landnámabók spårades, och fortsatt med studien »Laxdœla Saga und Sturlunga Saga» (ANF 76:114 ff.; jfr även detta band 90 ff.). Att Laxdœlas författare har varit bekant med en del av kungasagorna har man länge vetat, men förf. har gjort en ny genomgång och fått fram åtskilligt nytt stoff, som pekar tillbaka till Odds och Gunnlaugs Óláfssagor, Morkinskinna, Heimskringla och Egils þáttr Síðu-Hallssonar. I en mycket påfallande detalj, som också möter i den till c. 1260—1270 daterade Knytlinga saga ser förf. ett lån från den förmodade, sedermera i Knytlinga saga upptagna »Knúts saga helga.» De av förf. och hans föregångare påvisade sambanden är ofrånkomliga — däremot kan man diskutera, om det är nödvändigt att med Heller förklara dem så, att Laxdœlas författare måste ha haft dessa arbeten till hands och alltså letat upp och plockat fram en detalj här och en där, som han så har begagnat i den berättelse, som han satt och skrev. Det räcker väl med att han har varit mycket beläst och har haft ett gott minne och ett väl utvecklat sinne för effekter.

K. G. L.

Norske diplomer til og med år 1300. Redigert av Finn Hødnebø. 163+IX s. Oslo 1960 (*Selskapet til utgivelse av gamle norske håndskrifter — Dreyer*). (*Corpus Codicum Norvegicorum Medii Aevi. Folio serie II.*) I denna ståtliga volym av det stora norska faksimilverket har de bevarade norska originaldiplomen från tiden före 1300 faksimilerats — tyvärr med något ojämnt resultat —, transskriberats och översatts till nutida bokmål. Samlingen, som omfattar 82 nummer, innehåller också de äldsta norska jordeboksfragmenten (nr 1 från Munkelivs kloster, nr 2 från Jonskyrkan i Nidaros), vilka är äldre än något av de bevarade diplomen, och de unika vaxtavlorna från Hoprekstad (före 1300). Det är ett såväl språkhistoriskt som historiskt ytterst värdefullt material, som på detta sätt har blivit mera allsidigt tillgängligt än tidigare har varit fallet, och arbetets värde ökas ytterligare av Finn Hødnebøs inledning, som bl. a. innehåller kortfattade men inte minst för studenter nyttiga översikter över diplomatikens elementa, det äldsta norska diplombeståndet och viktigare språkliga särdrag i diplom från olika delar av landet.

K. G. L.

The Sagas of King Sverrir and King Hakon the Old. Manuskript No. 81 A Fol. in The Arnamagnæan Collection. Edited by L. Holm-Olsen. 17 s.+faks. Köpenhamn 1961 (*Rosenkilde og Bagger*). (*Early Icelandic Manuscripts in Facsimile Vol. III.*). Som tredje nummer i den av förlagsfirman Rosenkilde og Bagger i Köpenhamn 1958 påbörjade nya faksimilserien »Early Icelandic Manuscripts in Facsimile» (jfr ANF 74:141) föreligger nu den ståtliga 1400-talshandskriften Cod. AM 81 a fol., även kallad Skálholtsbók yngsta, vilken utom de två i titeln nämnda kungasagorna innehåller de s. k. Bǫglunga sǫgur, som täcker tiden 1202—1217, alltså tidsrummet mellan Sverre och Håkan Håkansson (jfr ANF 75:267). Professor Ludvig Holm-Olsen, som förbereder en utgåva av den hittills i

tryck endast ofullständigt tillgängliga handskriften, har på sedvanligt sätt i inledningen beskrivit den, redogjort för de två huvudhändernas ortografi och samlat de mycket spridda drag av dess öden som är kända. Vissa indicier, framför allt ett diplom från 1451 med mycket lik handstil, tycks peka på härstamning från Nordlandet, från något av klostren i Möðruvellir och Munkaþverá eller möjligen från Hólar.

K. G. L.

Lilli Gjerløw, Adoratio Crucis, The Regularis Concordia and Decreta Lanfranci. Manuscript Studies in the Early Medieval Church of Norway. 177 s. Oslo 1961 (Norwegian Universities Press). I Norge likaväl som i Sverige och Danmark har den systematiska granskningen av räkenskapsomslag o. d. i de centrala arkiven bragt i dagen en lång rad av fragment av gamla liturgiska böcker. Gjerløws arbete behandlar ingående en rad sådana fynd, vilka visar sig kasta ytterligare ljus över förbindelserna mellan England och den unga norska kyrkan. Äldst är ett fragment av långfredagsböner, skrivet i England omkr. år 1000, som visar släktskap med en munkregel från omkr. 970, den s. k. Regularis Concordia. Vidare behandlas ett fragment av ett 1100-tals-missale, innehållande anvisningar, som stammar från Decreta Lanfranci, utfärdade för gudstjänsten i Christ Church i Canterbury. Dessa har förelegat i norsk översättning, och deras inflytande kan spåras även i senare norska liturgiska verk. Översättningen sättes i samband med ärkebiskop Øystein Erlendssons uppehåll som landsflyktig i England 1180—83. De olika fragmenten beskrives och publiceras, och professor Jón Helgason i Köpenhamn har bidragit med en kommentar till de fornnorska textfragmenten.

K. G. L.

Membrana Regia Deperdita ved Agnete Loth. XCV+248 s. Köpenhamn 1960 (Munksgaard). (Editiones Arnamagnæanæ Ser. A, vol. 5.)

Ólafs saga Tryggvasonar en mesta udgivet af Ólafur Halldorsson. Andet bind. 349 s. Köpenhamn 1961 (Munksgaard). (Editiones Arnamagnæanæ Ser. A, vol. 2.)

1662 förvärvade Þormóður Torfason (Torfæus) hos biskop Brynjólfur Sveinsson för Fredrik III:s räkning en skinnbok, innehållande fyra islänningasagor från Västfjordarna. Boken är spårlöst försvunnen sedan omkr. 1780, men den kan med någorlunda stor säkerhet rekonstrueras på grundval av en rad avskrifter från 1600-talet. Detta arbete har nu företagits av assistenten vid Det Arnamagnæanske Institut magister Agnete Loth, som i inledningen beskriver pappershandskrifterna och därefter meddelar texten efter de i varje enskilt fall bästa av dem jämte varianter. För Gísla saga, Fóstbrœðra saga och Þorsteins saga användes i första hand avskrifter av Þormóður Torfasons skrivare Ásgeir Jónsson (AM 149 fol. och AM 142 fol.), för Hrafns saga AM 155 fol. av Brynjólfur Sveinssons skrivare Jón Erlendsson. För stroferna i Gísla saga har avskrifter av Árni Magnússon begagnats. Den försvunna membranen torde ha kommit till senast vid mitten av 1300-talet. Störst värde har dess text av Gísla saga, som här

föreligger i en särskild, hittills icke tillräckligt beaktad redaktion, men även de övriga texterna bjuder på särdrag av intresse.

Den av cand. mag. Ólafur Halldórsson ombesörjda utgåvan av den större sagan om Olav Tryggvason, vars första band omtalades i krönikan i ANF 74:142, har nu fortsatts med den andra av de planerade tre volymerna, innehållande senare hälften av texten (kap. 174—286).

Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XXV, 1. Opuscula. Vol. II, 1. 96 s. Köpenhamn 1961 (Munksgaard). Den nya, ännu endast påbörjade volymen i Det Arnamagnæanske Instituts 1960 påbörjade serie »Opuscula» (jfr ANF 76:292) är helt författad av dr Ole Widding och cand. mag. Hans Bekker-Nielsen och består av studier, som till alira största delen har samband med författarnas arbete på Den Arnamagnæanske Kommissions Ordbog. Det framhålles med rätta, att den lärda norsk-isländska litteraturen hittills i alltför hög grad har skjutits åt sidan, något som har haft ödesdigra följder för såväl värderingen av detaljer som helhetssynen på viktiga delar av den norröna litteraturen. De två filologernas »opuscula», som avses skola fortsättas, syftar att i någon mån avhjälpa denna brist och sysslar därför i första hand med översättningar och deras — i regel latinska — förlagor. Widding behandlar bl. a. de norrøna Marialegenderna, källorna till den norröna Nicolaus' saga, norvagismer i AM 180 d, fol., ordet *conscientia* i norröna översättningar, och Bekker-Nielsen skriver bl. a. om Cæsarius av Arles som källa för norska homilier, ett förbisett stycke av Gregorius' homilier och om ett par böner. I förening har de två författarna behandlat en rad andra ämnen, ur mirakel- och visionslitteraturen m.m. Flertalet studier åtföljes av smärre textpublikationer.

K. G. L.

Hrólfs saga Kraka. Edited by D. Slay XIX+132 s. Köpenhamn 1960 (Munksgaard). (Editiones Arnamagnæanæ. Ser. B, vol. 1.)

D. Slay, The Manuscripts of Hrólfs saga Kraka. IX+167 s. Köpenhamn 1960 (Munksgaard). (Bibliotheca Arnamagnæana vol. XXIV.)

Hrólfs saga Kraka är en av de mera intressanta fornaldarsagorna, både på grund av sitt välbekanta innehåll och på grund av de strofer och stroffragment av hjältedikter, som den har bevarat. Den har också blivit mycket uppmärksammad, och den nu föreliggande utgåvan är den fjärde under 1900-talet. Sagan är känd i 38 manuskript, alla sena, och Slay tillerkänner 5 eller 6 av dem större textkritiskt värde. I »The Manuscripts» redogör han mycket ingående för alla handskrifterna, för äldre åberopanden av sagan och översättningar; därjämte söker han rekonstruera några av de större pappershandskrifter i vilka några av hans primärmanuskript har ingått. Utgåvan har baserats på en annan handskrift (AM 285, 4to från 1654) än den man annars i regel har anlitat (AM 9, fol. från senare hälften av 1600-talet), men texten har i någon mån normaliserats. Variantapparaten omfattar fem handskrifter, däribland den pappershandskrift i Stockholm (Sth. Papp. 4to nr 17), vilken 1737 begagnades av Eric Julius Biörner i »Nordiska Kämpa Dater», som är editio princeps.

K. G. L.

Gibbons saga. Edited by R. I. Page. XL+116 s. Köpenhamn 1960 (Munksgaard). (Editiones Arnamagnæanæ Ser. B, vol. 2.) Gibbons saga är en typisk lygisaga, där förvandlingar och allehanda trollkonster spelar en stor roll i skildringen av prins Gibbons från Frankland äventyr med de sköna prinsessorna Grega i Grekland och Flórentia i Indien. Den har bevarats i 19 manuskript, vilka beskrives och värderas i inledningen. Till grund för editionen har lagts pergamentshandskriften AM 335 4to från omkr. 1400, supplerad med Stockh. Perg. fol. 7 från senare hälften av 1400-talet. Variantapparaten omfattar de äldre handskrifterna; dessutom avtryckes sagans centrala parti efter en pappershandskrift från 1691 (AM 585 c, 4to).

K. G. L.

Dínus saga Drambláta. Jónas Kristjánsson bjó til prentunar. LXIV+ 152 s. Reykjavík 1960 (Háskóli Íslands). (Riddarasögur I). Som första nummer i en av Reykjavíks universitet påbörjad serie Riddarasögur föreligger den fantastiska »lygisagan» i senmedeltida stil och smak om den övermodige egyptiske prinsen Dínus och hans många mellanhavanden med prinsessan Philotemia av Bláland fram till ett lyckligt slut, då många ömsesidiga svårartade spratt utmynnar i äktenskap och upphöjelse på ptoleméernas tron. Sagan, som tydligen har varit populär, föreligger i tre versioner och ett stort antal yngre handskrifter. Den nu föreliggande utgåvan innehåller den äldsta versionen efter två större pergamentsbrottstycken från 1400-talet (AM 575 a, 4to), kompletterade med den bästa pappershandskriften (Stockh. papp. 4to nr 16 från mitten av 1600-talet), och vidare den mellersta versionen efter det enda manuskriptet (AM 184, fol. från första hälften av 1600-talet). Av den yngsta versionen lämnas ett sammandrag i utgivarens inledning, som annars huvudsakligen innehåller handskriftsbeskrivningar. Man hade där gärna också sett några aldrig så kortfattade upplysningar om sagans litteraturhistoriska ställning.

K. G. L.

Ólafur Lárusson, Nöfn íslendinga árið 1703. 44 s. Reykjavík 1960. (Safn til sögu Íslands og íslenzkra bóknennta. Annar flokkur II, 2.) Av samma slag och värde som tabellbilagorna i Ingwar Fredrikssons nedan s. 19 f. nämnda avhandling är den 1961 avlidne professor Ólafur Lárussons skrift. 1703 hade man den veterligen första mantalsskrivningen på Island, och det är den härvid registrerade, hela befolkningen omfattande namnskatten som redovisas i tabellform. Namnen meddelas i bokstavsordning och fördelade på sýslur. Antalet mansnamn är 387, kvinnonamn 338 — bland de förra leder Jón överlägset med 5363 bärare, bland de senare dominerar i ännu högre grad Guðrún med 5410 bärare. Liksom i Fredrikssons arbete är det uteslutande fråga om en materialsamling, vilken i hög grad är förtjänt av närmare bearbetning. I en kortfattad inledning berör förf. något personnamnsforskningens kulturhistoriska aspekter och meddelar några iakttagelser, som har gjorts vid en jämförelse med tidigare tryckta namnlistor efter mantal från 1855 och 1910, t. ex. att

namnet *María* ännu i början av 1700-talet praktiskt taget aldrig brukades, att kunganamnen *Friðrik* och *Kristján* var ytterst sällsynta 1703 men tämligen vanliga 1855, att historiens och islänningasagans stora namn är företrädda på ett helt annat sätt i 1910 års mantal än i 1703 års, där man förgäves letar efter t. ex. *Ingólfur* och *Njáll*.

K. G. L.

M. A. Jacobsen og Chr. Matras, Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. 2. útgáva, nógv broytt og økt. Latið úr hondum hevur Chr. Matras XXXVI+521 s. Tórshavn 1961 (*Føroya Fróðskaparfelag*). Jacobsen-Matras' färösk-danska ordbok, som utkom 1928, har länge gjort god tjänst men har i åtskilliga år varit slutsåld. Det är glädjande, att den nya upplaga, som nu föreligger, har kunnat bli i hög grad reviderad och kompletterad genom professor Matras' försorg. Den har dessutom försetts med en inledning, »Om retskrivningen og udtalen i moderne færøsk» av cand. mag. Jørgen Rischel.

K. G. L.

E. Wessén, Våra ord deras uttal och ursprung. Kortfattad etymologisk ordbok. X+502 s. Stockholm 1961 (*Svenska Bokförlaget*). (*Nämnden för svensk språkvård*). I samma format och typografi som nionde upplagan av Svenska Akademiens ordlista föreligger nu en omarbetad och utvidgad utgåva av L. Levanders och E. Wesséns 1932 utkomna lilla etymologiska ordbok. Den gamla planen har i stort sett bibehållits, d.v.s. de enskilda artiklarna är alltjämt synnerligen kortfattade, utan diskussion av olika möjligheter och utan motiveringar för den valda förklaringen, vilket hänger samman med att boken har ett övervägande populärt syfte. Liksom sin föregångare är den emellertid likväl avgjort av intresse för språkvetenskapsmännen, inte minst på grund av att den tar upp en mångfald ord, som inte finns i de gamla stora etymologiska standardverken.

Förf. meddelar också i förordet, att boken »här och var» innehåller helt nya ordförklaringar, som det är hans avsikt att utförligare motivera i annat sammanhang. »Oftare än vad som torde vara vanligt söker förf. ordens ursprung icke i uråldriga »ordrötter», utan i nyare spontan ordbildning, genom ljudhärmning eller ljudsymbolik, variation eller kontamination.» Den nya »Våra ord» ansluter sig i huvudsak till SAOL men innehåller åtskilliga ord som har kommit i bruk senare (*jet, juice, skoter, tejp, underutvecklad* o.s.v.). Gjorda stickprov visar, att omarbetningen verkligen är grundlig. På den lilla bokstaven J torde av c. 140 uppslagsord omkring 40 vara nya, vartill så kommer omarbetningar, nya betydelser (för *jobba* uppgavs t.ex. 1932 endast betydelsen 'spekulera' — nu sättes 'arbeta, knoga' i första rummet) m.m. Liknande resultat har en fingranskning av 10 slumpvis valda sidor givit. Naturligtvis finns det vissa luckor — i J-partiet kan man t.ex. efterlysa E. Lidéns förklaring (MASO 2) av prepositionen *jämte* ur en sammanställning fsv. *iämt til* — men det undandrar sig ens bedömande i vad mån sådana beror på avböjanden av nyheterna. Ordboken vill vidare vägleda i fråga om korrekt uttal och

meddelar därför uttalsuppgifter vid de ord, där osäkerhet eller tvekan kan råda härvidlag.

Det förefaller, som om det skulle dröja mycket länge, innan en ny stor svensk eller nordisk etymologisk ordbok kommer till stånd, och språkforskaren har därför all anledning att införliva den nya »Våra ord» med sitt handbibliotek.

K. G. L.

Börje Tjäder, Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. 174 s., 1 karta. Uppsala 1961. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 9.) Hultmans postumt publicerade tes om bortfall av palatalt *r* framför konsonant i satssammanhanget har av Valter Jansson kompletterats på viktiga punkter. Jansson påvisar att centrum för bortfallet har legat i Småland och Östergötland och varit äldst där, medan *r*-bortfallet förefaller att vara yngre i Västergötland och Uppsverige. Tesen om ett satsfonetiskt betingat bortfall har ytterligare underbyggts av Hesselman.

Börje Tjäder har i sin gradualavhandling framför allt granskat yngre fornsvenskt material och dialektmaterialet och huvuddelen av undersökningen ägnas de obestämda formerna. Han finner bl.a. att man för Mellansveriges vidkommande i stor utsträckning måste räkna med restitution av ett en gång fallet *r*, och han räknar med att konsonantstammarna härvidlag intagit en nyckelställning. Behandlingen av de bestämda pluraltyperna är mera översiktlig; litteraturen på detta område är redan synnerligen rik.

S. B.

Bengt Loman, Fornsvenska verbalsubstantiv på -an, -ning och -else. 315 s. Stockholm 1961 (Almqvist o. Wiksell). (Acta Universitatis Stockholmiensis, Stockholm Studies in Scandinavian Philology. New series. 4.). De svenska verbalsubstantiven och deras bildningssätt har tidigare berörts av en lång rad forskare såsom Fredrik Tamm, Adolf Noreen, Gustav Cederschiöld, Emil Olson och Elias Wessén, dock utan att någon fullständig monografi lagts fram. Loman, som i sin avhandling ägnar verbalsubstantiven en ofantligt mycket mera djupgående analys än vad hans föregångare gjort, har valt att ge en utförlig framställning av tre suffix som funktionellt och semantiskt står varandra ganska nära och avgränsar tidsmässigt undersökningen till fornsvenskan. Undersökning sker under viss jämförelse med motsvarande suffix på västnordiskt område.

Suffixet *-ande*, som numera spelar en utomordentligt stor roll för bildande av verbalsubstantiv var föga produktivt i fornsvensk tid. Först på 1500-talet blir det produktivt och kommer att inkräkta på *-an*, *-ning* och *-else*. För hela medeltiden kan man med bortseende från *-ande* studera rivaliteten mellan de tre andra suffixen.

Det faller helt utom ramen för denna korta anmälan att referera de många intressanta resultat som Bengt Loman når fram till. Påpekas må emellertid hur förf. kan styrka det tidigare mycket omdiskuterade

beroendeförhållandet mellan fsv. *-else* och ty. *-nisse*. Förf. framhåller hur suffixet *-else* kommer till användning redan i litteratur kring 1300 och ställer detta i samband med folkungakulturens beroende av den tyska odlingen.

Förf. ådagalägger i sin undersökning en hög grad av vetenskaplig skicklighet och självständighet, förmår att omväxlande se problemen synkroniskt och diakroniskt och behärskar i lika hög grad filologiska, lingvistiska och semantiska metoder. Det är att hoppas att Loman skall få tillfälle att föra undersökningen av de svenska verbalsubstantiven fram genom de nysvenska skedena.

S. B.

Rolf Pipping, Ordspråksstudier II:2. 115 s. Helsingfors o. Köpenhamn 1961 (Svenska Litteratursällskapet i Finland/Munksgaard). (Studier i nordisk filologi 50.) Professor Rolf Pipping påbörjade i det 1954 publicerade första avsnittet av »Ordspråksstudier II» behandlingen av de östnordiska ordspråken i Kock-af Petersens' »Östnordiska och latinska medeltidsordspråk» med en studie över imperativiska ordspråk (jfr ANF 70:119). Det nu föreliggande andra avsnittet ägnas de ordspråk, som har, kan tänkas ha eller eventuellt har haft en presens konjunktiv såsom finit verb i huvudsatsen. Dessa är helt få, men det finns dock säkra fall av såväl hortativ som optativ konjunktiv. (t.ex. 5299: *hwa nokath wil giwa lati egh længe dwælia* och D 1188: *Wee wordhe kranck øwæ*). Förf. gör med goda skäl gällande, att konjunktiven en gång har haft större frekvens även i ordspråksstilen men att den har gått tillbaka samtidigt som den har blivit mindre vanlig i vardagsspråket — ordspråkens texttradition var också inte alls så fast som lagarnas. De enskilda ordspråken — det rör sig inalles om 11 i de medeltida samlingarna: S 180, 299, 868, 877, D 45, 105, 160, 208, 536, 945, 1188 — studeras liksom i föregående avsnitt mycket grundligt både med avseende på form och innebörd, på proveniens och paralleller. Behovet av dylik utförlig dryftning är i många fall stort.

K. G. L.

Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av Gunnar Sjögren. III. Jesu Syrach Book. Faks.+8 s. Malmö och Uppsala 1960. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 227, bd 62:3.) 1536 utkom i Stockholm fyra bibelböcker, som är av betydande intresse för de svenska bibelöversättningarnas historia men som länge har varit synnerligen svårtillgängliga. 1956 ombesörjde lektor G. Sjögren en faksimilutgåva av Dauidz Psaltare, vilken 1958 följdes av Salomos ordspråk och Salomos wijsheet (ANF 72:121, 74:152). Serien har nu fullbordats med den likaledes i faksimil utgivna Jesu Syrach Book, bevarad i ett enda exemplar (utan titelblad, varför datering saknas, men allt talar för dess samtidighet med de tre övriga böckerna). I en efterskrift understryker utg., att huvudförlaga har varit Luthers översättning av Syraks bok i separatupplaga av 1533 eller i helbibeln av 1534 men att även Vulgata har anlitats.

K. G. L.

Nils Matson Kiöpings Resa. Parallelltexter ur andra och tredje upplagorna. Med efterskrift och anmärkningar utgivna av Ture Johannisson. 159 s. Stockholm 1961 (Svenska Bokförlaget/Norstedts). (Svenska texter utgivna av Gustaf Fredén, Ture Johannisson, Carl Ivar Ståhle, Elias Wessén. 6.) Nils Matson Kiöpings reseskildringar publicerades första gången 1667 och utkom redan 1674 i en andra, väsentligen oförändrad upplaga. 1743 utgavs resebeskrivningen ånyo, »förbättrad och tredje gången uplagd af Lars Salvius.» Vad Salvius företagit var i själva verket en ganska radikal språklig bearbetning. Ture Johannisson har i efterskriften till sin parallellutgåva ingående granskat Salvius arbete och visat hur mångsidiga och framsynta ingripandena voro. Kiöping skriver en tung 1600-talssvenska, bemängd med främmande språkgods och föråldrade och osmidiga konstruktioner. Salvius är purist; han rensar ut främmande ord, ibland till övermått, och han går hårt fram mot de tyska verbalpartiklarna. Syntax och stil lättas upp och moderniseras.

Boken förefaller vara ytterst användbar för den akademiska undervisningen i nordiska språk på ett- och tvåbetygsstadierna.

S. B.

Sten Malmström, Studier över stilen i Stagnelius lyrik. 550 s. Stockholm 1961 (Svenska Bokförlaget/Bonniers). (Scandinavian University Books). Ehuru Stagneliusforskningen varit utomordentligt rik under det sista halvseklet, har någon mera inträngande undersökning av Stagnelius stil hittills icke gjorts. Sten Malmström har därför fyllt en stor lucka i Stagneliusforskningen och han har enligt anmälarens maning fyllt den på ett glänsande sätt. Då en utförlig granskning är att vänta i nästa band av ANF, skall några detaljfrågor icke beröras här, men anmälaren vill gärna understryka hur fruktbart det visat sig just för Stagneliusforskningen att ställa konstverket och icke en därur abstraherad stil i centrum för undersökningen. Stagnelius har icke blott rönt stilinflytande från många håll, han har smidigt låtit de upptagna stildragen komma till olika användning inom olika genrer. En undersökning av Stagnelius stil måste därför som här skett företagas efter historiska och jämförande linjer.

S. B.

Josua Mjöberg, Verskonst och ordkonst. Litterära studier. 213 s. Lund 1961 (Gleerups). Josua Mjöberg, mångårig rektor vid Katedralskolan i Lund och välkänd litteratur- och språkforskare, har med anledning av sin 85-årsdag, den 11 september 1961, samlat ett antal tidigare på skilda håll publicerade studier i svensk stil- och litteraturforskning. De flesta och tyngst vägande bidragen faller inom stilforskningens råmärken och lämnar delvis grundläggande bidrag till förståelsen och bedömandet av en rad klassiska svenska diktverk — av Kellgren (»Den nya Skapelsen») Tegnér (bl.a. »Några kärnord i Tegnérs språk» och »Något om Tegnérs kvickhet») och Runeberg (bl.a. »Språkkonsten i Idyll och epigram» och »Brottningen mellan versform och språkform i Runebergs Kung Fjalar»).

Resultatet har blivit en mycket innehållsrik voylm, präglad av författarens ovanligt klara och sobra framställningskonst, ett vackert prov på svensk stilforsknings bästa sidor.

K. G. L.

Manne Eriksson, Svensk ljudskrift 1878—1960. En översikt över det svenska landsmålsalfabetets utveckling och användning huvudsakligen i tidskriften Svenska landsmål. 187 s. Stockholm 1961 (P. A. Norstedt o. Söner). (*Svenska landsmål B 62*). Det fonetiska alfabet som skapades 1878 av J. A. Lundell var avsett att användas vid undersökningen av svenska dialekter. Med något enstaka undantag har alfabetet endast kommit till användning för dialekter som talas inom Sverige samt på de svenskspråkiga områdena öster om Österjsön. Under de gångna åtta decennierna har grundtecknens antal svällt och beståndet är nu mycket svåröverskådligt.

Förste arkivarien Manne Eriksson som alltsedan 1936 varit knuten till redaktionen för tidskriften Svenska landsmål har med den utkomna volymen gjort en utomordentlig insats. Eriksson ger en historik över alfabetets utveckling och en grundlig inventering av de svenska dialekternas ljudbestånd samt låter arbetet mynna ut i ett förslag till ett reformerat och starkt förenklat landsmålsalfabet. Anmälaren är ense med förf. om att ett förenklat alfabet måste skapas och menar även att Manne Eriksson slagit in på en fullständigt riktig väg i sina reformsträvanden. På vissa smärre punkter kan ytterligare förbättringar införas; bl.a. måste sambandet mellan landsmålsalfabetets och kursivens typsnitt klarläggas definitivt, vidare kan en bättre typ för frikativt *d* väljas och slutligen kan kanske ett av mellanljuden mellan *u* och *y* utgå. Möjligen behöver även frågan om diftongernas beteckning en överarbetning. Önskvärt vore att Manne Erikssons beteckningssätt grundligt prövades av landets ledande dialektologer och att därefter en konferens mellan olika berörda fackmän anordnades.

S. B.

Kerstin Hadding-Koch, Acoustico-phonetic studies in the intonation of Swedish. 211 s. Lund 1961. (*Gleerups*). (*Travaux de l'institut de phonétique de Lund. Publiés par Bertil Malmberg. 3.*) Den experimentella fonetiken är en ung vetenskap och helt naturligt har metodfrågorna stått i förgrunden när förf. gripit sig an med problemet att undersöka intonationen i sydsvenskt talspråk. Förf. söker nå metoder för undersökning av intonationen i sammanhängande tal och har till grund för undersökningen lagt en text om 353 ord som talats in på band av tio personer som är födda i Skåne och talar sydsvenskt färgat rikspråk. Förf. undersöker emellertid sitt material icke enbart instrumentellt utan även auditivt och har därvid låtit tio medarbetare lyssna på inspelningarna och göra iakttagelser rörande vissa faktorer.

Tyvärr har det ännu icke blivit möjligt att nå vetenskapliga resultat rörande tryck- och intonationsväxlingar i fullständigt obundet tal. Kerstin Hadding-Kochs undersökning ökar emellertid ytterligare in-

tresset för instrumentella undersökningar av de dialektinspelningar som göres på olika håll i vårt land. Särskilt vore det intressant att få närmare belysta exempelvis sådana fenomen som kortstavighet och jämviktsaccent i nordligare svenska mål och det egendomliga samspelet mellan tryck och intonation i sydöstra Skåne.

S. B.

Tore Österberg, Bilingualism and the first school language — an educational problem illustrated by results from a Swedish dialect area. 158 s. Umeå 1961 (Västerbottens tryckeri AB). När barn kommer ur en miljö där det talas en dialekt som starkt avviker från rikssspråket, uppstår det speciella problem vid undervisningen på skolans lågstadier. Alldeles särskilt gäller detta naturligtvis undervisningen i läsning och muntlig framställning. Förf. har gjort en experimentell undersökning och låtit vissa grupper av barn använda dialekten som första språk i skolan medan kontrollgrupper på traditionellt sätt fått börja direkt med rikssspråket. Vid den test, som sedan förtagits har det visat sig att den förra metoden är den senare pedagogiskt överlägsen.

Undervisningen har utförts i Piteå skoldistrikt där dialekten i så hög grad avviker från rikssspråket att skolbarnen verkligen kan sägas vara tvåspråkiga. Tvåspråkighetens speciella problem har tidigare i stor utsträckning beaktats utomlands och förf. har sammanställt en mycket omfångsrik litteraturförteckning, huvudsakligen upptagande engelsk och amerikansk litteratur i ämnet. Tyvärr har förf. icke funnit skäl att vare sig i texten eller i bibliografien referera till förhållandena i de schweiziska skolorna, där problemet mundart-schriftdeutsch spelar en ofantlig roll och där man i de tyskspråkiga distrikten så gott som genomgående använder dialekten som nybörjarspråk.

S. B.

Ordbok över Sveriges dialekter. Provhäfte. 16 s. Uppsala 1961 (Kungl. Gustav Adolfs Akademien). Enligt förordet till det nu utgivna provhäftet skall den blivande ordboken bygga på »*hela det svenska dialektala ordförråd* från det nutida Sverige, som är känt genom tryck eller handskrift alltifrån Johannes Bureus tid till våra dagar.» Tyvärr har detta lovvärda mål icke kunnat nås ens för det korta parti (*bla-blaska*) som nu utgivits. Ännu är inte på långt när alla otryckta frågelistsvar vid arkiven genomexcerperade och en stor ordskatt ligger outnyttjad i de många häftena med texter och primäruppteckningar. En korrekt bild av ordens utbredning enligt det upptecknade materialet ges därför icke. Vidare måste det understrykas att det stora fonogrammaterialet vid arkiven icke utnyttjats för ordboken.

Enligt förordet har mycken möda lagts ned på att angiva ordens betydelse. Det förefaller anmälaren som om just betydelseananlysen är den mest lyckade sidan av arbetet, och det har otvivelaktigt varit av stort värde för ordboken att en av dess redaktörer under en lång följd av år varit knuten till SAOB. De summariska uttalsuppgifterna är däremot en av provhäftets svagaste sidor. Dels har endast alfabetets vanliga

bokstäver kommit till användning varigenom möjligheterna att beteckna exempelvis olika *r-*, *l-*, *a-*, *o-*, *u-* och *ö-* kvaliteter starkt begränsas eller omöjliggöres, dels har alltför många felaktiga eller mindre representativa uttalsformer upptagits. Ordböjningen är praktiskt taget oberörd.

Med den uppläggning arbetet fått tillgodoses i första hand de samdialektala aspekterna, medan de särdialektala ställs i skymundan, och dialektordboken verkar bliva ett slags komplement till SAOB. Läsaren får ett starkt intryck av hur viktigt det är att arbetet med provinsordböcker, dialektgeografiska undersökningar och mera lokala djupundersökningar fortsättes.

S.B.

Smålands minnen. Texter ur Föreningens för Smålands minnen album. Utg. av Sten-Bertil Vide. 181 s. Lund 1961 (Gleerupska universitetsbokhandeln). (Skrifter utgivna genom Landsmålsarkivet i Lund 13.) Föreningen för Smålands minnen är en ännu bestående förening inom Smålands studentnation i Lund. Den bildades 1861 med syfte att »åt efterverlden uppteckna facta och data, hvarigenom hon kunde lära känna Småland, dess folk, och dettas egenheter i språk, seder, saga och sång.» Föreningen kom att tillhöra pionjärerna på sitt område under den epok av den svenska folklivsforskningen, som kan betecknas som de akademiska landsmålsföreningarnas. Under de första årtiondena insamlades och föredrogs vid sammanträdena ett brokigt men långt ifrån obetydligt material, vilket sedermera har överförts till Landsmålsarkivet i Lund. Det är ett urval ur detta, som arkivarie Vide har sammanställt och försett med en historisk och bibliografisk orientering. Resultatet har blivit en innehållsrik volym med texter av olika slag (folklivsskildringar, sagor, sägner, visor m.m.), de flesta från södra och västra Småland, ävensom kortfattade redogörelser för vissa sockenmål, ålderdomliga ord, öknamn m.m. Det mesta har inte bara språkligt utan också folkloristiskt intresse; att det dessutom i regel är ganska underhållande förringar inte samlingens värde.

K. G. L.

Erik Olof Bergfors, Tilljämning a>å i dalmål. 288 s., 18 kartor, därav 17 i texten. Uppsala 1961. (Skrifter utgivna av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet. 10.) Den säregna vokalförändring som består i att vokalföljden *a—a* förskjuts till *å—å* undersöks för dalmålets vidkommande ingående av Erik Olof Bergfors. Dess förekomst utanför dalmålet behandlas däremot mycket summariskt. Genom att grundligt penetrera det material som kommit in sedan Geijer och Levander framlade sina forskningsresultat rörande tilljämningen och genom att i ökad utsträckning anlita ortnamnsmaterialet lyckas Bergfors avsevärt fördjupa uppfattningen av tilljämningen. Skäl förebringas för att tilljämningsprocessen kan ha satts in redan i samband med uppkomsten av vokalbalanstypen *o—a*, som är väl styrkt från hela 1400-talet.

Av betydande intresse är förekomsten av tilljämning i vissa s.k. brytningsord i Orsamålet. Företeelsen har tidigare berörts av John Svensson m.fl. men enighet om tolkningen har icke nåtts.

Denna djupundersökning på ett geografiskt begränsat område och inom en enda tilljämningstyp ökar läsarens intresse för vidare utblickar. Ännu tycks mycket återstå att göra innan full insikt vunnits om vokalbalansens och tilljämningens uppkomst och innersta väsen.

S. B.

Ordbok över Sveriges medeltida personnamn. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Personnamnskommitté. Provhäfte VI+18 s. Uppsala 1961. Det arbete, som sedan 1947 har bedrivits av Vitterhetsakademiens personnamnskommitté för att åstadkomma en modern svensk personnamnsordbok, har nu framskridit så långt, att man har kunnat utsända ett av verkets redaktör, fil. lic. R. Otterbjörk, utarbetat provhäfte, omfattande namn på D. De till grund liggande samlingarna uppges i princip omfatta »alla belägg på i svenska och latinska urkunder påträffade och i Sverige brukade personnamn under medeltiden jämte ett representativt urval av namn från 1500-talets äldre jordeböcker och tiondelängder.» De svenska runinskrifternas personnamnsskatt faller sålunda — åtminstone väsentligen — utanför ramen; den är också så omfattande att den lämpligen bör få sin egen ordbok. Däremot är det givetvis önskvärt, att det material, som möter i tryckta danska, norsk-isländska och medellågtyska källor, också blir uppmärksammat. Så tycks också vara fallet av källförteckningen och vissa granskade artiklar att döma men i vilken utsträckning detta har skett framgår ej av det preliminära förordet. Ordboken skall omfatta både förnamn och familjenamn från det medeltida Sverige och Finland ävensom namn från de gamla norska landskapen Bohuslän, Jämtland och Härjedalen samt från Gotland. Däremot redovisas belägg från de gamla danska landskapen endast i mycket begränsad omfattning — i provhäftet har ett enda hithörande fall noterats. Detta är skada, ty även om detta material i princip beaktas i standardverket Danmarks gamle Personnavne, förefaller det där vara en aning styvmoderligt behandlat (jfr Scandia 13:117 ff. (1940)).

Man har strävat efter att redovisa de olika namnbärarna så fullständigt som möjligt, men i fråga om de mest frekventa namnen måste inskränkningar göras. De symboler, som användes för att beteckna artiklarnas olika grad av fullständighet, bör bättre samordnas med det danska personnamnsverket, som självfallet ofta nog kommer att begagnas på samma gång som det svenska.

Beträffande artiklarnas disposition — med om så erfordras en formöversikt före materialredovisningen och med en kortfattad namnkommentar i slutet — och deras utformning är endast gott att säga. Varje namnbärare redovisas i regel med sitt äldsta och yngsta urkundsbelägg jämte, där så är möjligt, upplysning om social ställning, hemort, släktskap m.m. Det är livligt att hoppas, att det efterlängtade verket snart nog skall kunna börja utkomma och därefter föras till slut inom överskådlig tid.

K. G. L.

Ingwar Fredriksson, Svenska Personnamnsstudier. Mit deutscher Zusammenfassung: Schwedische Personennamenstudien. 270 s. Uppsala

1961 (*Almqvist o. Wiksell*). (*Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia 2.*) Denna doktorsavhandling från Uppsala består i första hand av en rad studier över vissa enskilda fornsvenska namn, och då särskilt sådana som under den tid undersökningen omfattar (fram till och med 1500-talet) förefaller vara nyttjade främst i västra Sverige (varmed förf. avser västra Småland, Västergötland, Dalsland och Värmland). Följande namn behandlas: *Ambjörn, Andor, Gustav, Göt* och *Göte, Hälv, Lindorm, Orm, Redar* och *Tormod.* I varje fall redovisas materialet, vilket även omfattar ortnamn, ingående och lokaliseras så vitt möjligt de olika namnbärarna, varefter olika namnformer, namnets geografiska och sociala utbredning och stundom — som i fallet *Gustav* — dess etymologi och ålder diskuteras. *Gustav* antages vara en relativt sen västsvensk nybildning efter mönster av hjältenamnet *Sigstaf* i Didrikssagan. Så långt kan avhandlingen sägas innehålla förarbeten till den fornsvenska personnamnsordbok, som sedan ett femtontal år förberedes och varav ett provhäfte har tryckts under 1961 (se s. 19). Ett appendix innehåller 22 tabeller över olika mansnamns frekvens i ett fylligt urval 1500-talshandlingar från lika många områden. Deras samband med undersökningen i övrigt är relativt lösligt, och de föranleder inte någon förf:s kommentar. De skulle annars mycket väl förtjäna en sådan, och det är allt skäl att fästa namnforskarnas uppmärksamhet på denna lärorika del av förf:s materialsamling. Det vore en angelägen forskningsuppgift att få en sådan tabellserie kompletterad, så att den omfattade hela språkområdet.

K. G. L.

Carl-Eric Thors, Finländska personnamnsstudier (*Studies on Personal Names in Finland*). *138 s. Stockholm 1960.* (*Kungl. Vetenskapssamhällets i Uppsala Handlingar 6.*) Förf., som nyligen utnämnts till professor i svenska språket vid Pedagogiska högskolan i Jyväskylä, behandlar i sin senaste bok personnamn av nordiskt ursprung i Finland under medeltiden och 1500-talet. Det är inte fråga om en allsidig redogörelse för det gamla svenska personnamnsskicket i Finland utan de mest högfrekventa namngrupperna, främmande och nordiska helgonnamn, lämnas å sido. Förf. vill i stället fingranska ett material som kan väntas tillåta vissa bebyggelsehistoriska slutsatser. Större delen av boken utgöres av en genomgång av de nordiska namnen, varvid deras förekomster i Finland om möjligt dateras och lokaliseras. Därefter skisseras motsvarande data för Sveriges vidkommande, varpå där så finnes befogat ett uttalande göres om namnets vittnesbörd om kontakter med någon viss del av Sverige. I två följande kortare slutkapitel redovisas vissa namngeografiska resultat. Bl.a. framhålles Ålands särställning i fråga om ålderdomliga namn och göres ett försök att urskilja grupper av namn, vilkas svenska tyngdpunkter någorlunda låter urskilja sig — vissa namn förklaras t.ex. representera ett götiskt, andra ett uppsvenskt eller norrländskt inslag. Särskild uppmärksamhet ägnas här också åt svenska namn såsom vittnesbörd om tidigare svensk bosättning i vissa nu sedan länge enbart finska bygder, i trakten av Viborg, i Egentliga Finlands fastlandsdel, i Sata-

kundas kusttrakter o.s.v. Ett fjärde och sista kapitel behandlar frälseätternas namnskick — här kompletterar förf. sin tidigare i stor utsträckning geografiskt orienterade framställning med ett lovvärt försök att spåra upp sociala skiljelinjer i sitt material. Detta ligger inte särskilt väl till för en sådan undersökning, men vissa tendenser tycks kunna spåras, och även om för flertalet namns vidkommande någon social skiktning inte kan påvisas, så är även detta ett resultat av intresse. K. G. L.

Bengt Hildebrand, Handbok i släkt- och personforskning. Del I. Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi. 399 s. Stockholm 1961 (Wahlström och Widstrand). Det kan synas en smula långsökt, att ett arbete med ovanstående titel uppmärksammas i denna krönika. Så är emellertid alls icke fallet, ty prof. Hildebrands handbok förtjänar i hög grad att beaktas och begagnas även av filologerna. Detta beror inte så mycket på den mångsidigt lärde författarens ambition att ta sin utgångspunkt »ab ovo Ledæ» — avsnitten om ortnamnens och runstenarnas genealogiska material har naturligt nog inte så mycket att bjuda den filologiske specialisten — som på den högst initierade framställning han lämnar av det medeltida svenska källmaterial, som är av betydelse i genealogiskt hänseende. Vad som alltså är av mycket stort intresse för filologen är förf:s framställning av de grundläggande metodiska principerna för historisk forskning i allmänhet och för medeltidsgenealogien och medeltidsbiografien i synnerhet. Det är framför allt två kapitel i den välskrivna boken, som härvidlag förtjänar uppmärksamhet, det femte, »Sveriges äldsta personhistoria, folkvandrings- och vikingatiden, övergången till medeltiden», samt det sjätte, »Medeltidsgenealogi och medeltidsbiografi.» Båda har i stor utsträckning karaktären av resonerande, kritiska bibliografier och lämnar samtidigt utmärkta översikter över t.ex. det ifrågakommande källmaterialet, rättskällornas genealogiskt relevanta material, medeltida personnamnsskick,sfragistik och heraldik och åtskilligt annat. Vi har här med andra ord fått en välkommen handbok rörande ett flertal för svenska medeltidsforskare centrala områden.

K. G. L.

Ortnamnen i Skaraborgs län. På offentligt uppdrag utgivna av Kungl. ortnamnskommissionen. Del II. Barne härad. Del III. Frökinds härad. Territoriella namn. Av Ivar Lundahl. 67, resp. 27 s. Uppsala 1961 (Lundequistska bokhandeln). I de två senast utkomna häftena av Ortnamnen i Skaraborgs län tilldrager sig särskilt namnet Frökinds härad intresse. Namnet uttalas egendomligt nog med hårt *k*, vilket talar mot det eljest naturliga antagandet att ett subst. svarande mot fvn. *kind* f. 'ätt, släkt' ingår. Likaså har namnet även i de äldsta beläggen *s*-genitiv. Det förefaller som om namnet trots de framställda, väl genomarbetade tolkningsförslagen icke fått sin definitiva förklaring. För antagandet, att *kind* (eller möjligen *kindi*) skulle ingår, talar möjligen sockennamnet *Kinneved* (*Kindiwi* 1382) ehuru sambandet mellan de två namnen ingalunda är entydigt.

Över huvud taget noterar läsaren med tillfredsställelse Lundahls relativt frikostiga diskussion av olika tolkningsmöjligheter. Lundahl undviker alltför kategoriska uttalanden om namnens innebörd och väger i stället olika alternativ kritiskt mot varandra under meddelande av talrika litteraturhänvisningar.

S. B.

Ivar Lundahl, Det medeltida Västergötland. 335 s. Uppsala och Köpenhamn 1961 (A.-B. Lundequistska bokhandeln, Ejnar Munksgaard). (Nomina germanica. Arkiv för germansk namnforskning. Utgivet av Jöran Sahlgren. 12.) Den år 1948 tillsatta kommittén för utgivande av ett verk med titeln Det medeltida Sverige gav år 1957 prof. Ivar Lundahl i uppdrag att utarbeta en beskrivning över det medeltida Västergötland och redan fyra år senare förelåg verket i tryck.

Det medeltida Sverige är upplagt som en serie härads- och sockenbeskrivningar. Boken ger emellertid mer än upplysningar enbart om det medeltida materialet och de medeltida förhållandena. Förf. har arbetat in uppgifter rörande hemmanstalen i 1500-talets jordeböcker, varigenom arbetet för den kameralt inriktade ortnamnsforskningen avsevärt underlättas. Av stort intresse är inledningen med dess utredning om landskapets medeltida omfattning och indelning samt kommunikationer, översikter över det medeltida ortnamnsbeståndet samt förteckningar över medeltida lagmän och biskopar.

Lundahl äger en rik kunskap om Västergötland och dess historia, han behärskar i lika mån källmaterialet och metoderna för dess utnyttjande och boken blir icke blott ett uppslagsverk utan även en intressant lektyr. Möjligen kunde man önska, att förf. i större utsträckning hade inarbetat tolkningar av ortnamnen och ej, såsom nu skett, stundom nöjt sig med omnämnande att en socken fått namn efter en likbenämnd by.

S. B.

Lars Alfvegren, Gotland i blickpunkten. En kritisk överblick över nyare litteratur om gotländska ortnamn. Summary in English. 86 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1961 (AB Lundequistska bokhandeln, Almqvist o. Wiksell). (Acta universitatis Upsaliensis. Studia Philologiae Scandinavicae Upsaliensia. 1.) Den språkvetenskapliga litteraturen om gotländska ortnamn och ortnamnselement har varit påfallande rik under det sista halvdecenniet. I främsta ledet står Lars Hellbergs, Ingemar Olssons och Lars Alfvegrens egna undersökningar. Alfvegren berör mera flyktigt Lundahls uppsatser om ortnamn på *-lös* och *-lösa* (NoB 1951) och *Lojsta, Lövsta* och *-lösa* (NoB 1953) samt Gösta Hasselbergs Studier rörande Visby stadslag och dess källor (Uppsala 1953). Huvuddelen av arbetet ägnas Lars Hellbergs uppsats De gotländska ortnamnen på *-städe* och *-städar* (NoB 1958) och Ingemar Olssons doktorsavhandling Gotländska terrängord (Uppsala 1959). Själv gotlänning har Alfvegren de bästa förutsättningar att värdesätta och kritiskt bedöma resultatet av Hellbergs och Olssons ortnamnsstudier i fältet. Hellbergs undersökning accepteras helt, gentemot Olssons arbete andrager förf. hans bristande orientering i

det svenska arkivmaterialet. I en exkurs bemöter Alfvegren den kritik som Olsson i sin doktorsavhandling ägnade Alfvegrens avhandling »*r*-genitiv och *are*-komposition.»

S. B.

Sockenbeskrivningar från Hälsingland 1790—1791. Med efterskrift och register utgivna av Nils-Arvid Bringéus. 415 s. Uppsala 1961. (*Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi XXXVII.*) År 1790 utsände landshövdingen F. A. U. Cronstedt en frågelista rörande kyrkliga, ekonomiska, sociala, etnologiska och språkliga förhållanden till prästerskap och andra ståndspersoner i Hälsingland. Svar inflöt rikligt, även om såväl kvantitet som kvalitet starkt växlade. Ur språklig synpunkt är det intressant att se, att prästerna ofta icke finner sockenmålet vara särskilt utpräglat. Man kunde ju eljest a priori vänta att dialekten vid denna tid borde ha talats tämligen ren ute i bygderna, men tydligen har tendenser till målutjämning och tvåspråkighet börjat göra sig gällande redan vid slutet av 1700-talet.

Bringéus sätter i efterskriften in den cronstedtska frågelistan i dess kulturhistoriska sammanhang och redogör tämligen ingående för vissa av Cronstedts föregångare som bygdeforskare, Lars Salvius, Jacob Faggot, Abraham Hülphers m.fl.

S. B.

Johs. Brøndum-Nielsen. En Bibliografi. XI+152 s. Köpenhamn 1961 (*P. Haase og Søn*). Till professor emeritus Johs. Brøndum-Nielsens 80-årsdag den 2 december 1961 har Selskab for Nordisk Filologi i Köpenhamn låtit utarbeta jubilarens bibliografi. Arbetet har utförts av Jørgen Larsen med biträde av en rad andra medlemmar av sällskapet. Resultatet har blivit en vacker volym. Den imponerande förteckningen upptager icke mindre än 1224 nummer och sträcker sig från 1908 till 1962, då bl.a. en fjärde del av Gammeldansk Grammatik, omfattande adjektiv, adverb och numeralia, bebådas. Ett utförligt stickordsregister kompletterar bibliografien, som är ett ståtligt monument över en storartad forskargärning.

K. G. L.

Corpus Codicum Danicorum Medii Aevi. Red. Ioannes Brøndum-Nielsen. Vol III. Lex Scaniæ. Jus Ecclesiasticum Scaniæ. 14+238 s. Hafniæ MCMLXI (*Munksgaard*). Den tredje volymen i Munksgaards 1960 påbörjade serie av viktiga forndanska handskrifter i faksimil (jfr ANF 76:301 f.) innehåller Skånelagen och Skånska kyrkorätten efter två codices. Den första är Stockholm B 74, som härmed får den plats i solen — framför de hittills som huvudtexter för Skånelagen betraktade Codex Runicus och Hadorphska handskriften (B 76) — som den förtjänar både på grund av sin utpräglat fornskånska språkform och sin numera påvisade högre ålder. Den har av E. Kroman (Nordisk Kultur 28 s. 51) daterats till omkr. 1250 och torde vara den äldsta av de bevarade gamla danska laghandskrifterna. Tyvärr är den defekt, men kompletteringar har företagits på 1400-talet, bl.a. av den från en annan laghandskrift

(E Don. Var. 136,4°) kände Jepp Swalis i Vä. Den andra codex, den enda kända i samma grupp som B 74, är Gammel Kongelig Samling 3121, 4° från tiden kort efter 1400.

Faksimileringen förefaller i regel ha lyckats utmärkt, särskilt i fråga om B 74, och professor Brøndum-Nielsen, som tidigare flerstädes har behandlat handskriften, har i en inledning på övligt sätt beskrivit handskrifterna och meddelat vad man vet om deras öden.

K. G. L.

Danmarks gamle købstadlovgivning. Bind IV. Skaane, Bornholm, Halland og Bleking. 371 s. Bind V. Almindelige stadsretter og almindelig købstadlovgivning. 145 s. Udgivet af Erik Kroman. København 1961 (*Rosenkilde og Bagger*). Av arkivarien dr E. Kromans stora utgåva av danska stadsrätter, privilegier o.d. för Det Danske Sprog- og Litteraturselskabs räkning (jfr ANF 66:248, 67:247 f., 71:82), föreligger nu de fjärde och femte textbanden. Det förra omfattar det gamla Danmark öster om Öresund. Början göres med Lunds birkerätt från början av 1300-talet, vilken med i regel smärre avvikelser direkt eller indirekt överfördes till övriga östdanska städer. Texterna, som är grupperade efter städerna och som självfallet har ederats enligt alla konstens regler med arkivaliska data och variantapparat, föreligger i de flesta fall redan i en modern svensk utgåva, Herlitz-Nygrens Privilegier för Sveriges städer (1927), men de hör givetvis organiskt hemma i den danska serien, som också bjuder på vissa intressanta nyheter, framför allt i den sista avdelningen, »Fællespriviligier.»

Den femte delen innehåller förutom vissa tillägg och en kapitelkonkordans de s.k. allmänna stadsrätterna, som är uppkallade efter olika kungar, t.ex. Erik Glippings stadsret, Christoffer af Bayerns stadsret, Kong Hans' stadsret, men som i själva verket är mer eller mindre privata arbeten, vilka i viss utsträckning har kommit att tjäna som mera allmänt tillämpade lagar. Med detta band är detta viktiga och värdefulla utgivningsarbete avslutat.

K. G. L.

Tue Gad, Legenden i dansk middelalder. X+297 s. København 1961 (*Dansk Videnskabs Forlag*). I medeltidens fromhetsliv och kristna folkupplysning spelar legenden en ofantlig roll, och i Norden liksom annorstädes utgör det legendariska stoffet ett mycket betydande inslag i den religiösa litteraturen på latin och på folkspråken. I Gads vid Köpenhamns universitet försvarade doktorsavhandling understrykes, att legenden inte är historia utan fiktion och att den därför bör undersökas enligt litteraturhistoriska metoder. Förf. ställer som sin uppgift dels att undersöka eller åtminstone inventera olika berättelsetyper och motiv, dels att placera in legendgenren i dess litteraturhistoriska sammanhang. Arbetet består av två delar. I den första granskas legenden, dess former och motiv med utgångspunkt från den i varje fall ur nordisk synvinkel mest representativa antologien, Legenda aurea. Olika typer beskrives och exemplifieras: martyr-, bekännar-, apostellegender, evangeliska apokryfer,

visoner, inventioner och translationer samt mirakel. I den senare behandlas legenden i Danmark. De danska originalen, som alla är skrivna på latin, utgöres dels av legenderna om de danska martyrfurstarna (Knut den helige, Knut Lavard, Erik Plogpenning) — »kungalegenden», som kan betecknas som en korsning mellan legend och krönika, är en typ av särskild betydelse i Norden — dels av legenderna om övriga danska helgon (S:t Thøger i Vestervig, S:t Vilhelm i Æbelholt, S:t Anders i Slagelse o.s.v.). Förf. söker här skilja mellan typiska och speciella drag. Slutligen kommer turen till det på danska föreliggande legendmaterialet, som i sin helhet består av översättningar. Det är avsevärt mindre omfattande än t.ex. det fornsvenska men rymmer likväl mer eller mindre typiska exempel på alla i det föregående behandlade typer. Egna filologiska insatser har förf. främst gjort i avsnittet om »Hellige kvinder» (i handskrift från 1400-talet), där han har försökt att närmare bestämma förlagorna. Vidare behandlas »Mariager legendehåndskrift» (från 1488), den från svenskan översatta »Sjælens trøst» och diverse mindre fragment, legendstoffet i postillornas exempla och i de medeltida danska bönböckerna.

Framställningen är genomgående deskriptiv och saklig, och boken förefaller vara en god handbok för nordiska medeltidsforskare inom filologi, litteratur- och kyrkohistoria.

K. G. L.

Den danske rimkrønike. Udgivet af Helge Toldberg. I. Ghementrykket 1495 med variantapparat. XXIV+162 s. II. Danske fragmenter. IX+150 s. III. Nedertysk oversættelse (Københavns-håndskriftet). VII+140 s. København 1958—61 (J. H. Schultz). (Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie 402, 382, 388.) Den rimkrönikediktning, som spelar en dominerande roll i den svenska senmedeltidens litteraturhistoria och som till icke ringa del var politiskt inspirerad, fick mot 1400-talets slut ett omfångsrikt danskt sidostycke. »Den danske rimkrønike» är ett beställningsarbete, utfört av munkar i Sorø och omfattande Danmarks kungalängd från Humle och eponymen Dan till Kristian I. Varje konung skildrar sin historia i monologisk jagform liksom i den något årtionde äldre svenska s.k. »Lilla rimkrönikan». Arbetet spreds i flera handskrifter, varav större eller mindre fragment är bevarade, och översattes omkr. 1477 till medellågtyska. 1495 trycktes det av Gotfred af Ghemen i Köpenhamn som det första boktrycket på danska (däremot är det inte, som Toldberg påstår, den enda kända inkunabeln på nordiskt språk — från samma år stammar Johannes Fabri's stockholmstryck av Gersons »Om djävulens frestelse»), och fortfor under 1500-talet att komma i nya upplagor.

Dr Toldberg har slutfört den första och viktigaste etappen av ett betydelsefullt utgivningsarbete, när han nu har publicerat allt som finns tillgängligt av det relevanta textmaterialet. I band 1 meddelas huvudtexten, Ghementrycket, jämte variantapparat. Band 2 innehåller de danska handskriftsfragmenten (och ett tryckfragment från Ålborg), däribland ett nyfunnet från Ericsberg i Södermanland (alltså från den av rimkrönikor högeligen intresserade konung Karl Knutssons släkt). I

band 3 slutligen återgives den viktiga medellågtyska versionen, vars original förlorades av kung Hans i slaget vid Hemmingstedt 1500 men varav 1500-talsavskrifter är kända.

Utgåvan avses ytterligar skola omfatta två kommentarband, varjämte utgivaren förbereder en särskild bok om den danska rimkrönikan som litteraturverk och tradition. En kort resumé av resultat och problemställning meddelas i inledningen till band 1.

K. G. L.

Aage Hansen, Vort vanskelige sprog. 164 s. Köpenhamn 1960 (Grafisk forlag). Det är ett viktigt material rörande dansk ortografi, morfologi och syntax, som Aage Hansen samlat och kommenterat i sin lilla men innehållsrika bok Vort vanskelige sprog. Verket är visserligen populärt anlagt, men som en röd tråd går genom hela verket författarens sansade och genomtänkta uppfattning av språkriktighetens problematik. Endast inom ortografien föreligger en given norm, den s.k. ministeriella rättskrivningen. »Når undtages det ortografiske område hersker den frie konkurrence på sprogmarkedet, og hensigten med min bog er at give en markedsberetning og vise de konkurrerende parters inbyrdes kamp og styrke ... Betegnelsen 'fejl' må helst indskrænkes til brug om individuelle forsyndelser mod en ellers fast brug ... De individuelle fejl og fejltagelser har ingen almen interesse med mindre de findes hos en gruppe mennesker. I så fald må de have pædagogens interesse, eller de vidner om sproglige rørelser der falder ind under sprogvidenskabens studieområde.»

Boken förefaller att kunna bliva ett viktigt hjälpmedel icke blott för danskar utan även för utlänningar — icke minst svenskar och norrmän — som vill tränga djupare in i danska språkvanor och danska språknormer.

S. B.

Poul Lindegård Hjort — Bengt Sigurd, Dansk-svensk ordlista. 144 s. Lund 1961 (Gleerups förlag). (Skrifter utgivna av Modersmålslärarnas förening. 86.) Den nyutkomna ordlistan tar i första hand sikte på skolans krav. Antalet uppslagsord är c:a 8.400. Författarna har haft förmånen att kunna bygga på Molde-Ferlov, Dansk-svensk ordbok, Dansk Sprognævns listor över nya ord i danskan och A. Noesgårds frekvensundersökningar av danskans ordförråd men har därjämte själva företagit omfattande excerperingar. Genom att författarna kunnat utelämna sådana ord, som inte behöver översättas, har de inom den givna ramen kunnat sammanpressa ett mycket väsentligt ordstoff.

Ordurvalet i en ordlista av detta slag kan givetvis alltid diskuteras men det är anmälarens uppfattning att urvalet är mycket lyckat. Ordlistan tynges icke av den sortens ord som endast lever ett skenliv i ordböckerna, och avvägningen mellan skönlitteraturens och sakprosans ordförråd är väl genomförd. Särskilt tacksam är man för den bifogade förteckningen över vanligare förkortningar i danskan.

S. B.

Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517—1520. Utgivna av Leif Ljungberg. 189 s. Malmö 1960 (Sydsvenska Dagbladets AB). En utomordentligt viktig urkund från 1500-talets början har av stadsarkivarien Leif Ljungberg utgivits på ett mönstergillt sätt. Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper, den s.k. Byskatteboken, är en av Nordens äldsta bevarade räkenskapsböcker. Arbetet har lika stort språkligt som historiskt intresse. Det fylliga namnbestånd, som boken erbjuder, ger ett tvärsnitt genom namnskicket i Malmö vid nya tidens början. Den exakta editionen med kursivering av alla upplösta förkortningar låter sig detaljgranskas av filologerna. Som ortnamnskälla är Byskatteboken visserligen ung, men den ger äldsta belägg för åtskilliga lokaliteter i Malmö stad med närmaste omgivningar.

Till utgåvan har fogats förord, inledning, personregister, sakregister och ordförklaringar samt ortregister. Möjligen kunde man önska att sakregister och ordförklaringar gjorts något fylligare; urkunden tillhör ett språkskede, som ännu ej blivit fullgott behandlat i lexikaliskt hänseende.

S. B.

Leif Ljungberg, Gatunamnen i Malmö. 359 s., 1 kartbilaga. Malmö 1960 (Specialtryck). Nuvarande och äldre namn på gator, allmänna platser, parker, planteringar och broar har av stadsarkivarien Leif Ljungberg i Malmö sammanställts och utgivits med inledning, kommentarer och förklaringar samt med en år 1960 upprättad karta över Malmö i skala 1:20000. I inledningen beröres bl.a. det äldre gatunamnsbeståndet i de centrala stadsdelarna samt principerna för ny namngivning i ytterområdena. Förf. besitter stora insikter i Malmö stads äldre historia och han har i betydande utsträckning lyckats identifiera de borgare i Gamla staden efter vilka gator uppkallats.

S. B.

M. B. Ottsen, Hostrup-Dansk, I. Lydlære. Udgivet av Ella Jensen. XXXV+62 s. Köpenhamn 1961 (J. H. Schultz Forlag). (Udvalg for Folkemaals Publikationer. Serie A Nr 20. Udgivet som Nr. 399 i Universitets-Jubilæets danske Samfunds Skriftserie.) Läraren Mathias Bendix Ottsen var född i Hostrup socken i Slogs härad, Tønder Nørreamt år 1859. Efter endast ytlig kontakt med Udvalg for Folkemaal i Köpenhamn insände han år 1936 dit ett kollegiehäfte med en utförlig översikt över ljudsystemet och substantivens numerusböjning i Hostrupmålet samt ett bidrag till en ordbok över samma mål. Vid sin död 1941 efterlämnade han därjämte ett omfångsrikt och till största delen färdigredigerat ordboksmanuskript.

Ljud- och böjningsläran, som nu utgivits av Ella Jensen, tilldrar sig ej blott dialektologernas utan även lärdomshistorikernas intresse. På egen hand och uppenbarligen utan kunskap om tidens strukturalistiska betraktelsesätt har Ottsen skapat ett eget system för dialektbeskrivning och sökt sig fram till de betydelseskiljande elementen.

Ella Jensens inledning sätter in Ottsens iakttagelser i ett större sam-

manhang och ger icke blott fördjupade teoretiska aspekter på målet och målbeskrivningen utan även värdefulla kompletterande upplysningar om dialektförhållandena i denna del av det jylländska språkområdet.

S. B.

A. H. Smith, The Place-Names of The West Riding of Yorkshire. I. Lower and Upper Strafforth and Staincross Wapentakes. XI+346 s.+karta. II. Osgoldcross and Agbrigg Wapentakes. XI+321 s.+karta. III. Morley Wapentake. XIII+278 s.+karta. IV. Barkston Ash, Skyrack and Ainsty Wapentakes. XII+262 s.+karta. V. Upper and Lower Claro Wapentakes. XII+222 s.+ karta. VI. East and West Staincliffe and Ewcross Wapentakes. XII+274 s.+karta, Cambridge 1961 (The University Press). (*English Place-Name Society Vols. XXX—XXXII.*) Dessa innehållsrika volymer utgör den förmodligen hittills största grevskapsmonografi, som har utkommit i English Place-Name Society's regi. De är utarbetade av dr A. H. Smith, författare till det värdefulla arbetet »English Place-Name Elements» (jfr ANF 72:118 f.) och skall följas av ytterligare en sjunde del med historisk inledning, språkhistorisk översikt, namn på vägar och vattendrag, översikter över namnelement och personnamn samt generalregister. Verket behandlar såväl äldre som nyare bebyggelsenamn, marknamn (field-names) samt gatunamn o.d. i städerna. Äldre skriftformer anföres givetvis i stor utsträckning, uttalsformer däremot endast sporadiskt. Genom att ständigt hänvisa till »English Place-Name Elements» har förf. kunnat göra namntolkningarna ytterst kortfattade i de många fall, då någon tvekan icke synes råda, medan behörigt utrymme i regel ägnas åt diskutabla namn (t.ex. *Wakefield* 2:163 f.). Namnskatten är huvudsakligen av engelskt (merciskt och northumbriskt) ursprung, men man finner också keltiskt och romanskt språkgods och inte minst ett starkt nordiskt (danskt och norskt) inslag, som gör, att verket får ett mycket stort intresse för nordisk ortnamnsforskning. Som några slumpvis antecknade exempel på namn av »nordiskt» intresse må nämnas *Scausby* 1:72 f. (<**Skálds-bȳ*), *Conisbrough* 1:125 (*Coningesborc* 1086), *Wickersley* 7:171, (till *Víkarr*, *Vikær* och ags. *lēah*), *Fockerby* 2:5 (till *Folkvarðr*), *Haldenby* 2:6 (till *Hálfdan*), *Lofthouse* 2:136, *Flockton* 2:203 (till *Flóki* och *tūn*), *Scammenden* 2:304 (till *Skammbein* och ags. *denu*) o.s.v.

K. G. L.

Martin Kloster Jensen, Tonemicity. 197 s., 5 kartor. Bergen — Oslo 1961 (Universitetsforlaget). (*Universitetet i Bergen. Årbok 1961.*) Förf. har utexperimenterat en metod för undersökning av problem rörande förefintligheten av olika tonala accenter i dialekter. Metoden, som diskuteras mot språkteoretisk bakgrund och i en delvis ny terminologi, innebär att den dialekttalande sättes i tillfälle att avlyssna ord i inspelningar av det egna talet och att han utan kännedom om kontexten skall söka identifiera ord av typerna *bu'ren* och *bu'ren*. Metoden appliceras på västnordiska och färöiska dialekter och förf. kartlägger förekomsten av betydelseskiljande funktion hos intonationen.

S. B.

Håkon Hamre, Vestnorske ordsamlingar frå 1700-talet. 128 s. Bergen—Oslo 1961 (Universitetsforlaget). (Skrifter utgitt av institutt for nordisk filologi, Universitetet i Bergen.) År 1743 påbörjade Det danske Kancelli en stor insamling av topografiskt, historiskt och språkligt material bland präster och fogdar i Danmark, Norge och Island. Den drivande kraften synes ha varit Erik Johan Jessen-Schardebøll, som utarbetade frågelistorna och själv påbörjade bearbetning av de inkomna svaren. Resultatet av hans arbete föreligger i verket »Det Kongerige Norge I» (Köpenhamn 1763), som emellertid aldrig kom att fortsättas.

I de två utsända frågelistorna var de två sista frågorna av språlig art. I den ena efterfrågades sällsynta, på orten brukliga ord, d.v.s. dialektord, och i den andra gängse mans- och kvinnonamn.

Det dialektala material som inflöt har på olika sätt utnyttjats av forskarna under de två förflutna seklen, men någon samlad utgåva har icke företagits. Prof. Håkon Hamre vid Berkely University i Californien har emellertid nu i en volym publicerat alla svaren på de två nämnda frågorna från Bergens stift, inalles 38 frågelistsvar med biografiska, bibliografiska och språkliga kommentarer. Från Stavanger amt inkom endast ett svar, nämligen »Bendix Chr. de Fine, Stavanger Amptes udførlige Beskrivelse» som publicerades av Per Thorson 1952 (Rogaland historie- og ættesogelag). I ord- och namnregistren till sin utgåva har Hamre jämväl beaktat ordmaterialet i Thorsons nämnda utgåva och i »Nokre eldre vestnorske bygdemålsskrifter» utg. av Gustav Indrebø 1933.

S. B.

Halldor O. Opedal, Hardanger-målet. Ord og vendingar og stil. 121 s. Oslo 1960 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå norsk målførearkiv. 15.) Huvuddelen av rubricerade arbete upptages av en ordlista, omfattande i allt nära 4.000 ord, över målet i Hardanger, d.v.s. de elva socknarna (häraderna) Røldal, Odda, Ullensvang, Kinsarvik, Eidfjord, Ulvik, Granvin, Kvam, Jondal, Strandebarm och Varaldsøy. Till de enskilda glosorna har i allmänhet fogats enstaka språkprov. Arbetet inledes med notiser ur talspråkets syntax och stil, båda fält som ännu är starkt eftersatta i nordisk dialektologi. Vidare bifogas några kortare textprov.

S. B.

Nils M. H. Magerøy, Olvundeidmålet. 78 s., 1 karta. Oslo 1960 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå norsk målførearkiv. 16.) Olvundeid eller — som den officiella formen lyder — Ålvundeid ligger i hjärtat av Nordmöre mellan Sunndalsfjorden och en gren av Halsafjord. Dess mål har beskrivits av Nils M. H. Magerøy i »ein amatørstudie» som publicerats i form av en fotolitografisk utgåva av ett handskrivet manuskript. Till målbeskrivningen har fogats textprov och etnologiska notiser samt ett antal skickligt utförda teckningar av gård, rumsinteriör, redskap och arbetsmoment.

S. B.

Sigurd Kolsrud, Målet i Sørum. 72 s. Oslo 1961 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå norsk målførearkiv. 17.) Sigurd Kolsruds postumt utkomna arbete om målet i Sørum (Romerike) skrevs för Sørum Bygdebok och erhöll därför en populär form. Arbetet inskränker sig icke till målbeskrivning utan ger också historiska utblickar. Ort- och personnamn behandlas översiktligt. Tretton diplom från Sørum, omfattande tiden 1331—1516, publiceras även jämte korta språkliga notiser, och till jämförelse avtryckes ett Sørumsbrev av år 1529 på danska, det nya officiella språket. Utvecklingen av de språkliga förhållandena i Sörum från medeltiden till nutid tecknas med några raska drag.

S. B.

Einar Seim, Ordtøkje og herme. I. 252 s. Oslo 1960 (Universitetsforlaget). (Norsk folkeminnelags skrifter. 84.) Ordspråk och ordstäv är en art av folklig diktning som redan tidigt tilldragit sig uppmärksamhet här i Norden. Bland äldre arbeten må nämnas Peder Laales och Christ. Grubbs samlingar; från senare tid kan erinras om Ivar Aasens, Fredrik Ströms och Sten-Bertil Vides utgåvor. Einar Seim är till yrket bonde och fiskare. Han har i första hand tecknat ned material från sin egen hemtrakt, Kinn i Sunnfjord, men även från andra delar av landet. Materialet är ordnat efter huvudord, en enkel och god princip, men tyvärr saknas alla lokaliseringsuppgifter, vilket minskar arbetets vetenskapliga värde. Ej heller göres skillnad mellan vad som är upptecknat direkt ur folkmun och vad som är taget ur litterära källor, tryckta eller otryckta. Verket är avsett att komma ut i två delar. Den nu publicerade volymen omfattar talesätt, vars huvudord faller inom serien *a—k*. Förordet har skrivits av prof. Svale Solheim.

S. B.

Per Hovda, Norske fiskemed. Landsoversyn og to gamle medbøker. 380 s. Oslo, Bergen 1961 (Universitetsforlaget). (Skrifter frå norsk stadnamnarkiv. 2.) För att finna grund i havet behöver man *med*, märken på land med vilkas hjälp man finner den sökta platsen. Normalt behövs det fyra punkter, varigenom två varandra skärande linjer kan dragas. Ju närmare vinkeln mellan de två linjerna kommer den räta vinkeln, desto säkrare finner man den sökta platsen. Ordet *med* betyder i norskan icke blott de fasta märkena på land, varigenom med-linjerna drages utan även skärningsplatsen, grundet, fiskeplatsen; den definition som SAOB ger för svenskans vidkommande träffar närmast den s.k. medlinjen.

Huvuddelen av Hovdas arbete består av en lång serie ordstudier, där enskilda ord som ingår i fiskplatsbeteckningarna behandlas. Hovdas rika kunskap om de norska kustförhållandena, om navigation och om fiske ger här en särskild lödighet åt de filologiska utredningarna. Även när förf. går över till att diskutera namngivningsprinciperna kommer hans sakkunskap väl till pass. Hovda kan se kusten från havet, han förstår hur fiskaren tänker, talar och handlar.

I arbetets senare del lägger förf. fram två medböcker från Skudeneshavet i kommenterad framställning.

S. B.

Anders K. Orvin, The Place-Names of Jan Mayen. 72 s., 2 kartor. Oslo 1960 (Universitetsforlaget). (Norsk Polarinstitutt. Skrifter. Nr 120.) Alltsedan ön Jan Mayen upptäcktes år 1614 föreligger en rad kartor över ön. Namngivning företogs av holländare, norrmän, britter, österrikare m.fl., och när Jan Mayen genom lag av den 2 febr. 1930 inlemmades i konungariket Norge, var namnsituationen mycket förvirrad och samma lokalitet kunde ofta bära flera namn. 1949 påbörjade emellertid Norsk Polarinstitutt topografiska och hydrografiska mätningar för att skapa grundval för moderna kartor över ön med omgivande farvatten. 1959 förelåg en modern karta om två blad i skala 1:50000 och dessa kartblad bifogas den nu utkomna namnförteckningen.

Författaren till The Place-Names of Jan Mayen, Anders K. Orvin, var 1957—59 direktör för Norsk Polarinstitutt och har själv deltagit i en rad expeditioner i de arktiska farvattnen. För öns tidigare utforskande redogöres i den alfabetiska namnlistan under uppslagsordet Jan Mayen.

Vid namngivningen av olika lokaliteter på och kring Jan Mayen har man i görligaste mån bibehållit äldre namn. Av de nu föreliggande 497 namnen är 230 av äldre ursprung medan 267 är nyskapade. I namnlistan förklaras de olika namnen varjämte biografiska notiser lämnas om de personer, vilkas namn kommit att ingå i ortnamnen. Arkivchef Per Hovda har medverkat som konsulent för stavningen av ortnamnen, som genomgående fått nynorsk språkdräkt.

S. B.

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. 82. Band. Sonderband Elisabeth Karg-Gasterstädt zum 75. Geburtstag am 9. Februar 1961 gewidmet. 471 s. Halle (Saale) 1961 (VEB Max Niemeyer Verlag). På sin 75-årsdag i februari 1961 hyllades professor Elisabeth Karg-Gasterstädt med en stor festskrift, tillika ingående som ett separat band i den gamla berömda tidskrift, åt vilken hon så länge vid Th. Frings sida har ägnat en stor del av sina krafter. Bandet innehåller 26 bidrag. De flesta rör sig naturligt nog inom äldre och nyare tyska språkskeden, men flera har även direkt intresse för nordisterna. Så t.ex. K. Hauck's reflexioner över »eine kleine ostnordische Bilder-Edda» (om framför allt bonaden från Överhogdal och dess mytvärld, som anknytes till Theoderik-sagorna), J. O. Plassmann's *Agis* (ordhistoria och mytforskning kring *agis* 'skräck' och **agi-* 'orm', ävensom vissa synpunkter på Ægir), G. de Smet's studie över »*Aufstehen* und *Auferstehung* im Altdeutschen», G. Schieb's över *samen, samt, ensamen, ensamt, zesamene* och E. H. Sehrt's »Zum schwachen Präteritum.» Den i festskrifter övliga bibliografien saknas, men det upplyses, att en sådan skall inflyta i Jahrbuch der Sächsischen Akademie der Wissenschaften zu Leipzig 1960—1961.

K. G. L.

Language and Society. Essays presented to Arthur M. Jensen on his seventieth Birthday. 203 s. Copenhagen 1961. Arthur M. Jensen, genom sin s.k. naturmetod en pionjär inom modern språkpedagogik och dess-

utom väl känd som en frikostig understödjare av lingvistisk forskning, hyllades på sin sjuttioårsdag i juli 1961 med en festskrift, innehållande 23 bidrag i språkliga ämnen. Flertalet rör större eller mindre problem inom enskilda språk (engelska, franska, holländska, latin, kinesiska m.fl.), men åtskilliga är av allmännare principiellt intresse. Dit hör utom L. Hjelmslevs »Some reflexions on practice and theory in structural semantics», vari förf:s egen glossematik och Arthur M. Jensens naturmetod konfronteras, bl.a. C. A. Bodelsen, »An experiment with proper names» (ett bidrag till frågan om ljudsymbolik i belysning av danska namn av typen *Madsen, Nielsen*), K. Brunner, »Sprachlehrbücher im Mittelalter», J. Holt, »Order of content entities» (till frågan i vilken mån det är möjligt att inom ett minimalt tecken (»minimum sign») urskilja två eller flera semantiska segment (»content entities»)) samt B. Malmberg, »Haut ~ bas ou Montant ~ descendant» (till frågan om musikalisk accent).

K. G. L.

Скандинавская Филология. Scandinavica I. 164 s. Leningrad 1961. (*Ученые записки. No 308.*) År 1945 började i Sovjetunionen ett planmässigt studium av de nordiska språken, vilket huvudsakligen koncentrerades till universitetet i Leningrad. Fr.o.m. år 1958 finns en särskild lärostol i nordiska språk i Leningrad.

Det föreliggande arbetet innehåller i första hand en av I. V. Kallistova sammanställd bibliografi över sovjetforskarnas arbeten i nordisk språkvetenskap för år 1945—60. Därtill kommer tio uppsatser i skilda ämnen inom nordisk filologi, lingvistik och litteraturvetenskap behandlande så skilda ämnen som preaspirationen i isländska och Henrik Pontoppidans roman Lykke-Per. Till de i bibliografien upptagna verken ges även svensk titel och uppsatserna är försedda med sammanfattning på något av de nordiska språken.

S. B.

Schwedische Volkskunde. Quellen, Forschung, Ergebnisse. Festschrift für Sigfrid Svensson zum sechzigsten Geburtstag am 1. Juni 1961. 511 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1961 (*Almqvist o. Wiksell*). Till prof. Sigfrid Svenssons 60-årsdag hade kolleger, vänner och lärjungar sammanställt en festskrift av alldeles ovanligt lödig art. De två första artiklarna är författade av Gösta Berg resp. John Granlund och betitlade Die Erforschung der schwedischen Volkskultur och Der gegenwärtige Stand der schwedischen Volkskunde. Därpå följer en artikel av Hilding Pleijel benämnd Der religions- und kirchengeschichtliche Hintergrund der schwedischen Volkskultur samt en uppsats av Jerker Rosén med titeln Der sozialgeschichtliche Hintergrund der Schwedischen Volkskultur. Till dessa översikter ansluter sig Sam Owen Janssons Kulturgrenzen und Kulturwege som samtidigt bildar övergång till en lång rad specialuppsatser med etnologiskt och folkloristiskt innehåll. I sin helhet täcker arbetet nära nog hela det mäktiga fält som modern svensk folklivsforskning bearbetar. Indirekt är arbetet betydelsefullt även för de

angränsande filologiska och historiska disciplinerna, i det att varje forskare, som utifrån nalkas folklivsforskningens gränsmärken här finner en aktuell orientering på de för honom väsentliga områdena. En värdigare hyllning kunde Sigfrid Svensson knappast fått.

Redaktionen har utgjorts av Gösta Berg, Nils-Arvid Bringéus, Brita Egardt, Anna Birgitta Rooth och Jan-Öjvind Swahn.

S. B.

Lars Levander — Stig Björklund, Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna. Häfte 1, A—Barka, 80 s. Stockholm, Göteborg, Uppsala 1961 (Almqvist o. Wiksell). (Skrifter utgivna genom Landsmåls- och folkminnesarkivet i Uppsala. Ser. D: 1.). Det intensiva undersökningsarbete som under en rad av decennier bedrivits av framlidne förste arkivarien Lars Levander och hans efterträdare arkivarie Stig Björklund har redan tidigare avkastat en rad större arbeten och nu har även utgivningen av dalmålsordboken börjat. Verket har grundligt förberetts genom etnologisk och lingvistisk genomarbetning av arkivmaterialet, och täta kontroller i fältet har givit de enskilda artiklarna fyllighet och vederhäftighet. Ord- och sakforskarna har särskild anledning att uppskatta de frikostigt meddelade synonymerna ur dalmålet, och ordboken når ökad användbarhet utanför Nordens gränser genom att betydelserna anges på både svenska och engelska. Så vitt nu kan bedömas torde Ordbok över folkmålen i Övre Dalarna bliva vår hittills främsta ordbok över svenska dialekter och ett arbete som svårligen kan överträffas. Med den nya ordboken öppnas dörrarna fullt till en sällsynt rik kulturvärld, en kultur som varit känd eller tillgänglig endast för ett litet fåtal specialister.

S. B.

Till red. insända skrifter.

Aarbøger for nordisk Oldkyndighed og Historie 1960. — Acta Jutlandica. Aarsskrift for Aarhus universitet 33 1961. — Archiv für das Studium der neueren Sprachen 197: 4 1961, 198:1—5 1961. — Arv 16 1960. — Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur hrsg. v. H. de Boor und I. Schröbler 82:1—3 1960, 83:1—2 1961. — D:o hrsg. v. Th. Frings und E. Karg-Gasterstädt 82:1—3 1960—61, 83 1961. — Budkavlen 38:1—4 1959, 39:1—4 1960. — Danske Studier 1961. — Deutscher Sprachatlas. Wissenschaftlicher Jahresbericht 1. April 1960 — 31. März 1961. — Edda. Årg. 48. Bd 61. H. 1—4. 1961. — Études Germaniques 1961:1—4. — Fornvännen 1961:1—6. — Fróðskaparrit. Annales Societatis Scientiarum Færoensis 9 1960. — Germanisch-Romanische Monatsschrift 42:2—4 1961, 43:1 1962. — Leuvense Bijdragen 50:1—3 1961. Bijblad 50:4 1961. — Maal og Minne 1960:1—4. — Mededelingen van de Vereniging voor Naamkunde te Leuven en de Commissie voor Naamkunde te Amsterdam 36:3—4 1960, 37:1—4 1961. — Modern Philology 59:1 1961. — Namn och Bygd 48:1—4 1960. — Neuphilologische Mitteilungen 62:1—3 1961. — Nysvenska studier 40:1—5 1961. — Ortnamnssällskapets i Uppsala årsskrift 1960. — Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1959—1960. — Skandinavskaja filologija. Scandinavica I. Leningrad 1961. — Skírnir 134 1960. — Språkliga bidrag. Meddelanden från sem. för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds universitet samt östasiatiska språk vid Göteborgs universitet 4:16 1961 [stenc.]. — Stavanger Museum. Årbok 1960. — Studia Linguistica 14:2 1960. — Studia Neophilologica 33:1—2 1961. — Svenska landsmål och svenskt folkliv 1960:1—4, 1961:1—4. — Tumathorps Sanct Knuts gille. Tänkebok VI. Lund 1961. — Varbergs museum. Årsbok 1961. — Zeitschrift für deutsches Altertum und deutsche Literatur 90:4 1961, 91:1—2 1961. — Årsbok 1957/1958 utg. av sem. för slaviska språk, jämförande språkforskning och finsk-ugriska språk vid Lunds universitet samt östasiatiska språk vid Göteborgs universitet. Lund 1961. [Stenc.]

Beiträge zur Geschichte der deutschen Sprache und Literatur. Sonderband. Elisabeth Karg-Gasterstädt zum 75. Geburtstag am 9. Februar 1961 gewidmet. 471 s. Halle (Saale) 1961. — Heyne-Schückings Beowulf hrsg. v. E. von Schaubert. 2. Kommentar. 17. Aufl. Ergänzte und verbesserte Neuauflage der vollständig umgearbeiteten 15. Auflage. 184 S. München-Paderborn-Wien 1961. — Bibelöversättningarna av år 1536 utg. av G. Sjögren. III. Jesu Syrach Book. 203 faks.+8 s. Malmö och Uppsala 1960. (Samlingar utg. av Svenska Fornskriftsällskapet 62:3, h. 227.) — Bibliotheca Arnamagnæana. Vol. XXV, 1. Opuscula. Vol. II, 1. 96 s. København 1961. — Bringéus, N.-A., se Sockenbeskrivningar. — Johs. Brøndum-Nielsen. En Bibliografi. XI+152 s. Khvn 1961. — Danmarks gamle købstadslovgivning. Bd IV. Skaane, Bornholm, Halland og Bleking. 376 s. Bd V. Almindelige stadsretter og almindelig købstadlovgivning. 145 s. Udg. af E. Kroman. Khvn 1961. — Den danske rimkrønike. I. Ghementrykket 1495 med variantapparat. Udg. av H. Toldberg. XXIV+162 s. Khvn 1961. — Dínus saga Dramblåta. Jónas Kristjánsson bjó til prentunar. LXIV+152 s. Rvík 1960. (Riddarasögur I.) — Edda. Edda-kvede. Til nynorsk ved Ivar Mortensen-Egnund. Snorre-Edda. Til nynorsk ved Erik Eggen. 357 s. Oslo 1961. — Eggen, E., se Edda. — The Published Writings of Eilert Ekwall. A Bibliography compiled by Olof v. Feilitzen. 52 s. Lund 1961. (Lund Studies in English 30.) — Elger, G., se Evangelien. — Enköpings stads tänkeböcker 1540—95. Utg. av S. Ljung. H. 1. S. 1—128. Sthlm 1961. (Saml utg. av Svenska Fornskriftsällskapet 65:1.) — Eskeland, I., se Ættesoger. — Evangelien und Episteln ins Lettische übersetzt von Georg Elger. Bd. 1. Texte. Hrsg. v. Kārlis Dravinš. XXII+152 s. Lund 1961. (Slaviska institutionen vid Lunds universitet. Text- och materialutgåvor 1.) — v. Feilitzen, O., se Ekwall, E. — Gibbons Saga. Ed. by R. J. Page. XL+116 s. Khvn 1960. (Editiones Arnamagnæanæ Ser. B, vol. 2.) — Gotländska sägner upptecknade av P. A. Säve, utg. av H. Gustavson o. Åsa Nyman. II 1. S. 355—538. Uppsala 1961. (Kungl. Gustav Adolfs Akademien.) — Halldórsson, Ólafur, se Óláfs saga. — Harðar Saga. Utg. av Sture Hast. 185 s.+2 faks. Khvn 1960. (Editiones Arna-

magnæanæ Ser. A, vol. 6.) — Hast, S., se Harðar Saga. — Helgason, Jón, se Skjaldekvad. — Hrólfs Saga Kraka. Ed. by D. Slay. XX+132 s. Khvn 1960. (Editiones Arnamagnæanæ. Ser. B, vol 1.) — Istituto Universitario Orientale. Annale. Sezione Germanica. III. 328 s. Napoli 1960. — Johannisson, T., se Nils Matson Kiöpings resa. — Karg-Gasterstädt, E., se Beiträge. — Nils Matson Kiöpings resa. Parallelltexter ur andra och tredje upplagorna. Med efterskrift och anmärkningar utg. av T. Johannisson. 159 s. Sthlm 1961. (Svenska texter 6.) — Kristjánsson, Jónas, se Dínus saga. — Kroman, E., se Danmarks gamle købstadslovgivning. — Language and Society. Essays presented to Arthur M. Jensen on his seventieth Birthday. 203 s. Köpenhamn 1961. — Liestøl, A., se Ættesoger. — Ljung, S., se Enköpings stads tänkeböcker. — Ljungberg, L., se Lyder van Freden. — Ljunggren, K. G., se Söderwall, K. F. — Loth, A., se Membrana Regia Deperdita. — Lundahl, I., se Ortnamnen i Skaraborgs län. — Lyder van Fredens kämnärsräkenskaper för Malmö 1517—1520. Utg. av Leif Ljungberg. 189 s. (Malmö 1960). — Membrana Regia Deperdita. Ved Agnete Loth. XCV+248 s. Khvn 1960. (Editiones Arnamagnæanæ Ser. A, vol. 5.) — Mortensen-Egnund, I., se Edda. — Óláfs saga Tryggvasonar en mesta. Udg. av Ólafur Halldórsson. 349 s. Khvn 1961. (Editiones Arnamagnæanæ. Ser. A, vol. 2.) — Ordbok över Sveriges dialekter. Provhäfte. 16 s. Uppsala 1961. (Kungl. Gustav Adolfs Akademien.) — Ordbok över Sveriges medeltida personnamn. Utg. av Kungl. Vitterhets Historie och Antikvitets Akademiens Personnamnskommitté. Provhäfte. 18 s. Uppsala 1961. — Ortnamnen i Skaraborgs län. Del II Barne härad. 67 s. Del III Frökinds härad. 27 s. Av Ivar Lundahl. Uppsala 1961. — Page, R. J., se Gibbons Saga. — Salberger, E., se Svensk litteraturutvalg. — v. Schaubert, E., se Heyne-Schückings Beowulf. — Sjögren, G., se Bibelöversättningarna. — Skjaldevers udg. af Jón Helgason. 61 s. Khvn-Oslo-Sthlm 1961. (Nordisk Filologi. Serie A. Tekster.) — Slay, D., se Hrólfs Saga Kraka. — Smålands minnen. Texter ur Föreningens för Smålands minnen album. Utg. av S.-B. Vide. 181 s. Lund 1961. (Skrifter utg. genom Landsmålsarkivet i Lund 13.) — Sockenbeskrivningar från Hälsingland 1790—1791. Utg. av N.-A. Bringéus. 415 s. Uppsala 1961. (Acta Acad. Regiæ Gustavi Adolphi XXXVII.) — Svensk litteraturutvalg ved E. Salberger. 96 s. Oslo 1961. — Säve, P. A., se Gotländska sägner. — Söderwall, K. F., Ordbok över svenska medeltids-språket. Supplement av K. G. Ljunggren. H. 26. S. 817—848 [stridha-svärmber]. Lund 1961. (Saml. utg. av Svenska Fornskriftsällskapet h. 228.) — Toldberg, H., se Den danske rimkrønike. — Vide, S.-B., se Smålands minnen. — The Years Work in Modern Language Studies. Ed. W. H. Barber. Vol. XXII 1960. X+677 s. Cambridge 1962. — Ættesoger. Njåla. Til nynorsk ved Astak Liestöl. Soga om Gunnlaug Ormstunge. Til nynorsk ved Ivar Eskeland. 304 s.+karta. Oslo 1961.

Bergfors, E. O., Tilljämning a>å i dalmål. 288 s. Uppsala 1961. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 10.) — Einarsson, Bjarni, Skáldasögur. Um uppruna og eðli ástaskáldasagnanna fornu. 302 s. Rvík 1961. — Fredriksson, I., Svenska personnamnsstudier. 270 s. Uppsala 1961. (Studia Philologiæ Scandinavicæ Upsaliensia 2.) — Gad, T., Legenden i dansk middelalder. X+297 s. Khvn 1961. — Gewin, J. P. J., se van Winter, J. M. — Hadding-Koch, K., Acoustico-phonetic Studies in the Intonation of Southern Swedish. 211 s. Lund 1961. (Travaux de l'Institut de phonétique de Lund 3.) — Gjerløw, L., Adoratio Crucis. The Regularis Concordia and The Decreta Lanfranci. Manuscript Studies in the Early Medieval Church of Norway. 177 s. Oslo 1961. — Målet i Hadsel. 31 s. Hadsel 1961. — Hamre H., Vestnorske ordsamlingar frå 1700-talet. 128 s. Bergen-Oslo 1961. (Skrifter utg. av Inst. for nordisk filologi, Universitetet i Bergen IV.) — Hansen, Aage, Vort vanskelige sprog. 164 s. Khvn 1961. — Heller, R., Laxdœla Saga und Königssagas. 62 s. Halle (Saale) 1961. (Saga. Untersuchungen zur nordischen Literatur- und Sprachgeschichte 5.) — Hildebrand, B., Handbok i släkt- och personforskning. Del I. Metodlära, medeltidsförhållanden, historiografi och bibliografi. 399 s. Sthlm 1961. — Hillman, R., Språkvården och skolan. 19 s. Sthlm 1961. — Hjorth, P. L. o. Sigurd, B., Dansk-svensk ordlista. 144 s. Lund 1961. (Skrifter utg. av Modersmålslärarnas Förening 86.) — Hoff, I., Målet i Hadsel i jamføring med

nynorsk skriftmål (Målet i Hadsel utg. av Hadsel Mållag 1961). — Hovda, P., Norske fiskeméd. Landsoversyn og to gamle médbøker. 380 s. Oslo-Bergen 1961. (Skrifter frå Norsk stadnamnarkiv 2.) — Huldén, L., Om samordning hos Bellman. 149 s. Hfors 1961. (Studier i nordisk filologi 51.) — Höfler, O., Siegfried, Arminius und die Symbolik. 190 s. Heidelberg 1961. — Jacobsen, M. A. och Matras, Chr., Føroysk-donsk orðabók. Færøsk-dansk ordbog. 2. útgáva, nógv broytt og økt. XXXVI+521 s. Tórshavn 1961. — Jóhannesson, Álexander., Uppruni mannlegs máls. 189 s. Reykjavík 1960. — Johansson, Gust., Personnamn i svenska ortnamn. Lekmannafunderingar. 195 s. Göteborg 1961. — Kabell, Aage, Über die nordische Philologie und die germanische Altertumskunde. Antrittsvorlesung. 11 s. München 1961. — Kloster Jensen, M., Tonemicity. A Technique for determining the Phonemic Status of Suprasegmental Patterns in Pairs of Lexical Units, applied to a Group of West Norwegian Dialects, and to Faroese. 197 s.+kartor. Bergen-Oslo 1961. (Årbok for universitetet i Bergen. Humanistisk serie 1961:1.) — Kolsrud, S.(†), Målet i Sørum, 72 s. Oslo 1961. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv 17.) — Kylstra, A. D., Geschichte der germanisch-finnischen Lehnwortforschung. VI+192 s. Assen 1961. — Lárusson, Ólafur (†), Nöfn Íslendinga árið 1703. 44 s. Reykjavík 1960. (Safn til sögu Íslands og íslenzkra bókmennta. Annar flokkur II, 2.) — Lindqvist, A. (†), Satzwörter. Eine vergleichende syntaktische Studie. 97 s. Göteborg 1961. (Göteborger Germanistische Forschungen 5.) — Ljungberg, L., Gatunamnen i Malmö. 359 s.+karta. Malmö 1960. — Magerøy, Nils M. H., Olvundeidmålet. 78 s. Oslo 1960. (Skrifter frå Norsk målførearkiv 16.) — Malmström, S., Studier över stilen i Stagnelius lyrik. 550 s. Stockholm 1961. (Scandinavian University Books.) — Matras, Chr., se Jacobsen, M. A. — Mattisson, K., Det sydsvenska halmtaket. 179 s. Lund 1961. (Skrifter från Folklivsarkivet i Lund 4.) — Mjöberg, J., Verskonst och ordkonst. 213 s. Lund 1961. — Mägiste, J., Vermlannin Sammuvaa Savoa [Den slocknande värmlandsfinska dialekten.] 188 s. Helsinki 1960. — Olsen, M., Edda- og skaldekvad. Forarbeider til kommentar. I. Hárbarðsljóð. 89 s. II. Lokasenna. 56 s. III. Hvor bodde Arinbjørn herse? 42 s. Oslo 1960. (Avh. utg. av Det Norske Videnskaps-Akademi i Oslo. II. Hist.-Filos. Klasse 1960. No. 1, 3,4.) — Opedal, H. O., Hardanger-målet. Ord og vendingar og stil. 121 s. Oslo 1960. (Skrifter frå Norsk Målførearkiv 15.) — Orvin, A. K., The Place-Names of Jan Mayen. 72 s. Oslo 1960. (Norsk Polarinstitutt. Skrifter 120.) — Rooth, A. B., Loki in Scandinavian Mythology. XV+266 s. Lund 1961. (Acta Reg. Soc. Human. Litt. Lundensis 61.) — Rooth, E., Zu den Bezeichnungen für 'Eiszapfen' in den germanischen Sprachen. 165 s.+karta. Stockholm 1961. (K. Vitterhets Historie och Antikvitets Akad:s handlingar. Filol.-filos. serien 8.) — Schwedische Volkskunde. Quellen. Forschung. Ergebnisse. Festschrift für Sigfrid Svensson zum sechzigsten Geburtstag am 1. Juni 1961. — Sigurd, B., se Hjorth, P. L. — Sköld, T., Die Kriterien der urnordischen Lehnwörter im Lappischen. 222 s. Uppsala 1961. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 8.) — Slay, D., The Manuscripts of Hrólfs Saga Kraka. 167 s. Khvn 1960. (Bibliotheca Arnamagnæana 24.) — Smith, A. H., The Place-Names of the West Riding of Yorkshire. I. The Wapentakes of Lower and Upper Strafforth and Staincross. XI+346 s. II. The Wapentakes of Osgoldcross and Agbrigg. XI+321 s. III. The Wapentake of Morley. XIII+278 s. IV. The Wapentakes of Barkston Ash, Skyrack and Ainsty. XII+262 s. V. The Wapentakes of Upper and Lower Claro XII+222 s. VI. The Wapentakes of East and West Staincliffe and Ewcross XII+274 s. Cambridge 1961. (English Place-Name Society XXX—XXXV.) — Ström, F., Nordisk hedendom. Tro och sed i förkristen tid. 208 s. Göteborg 1961. — Svensson, Sigfr., se Schwedische Volkskunde. — Thors, C. E., Finländska personnamnsstudier (Studies on Swedish Personal Names in Finland). 138 s. Sthlm 1959. (Anthroponymica Suecana 4.) — Tjäder, B., Behandlingen av palatalt r i substantivens pluralformer under fornsvensk och nysvensk tid. 174 s. Uppsala 1961. (Skrifter utg. av Institutionen för nordiska språk vid Uppsala universitet 9.) — Wessén, E., Kortfattad etymologisk ordbok. Våra ord deras uttal och ursprung. X+502 s. Stockholm 1961. — van Winter, J. M., o. Gewin, J. P. J., Genealogie en Naamgeving in de Middeleeuwen. 68 s. Amsterdam 1961. (Bijdragen en Mededelingen der Naamkunde commissie 19.) — de Vries, J., Heldenlied und Heldensage. 376 s. Bern 1961.

Andersen, H., Hvad betyder »uial(i)þs haiþuiarþan þiakn» på Glavendrupstenen? (Acta Philologica Scandinavica 25). — Dens., Om ordet *rune* og runemagi (Selskab for nordisk filologi. Årsberetning for 1959—1960). — Dens., Opedalstenen (Norsk Tidskrift for Sprogvidenskap 19). — Andersson, Th., Swedish Studies. Language (The Years Work 21 1959). — Dens., Rec. av C. I. Ståhle, Syntaktiska och stilistiska studier i fornnordiskt lagspråk (Zeitschr. f. deutsche Philologie 80 1961). — Areskoug, H., Kivik (Namn och bygd 48 1960). — Bekker-Nielsen, H., A Note on two Icelandic Saints (The Germanic Review 1961). — Dens., Cæsarius af Arles som kilde til norrøne homilier (Bibl. Annamagnæana 25:1 1961). — Dens., Et overset brudstykke af en af Gregor den Stores homilier (därst.). — Dens., En gcd bøn (därst.). — Dens., En islandsk afladsbøn (därst.). — Bekker-Nielsen, H., se även under Widding, O. — Bergsveinsson, Sveinn, Otto Jespersen (*16.7, 1860) (Phonetica 6 1961). — Dens., Rec. av K. Malone 1. The Phonemes of Current English. 2. The Phonemes of Modern Icelandic (därst.). — Björck, S., Sorgens klädnader (Bonniers Litterära Magasin 1961). — Brøndum-Nielsen, Johs., Additamenta (Acta Philologica Scandinavica 25). — Dens., Om en særlig Brug af *th* : *dh* i svenske og danske Haandskrifter omkring 1400 (Saga och Sed 1960). — Dens., Hvor staar vi nu i Haandskriftsagen (Berlingske Aftenavis' Kronik 28/7 1961). — Carlsson, Lizzie, Äktenskapsrätten i Visby stadslag (Historisk Tidskrift 1961). — Dens., Rec. av A. Thomson, Barnkvävningen, P. E. Wallén, Die Klage gegen den Toten (Arv 16 1960). — [Diderichsen, P. m.fl.] Dansk grammatisk terminologi (Undervisningsvejledning for folkeskolen II. Betænkning nr. 297, 1961). — Ejder, B., Lunds stifts landebok (Ale 1961:1). — Ekbo, S., Svenska akademiens ordbok (Ord och Bild 1961). — Falk, K. O., Z dyskusje nad problemem bałto-słowiańskiej wspólnoty językowej (The discussion on the problems of the Baltic-Slavonic linguistic community) (Muzeum Mazurskie w Olsztynie. Rocznik Olsztyński 3 1960). — Dens., Kilka uwag w sprawie osadnictwa południowych puszcz pojaćwieskich od XV do XVII w (Some Remarks on the 15th—17th Cent. Settlements in the Formerly Sudovian Wilderness) (Muzeum w Białymstoku. Rocznik Białostocki 1 1916). — Gagnér, S., i knutz kunungxs daghum (Tidskr. utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1961). — Gjerdman, O., The Ainu Language. A contribution (Orientalia Suecana 8 1959). — Hallan, N., Kalvskinnet (Norveg. Folkelivsgransking 8 1961). — Dens., »Peder Bonde af Sundnæs» (Det Kgl. Norske Videnskabers Selskabs skrifter 1960: 4). — Holm, G., Folkmål och ortnamn (Norlandica 5). — Holtsmark, A., Kampropet på Stiklestad (Mål og Minne 1960). — Ingers, I., Gammalt Trelleborgsmål (Föreningen Det Gamla Trelleborg. Årsskift 1961). — Jacobsen, Lis, Peter Nansen og M. L. Nathanson (Politiken 20/1 o. 26/2 1961). — Dens. Island bør have håndskrifterne (Politikens kronik 27/5 1961). — Dens., Håndskrifterne og de 500 videnskabsmænd (Aktuelt 6/6 1961). — Jansson, Sven B. F., Törnevalla kyrkas runstenar (Medd. från Östergötlands och Linköpings stads museum 1960—1961). — Janzén, A., Are there so-called inversion compounds in Yorkshire place-names (Namn och bygd 48 1960). — Dens., Frodængh-Floæng-Flöäng. Ett namnskifte (därst.). — Rec. av Das jütsche Recht hrsg. v. K. v. See o. Politisk rimdans utg. av K. H. Hildeman m. fl. (Scandinavian Studies 1961). — Jensen, Ella, »Vestjysk» Stød i Forbindelse med musikalsk Accent (rec. av K. Ringgaard, Vestjysk Stød) (Danske Folkemål 1961). — Johannisson, T., Sprachliche Zusammenarbeit in Skandinavien auf dem Gebiet des Verkehrs (Post, Flugwesen, Fernsehen) (Muttersprache 1961). — Karker, A., Nye ord i de nordiske sprog (Roskilde Tidende 18/8 1961). — Kiil, V., To norske runeinnskrifter (Norsk. Tidskr. f. Sprogvidenskap 19). — Knudsen, Tr., Ragnvald Iversen in memoriam (Mål og Minne 1960). — Krause, W., Runica III. (Nachrichten der Akad. d. Wiss. in Göttingen. I. Philol.-hist. Kl. 1961:9). — Langenfelt, G., Namnen Ålsten och Asunda (Bromma Hembygdsförenings årsskrift 1961). — Ljunggren, K. G., Lagan, Laholm och »Lagafjorden» (Sydkraft 1961:1). — Dens., Namnet Jämjö och Östgötalagens bestämmelser om skifte (Namn och bygd 48). — Loman, B., Kortspelet på Klubben (Bellmansstudier 1961). — Dens., Verbalsubstantiv på *-ning* och *-ande* i nusvenskt rikisspråk (Meijerbergs arkiv för svensk ordforskning 11 1961). — Dens., Metoder inom lexikografisk semantik (Nordisk Tidskrift [Lett.] 1961). — Lombard, A., Limbile scandinave de azi (Revista de

Filologie Romanicã si Germanicã 1960). — Malmberg, B., Språkljuden ur akustisk och auditiv synpunkt (Nordisk audiologi 10 1961). — Dens., La linguistique structurale et la phonétique expérimentale (Acta Conventus Romani 1959). — Dens., Bemerkungen zum schwedischen Wortakzent (Zschr. f. Phonetik u. allg. Sprachwissenschaft 12 1959). — Dens., Om vår förmåga — och oförmåga — att behärska ett språksystem (Tale og Stemme 1961). — Moltke, E., En grønlandsk runeindskrift fra Erik den rødes tid. Narssaqpinden (Tidsskriftet Grønland 1961). — Mæhle, L., Lyrikken framfor 1960-tallet (Syn og Segn 1961). — Palmlund, E., Jag som ej anor har. Erik Lindorms förfäder (Personhist. tidskr. 59 1961). — Pettersson, B., Ett förfallsstadgande i svealagarna och en vers i Hávamál (Tidskr. utg. av Juridiska Föreningen i Finland 1961). — Dens., Nominal satsbildning i Mikael Lybecks prosa (Studier i nordisk filologi 51). — Dens., Byxbult och byxbunt. (Finsk Tidskrift 1961). — Roelants, K., Regressieve en secundaire woordvorming (Meded. v. de Ver. v. Naamkunde te Leuven 36 1960). — Salberger, E., Ein Brakteatenwort in Namenbeleuchtung (Meddelanden från Lunds univ:s historiska museum 1960). — Dens., Läsordningen på Istaby-stenen (därst.). — Dens., Till Århus-stenen 6 (Danske studier 1961). — Dens., Trakmal. Ett runsvenskt mansnamn (Namn och bygd 48 1960). — Dens., Fålebro-stenen och Oddrúnargrátr (därst.). — Sandklef, A., Marckens liusning Santi Laurs dag 1640 (Rig 1961). — v. See, K., Rígsþula Str. 47 und 48 (PBB ed. de Boor 82). — Dens., Rec. av F. W. Blaisdell, Preposition-Adverbs in Old Icelandic (därst.). — Sigurd, B., Översättning med maskin (Studiekamraten 1961 nr 4). — Dens., Sjötermen sardin (Nysvenska studier 40). — Ståhl, H., Trögd och Veckholm. Två uppländska ortnamn (Namn och bygd 48 1960). — Dens., Jätturn, Vitturn och Smittertjärnarna (därst.). — Toldberg, H., Lidt om Hr. Michaels og Per Ræff Lilles kilder (Danske Studier 1961). — Dens., Panthaveren Conrad van Plessen i København (Historiske meddelelser om København 1961). — Wangö, J., Naturnamnen i Knäred (Särtr. 1961). — Wedmark, B., Marknamnsskatten i en skånsk by (Sydsv. ortnamnssällskapets årsskrift 1959—1960). — Widding, O., Om de norrøne Marialegender (Bibl. Arnamagnæana 25:1 1961). — Dens., Kilderne til den norrøne Nicolaus saga (därst.). — Dens., Norvagismer i AM 180 d, fol. (därst.). — Dens., Conscientia i norrøne oversættelser (därst.). — Dens., Håndskriftanalyser (därst.). — Dens., Nogle problemer omkring sagaen om Gudmund den gode (Maal og Minne 1960). — Widding, O., och Bekker-Nielsen, H., Et brev fra Bernhard af Clairvaux i uddrag i AM 671 4° (Bibl. Arnamagnæana 25:1 1961). — Des., The Virgin bares her Breast. An Icelandic Version of a Miracle of the Blessed Virgin (därst.). — Des., En senmiddelalderlig legendesamling (Maal og Minne 1960). — Des., An Old Norse Translation of the »Transitus Mariae» (Mediaeval Studies 23). — Vide, S.-B., Landsmålsföreningen på Katrineberg 1880—81 (Vi Katrinebergare 1961). — de Vries, J., Völkerwanderung und Wikingerzeit (Archæologia Austriaca 29 1961). — Dens., Zur germanisch-deutschen Heldensage (särtr. 1961). — Dens., Theoderich der grosse (Germ.-Rom. Monatsschrift 42 1961).